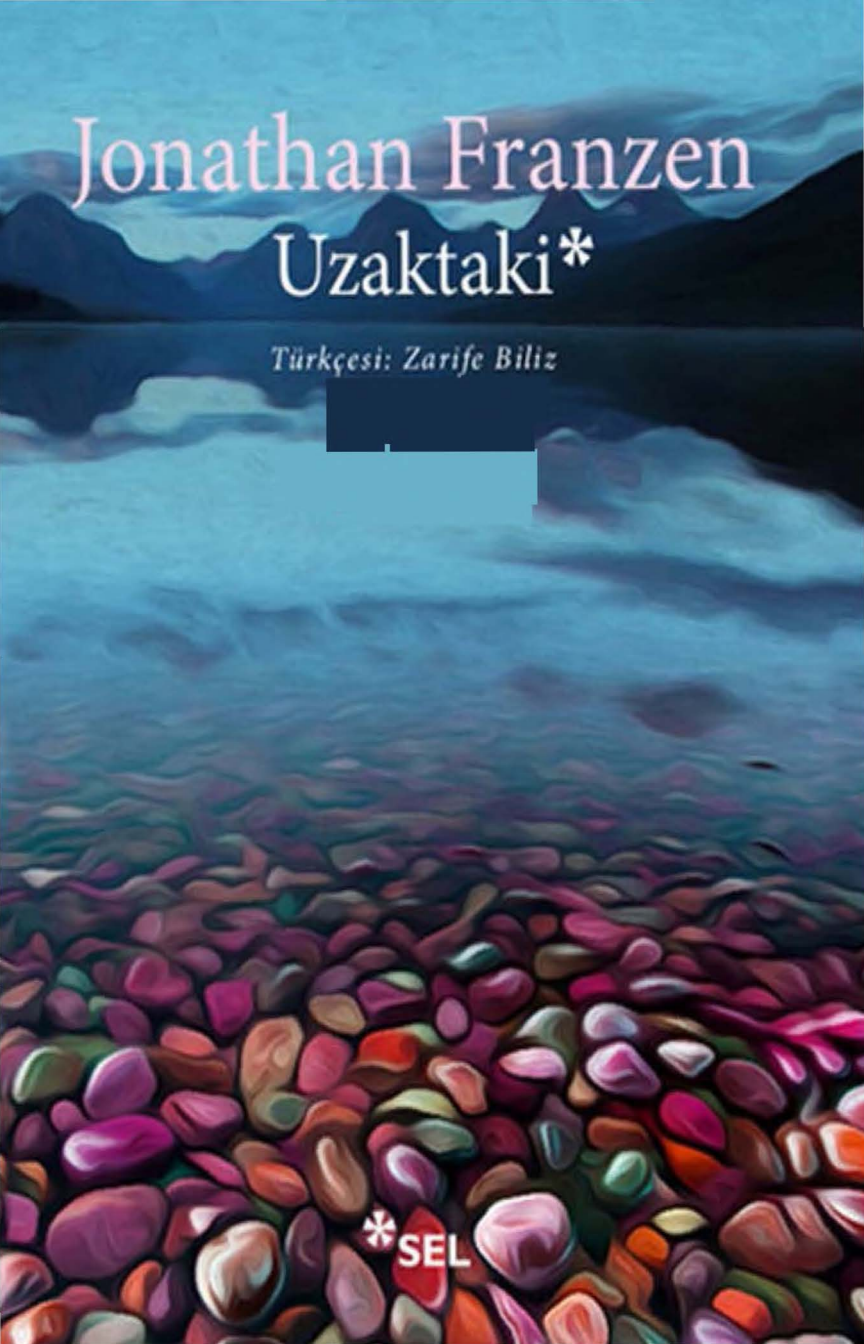

Jonathan Franzen
Uzaktaki*
Türkçesi: Zarife Biliz
*SEL

UZAKTAKİ*

JONATHAN FRENZEN, 1959'da Illinois, Western Springs'de doğdu. Swarthmore Üniversitesi'nde Alman edebiyatı eğitimi aldı.

1987'de yerleştiği New York'ta ilk romanı *The Twenty-Seventh City* yayımlandı. Bunun ardından yazdığı *Strong Motion* (1992) adlı kitabı da ilk romanı gibi aile ilişkilerini konu alıyordu. 2001'de yayımlanan *Düzeltmeler*'le (Türkçesi: Füsun Doruker, 2012) Ulusal Kitap Ödülü ve James Tait Black Memorial Ödülü gibi önemli ödüller kazandı ve National Book Critics Circle ve 2002 Pulitzer Ödüllerinin finalisti oldu. Geniş bir okur kitlesinin ilgisini çeken *Düzeltmeler*, 2001'de *New York Times* Yılın En İyi Kitapları Listesi'ne girdi.
2010'da yayımlanan *Özgürlük*'le (Türkçesi: Sevin Okyay, 2012) birlikte, Franzen ABD'nin en çok okunan yazarlarından biri haline geldi. 2000 yılındaki Stephen King'den sonra *Time* dergisinin kapağında yer verdiği ilk yazar oldu.

How to be Alone (2002), *The Discomfort Zone* (2006), *Uzaktaki* (2002) adlı deneme ve anı kitapları da yayımlanan Franzen yazın hayatını New York ile California'da sürdürüyor.

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 707
ISBN 978-975-570-730-3

UZAKTAKİ
Jonathan Franzen
Deneme

Özgün Adı:
Farther Away

Türkçesi: Zarife Biliz

© Jonathan Franzen, 2012
© Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Sel Yayıncılık, 2013

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Barış Cezar
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Mayıs 2015

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Jonathan Franzen

Uzaktaki

Türkçesi: Zarife Biliz

Deneme

Yazma dersleri için Tom Hjelm'e,
yolculuk dersleri için Göran Ekström'e

ACI İNSANI ÖLDÜRMEZ

[Kenyon College mezuniyet töreninde yapılan konuşma, Mayıs 2011.]

Günaydın, 2011 mezunları. Günaydın, anneler babalar ve tüm hocalar. Bugün burada olmak benim için büyük bir zevk ve şeref.

Bu konuşmayı bir yazarın yapmasını tercih ettiğinizde neyle karşılaşacağınızı bildiğinizi varsayarak konuşmama başlıyorum. Roman yazan herkesin yaptığı şeyi yapacağım ve yaşantımda kendinizden bir şeyler bulabileceğiniz umuduyla kendimden bahsedeceğim. Konuşmamda sevgi, sevginin hayatımdaki yeri ve siz gençlere miras kalacak bu tuhaf teknokapitalist dünya gibi temalardan söz etmek istiyorum.

Birkaç hafta önce üç yıllık BlackBerry Pearl'ümü, beş megapiksel kamerası ve 3G özelliği olan çok daha güçlü bir BlackBerry Bold'la değiştirdim. Teknolojinin üç yıl içindeki gelişimine hayran kaldığımı söylememe gerek yok. Kimseyi aramam, mesaj ya da e-posta yazmam gerekmediğinde bile yeni BlackBerry'mi okşamaktan, ekranının olağanüstü net görüntüsünü, mini klavyesinin ipeksi dokunuşlarını, müthiş tepki verme hızını, grafiklerinin baştan çıkarıcı zarifliğini deneyimlemekten kendimi alamıyordum. Kısacası yeni telefonum aklımı başımdan almıştı. Tabii ki eski telefonum da zamanında aynı şekilde aklımı başımdan almış ama yıllar içinde ilişkimizin heyecanı sönmüştü. Pearl'üme karşı bazı güven ve uyum sorunları yaşamıştım, sorumluluklarını yerine getirme konusunda güvenilir değildi, hatta sonlara doğru aklını tamamen yitirdiğinden bile şüphe ettiğim oldu ve nihayet bu ilişkinin bittiğini kendime itiraf etmek zorunda kaldım.

Eski BlackBerry'me insani özellikler yakıştıran, ona olan sevgimin bitmesinden dolayı üzüntü duyduğuna dair birtakım fantezileri saymazsak, bu ilişkinin bütünüyle tek taraflı olduğunu belirtmeme gerek var mı bilmem. Ama yine de belirteyim. Hatta biraz daha ileri gidip, son model aygıtlar hakkında *seksi* kelimesinin ne kadar yaygın kullanıldığını; bu harika aletlerle yapabileceklerimizin –bir kelimeyle aktive oluyorlar ya da parmağınızı hafifçe kaydırdığınızda ekrandaki görüntü büyüyüveriyor– birkaç yüzyıl önce yaşamış insanlara büyü gibi görüneceğini; öte yandan, mükemmel giden bir erotik ilişkiyi tanımlamak istediğimizde de bir *büyüden* bahsettiğimizi hatırlatmak isterim. Hatta, pazarın, müşterinin en çok istediği şeyi keşfedip ona karşılık verdiği teknolojik tüketim mantığına göre, teknolojimizin (sevilen nesnenin hiçbir şey istemeyip her şeyi verdiği ve birden kendimizi çok güçlü hissetmemizi sağladığı, yerine daha seksi bir obje geçirilip bir çekmeceye kaldırıldığında sorun çıkarmadığı) ideal erotik ilişki fantezimize uyan ürünleri yaratmada son derece maharetli olduğu fikrini; yani, daha genel konuşursak, teknolojinin nihai amacının, yani *teche*'nin *telos*'unun, isteklerimize kayıtsız bir doğal dünyanın –kasırgaların, zorlukların ve kırık kalplerin olduğu bir dünyanın; bir *direnç* dünyasının– yerine, isteklerimize, sırf benliğimizin bir uzantısı olarak bilfiil yanıt veren bir dünya koymak olduğu fikrini bir kenara bırakayım. Nihai olarak da şunu öne süreyim: İşte bu sebeple, teknoloji tüketiciliği dünyasının gerçek aşkla başı derttedir ve onun da aşkın başını derde sokmaktan başka şansı yoktur.

Müdafaanın ilk hattı düşmanı metalaştırmaktır. Aşkın metalaştırılmasının canınızı en çok sıkan örneklerini düşünün. Benim aklımda düğün sektörü, sevimli küçük çocukları kullanan televizyon reklamları ya da Noel hediyesi olarak verilen otomobiller var ve tabii ki dehşet verici şekilde sonsuz aşkın göstergesi ilan edilen pırlanta mücevherler. Hepsinde de mesaj, eğer birini seviyorsanız ona bir şeyler almanız gerektiğidir.

Bununla ilgili bir başka fenomen de Facebook sayesinde, *"beğenmek"* fiilinin bir halet-i ruhiyeden fareyle yapılan bir harekete, bir duyguyken bir tüketim ifadesine dönüşmesidir. Genel olarak beğenmek de, ticari kültürün sevginin yerine ikamesidir. Tüketim ürünleriyle ilgili en çarpıcı şey beğenilmek üzere tasarlanmalarıdır ve bu da en çok elektronik aletler ve uygulamalar için geçerlidir. Aslında tüketim ürününün *tanımı* budur, yani sadece kendisi olan ve üretenlerin sizin beğeninize saplanıp kalmadıkları ürün tanımının tam tersidir. Jet motorlarını, laboratuvar ekipmanlarını, ciddi sanat ve edebiyatı düşünün.

Hadi şimdi bunu bir de insan için düşünelim: Delicesine beğenilmek isteyen birini hayal edin, ne görürsünüz? Merkezi olmayan, ilkesiz biri. Daha patolojik örneklerde ise bir narsist görürsünüz: Onu beğenmeyenler tarafından benlik-imajının parçalanmasına müsamaha göstermeyen, dolayısıyla ya insanlarla temastan kaçınan ya da beğenilmek için ilkelerinden feragat edecek denli aşırıya giden biri.

Ne var ki, varlığınızı beğenilebilir biri olmaya adar ve bunun için gereken havalı maskeyi (*persona)* benimseyecek olursanız, gerçekte olduğunuz kişinin sevilmesinden umudu kestiğinizi söyleyebiliriz. Şayet diğer insanları manipüle edip kendinizi beğendirmeyi başarırsanız, bir aşamada bu insanlara karşı bir horgörü hissetmemeniz zordur, zira sizin dalaverenizi yutmuşlardır. Bu insanlar sizin kendinizi iyi hissetmeniz için mevcutturlar, fakat saygı duymadığınız insanların verdiği bir his ne kadar iyi olabilir? Kendinizi depresyonda ya da alkole bağımlı halde bulabilirsiniz. Eğer Donald Trump'sanız başkanlığa aday olur, sonra da vazgeçersiniz.

Teknolojik tüketim ürünleri tabii ki bunu rahatsız edici bir şekilde yapmazlar, çünkü onlar insan değildir. Diğer yandan narsizmin büyük müttefikleri ve yardımcılarıdırlar. Yapılarında beğenilmenin yanı sıra sizde iyi bir izlenim yaratma arzusu da vardır. Seksi bir Facebook arayüzünden filtrelenerek geçtikten sonra hayatlarımız çok daha ilginç görünür. Kendi filmlerimizin

yıldızı oluruz, sürekli kendi fotoğraflarımızı çekeriz, fareye tıklarız ve bir makine hâkimiyet hissimizi onaylar. Üstelik teknoloji sadece bir uzantımız olduğundan, onun manipüle edilebilirliği karşısında insanlarda söz konusu olduğu gibi horgörü duymamıza da gerek kalmaz. Bütün bunlar sonu gelmeyen büyük bir kısır döngüdür. Biz aynayı beğeniriz, ayna da bizi beğenir. Birini arkadaş olarak eklemek, o kişiyi gurur okşayıcı aynalarla donatılmış şahsi galerimize dâhil etmekten başka bir şey değildir.

Abartıyor olabilirim ama çok da değil. Elli bir yaşındaki huysuz bir adamın ağzından sosyal medyanın böyle kötülendiğini duymak muhtemelen hiç hoşunuza gitmiyor. Benim buradaki amacım asıl olarak, teknolojinin narsistik eğilimleri ile gerçek sevgi problemi arasındaki tezatı vurgulamak. Dostum Alice Sebold "çamurun içine girip birini sevmekten" bahsetmeye bayılır. Söylemek istediği, sevginin kaçınılmaz şekilde her zaman özsaygımızın aynasına çamur sıçrattığıdır. Meselenin özü şu ki kusursuz şekilde beğenilen biri olma çabası sevgi ilişkisiyle uyuşmaz. Mesela er ya da geç kendinizi iğrenç, avaz avaz bir kavganın içinde bulursunuz ve ağzınızdan, size söylense hiç hoşlanmayacağınız şeyler çıktığını görürsünüz; tüm bunlar hoş, nazik, havalı, çekici, kontrollü, eğlenceli, *beğenilir* bir kişi olarak kurduğunuz benlik bilincini paramparça eder. Benliğinizde *beğenilir* olmaktan daha gerçek şeyler ortaya çıkmıştır ve aniden gerçek bir hayatınız olmuştur. Birdenbire, yapılacak gerçek bir seçim ortaya çıkmıştır. BlackBerry ile iPhone arasındaki sahte tüketici tercihi değildir söz konusu olan, bir sorudur: Ben bu kişiyi seviyor muyum? Karşınızdaki kişi için de aynısı geçerlidir: Bu kişi beni seviyor mu? Bir kişinin gerçek benliğinin her parçasını beğenmek diye bir şey yoktur. Beğenme dünyasının nihayetinde yalan olmasının sebebi budur. Ama bir kişinin gerçek benliğinin her parçasını sevmek diye bir şey *vardır*. Gerçek sevginin teknolojik tüketim için varoluşsal bir tehdit olmasının sebebi tam da budur: Yalanı ortaya çıkarır.

Manhattan civarındaki cep telefonu salgınına dair az sayıdaki umut verici şeylerden biri, kaldırımlarda cep telefonuyla mesaj yazan zombilerin ve parti planlama bahanesiyle saatlerce kafa şişirenlerin arasında, sevdikleri kişiyle gerçekten içten şekilde kavga edenlere rastlamamdır. Eminim ki sokakta herkesin ortasında kavga etmemeyi yeğlerler ama işte bir şekilde olmuş, üstelik dışarıdan nasıl göründükleri hiç ama hiç de umurlarında değil. Bağırıyorlar, karşılarındaki kişiyi suçluyorlar, lanet okuyorlar, küfrediyorlar. Bu gibi şeyler dünyadan ümit kesmememi sağlıyor.

Tabii ki sevginin sadece kavga etmek olduğunu ya da kafayı fena halde kendisiyle bozmuş insanların karşısındaki kişiyi suçlayamayacağını veya ona küfredemeyeceğini söylemiyorum. Sevgi gerçekte karşımızdaki kişinin de en az bizim kadar gerçek olduğunu yürekten hissetmemizden doğan sonsuz bir empatidir. Anladığım kadarıyla, sevginin her zaman kişiye özel olmasının da sebebi budur. Tüm insanlığı sevme kıymetli bir dava olabilir ama burada odak, tuhaf bir şekilde, kişinin kendi benliği, benliğinin manevi ve ahlaki esenliğidir. Oysaki belli bir kişiyi sevmek, onun çelişkileriyle ve coşku duyduğu şeylerle özdeşleşmeyi, benliğinin bir kısmından feragat etmeyi gerektirir.

Üniversitede son yılımdayken, fakültede bulduğum ilk edebiyat kuramı dersine yazılmıştım; o sınıftaki en parlak öğrenciye âşık oldum. İkimiz de edebiyat kuramının kendimizi çok güçlü hissettirmesinden hoşlanmış –bu açıdan durum modern teknoloji tüketimine benziyor– ve diğer öğrenciler hâlâ şu zahmetli, eski moda metin analizlerini yaparken bu kadar sofistike olmakla gurur duymuştuk. Çeşitli kuramsal sebeplerden dolayı, evlenmemizin hoş olacağını düşünmüştük. Annem ise yirmi yıl boyunca beni aşka adanmış, sonsuz aşkı arzulayan biri yapmaya çalıştıktan sonra kalkmış, yirmili yaşlarımı, kendi ifadesiyle, "başıboş ve özgür" geçirmemi tavsiye ediyordu. Onun her konuda yanıldığını düşündüğümden, doğal olarak, bu konuda da yanıl-

dığını farz ettim. Şu bağlanma meselesinin ne kadar karmaşık ve çetrefilli olduğunu zor yoldan kendim keşfetmem gerekiyordu.

Fırlatıp attığımız ilk şey kuram oldu. Müstakbel karım yataktaki mutsuz bir sahneden sonra şöyle demişti: "Hem yapıbozumuyla uğraşıp hem de soyunamazsın." Bir yılı farklı kıtalarda geçirdik ve birbirimize kuram kokan cümlelerle dolu mektuplar yazmak pek keyifli olsa da, bu sayfaları okumanın o kadar da keyifli olmadığını kısa süre sonra fark ettik. Ama kuramı benim için gerçekten öldüren –daha genelde de, beni insanlara nasıl göründüğüm takıntısından kurtarmaya başlayan– şey kurmacaya olan sevgimdi. Yazdığınızın bir kısmını düzenlemekle Web sayfanızı ya da Facebook profilinizi düzenlemek arasında yüzeysel bir benzerlik olduğu söylenebilir, fakat bir sayfa düzyazı özgüveninizi pekiştiren şu albenili grafiklerden yoksundur. Başkalarının yazdıklarının size sunduklarına karşılık verme çabasıyla harekete geçtiyseniz, sayfalarınızdaki sahte, hileli ya da başkalarına ait şeyleri görmezden gelemezsiniz. O sayfalar aynı zamanda bir aynadır ve eğer edebiyatı gerçekten seviyorsanız, yalnızca sizi olduğunuz gibi yansıtan sayfaların saklanmaya değeceğini anlarsınız.

Buradaki risk, tabii ki, reddedilmektir. Hepimiz zaman zaman beğenilmemeyi kaldırabiliriz, çünkü bizi beğenecek adaylarla dolu sonsuz bir havuz vardır. Fakat tüm benliğinizi, hem de nahoş taraflarıyla birlikte, ifşa etmek ve reddedilmek çok acı verici olabilir. Bizi aşktan uzak tutmaya ve beğenmenin güvenli dünyasında kalmaya iten şey genel olarak acı ihtimalidir; kaybın, ölümün, ayrılığın acısıdır. Çok genç yaşta evlenmiş bir çift olarak karım ve ben eninde sonunda kendimizden o kadar çok şey verdik ve birbirimize o kadar çok acı çektirdik ki ikimizin de bu işe girdiğimize pişmanlık duymak için nedenimiz oldu.

Ama yine de pişmanlık duymuyorum. Bir kere, ilişkimizin layığını yerine getirme çabası bizim insan olarak varlığımızı, olduğumuz kişiyi meydana getirdi; biz helyum molekülleri değ-

liz, yaşamın içinde öyle hareketsiz, asılı durmuyoruz; bağlandık ve değiştik. Bir başka nokta da –ki bugün sizlere asıl mesajım bu olabilir– şudur: Evet, acı canınızı yakar, ama sizi öldürmez. Alternatifini düşünürseniz –teknolojinin suç ortaklığıyla uyuşmuş halde, kendi kendinize yettiğiniz bir rüyada yaşamak– acı doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar ve direngen bir dünyada hayatta olduğunuzun doğal göstergesidir. Yaşamda acı çekmemek aslında yaşamamaktır. Kendinize, "Ah, şu aşk ve acı meselesini biraz daha sonra, mesela otuzlarımda alayım," diyorsanız, kendinizi gezegende on yıl boyunca öylece boşuna yer kaplamaya ve kaynak tüketmeye bırakıyorsunuz demektir. Yani, kelimenin en kötü anlamıyla, kahrolası bir tüketicisinizdir.

Daha önce bahsettiğim, sevdiğiniz bir şeye bağlanmanın sizi gerçek benliğinizle yüz yüze getirdiği meselesi, yazma işi için bilhassa geçerli olabilir; aslında severek yaptığınız her iş için geçerlidir. Konuşmamı, başka bir aşkımdan bahsederek sonlandırmak istiyorum.

Üniversitedeyken ve daha sonraki yıllarda da doğadan, doğal yaşamdan hep hoşlandım. Onu sevmedim, ama kelimenin tam anlamıyla beğendim. Doğa, çok hoş ve güzel olabilir. Eleştirel teoriyle harekete geçtiğimden, dünyada yanlış olan şeyleri bulmak için bakınıyor, işlerin böyle gitmesine sebep olan insanlardan nefret etmek için sebep arıyordum; bu durumda çevrecilik doğal olarak beni kendine çekti, çünkü çevreyle ilgili de yığınla yanlış giden şey vardı. Yanlış olan şeylere daha çok baktıkça da –deli gibi artan dünya nüfusu, kaynak tüketiminin inanılmaz seviyede olması, küresel ısınma, okyanusların kirlenmesi, son kalan yaşlı ormanlarımızın yok edilmesi– daha öfkeli ve insanlardan daha fazla nefret eder oldum. Sonunda, evliliğimin bittiğine, acının gerçek olduğuna, ama hayatımın geri kalanını daha da öfkeli ve mutsuz geçirmenin tek seçenek olmadığına karar verdiğim zaman çevre konusuna üzülmeyi bilinçli bir şekilde bıraktım. Gezegeni korumak için şahsen yapabileceğim anlamlı bir şey yok-

tu, kendimi sevdiğim şeylere adamak istiyordum. Tabii ki hâlâ karbon ayak izimi olabildiğince küçük tutmaya çabalıyordum, fakat bunu öfke ve umutsuzluğun pençesine düşmeden yapmaya çalışıyordum.

Derken ilginç bir şey oldu. Uzun hikâye ama özetle kuşlara âşık oldum. Bu tabii ki hiç dirençsiz, öylece kendiliğinden olmadı; zira kuş gözlemcisi olmak hiç de öyle havalı bir şey değildi ve gerçek tutkularınızı ortaya döken bir şey zaten tanım gereği havalı olamaz. Ama bu tutkuyu azar azar, kendime rağmen geliştirdim. Gördüm ki, bir tutkunun yarısı takıntıysa diğer yarısı da aşktır. Böylece, evet, gördüğüm kuşları özenle listelemeye koyuldum ve evet, görmediğim türleri görmek için inanılmaz mesafeler katettim. Ama daha önemlisi, ne zaman bir kuşa baksam, o kuş bir güvercin ya da serçe bile olsa, kalbimin sevgiyle dolup taştığını hissedebiliyordum. Sevgi de, bugün söylemeye çalıştığım üzere, dertlerin başladığı yerdir.

Çünkü artık sadece doğadan hoşlanmakla kalmıyor, onun belirli, hayati bir parçasını seviyordum. Çevre konusunda tekrar endişelenmeye başlamaktan başka seçeneğim yoktu. Çevreye dair endişelenmeyi bıraktığım zamana kıyasla haberlerin daha iyi olmadığını, hatta durumun daha da kötüleştiğini söylememe bilmem gerek var mı... Ama artık tehlike altındaki ormanların, sulak alanların ve okyanusların benim için anlamı çok daha farklıydı; onlar benim için artık sadece keyif veren manzaralar olmaktan çıkmıştı. Onlar sevdiğim hayvanların yuvasıydı. Burada ilginç bir paradoks ortaya çıktı. Gezegene dair hissettiğim kaygı, öfke ve umutsuzluk hisleri yabani kuşlara duyduğum ilgi sonucunda arttı; ama yine de, şu kuş meselesine dâhil olmaya başlayıp, kuşların yüz yüze olduğu pek çok tehlikeyi öğrendikçe öfke, umutsuzluk ve acıyla yaşamak tuhaftır ki daha kolay olmaya başladı.

Bu nasıl oldu? Sanırım bir sebep, kuş sevgisinin benliğimin daha önce varlığından bile haberdar olmadığım, daha az benmerkezci, önemli bir parçasına çıkış noktası yaratmasıydı. Be-

ğenmeler ve beğenmemeler dünyasında, bağlanmayı ileri bir tarihe erteleyerek küresel bir vatandaş olarak sürüklenip durmak yerine, doğrudan ya kabul ya da reddetmek zorunda olduğum bir benlikle yüz yüze kalmıştım. Sevgi insana işte bunu yapar. Çünkü hepimizle ilgili temel gerçek, bir süreliğine hayatta olduğumuz ve çok geçmeden ölüp gideceğimizdir. Tüm öfke, acı ve umutsuzluğumuzun kökeninde bu var. Bu gerçekten ya kaçarsınız ya da sevgi sayesinde onu kucaklarsınız.

Söylediğim gibi, şu kuş meselesi benim için beklenmedik bir şeydi. O güne dek hayvanlar üzerine pek düşünmemiştim. Yolum kuşlarla nispeten geç kesiştiği için belki şanssızdım ama er ya da geç onlarla böyle bir buluşma yaşadığım için şanslıydım belki de. İster geç ister erken, böyle bir sevgiye tosladığınızda bu sizin dünyayla olan ilişkinizi değiştirir. Örneğin ben birkaç denemeden sonra gazetecilikten vazgeçtim; çünkü olaylar dünyası, beni kurgu dünyası kadar heyecanlandırmıyordu. Ama kuşlarla olan münasebetim bana acı, umutsuzluk ve öfkemden kaçmaktansa, onlara doğru koşmam gerektiğini öğrettikten sonra gazetecilikte yeni bir yönelime girdim. O anda en nefret ettiğim şey neyse onun hakkında yazmak istiyordum. Bush yönetiminin beni küplere bindiren şeyler yaptığı 2003 yılı yazında Washington'a gittim. Bundan birkaç yıl sonra, Çinlilerin çevre katliamının yarattığı öfkeden dolayı geceleri uyuyamadığım için Çin'e gittim. Göçmen ötücü kuşları katleden avcılarla ve kaçak avlananlarla röportaj yapmak üzere Akdeniz'e gittim. Düşmanla karşılaştığım her seferinde de karşımda beğendiğim, hatta bazısında bayağı bayağı sevdiğim insanlar buldum. Eğlenceli, cömert, zeki ve gey Cumhuriyetçi hükümet görevlileri. Olağanüstü, korkusuz genç Çinli doğaseverler. Hayvan hakları savunucusu Peter Singer'dan alıntı yapan, yumuşacık bakışlara sahip, silah delisi bir İtalyan parlamenter. Her seferinde de, çabucak benliğimi saran o antipatiye artık o kadar kolay kapılmıyordum.

Benim yıllarca yaptığım gibi evinizde oturup öfkeyle dişlerinizi sıkar, diş biler ya da omuzlarınızı silkerseniz dünya ve sorunları yıldırıcı bir hal alır. Ama dışarı çıkıp gerçek insanlarla yahut gerçek hayvanlarla gerçek ilişkiler kurarsanız, sonunda onları sevmek gibi ciddi bir tehlikeyle yüz yüze kalabilirsiniz. Ondan sonra da başınıza neler gelir, kim bilir?

Teşekkürler.

UZAKTAKİ

Güney Pasifik Okyanusu'nda, Orta Şili'nin sekiz yüz kilometre açığında, milyonlarca deniz kuşuna ve binlerce kürklü fok balığına ev sahipliği yapan, sıcak aylarda ıstakoz avlamaya gelen bir avuç balıkçı hariç tek bir insanın bile yaşamadığı, on bir kilometre uzunluğunda, altı buçuk kilometre genişliğinde, korkutucu derecede dik bir volkanik ada vardır. Resmi adı Alejandro Selkirk olan adaya ulaşmak için Santiago'dan haftada iki kez kalkan sekiz koltuklu bir uçağa binip yüz altmış kilometre doğudaki başka bir adaya gelmek gerekir. Sonra da havaalanından üstü açık küçük bir tekneye binip takımadalardaki yegâne köye gider, on iki saatlik Selkirk yolculuğu için düzensiz sefer yapan teknelerden birini beklersiniz; üstüne üstlük, kayalık sahile çıkmaya uygun hava koşulları için de günlerce beklemeniz gerekebilir. Altmışlı yıllarda Şili Turizm Bakanlığı görevlileri, takımadalardaki münzevi yaşamı muhtemelen Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı romanına esin kaynağı olan İskoçyalı denizcinin anısına adanın adını Alejandro Selkirk olarak değiştirdiler. Ama yerli halk hâlâ adanın ilk ismini kullanıyor, Masafuera: Uzaktaki.

Geçen güzün sonlarına doğru uzaklara gitme ihtiyacı hissettim. Dört aydır durmaksızın bir romanın tanıtımıyla uğraşıyor; istemsizce, yaptığım program dahilinde ilerliyor ve giderek kendimi bir medya oynatıcıdaki ilerlemeyi gösteren çizginin üzerindeymiş gibi hissediyordum. Kişisel tarihimin canlı kalıntıları, haklarında fazla konuşmaktan dolayı içimde ölüp gidiyordu; her sabah aynı yüksek miktarda nikotin ve kafein dozunu alıyor, her

akşam yine birikmiş e-postaların saldırısına uğruyor, her gece yine beynimi uyuşturup anlık keyif verecek içkiler içiyordum. Bu sırada Masafuera hakkında bir şeyler okudum ve buradan kaçıp gittiğimi, aynen Selkirk gibi orada yapayalnız olduğumu hayal etmeye başladım. Adanın içlerinde, mevsimlik olarak bile kimsenin yaşamadığı o yerde.

Oradayken, genelde ilk İngiliz romanı kabul edilen *Robinson Crusoe*'yu yeniden okumamn da iyi olabileceğini düşündüm. *Robinson Crusoe* radikal bireyciliğin ilk büyük belgesi; sıradan bir insamn, her şeyden yalıtılmış olarak fiilen ve manen hayatta kalışının hikâyesiydi. Bireycilikle bağlantılı roman yazma girişimi –gerçekçi anlatıda anlam arayışı– sonraki üç yüz yıl kültürel olarak hâkim edebi eğilim olmaya devam etti. *Crusoe*'nun sesi, *Jane Eyre*'in sesinde, *Yeraltından Notlar*'da, *Görünmez Adam*'da ve Sartre'ın *Bulantı*'sında duyulabilir. Tüm bu hikâyeler bir zamanlar beni etkilemiş, roman sözcüğü altında yenilik vaatlerini sürdürmüşlerdir.* Gençlik dolu tecrübelerin bu hatıraları öyle cezbedicidir ki hiç sıkılmadan başlarında saatlerce oturabilirim. Ian Watt, *Romanın Yükselişi* adlı klasik eserinde, on sekizinci yüzyılın gelişen roman üretimi ile geleneksel ev işlerinden kurtulmuş, artık çok daha fazla boş vakti olan kadınların giderek artan ev içi eğlence talebi arasında bir bağlantı kurar. Çok daha dolaysız bir yoldan söyleyecek olursak, Watt'a göre İngiliz romanı can sıkıntısının küllerinden doğmuştur. İşte benim de mustarip olduğum şey can sıkıntısıydı. Sizi oyalayacak şeylerin peşine ne kadar takılırsanız, oyalandığınız belli bir şeyden de o kadar az verim almaya başlarsınız; ben de dozajı aşıp durumun farkına varana kadar on dakikada bir e-postamı kontrol eder olmuştum, kül tablam artık çok daha hızlı doluyordu, geceleri içtiğim iki kadeh içki dörde çıkmıştı ve bilgisayardaki *solitaire* oyununda öyle ustalaşmıştım

* İngilizce metinde cümle hem roman, hem de yeni anlamına gelen *novel* ile yenilik anlamındaki *novelty* sözcükleri arasındaki bağlantı üzerine kurulmuş. (e.n.)

ki artık amacım bir oyunu kazanmak değil peş peşe iki ya da daha fazla oyunu kazanmak olmuştu (bu bir tür üst-*solitaire* oyunu, peş peşe kazandığın ve kaybettiğin oyun dizileri üstünden oynuyorsun ve benim en yüksek skorum sekiz oyun).

Birkaç maceracı botanikçinin tuttuğu küçük bir tekneyle Masafuera'ya gitme işini ayarladım. Sonra Crusoe tarzı romantizme adanmış, koridorları ultra-hafif hayatta kalma malzemeleriyle dolu, yaban hayatın içinde uygarlığı temsil eden (çıkabilir ayağıyla paslanmaz çelikten martini kadehi gibi) bazı amblemler arasında outdoor mağazasında küçük bir tüketim âlemi yaptım. Yeni bir sırt çantası, çadır ve bıçağın yanı sıra kendimi son moda özellikli ürünlerle de donattım: kâse haline gelebilen silikon kenarlı plastik bir tabak, iyotla sterilize edilmiş suyun tadını düzelten askorbik asit tabletleri, inanılmaz ölçüde küçültülerek paketlenmiş mikrofiberli bir havlu, dondurularak kurutulmuş organik vegan yiyecekler ve kırılmaz bir çatal uçlu kaşık. Çok miktarda kabuklu yemiş, ton balığı, protein barı da edindim, zira hava kötüleştiğinde Masafuera'da ne kadar süre mahsur kalacağımı bilemeyeceğim söylenmişti.

Santiago'ya doğru yola çıkmadan önceki akşam arkadaşım Karen'i görmeye gittim, kendisi yazar David Foster Wallece'ın dul eşidir. Ziyaretimin sonunda evden çıkacağım sırada Karen bana hüzünlü bir tavırla, David'in küllerini yanımda götürüp Masafueara'da havaya saçıp saçamayacağımı sordu. Yapacağımı söyleyince, çekmeceli küçük bir kitap biçiminde ahşap bir antika kibrit kutusu getirdi, içine David'in küllerinden biraz koydu. Ondan bir parçanın ıssız ve ücra bir adada istirahat edeceği fikrinden hoşlandığını söyledi. Evden çıkıp arabayla iyice yol aldıktan sonra külleri bana sırf David için değil, benim iyiliğim için de verdiğinin farkına vardım. Kendimden kaçışımın David'in ölümünden hemen sonra, yaklaşık iki yıl önce başladığını biliyordu, bunu ona söylemiştim. O dönemde, çok sevdiğim birinin ürkütücü intiharı üzerine kafa yormama kararı almış, onun yerine kendimi çalışmaya ve öfkelenmeye vermiştim. Şimdi artık iş bittiğinden, bir yoruma göre, David'in can

sıkıntısından ve gelecek romanlarına dair içine düştüğü umutsuzluktan dolayı intihar etmiş olma ihtimalini görmezden gelmem zorlaşıyordu. Son zamanlarda ben de can sıkıntısından umutsuzluğun kıyısına gelmiştim: Bunun kendime verdiğim sözden caymış olmamla bir ilgisi olabilir miydi? Kitap projem bittikten sonra, David'in ölümü için geçici bir yas ve kalıcı bir öfke hissetmekten fazlasını yapacağıma dair kendime verdiğim sözden?

Böylece Ocak'ın son sabahı, yoğun sis içinde, Masafuera'da denizden bin metre yüksekteki La Cuchara (Kaşık) denen mevkiye vardım. Yanımda defter, dürbün, bir tane *Robinson Crusoe*, David'in küllerinin olduğu küçük kutu, kamp eşyasıyla dolu bir sırt çantası, adanın saçma boyutta yetersiz bir haritası vardı; alkol, tütün ve bilgisayar yoktu. Buraya kendi başıma ulaşmaktansa genç bir park bekçisiyle birlikte, sırt çantamı taşıyan bir katırın peşine takılmıştım; farklı farklı kişilerin ısrarıyla yanıma aldığım telsiz radyo, on yıl önce alınmış bir GPS ünitesi, uydu telefonu ve yedek pilin dışında adada tamamen yalnız ve yalıtılmıştım.

Robinson Crusoe'yu bana ilk kez babam okumuştu. *Sefiller*'in yanı sıra onun için anlam ifade eden tek romandı. Kitabı bana okurken aldığı zevkten, Jean Valjean'la (dili döndüğü kadarıyla "Cean Val Cean" diye telaffuz ederdi) özdeşleştiği gibi, Crusoe'yla da özdeşleştiği belliydi. Babam, aynen Crusoe gibi kendini diğer insanlardan yalıtılmış hissederdi ve makul alışkanlıkları vardı; diğer kültürlerin "vahşiliği" karşısında Batı kültürünün üstünlüğüne inanır, doğal dünyayı uygar dünyaya tabi olup sömürülmesi gereken bir şey olarak görürdü; ayrıca iflah olmaz bir "kendin-yap"çıydı. Uygarlıktan uzak, ücra bir adada yamyamların ortasında kendi başına hayatta kalma mücadelesi vermek onun için şahane bir romanstı. Bölgenin ilk sakinlerinden olan babası ve amcası tarafından kurulmuş çetin hayat koşullarına sahip bir kasabada doğmuş, soğuk kuzey bataklıklarında yol

yapım kamplarında çalışarak büyümüştü. St. Louis'deki evimizin bodrumunda aletlerini bileyip giysilerini onardığı (iyi bir terziydi), evdeki tamir işlerini halledebilmek için ahşap, metal ve deriden çözümler uydurduğu bir atölyesi vardı. Beni ve arkadaşlarımı yıl içinde birkaç kez kampa götürür, ben arkadaşlarımla ormanda koştururken kamp alanını hazırlar, fiber dolgulu uyku tulumlarımızın yanına serdiği eski battaniyelerin üzerinde uyurdu. Sanırım kampa gitmek için beni bahane ediyordu.

Aynen babam gibi kendi başının çaresine bakmakta usta olan erkek kardeşim Tom da üniversite için evden ayrıldıktan sonra sıkı bir sırt çantalı gezgin oldu. Tom'un her şeyini taklit etmeye çalıştığımdan Colorado ve Wyoming'deki on günlük yalnız yürüyüş hikâyelerini hevesle dinler, sırt çantamı yüklenip yollara düşebileceğim günü dört gözle beklerdim. On altı yaşımı devirdiğim yaz fırsat ayağıma geldi; "Batı'da Kamp Yapıyoruz" adlı yaz okuluna kaydolmak için annemle babamı ikna ettim. Kayalık Dağlar'da iki haftalık "çalışma" için arkadaşım Weidman ve ben bir otobüs dolusu ergenle birlikte rehberlerin arkasına takıldık. Tom'un ahı gitmiş vahı kalmış kırmızı çantasını sırtlamış ve yanıma aynen Tom'unki gibi bir defter almıştım (seçtiğim bir araştırma konusunda –likenler– notlar alıyordum).

Idaho'daki Sawtooth Yaban Bölgesi'ne seyahatimizin ikinci gününde hepimiz yirmi dört saatimizi tek başımıza geçirecektik. Rehberim beni seyrek çam ağaçlarıyla kaplı bir bölgeye götürüp orada yalnız bıraktı, ışıl ışıl bir gün olmasına ve görünürde hiçbir tehlike olmamasına rağmen kısa süre sonra çadırımda korkudan titriyordum. Belli ki birkaç saatliğine insanlardan ayrı kalmak yaşamın boşluğunun ve varoluşun dehşetinin bilincine varmama yetmişti. Ertesi gün, Weidman'ın, benden sekiz ay büyük olmasına rağmen, geri dönüp ana kampı görebileceği bir yere konuşlanacak denli yalnızlık çektiğini öğrendim. Beni bunu yapmaktan alıkoyan –üstelik bir gün daha yalnız kalabileceğimi hissetmemi sağlayan– şey ise yazmaktı:

3 TEMMUZ PERŞEMBE

Bu akşam bir defter tutmaya başladım. Eğer biri bunu okuyacak olursa çok fazla "ben" kullandığım için beni affedeceğine güveniyorum. Ama benim yapabileceğim bir şey yok. Bunu ben yazıyorum.

Bu akşamüstü yemekten sonra ateşimin başına dönünce bir an alüminyum bardağımın, bir kayanın üzerine oturmuş beni süzen bir arkadaş olduğunu hissettim...

Bu akşamüstü başımın etrafında bayağı bir süre vızıldayıp duran bir sineğim vardı (en azından ben onun aynı sinek olduğunu düşünüyordum). Bir süre sonra onun can sıkıcı, iğrenç bir haşere olduğunu düşünmeyi bıraktım ve bilinçaltımda onu gerçekten hoşlandığım, karşılıklı oyun oynadığımız bir düşman olarak görmeye başladım.

Gene bu akşamüstü bir kayanın tepesine oturup sözcükleri, hayatımın farklı dönemlerinde (bakış açısına göre üç farklı dönemde) önüme koyduğum gayeleri anlatan bir sone haline sokmaya çalıştım (asıl faaliyetim buydu). Tabii ki şu anda bunu düz yazı halinde ifade etmenin bile nafile bir çaba olduğunu biliyorum. Diğer yandan bunu yaparken, hayatın zaman kaybı ya da ona benzer bir şey olduğuna ikna oldum. O anda öyle kederli ve mahvolmuş haldeydim ki ne düşünsem ümitsizliğe kapılıyordum. Ama sonra etraftaki likenlere baktım, biraz onlar hakkında yazdım ve sakinleştim; üzüntümüm bir amacı yitirmekten değil, kim olduğumu ya da niye böyle olduğumu bilmemekten ve sevgimi anne babama göstermemiş olmamdan kaynaklandığını fark ettim. Üçüncü noktaya yaklaşıyordum, ama bir sonraki düşüncem biraz alakasızdı. Bunların sebebinin zamanın (hayatın) kısalığı olduğunu fark ettim. Bu kuşkusuz doğru; ama üzüntümün sebebi bu değildi. Aniden fark ettim: Ailemi özlüyordum.

Ev hasreti çektiğimi fark ettikten sonra mektup yazarak bu hissimi tatmin edebilirdim. Gezinin kalanı boyunca her gün günlüğüme yazdım ve Weidman'dan uzaklaşıp karşı cinsten kampçılara doğru çekildiğimi fark ettim; sosyal açıdan hiç bu kadar başarılı olmamıştım. Eksik olan şey, münzevilik içinde bir

kâğıda birinci tekil şahısla yazarak kimliğimi bulmanın verdiği yarı güvenlik hissiydi.

Yıllar sonra pek çok kez sırt çantamı toplayıp yola çıkmayı hayal etsem de hiçbir zaman bunu gerçekleştirecek kadar istemedim. Yazarak keşfettiğim benliğin Tom'unkiyle aynı olmadığı ortaya çıkmıştı her şeyden önce. Genel amaçlı kullanım için çok uygun olmasa da onun eski Gerry marka sırt çantasını kullanmaya devam ettim ve yaban yaşamda hayatta kalma düşlerimi, Tom'un sık sık övdüğü, Dr. Bronner's marka büyük boy naneli sıvı sabun gibi temel ihtiyaç maddesi olmayan ucuz kamp malzemeleri satın alarak canlı tuttum. Son yılımda üniversiteye gitmek için otobüse binerken Dr. Bronner's marka sabunu sırt çantama koydum, şişe yolda patlayıp giysilerimi ve kitaplarımı batırdı. Sırt çantası da yurdun banyosunda durulamaya çalışırken elimde kaldı.

Tekne yaklaşırken Masafuera hiç de davetkâr görünmüyordu. Adaya dair elimdeki tek harita Google Earth'ten aldığım A4 boyutunda bir çıktıydı ve haritadaki çizgileri iyimser bir şekilde yanlış yorumladığımı hemen anladım. Dik yamaç gibi görünen şeyler basbayağı uçurum ve yumuşak eğimli gibi görünen yerler de dimdik yamaçlardı. Heybetli bir boğazın dibinde, bir düzine kadar ıstakoz avcısı kulübesi yan yana dizilmişti: Adanın yeşil sırtları boğazın iki tarafında, kasvetli bir şekilde dönüp duran bulutların içine doğru bin metreden fazla yükseliyordu. Seyahatim sırasında makul bir şekilde sakin olan okyanus, barakaların aşağısındaki kayalıkları büyük dalgalarla dövüyordu. Karaya çıkmak için botanikçilerle birlikte bindiğimiz ıstakoz teknesi kıyının yüz metre yakınına kadar motoruyla yol aldı. Orada ıstakozcular motoru sudan çıkardılar, biz de ucu şamandıraya bağlı bir ipe tutunarak tekneyi çektik. Kayalıklara yaklaştıkça tekne yanlara doğru şiddetli şekilde sallanıyor, sular teknenin kıçına doluyor ve ıstakozcular tekneyi bizi kıyıya çekecek kabloya bağ-

lamaya çabalıyordu. Kıyıda insanın nefesini kesecek kadar çok miktarda sinek vardı; adanın takma adı Sinek Adası'ydı. Barakaların açık kapılarından, birbiriyle yarışan teyplerde çalan Kuzey ve Güney Amerika müzikleri yayılıyor, boğazın insanın üzerine basan enginliği ve çırpınan buz gibi deniz boyunca yankılanıyordu. Atmosferin ağırlığına ek olarak barakaların arkasında artık kemik rengini almış, devasa ölü ağaçlar vardı.

Benimle birlikte adanın içlerine gelecek yoldaşlarım genç park bekçisi Danilo ve hiç istifini bozmadan ilerleyen bir katırdı. Adanın dikliği karşısında, kendi sırt çantamı taşıyamıyor olmaktan üzüntü duymuş gibi yapmaya bile yeltenmemiştim. Danilo'nun sırtında bir tüfek vardı, adanın yerlisi olmayan ve Hollandalı bir çevre kuruluşunun soylarını kurutmak için gösterdiği çabadan kaçabilmiş keçilerden birini vurmayı umut ediyordu. Kısa süre sonra sise dönüşen kurşuni sabah bulutları altında bitmek bilmez yılankavi yollarda, ıstakoz ağlarını onarmak için kullanılan ve sonradan getirilmiş maki benzeri bitki türleriyle yemyeşil dağ geçitlerinde yürüdük. İzlediğimiz patikada keyif kaçıracak kadar fazla miktarda kurumuş katır dışkısı vardı. Hareket eden tek şey kuşlardı: böğrü gri küçük bir *cinclodes* türü ile Juan Fernández şahinleri (bunlar Masafuera'nın karada yaşayan kuş türlerinden ikisiydi). Ada, iki ilginç fırtınakuşu türünün, ayrıca dünyanın en ender ötücü kuşlarından olan ve görmeyi umduğum Masafuera *rayadito*'sunun üreme bölgesiydi. Aslına bakılırsa, Şili'ye yola koyulduğumda, yeni kuş türleri görmek beni sıkmayacağına güvenebileceğim tek faaliyetti. Büyük çoğunluğu adanın Los Inocentes denilen yüksek bir alanında yaşayan *rayadito* nüfusunun şu anda beş yüze kadar düştüğü sanılıyor; dolayısıyla onlardan bir tanesini bile gören çok az sayıda insan var.

La Cuchara'ya beklediğimden daha önce vardık ve sisin içinde *refugio* adı verilen küçük bir bekçi kulübesinin hatlarını gördüm. İki saat içinde bin metreye tırmanmıştık. La Cuchara'da bir *refugio* olduğunu duymuştum ama kafamda ilkel bir baraka

canlanmıştı ve benim için bir problem yaratacağını düşünmemiştim. Çatısı dikti ve yere kablolarla tutturulmuştu; içinde bir propan soba, üzerinde sünger yataklar olan iki ranza, pek temiz olmasa da işe yarar bir uyku tulumu, makarna ve konserve yiyecekle tıka basa dolu bir dolap vardı. Sırf iyot tabletlerini alıp gelsem burada yine de hayatta kalabilirdim. *Refugio*'nun varlığı uygarlıktan uzakta tek başına hayatta kalma projemin yapaylığına yapaylık katıyordu; bu yüzden sanki kulübe hiç yokmuş gibi davranmaya karar verdim.

Danilo çantamı katırdan indirdi, sisli bir patika boyunca ilerleyerek bir pınarın yanına geldik, pınardan akan su çok olmasa da küçük bir havuz oluşturmaya yetiyordu. Buradan Los Inocentes'e yürümenin mümkün olup olmadığını sordum. Yukarıyı gösterdi ve "Evet, *cordones* boyunca yürüyerek üç saat çeker," dedi. Şimdi oraya gidip gidemeyeceğimizi sordum, böylece *rayadito*'ların yakınında kamp kurabilirdim ama Danilo sahile geri dönmeye istekli görünüyordu. Katırı ve silahını alıp giderek beni Crusoe'vari işlerle baş başa bıraktı.

Bu işlerin ilki içmek için biraz su bulup arıtmaktı. Filtre pompası ile kanvas matarayı aldım ve küçük havuza gittiğini tahmin ettiğim bir patikayı izlemeye koyuldum –havuzun *refugio*'dan 50-60 metre uzakta olduğunu biliyordum– ve sisin içinde derhal kayboldum. Birkaç patikayı daha deneyip sonunda havuzu bulduğumda ise pompamın borusu çatladı. Pompayı, vahşi doğada yalnız kalacak olursam işe yarar düşüncesiyle yirmi yıl önce almıştım ve o zamandan beri plastiği yıpranmıştı. Matarayı bulanık suyla doldurdum, verdiğim kararı çiğneyip *refugio*'ya girdim ve suyu geniş bir tencereye döküp içine iyot tabletlerinden attım. Bu basit iş bile bir saatimi almıştı.

Nasıl olsa artık *refugio*'dayım deyip tırmanış sırasında çiğ ve sisten ıslanmış olan giysilerimi değiştirdim, yanımda getirdiğim tuvalet kâğıdıyla botlarımın içini kurulamaya çalıştım. Bu sırada GPS ünitesinin açık kaldığını ve pilinin azaldığını fark ettim, ya-

nımda yedek pili olmayan tek alet oydu. Bu durumun yarattığı kaygı içinde tuvalet kâğıdıyla kulübenin zeminindeki çamurla suyu sildim. Sonunda kayalık bir buruna çıkarak katır dışkılarından ve *refugio*'nun gölgesinden uzakta bir kamp yeri aramaya koyuldum. Tam başımın üzerinde bir şahin pike yaptı; bir *cinclodes* kayalıklardan neşeli neşeli öttü. Biraz daha yürüyüp işin artı ve eksilerini tarttıktan sonra rüzgârdan bir nebze de olsa koruma sağlayacak, *refugio*'nun da hiç görünmediği bir oyukta karar kıldım. Burada peynir ve salamla piknik yaptım.

Dört saattir yalnızdım. Çadırımı kurdum, iplerini kayaya bağlayıp kazıkları da taşıyabildiğim en ağır taşlarla sağlamlaştırdım, sonra da küçük bütan ocağımda kahve yaptım. *Refugio*'ya geri dönüp botları kurutmakla uğraştım, birkaç dakikada bir durup pencereyi açıyor ve her nasılsa içeri girmiş sinekleri kovalıyordum. Belli ki, modern dünyanın buraya kaçarak kurtulduğumu sandığım oyalamalarından ne kadar uzak kalabildiysem, *refugio*'nun sağladığı kolaylıklardan da kendimi o kadar mahrum edebilecektim. Gidip bir matara daha su getirdim, banyo için büyük bir tencereye su koyup propan ocağında ısıttım. Yıkandıktan sonra içeri girip mikrofiber havluyla kurulanıp giyinmek, bu işi dışarıda, tozun ve sisin içinde yapmaktan çok daha hoştu. Baştaki kararımı çoktan bozmuş olduğumdan biraz daha ileri gittim ve sünger yataklardan birini de alıp çadıra götürdüm. "Ama bu son," dedim kendi kendime.

Sineklerin vızıltısı ve bir *cinclodes*'in ara ara ötüşü dışında mutlak bir sessizlik vardı. Bazen sis azıcık kalkıyor, tekrar çökene kadar kayalık tepeleri, eğreltiotlarıyla kaplı ıslak vadileri görebiliyordum. Defterimi çıkarıp son yedi saatte yaptığım şeyleri not ettim: su getirmek, öğle yemeği yemek, çadırı kurmak, banyo yapmak. Ama "ben" sesiyle günah çıkarırcasına yazma konusunu düşündüğümde fazla "çekingen" olduğumu fark ettim. Son otuz beş yıl içinde kendimi anlatmaya, yaşamımı bir öykü gibi görmeye öyle alışmıştım ki şimdi günlüğü sadece problem çöz-

mek ve kendi benliğimi irdelemek için kullanabiliyordum. On beş yaşımda Idaho'dayken bile içinde bulunduğum umutsuzluğu yazmamıştım, onu ancak aştıktan sonra yazıya dökmüştüm; şimdi de aynısı oluyordu, benim için anlam taşıyan hikâyeler geçmişe ait –seçilmiş, arındırılmış– hikâyelerdi.

Sonraki gün için planım bir *rayadito* görmekti. Kuşun burada olduğunu bilmek bile adayı benim için ilginç kılıyordu. Yeni kuş türlerini bulmaya gittiğimde, büyük oranda otantikliğini yitirmiş, insan tarafından talan edilmiş ama yine de bize nefis bir şekilde kayıtsız bir dünyanın kalıntılarını araştırıyorum; çoğalıp beslenerek yaşamını sürdürmeye ısrarlı ender bir kuş türünü görmek insan aklını sonsuzca aşan bir haz. Kararımı verdim: Ertesi sabah şafakta kalkacak, gerekirse bütün günümü Los Inocentes'e gidip dönmeye harcayacaktım. Zorlu olacağı kesin bu macera fikrinin verdiği neşeyle kendime bir kâse acılı fasulye hazırladım, sonra da gün daha kararmadan çadıra girdim. Oldukça rahat olan yatağın üzerinde, liseden kalma uyku tulumumun içinde, alnımdaki kafa lambasının ışığında *Robinson Crusoe*'yu okumaya koyuldum. Sabahtan beri kendimi ilk kez mutlu hissediyordum.

Robinson Crusoe'nun ilk büyük hayranlarından biri olan Jean-Jacques Rousseau, *Eğitim Üzerine* adlı eserinde kitabın çocukların eğitiminde kullanılacak temel metin olması gerektiğini söylemiştir. Fransız sansürcülük geleneğine uyan Rousseau metnin tamamını değil, sadece Robinson'un ıssız bir adada yirmi beş yıl boyunca hayatta kalmasıyla ilgili ortadaki uzun kısmı dikkate almıştır. Bu bölümün kitabın en ilgi uyandıran kısmı olduğunu hiçbir okur inkâr etmez, Robinson'un bundan önceki ve sonraki maceraları (bir Türk korsan tarafından köle edilmesi, dev gibi kurtlara karşı mücadelesi) sıkıcı ve alışıldıktır. Hayatta kalma öyküsünün çekiciliği kısmen Robinson'un anlatılarındaki ayrıntılardan gelmektedir: Boğulan denizcilerden kalan "üç...

şapka, bir başlık ve iki farklı ayakkabı teki"; batıktan kurtardığı faydalı eşyaların kataloğu; adada bulunan yabani keçilere gizlice yaklaşmanın incelikleri; mobilya, tekneler, çanak çömlek ve ekmek yapımı gibi zanaatları baştan icat etmenin ayrıntıları. Bu macerasız maceralara gerçek anlamda heyecan ve canlılık katan, bunları şaşırtıcı şekilde gerilimli kılan ise sıradan okurun hayalinde canlanabilmeleridir. Bir Türk tarafından esir alınsam ya da kurtlar tarafından köşeye sıkıştırılsam ben ne yapardım bilmiyorum; muhtemelen Robinson'un yaptıklarını yapamayacak denli korkmuş olurdum. Ama açlık, barınma, hastalık ve yalnızlık sorunlarına getirdiği pratik çözümleri okumak beni öykünün içine, benzer durumda olsaydım *ben* ne yapardım diye düşünmeye, kendi dayanıklılığımı, maharetimi ve yaratıcılığımı onunkiyle kıyaslamaya davet ediyor (eminim babam da bunu yapardı). Adanın yalnızlığı çapulcu yamyamlar olarak tezahür eden dış dünyanın istilasıyla bozulana dek sadece ikimiz varız: Robinson ve okuru, üstelik çok da sıcak bir ortam. Daha hareketli bir anlatıda, Robinson'un günlük işlerinin ve hislerinin ayrıntılarıyla anlatıldığı sayfalar, eleştirmen Franco Moretti'nin alaycı bir şekilde "dolgu" diye adlandırdığı şeye denk düşerdi. Ama Moretti'nin de belirttiği üzere, Defoe'nun büyük buluşu işte bu "dolgu"nun dramatik derecede genişleyip yayılmasıdır; günlük şeylerin bu tarzda hikâye edilmesi, Updike ve Carver'da olduğu gibi Austen ve Flaubert'te de gerçekçi romanın temel özelliği olmuştur.

Defoe'nun "dolgu"suna bir ölçüde nüfuz edip çerçevesini çizersek, onu önceleyen düzyazı öykücülüğünün diğer ana formlarının unsurlarını görürüz: gemi kazası ve kölelik hikâyelerini içeren antik Yunan romanı; Katolik ve Protestan ruhani otobiyografileri; ortaçağ ve Rönesans romansları ile İspanyol pikaresk romanları. Defoe'nun bu romanı, kamuya mal olmuş gerçek karakterlerin yaşamına dayanan ya da bu iddiada olan anlatı geleneğini izler; Crusoe'nun modeli Alexander Selkirk'tir. Hatta Defoe'nun bu romanı, İngiltere'nin Yeni Dünya kolonilerinde

sunduğu dinsel özgürlüğü ve ekonomik fırsatları öven ütopyacı bir propaganda eseri olarak tasarladığı bile iddia edilmiştir. *Robinson Crusoe*'nun heterojenliği, "romanın doğuşu"ndan bahsetmenin ve Defoe'nun kitabını türün ilk örneği olarak tanımlamanın zorluğunu, hatta belki saçmalığını göstermektedir. Bir kere, *Don Quijote* ondan bir asır önce yayımlanmıştır ve kesinlikle bir romandır. Ayrıca romanslara niye roman demediğimizi de sorabiliriz. Zira onlar da on yedinci yüzyılda geniş bir şekilde yayımlanıp okunmuştur ve aslına bakılırsa, çoğu Avrupa dilinde *romans* ile *roman* arasında bir ayrım yoktur. İlk İngiliz romancıları eserlerinin "sadece romans" olmadığını özellikle vurgulamışlardır; ama romans yazarlarının çoğu da aynısını yapmıştır. Fakat on dokuzuncu yüzyılın başlarına gelinip de Walter Scott ve diğerleri tarafından onaylanmış derlemelerde türün önde gelen temsilcileri bir araya getirildiğinde, İngilizler "roman" dendiğinde neden bahsedildiğini gayet net bilmekle kalmıyor, bu eserlerden diğer ülkelere tercüme aracılığıyla çok sayıda ihraç da ediyorlardı. Tür artık kesinlikle mevcuttu. Peki ama bir roman tam olarak nedir ve tür olarak ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir?

En ikna edici açıklama Ian Watt'ın elli yıl önceki iktisadi-siyasi açıklamasıdır. Modern biçimiyle roman Avrupa'nın ekonomik olarak en güçlü ve en sofistike ulusu içinde doğmuştur; Watt'ın bu tesadüfe dair analizi kaba ama güçlüdür. Bireyin girişimciliğini yüceltirken bunu şu etkenlerle birleştirir: kendisi hakkında okumaya hevesli okuryazar burjuvazinin genişlemesi, toplumsal hareketliliğin artışı (ki yazarları bu durumun yarattığı kaygıları keşfetmeye itmiştir), işgücündeki uzmanlaşma (*ilginç* farklılıklara sahip bir toplum yaratmıştır), eski toplumsal düzenin çözülüp yerini tek tek bireysel varoluşların toplamının alması ve tabii ki, yeni ortaya çıkan rahat orta sınıfın okumaya ayırabileceği boş zamanın ciddi oranda artması. Aynı dönemde İngiltere hızla sekülerleşmektedir. Toplumsal düzeni Tanrı ile doğrudan ilişki içindeki özerk bireylerin toplamı olarak yeniden tahayyül

eden Protestan teoloji yeni ekonominin temellerini atmıştır; fakat 1700'lere gelindiğinde, Britanya ekonomisi canlanırken, bireylerin Tanrı'ya ihtiyacı olup olmadığı giderek belirsizleşmektedir. Herhangi bir sabırsız çocuk okurun da size söyleyebileceği üzere, *Robinson Crusoe*'nun pek çok sayfası kahramanının manevi yolculuğuna ayrılmıştır. Robinson adada Tanrı'yı bulur ve kriz anlarında tekrar tekrar O'na döner, kurtuluşu için dua eder ve bunun araçlarını sağladığı için vecd içinde ona şükreder. Kriz sona erer ermez de tekrardan kendi pratik benliğine dönüp Tanrı'yı unutur; kitabın sonunda Tanrı'nın inayetinden çok, kendi becerikliliği ve gayretiyle kurtulmuş gibidir. Robinson'un tereddütlerinin ve unutkanlığının öyküsünü okumak, manevi biyografi türü içinde gerçekçi kurmacanın ortaya çıkışını görmektir.

Romanın ortaya çıkışının belki de en ilginç yönü, İngiliz kültürünün gerçeğe benzerlik sorusuna verdiği yanıtların evrimidir: Tuhaf bir hikâye tuhaf olduğu *için* mi doğru kabul edilmelidir, yoksa tuhaflığı doğru olmayışının kanıtı olarak mı görülmelidir? James Frey'in "günlüğü" skandalının gösterdiği üzere, bu konuda hâlâ geçerli olan kaygılar 1719'da Defoe *Robinson Crusoe*'nun ilk ve en ünlü cildini yayımladığında da kuşkusuz ortadadır. Yazarın gerçek ismi kitabın hiçbir yerinde geçmez. Onun yerine kitabın üzerinde şöyle yazmaktadır: *Robinson Crusoe'nun Yaşamı ve İlginç, Şaşırtıcı Maceraları... Kendisi Tarafından Yazılmıştır*. Dolayısıyla okuyanların çoğu hikâyenin kurmaca olmadığını düşünür. Öte yandan bazı okurlar da öykünün gerçekliğinden şüphe eder; öyle ki Defoe sonraki yıllarda üçüncü ve son cildi yayımladığında kendini hikâyenin doğruluğunu savunmakla yükümlü hisseder. "Hikâyenin düzmece olduğu" romansların aksine hikâyesinin "alegorik olmakla birlikte tarihsel de" olduğunda ısrar eder: "Bu kişi hayattadır, tanınmış biridir ve hayatında yaptıkları bu ciltlerin konusunu teşkil eder." Defoe'nun gerçek yaşamına dair bildiklerimize baktığımızda –aynen Crusoe gibi riskli projelerin (örneğin, parfüm üretmek için misk kedisi yetiştirme)

peşine düşmüş ve iflas ederek borçları nedeniyle iki kez hapse girmiş, orada yalnızlığı, yalıtılmışlığı ilk elden deneyimlemiştir– ayrıca kitabının bir yerindeki "yaşam genel olarak evrensel bir yalnızlıktır, öyle olmalıdır," iddiasını düşündüğümüzde, "tanınmış kişi"nin Defoe'nun kendisi olduğu sonucuna varmak mantıklı görünüyor. (İki ismin de "oe" ile bitmesi dikkat çekicidir.) Romanın, yazarın tecrübelerinin gündüz düşlerine işlenmiş hali olduğunu bugün anlıyoruz ve bu anlayışa doğru kritik sapmayı da Defoe'nun çekine çekine ortaya attığı, birebir tarihsel olmayan bir hakikat, yani yazarın "hakikati" iddiasında görüyoruz.

Eleştirmen Catherine Gallagher "Kurmacanın Yükselişi" adlı makalesinde bu tarz hakikatle ilintili temel bir paradokstan bahseder: On sekizinci yüzyılda kurmaca yazarları (bir anlamda) Defoe'yla başlayarak bir yandan anlatıları kurmaca değilmiş rolü yapmayı bırakmışlar, öte yandan da anlatılarının kurmaca gibi *görünmemesi* derdine düşmüşler ve gerçeğe benzerlik büyük önem kazanmıştır. Gallagher'ın bu paradoksa çözümü modernliğin bir başka yönüne, risk alma gerekliliğine dayanır. İş dünyası yatırıma bağımlı hale gelmeye başladığında, gerçekleşebilecek olası pek çok sonucu tartma gerekliliği ortaya çıkmıştır; evlilikler artık önceden ayarlanmıyordu, o halde olası eşin erdemleri üzerine spekülasyon yapmak gerekiyordu. On sekizinci yüzyılda gelişmekte olan roman ise okurlarına spekülatif ve risksiz bir oyun alanı sağlıyordu. Bir yandan kurmaca oluşunun reklamını yaparken, diğer yandan biz okurlara benliğimizin olası versiyonları olarak tecrübe edebileceğimiz denli tipik, fakat tam olarak *biz olamayacak* denli kendine özgü kahramanlar sunuyordu. Dolayısıyla on sekizinci yüzyılın büyük edebi buluşu yalnızca bir edebi tür değildi, aynı zamanda bu türe *karşı* bir tavırdı. Bugün elimize bir roman aldığımızdaki ruh halimiz –onun bir hayal ürünü olduğu bilgisi; bilinçli olarak inanmayı seçmemiz– aslına bakılırsa romanın özünün yarısıdır.

Son dönemlerde yapılan bazı araştırmalar, destanın sözel kültürler de dahil olmak üzere tüm kültürlerin temel bir özelliği olduğu yönündeki eski kanaati zayıflattı. Kurmacanın, ister peri masalı olsun isterse fabl, genelde çocuklara uygun bir şey olarak görüldüğü anlaşılıyor. Modern öncesi kültürlerde hikâyeler bilgi aktarmak, ahlak dersi vermek veya eğlenmek için okunurdu; şiir ve tiyatro gibi daha ciddi edebi formlar ise belli bir oranda teknik ustalık gerektirirdi. Öte yandan elinin altında kalem kâğıt bulunan herkes roman yazabilirdi ve verdiği keyif benzersiz şekilde moderndi. Düzmece bir hikâyeyi sadece zevk için okumak artık yetişkinlerin de serbestçe (tabii, bazen suçluluk da duyarak) keyfini çıkarabileceği bir faaliyetti. Keyif için okuma yönündeki bu tarihsel değişim o kadar derindi ki artık onu göremiyoruz bile. Aslına bakılırsa filmler, TV programları ve son model video oyunları sayesinde –bunların çoğu kurmaca oluşlarının reklamını yapmaktadır ve hepsi aynı anda hem tipik hem de spesifik olan karakterler sunar– romanın alttürleri çoğalmaktadır; kültürümüzü önceki tüm kültürlerden ayıran şeyin eğlenceye doymuşluk olduğunu söylemek pek de abartı olmaz. "Bir şey" ile "o şeye yaklaşım" ikiliğini içinde barındıran roman, tavrımızı öyle baştan aşağı değiştirmiştir ki, artık "o şeyin" kendisine ihtiyaç kalmaması riski vardır.

Masafuera'nın kardeş adasında –asıl ismi Masatierra, yani "Karaya Daha Yakın (olan)" fakat artık Robinson Crusoe adası olarak anılıyor– anakaradan gelme üç bitki türünün verdiği zararı görmüştüm. Maki, murtilla ve böğürtlen, bu üç bitki tüm tepeleri ve havzaları sarmıştı. Özellikle böğürtlen pek feciydi; adanın uzun boylu, yerli ağaçlarını bile tepeden tırnağa sarabiliyor, dikenli fiberoptik kablolara benzeyen sürgünler atarak yayılıyordu. İki yerli bitki cinsi çoktan yok olmuştu ve büyük bir restorasyon projesi uygulanmadıkça pek çoğu da onları izleyecekti. Robinson Adası'nda böğürtlenlerin çevresindeki narin endemik eğreltiotlarını ararken, romanı İngiltere adasında mu-

tasyona uğrayarak öldürücü bir istilacıya dönüşmüş, sonra da tüm gezegeni ele geçirene dek yayılmış bir organizma gibi görmeye başladım.

Henry Fielding *Joseph Andrews*'ta karakterlerini "tür" –bireyden fazla, evrenselden az– olarak tanımlar. Fakat roman kültürel çevreyi dönüştürürken, insanlığın türleri, en dikkat çekici özelliği birebir aynı şekilde eğlenmek olan evrensel bir bireyler güruhuna dönüşmüştür. Bu David'in tahayyül etmiş olduğu ve destansı eseri Sonsuz Şaka'da* [*Infinite Jest*] direnmeye başladığı tekkültürlülük hayaletidir. Bu kitaptaki direniş biçimi –dipnot, açıklama, arasöz, doğrusal olmayan kurgu, üst bağlantılar– bugün romanın ve onun soyundan gelenlerin yerini alan, daha tehlikeli ve çok daha bireyci bir istilacıyı öngörmüştü. Robinson Crusoe Adası'ndaki böğürtlen, istilacı roman gibiydi, evet, fakat bana internetten pek de farklı gelmiyordu; BlackBerry'den doğmuş bu istilacı, öykünün üzerine benliğin haritasını çizmek yerine, dünyanın üzerine benliğin haritasını çiziyor. *Haberler* yerine, *benden* gelen haberler. Tek bir futbol oyunu yerine, on beş farklı oyunun kişiselleştirilmiş fantezi-ligi istatistikleri biçiminde dallanıp budaklanması. *Baba* filmi yerine, "Kedimin Komik Oyunları" videosu. Birey cinnet geçiriyor, herkes bir Charlie Sheen adeta.** *Robinson Crusoe* ile birey ada olmuştu; şimdi görünen o ki, ada dünya oluyordu.

Gece çadırın yanlarının uyku tulumuma çarpmasıyla uyandım, kuvvetli bir rüzgâr çıkmıştı. Kulak tıkaçlarımı taktım ama sesi hâlâ duyuyordum; derken ses arttı, artan rüzgâr çadırı dövmeye başladı. Nihayet gün doğduğunda çadırın kısmen sökül-

---

* Türkçeye çevrilmemiş eser isimleri okumayı kolaylaştırmak için kitap boyunca Türkçe çevirileriyle verilecek, ilk geçtiği yerde köşeli parantez içinde orijinali de gösterilecektir. Bu eserler çevrilmiş eserlerle karışmaması için italik değil düz verilmiştir. (e.n.)

**Charlie Sheen'in özel hayatındaki, özellikle alkol ve uyuşturucu kaynaklı, gündemi uzun süre meşgul eden medyatik skandallara gönderme yapılıyor. (e.n.)

düğünü gördüm, direği tutan kısım yerinden çıkmıştı. Rüzgâr aşağıdaki bulutları dağıtmıştı, aralarından okyanusu görebiliyordum; çok yakındaymış gibi duran kurşuni suların üzerinde kızılca bir şafak söküyordu. Nadir bir kuşun peşine düşme fikriyle gücümü topladım, çabucak kahvaltı ettim, sırt çantamı toplayıp içine telsizle uydu telefonunu koydum, yanıma iki gün yetecek yiyecek aldım ve son dakikada rüzgârın şiddetlendiğini fark ederek çadırı indirip köşelerine büyük taşlar koydum, ben yokken uçup gitmezdi böylece. Zaman azdı, Masafuera'da sabahları öğleden sonralara kıyasla daha açık, görüş mesafesi daha net oluyordu, fakat tırmanmaya koyulmadan önce *refugio*'da durup GPS alıcısında koordinatlarını işaretledim.

Masafuera *rayadito*'su, adaya gelmeden önce Şili anakarasında farklı ormanlarda gördüğüm, dikkat çekici küçük bir kuş olan diken kuyruklu *rayadito*'nun daha büyük, daha soluk renkli bir kuzenidir. Böyle küçük bir kuş türünün soyunu devam ettirecek (üstüne de evrim geçirecek) kadar çok temsilcisinin kıyıdan bin üç yüz kilometre açığa nasıl ulaştığı bizim için sır kalacak. Masafuera'daki tür, el değmemiş yerel eğreltiotu ormanlarına ihtiyaç duyar ve hiçbir zaman çok fazla olmayan nüfusu, belki de yerdeki yuvaları istilacı kedi ve sıçanlara av olduğundan azalıyor. (Masafuera'yı kemirgenlerden temizlemek ise adanın tüm şahin nüfusunu yakalayıp koruma altına almayı, sonra da helikopter kullanarak engebeli araziyi zehirli yemlerle donatmayı gerektiriyor, ki tahminen beş milyon dolarlık bir proje bu.) Yaşadıkları ortamda *rayadito*'ları görmenin güç olmadığı söylenmişti bana; güçlük, yaşadıkları bölgeye ulaşmaktaydı.

Adanın yüksekleri hâlâ bulutlarla kaplıydı ama rüzgârın yakında bulutları dağıtacağını umuyordum. Haritadan gördüğüm kadarıyla güneye, Los Inocentes'e giden yolu kesen iki derin kanyonun çevresinden dolanabilmek için bin iki yüz metre kadar tırmanmam gerekiyordu. Tırmanışın net irtifa kazancının sıfır olması beni neşelendiriyordu; ne var ki *refugio*'yu geride

bırakır bırakmaz bulutlar her yanı sardı. Görüş mesafesi 50-60 metreye düştü; ormanda giderken arkasında ekmek kırıntıları bırakan Hansel gibi bulunduğum yeri elektronik olarak işaretlemek için her on dakikada bir durmak zorundaydım. Bir süre katır dışkılarının belli ettiği bir patikayı takip ettim; ama çok geçmeden zemin taşlık bir hal aldı, buna keçilerin bıraktığı izler de eklenince doğru yolda olup olmadığımı anlamak zorlaştı.

Bin iki yüz metreye ulaştığımda güneye döndüm ve üzerlerinden sular damlayan sık eğreltiotlarının arasına daldım ama aşağıda kaldığını sandığım bir suyolu önümü kesti. Haritayı tekrar inceledim, fakat Google Earth'ün gölgeleri son baktığım seferkinden daha da belirsiz geldi. Kanyonun kenarlarından ilerleyerek yolumu bulmaya çalıştım; fakat eğreltiotları kaygan kayalarla derin çukurları gizliyor ve sisin içinde görebildiğim kadarıyla eğim daha da dikleşiyordu, dolayısıyla geri dönüp GPS'le yönümü belirleyerek tekrar dağ sırtına tırmandım. Bir saatlik yürüyüşten sonra iliklerime kadar ıslanmıştım ve başladığım yerden en fazla üç yüz metre uzaktaydım.

Giderek daha fazla ıslanan haritama bakarken Danilo'nun kullandığı, anlamını bilmediğim bir sözcüğü hatırladım: *cordones.* Dağ sırtları anlamına geliyor olmalıydı! Sırtlardan ilerlemem gerekiyordu. Tekrar yukarı vurdum, sadece elektronik ekmek kırıntılarım saçmak için duruyordum; sonunda güneş enerjisiyle çalışan bir radyo antenine rasgeldim. Burası muhtemelen zirvelerden biriydi. Şiddetlenmiş olan rüzgâr, bulutları adanın arkasına doğru itiyordu; adanın arka kısmının, bin metre aşağısında fok kolonisinin yaşadığı kayalık yalıyarlardan ibaret olduğunu biliyordum. Kayalıkları göremiyordum ama yakınımda olduğu fikri bile başımın dönmesine yetiyordu; yalıyarlardan çok korkarım.

Şükür ki antenden güneye doğru uzanan *cordón* nispeten engebesizdi, şiddetli rüzgâra ve sıfır görüş mesafesine rağmen ilerlemek çok güç değildi. Yarım saat boyunca iyi ilerleme kaydettim, elimdeki bilgi kırıntılarından Los Inocentes'e giden doğ-

ru yolda olduğum sonucuna varıp neşelendim. Diğer yandan, sonunda sırt başka sırtlara ayrılarak çatallanmaya başladı; aşağı ve yukarı doğru devam eden iki rotadan birini seçmem gerekiyordu. Harita gayet net bir şekilde bin yüz altmış metrede değil dokuz yüz yetmiş beş metrede olduğumu gösteriyordu. Fakat daha aşağıdan ilerleme çabası içinde alçalan sırtı takip ettiğimde baş döndürücü derecede dik çıkmazlara vardım. Yükselen sırta geri döndüm, o hiç olmazsa doğrudan güneye, Los Inocentes'e gidiyordu ve nihayet ileride alçalmaya başladığında rahatladım.

Hava iyice kötüleşmişti. Sis yağmura dönüyordu ve rüzgâr saatte altmış beş kilometrenin üzerinde bir hızla esiyordu. Üzerinde bulunduğum sırt korkutucu şekilde daralmaya başladı ve küçük bir zirvenin önümü kestiğini gördüm. Yolun diğer tarafta çok daha dik bir şekilde de olsa inmeye devam ettiğini görebiliyordum. Fakat oraya nasıl ulaşacaktım? Rüzgâr altından ilerlemeye çabalarsam rüzgâr beni tutup savurabilirdi. Rüzgâr üstünü tercih edersem, o tarafta bin metrelik bir uçurum bile olabilirdi; ama en azından o zaman rüzgâr beni açığa değil kayaya doğru itecekti.

İçine yağmur suyu dolmuş botlarımla rüzgâr üstü tarafından çok yavaş ilerlemeye koyuldum, adımımı attığım ve ellerimle tuttuğum yeri hep iki kez kontrol ediyordum. Ağır ağır ilerledikçe daha öteyi seçebiliyordum ve yolumu tıkayan tepenin ardında devam eden sırt da bir yere çıkmıyor gibi görünüyordu; iki tarafta da karanlık boşluktan başka bir şey yoktu. *Rayadito*'ları görmeye kararlı olmama rağmen öyle bir an geldi ki bir adım daha atmaya korkar oldum. Aniden kendimi dışarıdan gördüm: Kör edercesine yağan yağmur ve çılgınca esen rüzgâr altında, kaygan bir kayanın üzerine yapışmış ve doğru yöne gittiğinden bile emin olmayan biri. Cümle o kadar açıktı ki, onu neredeyse kafamın içinde duydum: *Yaptığın şey had safhada tehlikeli.* Ölen arkadaşım aklıma geldi birden.

David kitaplarında havadan her yazar kadar bahsederdi, köpeklerini her şeyden ve herkesten daha çok severdi ama doğanın kendisi onu ilgilendirmezdi, kuşlara karşı ise tamamen kayıtsızdı.

Bir gün California'da Stinson Plajı civarında arabayla giderken durduk; ona muhteşemliği benim için tartışmasız bir tür olan uzun gagalı kervançulluğunu teleskopla gösterecektim. Suratından sıkıldığı okunur halde bana dönmeden önce bir iki dakika teleskoptan baktı ve sonra tamamen nezaketen, "Evet," dedi, "hoş." Ölmeden önceki yaz onunla evlerinin verandasında oturuyorduk; David sigarasını içerken gözlerimi evin etrafındaki sinekkuşlarından alamıyor ve onun bunu yapamadığını düşünüp üzülüyordum. Öğleden sonra o ilaçlarının etkisiyle uyurken, ben ileride yapacağım bir seyahat için Ekvador kuşları hakkında bir şeyler okumaya başladım. İşte orada, benim kuşların verdiği neşeyle kendimden kaçabileceğimi, fakat onun bunu yapamayacağını gördüm ve onun dayanılmaz mutsuzluğuyla kendi idare edilebilir hoşnutsuzluğum arasındaki farkı anladım.

Evet, hastaydı ve bir bakıma onunla dostluğumuzun hikâyesi zihnen hasta birini seviyor olmamdı açıkçası. Bu depresif kişi daha sonra kendini öldürdü, hem de en sevdiklerine nasıl en fazla acı çektireceğini hesaplayarak; biz onu sevenler ise, öfke ve ihanete uğramışlık hisleriyle kalakaldık. İhanet hissi sadece ona yaptığımız sevgi yatırımının boşa çıkmasından kaynaklanmıyordu, intiharının onu bizden alarak son derece umumi bir efsane haline getirmiş olmasının da payı vardı. Onun romanlarını hiç okumamış ya da adını hiç duymamış kişiler *Wall Street Journal*'da Kenyon College mezuniyet törenindeki konuşmasını okuyor, büyük ve nazik bir insanın bu dünyadan göçmesinin yasını tutuyorlardı. Verdiği ulusal ödülün final listesine David'in tek bir kitabını bile aday göstermemiş bir edebiyat kuruluşu şimdi onu kaybedilmiş ulusal hazine ilan ediyordu. O elbette bir ulusal *hazineydi*; ama bir yazar olarak ne bana ne de okurlarına "ait" olmuştu. Eğer karakterinin ona atfedilenden daha karmaşık ve müphem olduğunu bilseniz, onun kendisinden yaratılan merhametli ve ahlaken öngörülü aziz/sanatçıdan daha canayakın –daha eğlenceli, daha budala, daha muhtaç, şeytanlarıyla kı-

yasıya savaşan, daha kaybolmuş, yalanlarını ve tutarsızlıklarını çocukça açığa vuran– biri olduğunun farkında olsanız bile, onun kendisine en yakın insanların sevgisindense yabancıların hayranlığını seçmesinin sizi incitmemiş olması zordur.

David'i en az tanıyanlar ondan azizmiş gibi bahsetme ihtimali en yüksek kişilerdi. Bunu bilhassa tuhaf kılan ise romanlarında sıradan sevgiye neredeyse hiç rastlanmamasıdır. Çoğumuz için temel anlam kaynağı olan yakın sevgi ilişkilerinin Wallace'ın kurmaca dünyasında yeri yoktur. Onun yerine karşımıza çıkanlar, kalpsiz dürtülerini kendilerini sevenlerden gizleyen karakterlerdir: Karakterler, sever *görünmek* veya sevgi gibi duyguların gerçekte kişilerin kendi çıkarlarını gizleme aracı olduğunu kendilerine ispatlamak için dolaplar çevirirler; ya da en fazla, derinden itici birine –Sonsuz Şaka'daki üzerinden beyin sıvıları damlayan eş, "iğrenç adamlarla kısa görüşmeler"in sonuncusundaki psikopat– karşı soyut veya manevi bir sevgi duyarlar. David'in romanları duygularını gizleyen ikiyüzlü kişilerle, manipülatörlerle, kendini duygusal olarak yalıtmış karakterlerle doludur, ama onu sadece kısa süre görmüş ya da onunla resmi bir ilişki sürdürmüş kişiler gayretkeş şekilde aşırı düşünceli oluşunu ve ahlaki ferasetini dıştan göründüğü haliyle değerlendirirler.

David'in romanlarının tuhaflığı, en sadık okurlarının bunları okurken kendilerini son derece onaylanmış, rahatlamış ve *sevilmiş* hissetmeleridir. Kendi varoluşsal adamıza öyle sıkışıp kalmıştık ki –en hassas okurlarının, bağımlılık, zorlantı veya depresyonun sosyal ve manevi açıdan yalnızlaştırıcı etkilerine aşina olduğunu söylersem sanırım çok da yanılmış olmam– David denen o en uzaktaki adadan gelen her şeyi şükranla kabul ettik. İçerik açısından bakarsak bize kendisinin en beter halini sunar: Kafka, Kierkegaard ve Dostoyevski'yle karşılaştırılabilecek bir kendini inceleme yoğunluğuyla; narsizm, kadın düşmanlığı, zorlantı, kendini kandırma, canavarlaştırıcı ahlakçılık ve her şeyi teoloji içine sokmanın uç noktalarıyla; sevgi ihtimaline karşı

şüpheyle; bireysel farkındalığın dipnot içinde dipnotla yaratılan tuzaklarıyla karşımızda durmaktadır. Diğer yandan, biçim ve niyet olarak, kendi otantik iyiliğine dair umutsuzluğunu böyle kategorize edişi, okurlar tarafından otantik iyilik vergisi bir ustalık olarak görülür; onun sanatının varlığı karşısında sevgiyi hissederiz ve bunun için onu severiz.

David ile kıyaslama, zıtlaşma ve (kardeşçe) rekabeti içeren bir dostluğumuz vardı. Ölmeden birkaç yıl önce bana en son yayımladığı iki kitabını imzalamıştı. Birinin başlık sayfasına elini koyup kalemle hatlarını çizmişti; diğerinin başlık sayfasına ise bir ereksiyonu öyle büyük çizmişti ki çizim sayfadan taşıyor, küçük oklarla devam ettiği belirtiliyor ve üzerinde "ölçek %100" yazıyordu. Bir keresinde, kendi kız arkadaşının yanında, başka birinin kız arkadaşını coşkuyla "kadınlık abidesi" diye tanımladığına tanık olmuştum. David'in kız arkadaşı durumu önce kavrayamadı ve sonra "*Ne?*" dedi. Bunun üzerine, kelime dağarcığı Batı Yarıküresi'ndeki kimseden aşağı kalmayan David derin bir nefes alıp bıraktı, ardından, "*Abide*'nin ne manaya geldiğini aslında hiç bilmediğimi fark ettim aniden," deyiverdi.

Bir çocuk gibi sevimliydi ve sevgiye bir çocuğun saflığıyla karşılık verebiliyordu. Eğer sevgi onun eserlerinde yer almadıysa bunun sebebi sevgiyi hiçbir zaman hak etmediğini düşünmesidir. David kendi adasında müebbette mahkûmdu. Uzaktan yumuşak konturlar gibi görünenler aslında sarp kayalıklardı. Bazen küçük bir parçası çıldırırdı, bazen de tamamına yakını; ama bir yetişkin olarak, en azından bir parçasının çıldırmış olmadığı bir an hiç yoktu. Uyuşturucu ve alkolle kendi hapishane adasından kaçmaya çalışıp kendini bağımlılıklarıyla daha da beter tutsak bulurken id'inde gördükleri sevilebilir biri olduğuna inancını baltalamayı asla bırakmadı. Tedavi olduktan, ergenliğinin son dönemlerindeki intihar girişiminin üzerinden yıllar geçtikten, kendisi için cesurca ve ağır ağır bir yaşam kurduktan sonra bile kendini bunları hak etmiş hissetmiyordu. Bu his ise, mahkûmiyetinden kur-

tulmasının tek garantili yolu olan –uyuşturucu bağımlılığından, roman yazmaktan, son noktada sevgiden de daha garantili olan– intihar fikriyle ayrılmaz derecede içi içe geçmişti.

Bütünüyle kendine gömülmüş olma tayfının patolojik derecede uçlarında olmayan; mor ötesine geçmenin nasıl hissettireceğini tahayyül edebilen ama oraya hiç bizzat geçmemiş, görülebilir tayf sakinleri olan bizler, sevilesi bir kişi olduğuna inanmayan David'in yanıldığını görebiliyor ve buna inanmamanın acısını hayal edebiliyoruz. Eğer sağlıklıysanız sevgi ne kadar kolay ve doğaldır! Ama değilseniz nasıl da göz korkutucu derecede zordur; felsefi olarak nasıl da ürkütücü bir bencillik ve kuruntu mekanizması gibi görünür sevgi! David'in eserlerinin (benim açımdan dostluğunun da) verdiği derslerden bir diğeri de sağlıklı olmak ile olmamak arasındaki farkın pek çok açıdan bir tür değil, derece farkı olduğudur. David benim çok daha hafif bağımlılıklarıma güler ve ne kadar ölçülü biri olduğumu algılamaktan dahi uzak olduğumu söylemekten hoşlanırdı; ama ben yine de bu bağımlılıklara, bu bağımlılıklara eşlik eden ketumluğa, tekbenciliğe, derin soyutlanmışlığa ve çıplak hayvani arzulara bakarak onunkilerin aşırılığını tahmin edebiliyorum. İntiharı kimsenin elinizden alamayacağı bir bilinç yok edici madde gibi gören o zihnin içindeki hastalıklı patikaları tahayyül edebiliyorum. Diğer insanlardan ayrı olarak bir şeye sahip olma ihtiyacı, bir sır ihtiyacı, benliğin üstünlüğünün narsistik doğrulamasını sağlayacak son bir çareye duyulan ihtiyaç, şehvetlice kendinden nefret ederek son büyük golü bekleme ve tamamen kendine gömülmüş olmanın zevkini çıkarmayı engelleyen dünyayla son bağların kopması: David'in o anlarda nasıl düşündüğünü takip edebiliyorum.

Hiç kuşkusuz, ölümünün belli ayrıntılarında görülen çocukça öfkeyle ve hedef değiştirmiş canilikle bağlantı kurmak daha zordur. Ama burada bile Wallace'ın kahkaha aynalarını andıran mantığını, entelektüel dürüstlüğe ve tutarlılığa duyduğu o sapkın özlemi görebiliyorum. Kendine biçtiği ölüm cezasını hak etmesi

için cezanın infazının birilerini derinden yaralaması gerekiyordu. Sevilmeyi sahiden hak etmediğini ilk ve son kez ispatlamak için onu en çok sevenlere mümkün olan en korkunç şekilde ihanet etmesi gerekiyordu; bunu kendini evde öldürerek, kendini en çok sevenleri bu edime ilk elden tanık ederek yaptı. Bir kariyer hamlesi olarak intiharı için de aynısı geçerliydi; içindeki, kendisini de iğrendiren o pohpohlanma açlığıyla yapılmış bir hesaptı. Önce bunu bilinçli olarak yaptığını inkâr ederdi muhtemelen (şayet yakasını kurtarabileceğini düşündüyse), sonra da (eğer ona doğrudan soracak olursanız) gülüp yüzünü buruşturarak eh, evet, bunu gerçekten yapabileceğini itiraf ederdi. David'in Kurt Cobain'in izinden gitmeyi savunan tarafının en sevdiği kitaplardan Screwtape Mektupları'ndaki [*Screwtape Letters*] şeytan Screwtape'in o baştan çıkarıcı makullükteki sesiyle konuşarak insanın kendi eliyle ölümünün aynı zamanda kariyerinde avantaj sağlamaya yönelik iğrenç açlığını da tatmin edeceğini belirttiğini hayal edebiliyorum; ayrıca intihar, köşeye sıkıştırılmış iyi tarafının kötü olarak algıladığı tarafını cezalandırmasını temsil ettiğinden, kendini çarptırdığı ölüm cezasının adil olduğunu bir kez daha doğrulamış olacaktı.

Buradan son ay ve haftalarında kendi içinde Screwtape ya da Baş Engizisyoncu tarzı hararetli entelektüel söyleşiler yaptığı anlamına çıkarılmamalıdır. Sonlara doğru hastaydı, konu ne olursa olsun her fikri dönüp dolaşıp değersiz olduğu kanaatine tosluyor, sürekli acı çekmesine, dehşet içinde yaşamasına neden oluyordu. Özellikle "O Güzel, Eski Neon" adlı öyküsünde ve George Cantor hakkındaki makalesinde dile getirdiği üzere, en sevdiği kinayelerinden biri, zaman içindeki tek bir ânın sonsuz bölünebilirliğiydi. Öte yandan son yaz boyunca sürekli ıstırap içindeydi; intihar fikrini göz önünde bulundurması, intihar mantığıyla ileri atılması ile, intiharı gerçekleştirmek üzere (en az dört tane olan) pratik planlarını hayata geçirebilmesine yönelik aynı derecede acı verici düşünceler hâlâ birbirinden çok uzaktı. Çok kötü bir şey yapmaya karar verdiğinizde, niyet ve muhakeme

aynı anda ve tamamen oluşmuş halde ortaya çıkar; uyuşturucuya tekrar başlamak üzere olan her müptela size bunu söyleyebilir. İntiharın kendisini düşünmek çok acı verici olsa da –David'in öykülerinden bir diğerinin başlığına gönderme yaparak söyleyeyim– kendine verdiği bir tür hediye halini almıştı.

David'in intiharını (Don McLean'in van Gogh şarkısındaki gibi) "Bu dünya senin kadar güzel birine asla uygun değildi," sözünün kanıtı olarak alan medyadaki yalaka hikâyeler yekpare bir David'in var olduğunu, onun da güzel ve üstün yetenekli bir insan olduğunu varsayar; bu kişi yirmi yıl boyunca kullandığı Nardil adlı antidepresanı bıraktıktan sonra majör depresyonun pençesine düşmüştür, dolayısıyla intihar ettiğinde *kendisi değildir*. Tanı sorununu (tek sorunu depresyon olmayabilirdi) ve böyle güzel bir insanın iğrenç adamların düşüncelerini nasıl bu kadar yakından bildiği meselesini bir yana bırakacağım. Fakat Screwtape'e olan düşkünlüğünü, kendini ve başkalarını kandırmaya yönelik ispat edilebilir eğilimini –ki bu eğilim iyileşme yıllarında kontrol altında tutulmakla birlikte asla tam anlamıyla kaybolmamıştı– akılda tutarak eserlerinin ruhuna daha yakın, muğlak ve müphem bir öykü tahayyül edebilirim. İlk intihar girişimi nedeniyle psikiyatri koğuşunda yatmış ve bana anlattığı kadarıyla oraya dönmekten hep korkmuştu. İntiharın cazibesi, o son büyük gol, bastırılabilir ama asla tam anlamıyla kaybolmaz. David'in Nardil'den uzaklaşmak için tabii ki "iyi" nedenleri vardı; ilacın uzun süreli fiziksel etkilerinin kendine kurmayı başardığı iyi hayatı kısaltabileceği; psikolojik etkilerinin yaşamındaki en iyi şeye (işine ve ilişkilerine) müdahale edebileceği korkusunun yanı sıra, egosundan kaynaklanan "iyi" nedenleri de vardı: daha az madde bağımlısı olma yönündeki mükemmeliyetçi arzusu, kendini kalıcı bir zihinsel hastalığı sahip olarak görmekten duyduğu narsist hoşnutsuzluk. Bana inanması zor gelen şey, ilacı bırakmak için öne sürdüğü bu "iyi" sebeplerin yanında kötü sebeplerinin de olmamasıdır. Güzel ahlaki zekasının ve sevilesi insani

zayıflığının altında hâlâ dumanı tüten eski bir müptelanın bilinci, o gizli benlik, Nardil'in yıllarca bastırmasının ardından sonunda serbest kalıp intihar emeline ulaşmak için bir fırsat bulmuştu.

Bu ikilik Nardil'i bıraktıktan sonraki yıl ortaya çıktı. Bakımıyla ilgili ilginç ve görünüşte kendi kendini baltalayan kararlar alarak (hayranlık verici derecede karmaşık bir vakaya çatma bahtsızlığına uğrayan) psikiyatristlerini aldatmaya koyuldu ve sonunda, tamamıyla intihara adanmış gizli bir hayat yarattı. O yıl boyunca, çok iyi tanıdığım ve aşırı derecede sevdiğim David, ciddi boyutlarda endişe ve ıstırapla mücadele ederek işi ve yaşamı için daha güvenli bir temel kurmaya cesaretle çabalıyordu. Daha az tanımakla birlikte yine de hep nahoş bulup pek de güvenmediğim David ise sistemli bir şekilde kendi yıkımını ve sevenlerinden alacağı intikamı planlıyordu.

Nardil'i bırakmaya karar verdiğinde işinde yaşadığı tıkanıklığın –eski numaralarından sıkılmıştı ve yeni romanında ilerlemesini sağlayacak denli heyecanı bulamıyordu– da olanlarda payı vardı. Kurmacayı, özellikle de Sonsuz Şaka'yı sevmişti ve roman türünün amacıyla ilgili yaptığımız tartışmalarda kurmacanın, varoluşsal yalnızlık sorununa bir çözüm, hatta *en iyi* çözüm olduğuna inancını açıkça ifade ederdi. Kurmaca onun kendi adasından çıkış yoluydu ve bu yol işine yaradıkça –hazırladığı adsız paketlere sevgi ve tutkusunu yükleyebildiği ve bu paketler anakaraya ivedi, taze ve dürüst haberler olarak ulaştığı sürece– bir ölçüde mutlu oluyor, kendisine dair umudu artıyordu. Yeni romanıyla uğraştığı yılların ardından kurmacaya bağladığı umut tükendiğinde, artık ölümden başka çıkar yol yoktu. Can sıkıntısı bağımlılık tohumlarının yeşerdiği topraksa ve eğer intihar eğiliminin teleolojisi ve fenomenolojisi bağımlılıkla aynıysa, David'in can sıkıntısından öldüğünü söylemek yanlış olmaz. İlk öykülerinden "Oradan Buradan"ın kahramanı, mükemmellik arayışındaki kardeşi Bruce'u "mükemmelliğin ne kadar *sıkıcı* olacağı" konusunda düşünmeye davet eder. Bruce şöyle der:

> Leonard'ın sıkıcı olmaya dair zorluklarla edindiği engin bilgisine saygım sonsuz; fakat sıkıcı olmanın zaten bir kusur olduğunu göz önüne alırsan, mükemmel bir insanın sıkıcı olması tanım itibariyle imkânsızdır.

Güzel bir şaka ama yine de mantık bir şekilde düğümleniyor. Yine David'in başlıklarından birini kullanacak olursak, bu "her şey, hatta fazlası" mantığıdır; onun kurmacasından ve kurmacası için istediği de her şey, hatta fazlasıdır. Daha önce işe yaramıştı, Sonsuz Şaka'da. Ama zaten "her şey" olana daha fazlasını eklemeye çalışmak elinde hiçbir şey kalmamasına yol açabilir: Kişi kendine sıkıcı gelmeye başlayabilir.

Robinson Crusoe'yla ilgili tuhaflıklardan biri Umutsuzluk Adası'nda geçirdiği yirmi sekiz yıl boyunca hiç sıkılmamasıdır. Evet, ilk zamanlarda yaptığı işlerin monoton ve ağır oluşundan bahseder, adada yamyamları ararken "manen yorulduğunu" da kabul eder, adada bulduğu tütünü içecek piposu olmayışından şikâyet eder, Cuma'yla birlikte geçirdiği ilk yılı "yaşamımın burada geçirdiğim en hoş yılı" diye tanımlar. Ama modern anlamda hiç *uyaran* ihtiyacı duymaz. (Romanın en şaşırtıcı detayı belki de Robinson'un ürettiği "üç büyük fıçı rom ya da alkollü içki"nin yirmi beş yıldır bitmemesidir; ben olsam hepsini sırf bitsin diye bir ay içinde içerdim.) Kaçma düşünden hiçbir zaman vazgeçmese de adanın mutlak sahibi olmaktan bir süre sonra "gizli bir haz" almaya başlar:

> Şimdi dünyaya benden uzak, hiçbir şey beklemediğim, kendisiyle hiçbir alışverişim kalmamış bir şey gözüyle bakıyor, dünya işleriyle ilgili hiçbir istek beslemiyordum. Kısacası, ne onunla yapılacak bir işim kalmıştı ne de bir şeyini istiyordum; bence bu durumda dünya, belki de öbür dünyadan baktığımızda gözükeceği gibi, bir zamanlar yaşayıp da şimdi ayrıldığım bir yer gibi geliyordu bana [...]*

* Defoe, Daniel, *Robinson Crusoe*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul, YKY, 2004, s. 119. (e.n.)

Robinson tek başına hayatta kalabildi çünkü şanslıydı; koşullarıyla barıştı çünkü kendisi sıradandı ve adası somuttu. Kendisi sıradışı adası sanal olan David'in ise hayatta kalabilmek için kendi ilginç benliği dışında hiçbir şeyi yoktu ve kişinin kendine sanal bir dünya yaratmasındaki sorun, siber uzaydaki sorunlara benzer: Uyaran peşinde koşulacak sanal âlemlerin sonu gelmez; ama işte bu sonsuzluk, doyum olmaksızın sürüp giden o uyaran akışı, insanı tutsak eder. İnternetin de ihtirası her şey, hatta fazlası olmaktır.

Yağmurda sırtımı döndüğüm, bakınca başımı döndüren o yer, La Cuchara'ya bir milden daha yakınmış ama dönüş iki saatimi aldı. Yağmur artık hem yatay, hem de ağır sağanak şeklinde yağıyordu ve rüzgârda ayakta durmakta güçlük çekiyordum. GPS ünitesi "zayıf pil seviyesi" uyarısı veriyordu ama onu açık tutmak zorundaydım; çünkü görüş mesafesi o kadar düşüktü ki düz bir hat üzerinde ilerleyemiyordum. GPS *refugio*'nun elli metre uzakta olduğunu göstermesine rağmen çatısını karşıdan görene kadar bayağı yürümem gerekti.

İyice ıslanmış olan sırt çantamı *refugio*'ya atıp çadırıma koştum; çadırın bulunduğu yer göl olmuştu. Sünger yatağı dışarı çıkarmayı becerip *refugio*'ya geri götürdüm, sonra da geri dönüp çadırın kazıklarını söktüm, üzerindeki suyu döküp her şeyi içine sokuşturdum ve enlemesine yağan yağmurda hepsini ıslanmadan götürebilmek için *refugio*'ya doğru koştum. *Refugio* ıslak giysi ve ekipmanlarla afet bölgesi gibiydi. İki saat kurutma işleriyle uğraştım, bunu burnu araştırdığım bir saat izledi; ama nafile, çadırın önemli bir parçasını o telaşta düşürmüştüm. Sonra birkaç saniye içinde yağmur dindi, bulutlar çekildi ve bugüne kadar gördüğüm en muhteşem manzara gözlerimin önüne serildi.

Akşam çökmek üzereydi ve rüzgâr mavi okyanusu delice çalkalıyordu, zaman gelmişti. La Cuchara sanki yeryüzüne bağlı değilmiş de havada asılıymış gibi görünüyordu. Sonsuzluğa benzer bir his veriyordu insana, tepelerden süzülüp gelen güneş mavi ve yeşili bildiğim tonların ötesinde çeşitlendiriyor, sonsuz, şaşırtıcı

renkler sunuyordu ve gökyüzü öyle genişti ki bakışlarımı doğuya çevirince ufukta anakarayı görmek beni şaşırtmazdı. Parça parça bulutlar zirveden aşağı hızla iniyor, sonra beni geçip kayboluyordu. Rüzgâr esiyordu, ağlamaya başladım; çünkü zamanın geldiğini biliyordum ve kendimi hazırlamamıştım, unutmayı becermiştim. *Refugio*'ya gidip David'in küllerinin bulunduğu küçük kutuyu, "kitapçığı" –matematiksel sonsuzluk üzerine kallavi kitabı için de gülerek bu terimi kullanırdı– aldım ve rüzgâr arkamda, burundan aşağı yürüdüm.

Aynı anda bir sürü farklı şey yapıyordum. Ağlarken bile bir yandan da yerde çadırın kaybolan parçasını arıyor, fotoğraf makinemi cebimden çıkarıyor, ışığın ve manzaranın muhteşem güzelliğini kaçırmamaya çalışıyor, tamamen yas içinde olmam gerekirken bunu yaptığım için kendime lanet okuyor, adaya bir daha gelemesem bile *rayadito* görememenin sorun *olmadığını* söylüyordum kendime; böylesi daha iyiydi, zaman sonluluğu ve tamamlanmamışlığı kabul etme zamanıydı, bazı kuşlar benim için görülmemiş kalabilirdi; bunu kabullenmenin bana bahşedilmiş ama sevgili arkadaşımda bulunmayan bir yetenek olduğunu kendime tekrarlayıp durdum.

Burnun sonunda iki kaya yan yana gelerek bir tür sunak oluşturmuştu. David onu seven insanları terk etmeyi tercih etmiş, kendini romanın ve okurların dünyasına vermişti; kendisine bu yolda iyi dileklerimi sunmaya hazırdım. Kutunun kapağını açtım ve külleri rüzgâra savurdum. Gri kemik parçaları altımdaki yamaçta kaldı ama küller uçup gitti, okyanusa doğru gökyüzünün maviliğinde kayboldu. Dönüp *refugio*'ya doğru tepeyi tırmanmaya koyuldum, çadırım kullanılamaz durumda olduğundan geceyi orada geçirecektim. İçimdeki öfke gitmişti, hissettiğim sadece yoksunluktu ve adalarla da işim bitmişti.

Robinson Crusoe'ya dönerken teknede benimle birlikte bin iki yüz adet ıstakoz, bir çift derisi yüzülmüş keçi ve demir alındıktan

sonra bağırarak bana havanın çok sert olduğunu söyleyen yaşlı bir ıstakoz avcısı vardı. "Evet, biraz sert," dedim. "*No poco !*" diye bağırdı ciddi bir ifadeyle, "*Mucho !*".* Tekne mürettebatı kanlı keçilerin etrafında oradan oraya savrulup duruyordu ve burnumuzu tam Robinson Crusoe'ya vermiş olmamız gerekirken, alabora olmamak için kırk beş derece güneye dönmüş olduğumuzu fark ettim. Pruvanın altındaki pis kokan, ufak kamaraya indim ve kendimi ranzaya bıraktım; havada uçmamak için iki ranzaya tutunma, deniz tutması dışında bir şeyler düşünmeye çalışma, fena halde terleme (deniz tutmasına karşı kulağımın arkasına yapıştırdığım banttan dolayı terlediğimi sonradan fark ettim) ve tekneyi döven dalgaların sesini dinlemeyle geçen bir iki saatten sonra bir poşete kustum. On saat sonra tekrar güverteye çıkma cesareti gösterdiğimde limanı görebileceğimi umuyordum, fakat kaptan çok fazla tramola yaptığından daha beş saatlik yolumuz vardı. Aşağı inmeyi göze alamadım, deniz kuşlarına dahi bakamayacak kadar midem bulanıyordu hâlâ, bu yüzden beş saat ayakta durdum ve gecikme ihtimaline karşı gelecek haftaya aldığım dönüş biletini değiştirip eve erken dönme hayalleri kurdum.

O günden, yani kendi başıma yaptığım son kamptan bu yana muhtemelen hiç böyle ev hasreti çekmemiştim. Birlikte yaşadığım Californialı kadın üç gün sonra Super Bowl kupa maçını seyretmek için arkadaşlarımızla birlikte dışarı çıkacaktı. Elimde martini, kanepede onun yanında oturduğumu ve zamanında Berkeley'de yıldız olan, Green Bay'in oyun kurucusu Aaron Rodgers'a tezahürat yaptığımı hayal ettim ve o anda *can havliyle* adalardan kaçmak istedim. Masafuera'ya doğru yola koyulmadan önce Robinson'un iki endemik kara kuşu cinsini zaten görmüştüm ve yeni bir şey görme şansı olmaksızın orada bir hafta daha geçirme düşüncesi bunaltıcı derecede sıkıcıydı; kaçmaya pek hevesli olduğum ve fakat değerini ancak şu anda anladığım

* "*No poco !*", "*Mucho !*": İspanyolca, "Biraz değil !", "Çok !". (e.n.)

o sürekli meşguliyet durumundan yoksunluk alıştırmasını yapmak zorunda kalacaktım.

Robinson'a vardığımızda, bana ertesi günkü uçuşlardan birinde yer ayarlaması için otel sahibim Ramón'dan yardım istedim. İki uçak da tamamen doluydu ama öğle yemeği yerken havayollarından birinin acentesi otele geldi ve Ramón sadece kargo taşıyan üçüncü uçuşta bana yer ayarlaması için ona ısrar etti. Kadın hayır dedi. Ya yardımcı pilot koltuğu? Kadın yine hayır dedi, yardımcı pilot koltuğu da ıstakoz kolileriyle doluydu.

Dolayısıyla istemememe rağmen ya da artık istemediğim için bir adada mahsur kalmış olma tecrübesini yaşıyordum. Her öğünde aynı kötü beyaz Şili ekmeğini, kuru kuruya sunulan aynı alelade balığı yedim. Odamda uzanıp *Robinson Crusoe*'yu bitirdim. Yanımda getirdiğim mektup yığınına yanıt olarak kartpostallar yazdım. Konuşurken yutulan *s*'leri Şili İspanyolcasına ekleme pratiği yaptım içimden. İstilacı bitki ve hayvanların ciddi tehdidi altındaki tarçın rengi, gösterişli büyük bir sinekkuşu cinsi olan Juan Fernández ateş sorguçlu sinekkuşunu daha yakından görme fırsatı buldum. Dağlara çıkıp adanın yıllık sığır damgalama festivalinin yapıldığı çayıra gittim, etrafı çitle çevrili bir alanda köyün sürüsünü güden atlıları seyrettim. Manzara şahaneydi; geniş yamaçlı tepeler, volkanik zirveler, beyaz köpüklü okyanus; fakat tepeler çıplak kalmış, erozyon nedeniyle üzerinde derin oluklar açılmıştı. Yüzden fazla sığırın en az doksanının yetersiz beslenmekten iskeleti çıkmıştı, ayakta bile zor duruyorlardı. Sürü zamanında yedek protein kaynağı işlevi görmüştü; köylüler hâlâ sığırları bağlayıp damgalama ritüelini uyguluyordu, fakat belli ki bu ritüelin artık ne kadar acıklı hale geldiğinin farkında değillerdi.

Dizlerim tepelere inip çıkmaya isyan ettiğinde, son üç günü geçirmek için Samuel Richardson'ın –açıkçası, *Clarissa*'dan kısa olduğu için yanımda getirdiğim– ilk romanı *Pamela*'yı okumaktan başka çarem kalmadı. *Pamela*'yla ilgili bütün bildiğim Henry Fielding'in ilk roman yazma girişimi olan *Shamela*'da onu hic-

vettiğiydi. *Pamela*'nın yayınlanmasının hemen ardından ona karşı yazılmış pek çok romandan birinin *Shamela* olduğunu ve *Pamela*'nın 1741 Londra'sının muhtemelen en büyük olayı olduğunu bilmiyordum. Okumaya başlar başlamaz bunun sebebini anladım: Roman ilgi uyandırıcıydı, seks ve sınıf çatışmalarıyla, psikolojik aşırılıkların ondan önceki eserlerde rastlanmayan ölçüde detaylarıyla doluydu. Pamela Andrews her şey, hatta fazlası değildi. O sadece ve benzersiz bir şekilde Pamela'ydı; iffeti müteveffa işvereninin oğlunun sürekli ve zekice taarruzuna maruz kalan güzel bir hizmetçi kızdı. Pamela başına gelenleri ailesine yazdığı mektuplarla anlatır; ne var ki baştan çıkarıcısı Bay B.'nin mektuplarını okuyup yerine ulaşmasını engellediğini fark ettiğinde, *Bay B.'nin onları okuduğunu bilerek* mektup yazmaya devam eder. Pamela'nın dindarlığı ve kendi durumunu dramatize eden histerisi bazı okurları çileden çıkarmıştır. (Yayımlanan kitaplardan biri Richardson'ın "Ödüllendirilen Erdem" altbaşlığını "Saptanan Sahte Masumiyet" adıyla hicvetmiştir.) Fakat Pamela'nın rahatsız edici iffetliliği ve Bay B.'nin şehvet düşkünü entrikalarının altında büyüleyici şekilde resmedilmiş bir aşk hikâyesi vardır. Kitabın böyle çığır açan bir sansasyon olmasının sebebi öykünün gerçekçiliğinden gelen gücüdür. Defoe radikal bireycilik alanının sınırlarını belirlemiş, bu alan ta Beckett ve Wallace'a kadar yazarlar için verimli bir konu olmaya devam etmiştir. Fakat yalnızlığı başkasına duyduğu sevgiye yenik düşen insanların kalplerini ve zihinlerini bir romanla bizlere erişilebilir kılan ilk kişi Richardson'dır.

Robinson Crusoe'nun tam ortasında, Robinson on beş yıldır yalnızken kumsalda tek bir insan ayak izi görür, "*insan korkusu*"ndan kelimenin tam anlamıyla çıldırır. Ayak izinin kendine ya da Şeytan'a değil bir yamyama ait olduğuna kanaat getirdikten sonra, bahçemsi adasını bir kale haline getirir ve gizlenmek ve hayali istilaları püskürtmek dışında neredeyse hiçbir şey düşünemez yıllarca. Bu ironik duruma şaşar kalır:

> İşte ben bu durumların en canlı örneği olmuştum; çünkü daha önce başlıca üzüntüm, insan toplumundan uzak, yapayalnız, sonsuz denizlerle çevrili sessiz bir yaşayışa yargılı olmak, Tanrı'nın yaşayan kulları ya da öbür yaratıkları arasına katılabilecek değerde görmediği bir kimse olmaktı; insan soydaşlarımdan birini görmenin, benim için ölümden dirilmek gibi bir şey olacağını, bunun Tanrı'nın sonsuz bağışıyla kurtuluşa ermekten sonra en büyük kutsama sayılacağını düşünüyordum; şimdi ise bunların tam tersine, bir insan görmek korkusuyla titremeler geçiriyordum; bir insanın gölgesi ya da sessiz görüntüsü adaya ayak bastı diye korkudan neredeyse yerin altına gizlenecektim!*

Defoe'nun psikolojisi başka hiçbir yerde, yalnızlığının kırılmasına Robinson'un tepkisini tahayyül edişinde olduğu kadar keskin ve açık değildir. Bize radikal şekilde izole olmuş bireyin ilk gerçekçi portresini sunar ve sonra, sanki romancıya özgü bir doğruculuk tarafından zorlanmışçasına, radikal bireyciliğin ne kadar hastalıklı ve çılgınca bir şey olduğunu gösterir. Kendimizi ne kadar dikkatli savunursak savunalım, hepsi hepsi bir başka gerçek insanın ayak izidir bizi hayattaki ilişkilerin sonsuz derecede ilginç tehlikelerine geri çeken. Kullanıcılarının imajlarını yenilemek üzere toplamda milyarlarca saat harcadığı Facebook bile ontolojik bir çıkış kapısı içerir, İlişki Durumu menüsünde diğer seçeneklerin yanı sıra "Karışık" seçeneği de vardır. Bu belki de "Sen kendi işine bak" demektir, fakat aynı zamanda tüm diğer seçeneklerin de tanımıdır. Böyle karışıklıklar oldukça, sıkılmaya nasıl cüret edebiliriz ki?

* *Robinson Crusoe*, s. 142. (e.n.)

HİKÂYE EDİLMİŞ EN BÜYÜK AİLE

Christian Stead'in Çocukları Seven Adam adlı kitabı üzerine

Çocukları Seven Adam'ı [*The Man Who Loved Children*] okumamanız için bir sürü sebep var. Bir kere bu bir roman; romanların gazeteler çağına ait olduğu ve gazetelerden biraz daha kısa sürede aynı kaderi paylaşacakları konusunda gizlice mutabık değil miydik son birkaç yıldır? Yaşlı bir dostum, bir İngiliz profesör şöyle der: Romanlar tuhaf bir ahlaki ikilem taşır; hem daha fazla roman okumadığımız için, hem de roman okumak gibi havai bir işle uğraştığımız için kendimizi suçlu hissederiz... Şu dünyada suçluluk duyduğumuz şeyler listesinde bir bu eksikti!

Çocukları Seven Adam'ı okumak bilhassa havailik olacaktır, çünkü roman ölçeğinde bile dünyaya tarihsel anlamda hiçbir şey katınaz. Kitap bir aileyi, uçlarda, kendine özgü bir aileyi anlatır ve kitabın en sıkıcı yerleri aile hakkında olmayan az sayıdaki kısmıdır. Ayrıca roman uzundur ve ara ara tekrara düşer, ortalarında ise inkâr edilemeyecek derecede yavaştır. Üstüne üstlük ailenin özel dilini de öğrenmeyi gerektirir, bu dil aileye adını veren baba tarafından yaratılmıştır ve onun tarafından kullanılması zorunlu tutulur; Joyce veya Faulkner'daki kadar çetin bir çaba göstermeniz gerekmese bile, yine de sadece bu kitabın keyfini çıkarmak için sizden bir dili öğrenmeniz beklenir.

Keyfini çıkarmak deyimi de doğru mu, bilemiyorum? Metin düz yazı olarak "iyi" ile "inanılmaz iyi" arasında gidip gelse de gerçek anlamda liriktir. Her gözlem ve tasvir duygu, mana ve öznellikle dolup taşar. Kurgusu gösterişten uzak bir ustalık taşımasına rağmen içerdiği psikolojik şiddet açısından *Revolutionary Road*

[*Hayallerin Peşinde*] bu kitabın yanında *Everybody Loves Raymond* [*Herkes Raymond'ı Sever*] gibi kalır. Fakat daha da kötüsü insan bu şiddetle dalga geçmekten kendini alamaz! Böyle bir şeyi okumaya ihtiyacımız var mı? Hepimizin kaçmaya çalıştığı, fakat doğrudan kaçışın mümkün olmadığı o cehennemî reaktör, içindeki reaksiyonu soğutmak için yeni elektronik cihazlara, eğlence araçlarına ya da okul sonrası etkinliklerine sıkı sıkı yapışmayı öğrendiğimiz şey çekirdek ailenin –en azından içerdiği psikolojik şiddetin– ta kendisi değil mi? Çocukları Seven Adam, "psikolojik şiddet" dediğimiz şeyi aile ortamının doğal bir özelliği ve potansiyel olarak komik bir nitelik olarak kabullenen; çocuklar ile yetişkinler arasında, değişen tüketim zevklerinden çok daha büyük bir uçurum olduğunu varsayan dejenere bir kitap. Kitap, güzelce düzenlenmiş dünyamıza ninelerimizin, dedelerimizin geçmişinden gelen bir kâbus gibi giriyor. Kitaptaki mutlu son ne başka hiçbir romandakine, ne de sizin kafanızdakine muhtemelen benzemez.

Hem sonra e-postalarınız var: E-postalarınızla da ilgilenmeniz gerekmez mi?

Ekim'de, Christina Stead'ın başyapıtı yayımlanıp sıradan eleştirilerle karşılaşalı ve yok denecek kadar az satalı yetmiş yıl olacak. Mary McCarthy *New Republic*'te kitap hakkında bilhassa iğneleyici bir yazı kaleme almıştı; romanın tarihdışılığında ve Amerikan hayatını kavrayışında sorunlar saptıyordu. Aslına bakılırsa, Stead'ın sevgilisi Amerikalı Marksist yazar ve işadamı William Blake'le birlikte Amerika'ya gelmesinin üzerinden dört yıl bile geçmemişti. Blake o dönemde karısından boşanmaya çalışıyordu. Stead Avusturalya'da büyümüş, 1928'de yirmi beş yaşındayken ülkesini geri dönmemek üzere terk etmişti. Stead ilk dört kitabını Blake'le birlikte Londra, Paris, İspanya ve Belçika'da yaşarken yazdı; dördüncüsü *House of All Nations* [Tüm Uluslar Evi] uluslararası bankacılıkla ilgili kallavi ve anlaşılması zor bir kitaptı. Stead New York'a geldikten kısa süre sonra Avusturalya'da

geçen inanılmaz çocukluğuyla ilgili hislerini kurmaca yoluyla açıklığa kavuşturma işine girişti. Gramercy Parkı'nın yakınında, Yirmi İkinci Doğu Caddesi'nde, on sekiz aydan kısa sürede Çocukları Seven Adam'ı kaleme aldı. Stead'm biyografisini kaleme alan Hazel Rowley'ye göre, Amerikalı okurun Avusturalya'da geçen bir öyküyle ilgilenmeyeceğini düşünen yayımcısı Simon & Schuster'ın ısrarıyla Stead romanı Washington D.C.'de geçecek şekilde kurguladı.

Günümüzde romana ilgiyi tekrar canlandırmak isteyen biri, şair Randall Jarrell'ın kitabın 1965'deki yeni baskısına yazdığı uzun ve göz alıcı önsözün gölgesi altında kalacaktır. Romanı hiç kimse Jarrell'dan daha kapsamlı ve ayrıntılı şekilde övmemiştir; ne var ki ABD'de edebiyatın az da olsa ciddiye alındığı dönemde dahi bu kadar güçlü bir övgü dünyanın dikkatini kitaba çekememişse, bugün bu kesinlikle mümkün değildir. Aslına bakılırsa Jarell'ın önsözünü okumak ve olağanüstü bir edebi eleştirinin nasıl olması gerektiğini hatırlamak bile romanı okumak için yeterli bir sebeptir: tutkulu, şahsi, sağduyulu, eksiksiz ve sıradan okuru hedefleyen bir eleştiri. Eğer kurmacayı hâlâ önemsiyorsanız bu yazı nostaljiye kapılmanıza sebep olabilir.

Stead'ı pek çok noktada Tolstoy'la bağdaştıran Jarrell onu Batı klasikleri arasına sokmak için elinden geleni yapmıştır; fakat bunu başaramadığı açıktır. 1970'lerin sonlarında yapılan atıflara dayanarak en fazla alıntılanan yüz edebiyat yazarını araştıran 1980 tarihli bir çalışmada Margaret Atwood, Gertrude Stein ve Anaïs Nin varken Christina Stead'in adı geçmez. Şayet Stead ve en iyi romanı akademik eleştirinin her alanına "beni eleştir! beni eleştir!" diye *bas bas bağırmasa* bu o kadar şaşırtıcı olmazdı. Bilhassa şaşırtıcı olan ise Çocukları Seven Adam'ın ülkedeki kadın araştırmaları programlarının hepsinde birden temel metin olarak kabul edilmemesidir.

Roman, en temel seviyede, bir patriarkın, altı kez hamile bıraktığı karısı Henny'nin üzerinde tahakküm kuran, çocuklarının

aklını çelip sürekli özel bir dil kullanmaya zorlayan, onları kandırıp çılgın tertip ve ritüellerine dahil ederek kendisini "Pollit dünyası"nın etrafında döndüğü güneş (teni göz kamaştıracak denli beyaz, saçlarıysa sapsarıdır) haline getiren Sam Pollit'in (Samuel Clemens Pollit) hikâyesidir. Sam gündüzleri Franklin Delano Roosevelt dönemi Washington'unda idealist, çalışkan bir bürokrattır. Geceleri ve hafta sonları ise ailenin Georgetown'daki köhne evinin yerinde durmak bilmeyen efendisidir. O (Henny'nin ifadesiyle) büyük Ben, (gene Henny'nin ifadesiyle) Büyük Laf Ebesi, (gene Henny) Her Yerde Hazır ve Nazır Olan'dır; çocuklarının varlığına her gözenekten kurnazca sızan (kendi tabiriyle) Cesur Sam'dir. Onların çıplak koşmalarına izin verir, çiğnediği sandviçleri ağızlarına tükürür (bağışıklık sistemlerini güçlendirmek için), en küçük çocuğunun dışkısını yediğini duyduğunda soğukkanlılığını korur (çünkü bu "doğal"dır). Öğretmen olan kız kardeşine "Benim gibi bir babaları varken onları okula gitmeye zorlamak doğru değil," der. Çocuklara ise "Sen benim kendimsin" ya da "'Güneş, parlayabilirsin!' dediğimde güneş parlamıyor mu?" gibi sözler söyler.

Sam çocuklarını akıl almaz bir derecede narsinarsizminin uzantıları haline getirir. Tüm edebiyat tarihinde onun kadar gülünç bir narsist yoktur ve tam bir narsiste yaraşır biçimde, Sam kendini "dünya barışını, dünyadaki sevgi ve anlayışı" koruyan peygamber olarak görürken, içinde bulunduğu durumun sefaletini ve iğrençliğini görmezden gelerek mutlu mesut yaşamaya devam eder. Belli bir tür edebiyat eleştirmenin sessizce izini sürdüğü Batılı akılcı erkek umacının mükemmel bir örneğidir. Stead isabetli bir tesadüf sonucunda romanını Amerika'ya uyarlamak zorunda kalmasına rağmen Sam'in emperyalizmini ve kendi iyi niyetine duyduğu masum inancı çalıştığı Washington'un insanlarına güzelce yansıtabilmişir. Tam anlamıyla Büyük Beyaz Baba, ete kemiğe bürünmüş Sam Amca'dır. Soyut anlamda dişiliğe hayranlık duyan; fakat kendisinin kanlı canlı bir kadın

yüzünden "ayaklarını yerden" kesemediğini, hatta "batağa saplandığını" ileri süren ve kadınların oy hakkı verilemeyecek denli çılgın olduklarını düşünen bir kadın düşmanıdır. Ayrıca Sam canavar gibi korkunç olmasına rağmen aslında bir canavar değildir. Sayfaları çevirdikçe Sam'in herkese hükmeden erkeksiliğinin özünde çocuksu bir muhtaçlığın ve zayıflığın bulunduğunu açıkça görebilmemiz, ona acıyıp ondan hoşlanabilmemiz, dolayısıyla onu komik bulabilmemiz ise Stead'ın dehası sayesindedir. Evde konuştuğu dil tam olarak bebek dili değildir, daha tuhaftır, ses yinelenmelerinin, anlamsız kafiyelerin, cinasların, tekrar eden şakaların, farklı söyleyiş biçimlerinin ve özel göndermelerin yaratıcı şekilde aktığı sonsuz bir çağlayandır; bağlamı dışında anlamsızlaştığından bu dili bir alıntıyla yansıtmak mümkün değil. En iyi dostu ona hayranlıkla şöyle der: "Sam, biliyorsun, sen konuştuğunda bir dünya yaratıyorsun." Çocukları hem onun sözcüklerinden büyülenirler, hem de ondan daha makul yetişkinler olurlar. Gelecekte yolcuların "bir tüpün içine sokulup ayrıştırılacağı", *maddesel olmaktan çıkararak izdüşümle* yer değiştireceği bir seyahat biçimini kendinden geçerek anlatırken, en büyük oğlu soğuk bir şekilde "Kimse böyle seyahat etmez," der.

Sam'in karşı konulmaz gücüne karşı duran ve ondan etkilenmeyenler ise Henny ve ölen önceki eşinden olma kızı Louie'dir. Henny, Baltimore'lu varlıklı bir ailenin şımarık, ahlak kavramına ilgisiz, şimdi ise aşırı dramatik bir şekilde çile çekmekte olan kızıdır. Eşler arasındaki nefret, ikisinin de diğerinin çocukları alıp gitmesine izin vermemeye kararlı olmasıyla iyice artar. Romanın itici gücü giderek artan para sorunuyla daha da ağırlaşan bu topyekûn savaştır; yine burada eşlerin karşılıklı nefretlerini canavarca olmaktan kurtaran, hatta tam tersine gülünçleştiren, o nefretlerin aşırılığıdır. Sinir krizlerine meyilli, bitkin, sinsi Henny, "meymenetsiz bakışları" ve karamsar ruh haliyle gerçeklik zehrini çocuklarının hevesle kabarmış kulaklarına döken bir ev "acuzesi"dir (kendi tabiri). Sam'in dili gerçekçi olmayan

bir sevgi ve iyimserlikle doluyken, onunki nevrotik acı ve karanlıkla doludur. Anlatıcının belirttiği üzere, "Sam küreğe modern tarımın selefi derdi, Henny ise balçık kazıcısı: İkisinin anlamında anlaştıkları tek bir sözcük bile yoktu." Yahut Henny, "O hem yalnızca gerçeği, hem de çenemi kapatmamı istiyor," der. "İnsanların eşitliğinden, erkeklerin haklarından bahsediyor, varsa yoksa bu. Ya kadınların hakları, bunu ona bağırarak söylemek isterdim." Ama bunu ona söylemiyor, çünkü ikisi yıllardır birbirleriyle konuşmuyor. "Samuel Pollit"e hitap eden kısa ve öz notlar bırakıyor; ayrıca çocukları da elçi olarak kullanıyorlar.

Sam ile Henny'nın savaşı romanın ön planını oluştururken, hikâyede giderek kendini belli etmeye başlayan tema ise Sam'in en büyük çocuğu Louie ile kötüleşen ilişkisi. Çoğu iyi romancı iyi bir külliyat üretirken bize tek bir unutulmaz, arketipik karakter bile bırakmaz. Christina Stead tek bir kitabında, en sevimlisi ve olağanüstüsü Louie olmak üzere üç karakter yaratınıştır. Dahi olduğuna inanan iriyarı, şişman, beceriksiz bir kızdır Louie; babası ona eziyet ederken, "Ben çirkin ördek yavrusuyum, göreceksin," diye bağırır. Randall Jarrell, tüm yazarların değilse de pek çoğunun çocukken çirkin ördek yavrusu olduğunu, ama içlerinde bu acıyı Stead kadar dürüstçe ve her yönüyle aktarana az rastlandığını belirtir. Beceriksizliği nedeniyle Louie'nin her tarafı yara bere içindedir, giysileri sakarlıklarından dolayı lekeli ve lime limedir. Ona dostça davranan tek kişi, komşularının en garibi olan ihtiyar Bayan Kydd'dır (romandaki çok sayıdaki kısa ve olağanüstü sahneden birinde, Louie komşusunun istemediği bir kediyi küvette boğmayı kabul eder). Louie'nin hem annesi hem babası şapşallığı nedeniyle ona sürekli hakaret eder: Güzel olmayışı Sam'in narsizmine korkunç bir darbedir; Henny içinse şuursuzca kendini önemsemesi Sam'in kendini önemseyişinin dayanılmaz bir teyidir ("Resmen sürünüyor, ona dokunamıyorum bile – kendi sümük ve pisliğinden leş gibi kokuyor; farkında değil!"). Louie babasının delirtici oyunlarının içine çekilmemek için direnmeye

çabalar; ama hâlâ bir çocuk olduğu, babasını sevdiği ve babası gerçekten karşı konulamaz biri olduğu için teslim olarak kendini aşağılatmaya devam eder.

Gene de Sam'in baş düşmanının Louie olduğu giderek daha açık bir hal alır. Bu mücadeleye, Sam'in gelecekteki insanlığın uyum içinde birliğine dair uzun uzun konuştuğu sahnede olduğu gibi, ona konuşma dilinde meydan okuyarak başlar:

> "Benim, kendi kendime icat ettiğim sisteme," diye devam etti Sam, "*Monoman* ya da *Manunity* denebilir!"*
>
> Evie [Sam'in en küçük, en sevdiği kızı] yaptığının doğru olup olmadığını bilmeden çekingence gülümsedi. Louisa, "*Monomania* demek istiyorsun," dedi.**
>
> Evie kıkırdadı, sonra yaptığı hatanın dehşetiyle yüzünün bütün rengi uçup gitti, kireç gibi oldu.
>
> Sam serinkanlı bir şekilde şöyle dedi: "Yüzündeki bu ifadeyle lağım faresine benziyorsun Looloo. *Monoman*, biz uyumsuz ve dejenere kişileri ayıkladıktan sonra dünyanın aldığı hal olacak." Bunu tehditkâr bir biçimde söylüyordu.

Louie ergenliğe girdiğinde bir günlük tutmaya başlar ve bu günlüğü bilimsel gözlemler (Sam'in tavsiyesi) yerine, babasına dair incelikle şifrelenmiş örtük suçlamalarla doldurur. Lise öğretmenlerinden Bayan Aiden'a âşık olduğunda, ona "İngilizcede mevcut her biçim ve vezinde" yazdığı şiirlerden oluşan, Aiden Döngüsü adını verdiği eseri kaleme almaya girişir. Kırkıncı yaşgünü hediyesi olarak babasına tek perdelik bir trajedi yazar. *Herpes Rom* adını verdiği oyunda genç bir kadın kısmen bir yılan olduğu anlaşılan babası tarafından boğulmaktadır; Louie henüz yabancı dil bilmediğinden kendi icat ettiği dili kullanır.

---

* *Monoman,* tekadam; *manunity* ise adambirlik olarak çevrilebilir. (e.n.)

** *Monomania:* Saplantı, sabit fikirlilik. (e.n.)

Romanda olaylar çeşitli büyük felaketlere doğru tırmanırken (Henny uzun yıllardır verdiği savaşı artık kaybetmektedir), alttaki öykü Sam'in Louie'ye tutunma ve onun yarattığı ayrı dili ezme, bastırma çabasından ibarettir. Sam Louie'nin şevkini kırmaya yeminlidir, düşüncelerine telepatik olarak girebildiğini iddia eder, bilim insanı olup yüce amaçlarında kendisini desteklemesinde ısrar eder ve ona "benim ahmak, zavallı küçük Looloo'm," der. Onu diğer çocukların önünde günlüğünü deşifre etmeye zorlar, böylece herkes ona gülecektir. Aiden Döngüsü'nden şiirler okuyup güler. Bayan Aiden Pollitlere yemeğe geldiğinde Sam onu Louie'den uzaklaştırıp hiç durmaksızın konuşur. *Herpes Rom*'un komik ve anlaşılmaz bir şekilde sahnelenmesinin ardından Louie Sam'e oyunun İngilizce çevirisini sunar; Sam'in yorumu şöyledir: "Hayatımda bundan daha aptalca, daha saçma bir şey gördüysem ne olayım."

Daha basit bir roman sert, soyut, feminist bir mesel olarak da okunabilirdi; ama Stead kitabın büyük kısmını Pollitleri spesifik, gerçek ve *eğlenceli* yapmaya adamış, onları neredeyse her şeyi yapmaya ve söylemeye muktedir kılmıştır; özellikle sevginin Louie için nasıl bir sorun olduğunu (her şeye rağmen babasının sevgisini nasıl da arzuladığını) ortaya koymuştur, dolayısıyla soyutlama kaçınılmaz şekilde somut bir hâl almış, çatışan arketipler duygusal açıdan ete kemiğe bürünmüştür: Okuyucu, Louisa'nın kendi olmak için verdiği o zalim manevi mücadeleyle beraber sürüklenmekten ve onun zaferini kutlamaktan kendini alıkoyamaz. Anlatıcının da sakin bir şekilde belirttiği üzere, "Aile yaşamı böyleydi." Roman işte bu mahrem yaşamın öyküsünü anlatır, sadece roman bunu yapabilir.

En azından eskiden böyleydi. Çünkü artık bunları geride bırakmadık mı? Alicenap baskıcı erkekleri? Anne babalarının narsizmine aksesuar olan çocukları? Psikolojik tacize tamamen açık çekirdek aileyi? Cinsiyetler ve kuşaklar arasındaki savaştan

bıkmadık mı? Bu savaşlar o kadar çirkindir ki, kimse bir romanın aynasına bakıp da böyle çirkinlikler görmek istemez? Utanç verici özel aile dillerinden bahsetmeyi bıraktığımızda kendimizi nasıl da iyi hissedeceğiz! Edebi kuğuların yokluğu, çirkin ördek yavrularının büyüdüğü ve aramızda uzlaşarak güzel diyebileceğimiz büyük çirkin ördeklere dönüştüğü bir dünya için ödenecek küçük bir bedel gibi görünüyor.

Ama kültür yekpare değildir. Çocukları Seven Adam geniş bir okur kitlesi muhtemelen kazanamayacak denli zor (sindirmesi zor, içe işlemesine izin vermesi zor) bir roman olmasına rağmen, üniversite müfredatlarında yaygın şekilde okutulan diğer romanlardan daha zor değildir ve öyle bir kitaptır ki eğer sizin içinse *gerçekten* sizin içindir. Bu ülkede, eğer kitabı okuyacak olsalar basıldığı güne şükredecek on binlerce kişi olduğuna inanıyorum. Eğer karım onu 1983 yılında Massachusetts, Somerville'deki bir halk kütüphanesinde keşfetmese ve bana okuduğu en sahici kitap olduğunu söylemese, kitaptan benim de hiç haberim olmayabilirdi. Bu kitaptan ne zaman uzun süre uzak kalıp tekrar okumaya niyetlensem akademinin, edebiyat dünyasının ve kitap kulüplerinin bu kadar az ilgisini çektiğine göre hakkında yanılıyor olabilir miyim diye endişe ediyorum. (Örneğin ben bu yazıyı yazarken Amazon'da *Deniz Feneri* için 177, *Gravity's Rainbow* için 312, *Ulysses* için 409, çok daha kolay anlaşılır bir kitap olan Çocukları Seven Adam içinse sadece 14 okur yorumu vardı.) Kitabın kapağını kaygıyla açarım, beş sayfa okurum ve hiç de yanılmadığımı derhal anlarım. Kendimi eve dönmüş gibi hissederim.

Çocukları Seven Adam'ın edebiyatın klasikleri arasından sürülmesinin bir sebebinin Christina Stead'in "bir kadın gibi" değil de "bir erkek gibi" yazma tutkusu olabileceğinden kuşkulanıyorum: Sadakat duyduğu şeyler feministler için fazla şaibelidir, geride kalanlar için ise *yeterince* erkek gibi değildir. Stead'in Çocukları Seven Adam'dan önce kaleme aldığı *House of All Nations*, yirminci yüzyılın kadın yazarlarının kitaplarından ziyade,

bir Gaddis, hatta Pynchon romanına benzer. Stead, geçmişiyle kendi odasında ve kendi başına barışmakla yetinmez. Bir kızdan ziyade oğlan gibi rekabetçidir ve en iyi romanında yaşamındaki belli başlı sahnelere dönüp belagatli babasını kendi oyununda yenmeye ihtiyacı vardır. Bu utanç vericidir; çünkü her ne kadar içinde yaşadığımız hür teşebbüs sisteminin merkezinde rekabet olsa da, şahsen rekabete girmek ve bundan açıkça bahsetmek övülesi bir şey değildir (atletizm müsabakalarının istisna olması bu kuralı kanıtlar).

Stead verdiği bazı röportajlarda romanının doğrudan ve tamamen otobiyografik olduğu konusunda çok açık konuşmuştur. Sam Pollit esasında babası David Stead'dır. Sam'in fikirleri, sesi ve aile yaşamıyla ilgili düzenlemelerinin hepsi David'e aittir, sadece mekân Avusturalya'dan Amerika'ya taşınmıştır. Romanda Sam'in bir iş arkadaşının kızı olan masum çocuk/kadın Gillian'a deli divane âşık olduğu yerde, gerçek hayattaki David de Christinayla aynı yaşlardaki sevimli Thistle Harris'e âşık olmuştur. Önce kısa bir ilişkileri olmuş, sonra birlikte yaşamışlar ve yıllar sonra da evlenmişlerdir. Thistle güzel bir yardımcı, Christina'nın David için hiç olamadığı gurur okşayıcı aynadır. Bunun sebebi, Christina'nın Louie gibi şişman olmamakla beraber zerre kadar çekici de olmamasıdır (Rowley'nin yazdığı biyografide bunu kanıtlayan fotoğraflar var).

Romanda ise Louie'nin çekici olmaması kendi narsizmine bir darbedir. Şişmanlığının ve gösterişsizliğinin onu babasının hezeyanlarından koruyan, dürüst olmaya itip kurtaran şey olduğu öne sürülebilir. Fakat Louie'nin, babası dâhil kimsenin gözüne hoş görünmemesi sonucu çektiği acı şüphesiz ki Christina Stead'ın kendi acısıdır. En iyi romanı, bir kızın babasına sevgi ve dayanışma hediyesi gibidir: Görüyorsun, *ben* de senin gibiyim, seninkine eşit, seninkine üstün bir dil geliştirdim. Bu dil aynı zamanda öfkeli, rekabetçi bir nefretle dolu bir hediyedir kuşku-

suz. Louie babasına evdeki yaşamını kimseye asla anlatmadığını söyler ve bunun sebebini şöyle ifade eder: "Çünkü kimse bana inanmaz!" Ama yetişkin Stead okurlarını inandırmanın bir yolunu bulmuştur. Tam anlamıyla olgunlaşmış yazar, babasının ve Sam Pollit'in görmeyi en son arzu ettiklerini yansıtan dürüst bir ayna yaratmıştır. Roman yayımlandığında Avusturalya'da kitabını gönderdiği kişi David Stead değil, Thistle Harris'dir. Kitabın başına şöyle yazmıştır: "Sevgili Thistle'a. Strindberg Ailesinden Bir Robinson. Bazı açılardan Christina Stead'den Thistle'a özel bir mektup olarak da düşünülebilir." David'in kitabı okuyup okumadığını ise bilmiyoruz.

YABANARILARI

Doksanların başlarında, hiç paramın kalmadığı bir aşamada, yokluklarında evlerine göz kulak olmak karşılığında insanların evlerinde kalmaya başladım. Oturduğum ilk ev mezun olduğum üniversitedeki bir profesöre aitti. O ve karısı, üniversite öğrencisi olan oğullarının onlar yokken evde parti vereceğinden korkuyorlardı, dolayısıyla evlerini kendi evim kabul etmem için ısrar ettiler. Bu pek de kolay değildi, çünkü başkasının evinde kalmanın doğasında gardıropta başka birinin eşyalarının asılı durması, buzdolabının başka birinin damak tadına hitap eden yiyeceklerle dolu olması ve küvetin başkasının saçlarıyla tıkanmış olması vardı. Dolayısıyla oğulları ortalığa çıkıp yalınayak dolaşmaya başladığında ve sonra da eve arkadaşlarını davet edip geç vakitlere kadar parti verdiğinde, elimden hiçbir şey gelmediği için ve kıskançlıktan kendimi hasta hissettim. Aslında şikâyetçi bir hayaleti andırıyor olmalıydım, çünkü bir sabah mutfakta, ben daha tek laf etmeden, oğlan kahvaltılık gevrek kâsesinden kafasını kaldırdı ve gözlerimin içine gaddarca bakarak şöyle dedi: "Burası *benim* evim Jonathan."

Birkaç yaz sonra yine hiç param yoktu ve iki yaşlı dostum Ken ile Joan'm Pennsylvania, Media'daki büyük evinde kalmaya başladım. Eğitimim, Ken'in martinilerimizi eriyen buzla "bozduğu" için Joan'a kibarca çıkıştığı bir akşam başladı. Evin yosunlu arka terasında birlikte otururken onlar tatlı bir kadercilikle evlerinin problemlerini tek tek sayıyorlardı. Yatak odalarındaki

sünger yatak ufalanıyordu ve üzerinde çukurlar oluşmuştu. Güzel halıları önlenemeyen bir güve istilası nedeniyle delik deşik olmuş, giderek küçülüyordu. Ken, kendine ikinci bir martini yaptı ve çatının yağmurda akıtan kısmına bakarak, anne babamın miras bıraktığı finansal sorumlulukların baskısından kurtularak ne kadar mutlu yaşayabileceğimi bana beklenmedik şekilde hatırlatan bir özet geçti. Martini bardağını tuttuğu eliyle boşluğu işaret ederek, "Biz... *hep* imkânlarımızın ötesinde yaşadık," dedi.

Media'da kalmak için yapmam gereken tek şey Ken ile Joan'ın geniş çimenliğini biçmekti. Çim biçmek bana hep en umut kırıcı insan faaliyetlerinden biri olarak görünmüştür ve Ken'in imkânların ötesinde yaşama örneğinin izinden giderek, ben de ilk biçme işini bayağı geciktirdim. Biçme işine başladığımda beş dakikada bir durup makinenin haznesini boşaltmam gerekti. İkinci seferinde çimler daha da uzamış, çimenliğin her yeri kendilerine toprakta yuva yapan yabanarılarının istilasına uğramıştı. Kalem pil uzunluğundaki bu hayvanların mülkiyet konusunda kaldığım ilk evin oğlundan daha saldırgan olduklarını kesindi. Ken ile Joan'ı Vermont'taki yazlık evlerinden aradım. Ken karanlık bastıktan sonra arılar uyurken yuvalarını tek tek bulmam ve sonra da deliklerin içine benzin döküp ateşe vermem gerektiğini söyledi.

Benzinden korkmam gerektiğini bilecek denli bilgi sahibiydim. Geceleyin el feneri ve bir teneke benzinle çimenliğe gittim. Yuvalardan birine benzin döküp tenekenin kapağını kapattım, benzin tenekesini delikten uzaklaştırdım, sonra tekrar dönüp deliğin içine yanan bir kibrit attım. Cehenneme çevirmeden önce deliklerin birkaçında içler acısı güçsüz vızıltılar işittim ama patlamaların verdiği kundakçılık hazzı ve evimi işgalcilerden kurtarmanın keyfi yabanarılarına duyduğum empatiye ağır bastı. Sonunda benzin tenekesine o kadar dikkat etmez oldum ve ateşlemeler arasında tenekenin kapağını kapatmayı unuttuğum

bir an kibritin birinin yanmayacağı tuttu. Kibriti kutuya tekrar tekrar sürttüm, sonra da el yordamıyla başka bir kibrit aramaya koyuldum; bu arada yerdeki yuvadan çıkan görünmez benzin buharları yokuş aşağı tenekeye doğru akıyordu. Sonunda deliği tutuşturmayı başarıp yamaçtan aşağı koşmaya başladığımda alevden bir ırmağın beni kovalayıp bana yetiştiğini gördüm. Neyse ki alevler tenekeye kadar ulaşmamıştı; ama benim titremem saatlerce sürdü. Neredeyse yangın çıkarıp evsiz kalıyordum; üstelik ev benim bile değildi. Görünen o ki imkânlar ne kadar mütevazı da olsa, o imkânlar dâhilinde yaşamayı tercih etmek daha iyiydi. Bir daha kimsenin evine göz kulak olmadım.

ÇİRKİN AKDENİZ

Kıbrıs adasının güneydoğu köşesi son yıllarda dış turizm açısından çok gelişti. Almanlara ve Ruslara özel tatil paketleri sunan orta ve büyük ölçekli oteller yan yana dizilmiş şezlong ve güneş şemsiyeleriyle dolu sahillere tepeden bakıyor ve Akdeniz masmavi... Modern yollarda arabanızı sürüp kaliteli yerel biranın keyfinin çıkararak, bölgenin Avrupa Birliği sınırları içindeki en yoğun ötücü kuş katline ev sahipliği yaptığımdan şüphelenmeksizin güzel bir hafta geçirebilirsiniz.

Nisan ayının son günü, Almanya merkezli bir kuşları koruma cemiyetinin, Akdeniz ülkelerinde mevsimlik gönüllü "kamplarını" idare eden Kuş Katliamını Önleme Komitesi'nin (CABS) dört üyesiyle buluşmak üzere gelişmekte olan turistik kasaba Protaras'a gittim. Kıbrıs'ta en fazla ötücü kuş yakalanan mevsim, kuzeydeki yaz ziyafetinden yağlanmış olarak dönen göçmen kuşların güneye uçtukları sonbahardır; Nisan ayında olduğumuzdan pek bir hareket göremeyeceğimi düşünüp üzülüyordum. Fakat işlek bir yolun üzerinde bulunan, girdiğimiz ilk meyve bahçesi ökse çubuklarıyla doluydu: Yaklaşık seksen santim uzunluğunda, üzerlerine sarı erikten elde edilen yapışkan bir macun sürülmüş ve kuşlara davetkâr tünekler oluşturacak şekilde ağaçların alt dallarına maharetle yerleştirilmiş düz sürgün dallarıydı bunlar. Kaba sakallı, sıska, genç bir İtalyan olan Andrea Rutigliano liderliğindeki CABS ekibi meyve bahçesine dağıldı; çubukları ağaçlardan alıyor, toprağa bulayıp üzerlerindeki macunu işe yaramaz hale getiriyor, sonra da ortasından kı-

rıyorlardı. Çubukların hepsinin üzerinde tüyler vardı. Bir limon ağacında erkek bir halkalı sinekkapan meyve gibi baş aşağı asılı duruyordu; kuyruğu, bacakları ve siyah beyaz kanatları yapışkan macuna bulanmıştı. Nafile bir çabayla çırpınarak kafasını sağa sola çevirirken Rutigliano onu farklı açılardan videoya çekti; iki İtalyan gönüllünün daha yaşlı olanı, Dino Mensi de fotoğraf çekiyordu. Örgütün genel sekreterliğini yapan üzgün suratlı bir Alman olan Alex Heyd, "Fotoğraflar önemlidir," dedi. "Çünkü savaşı meydanda değil, gazetelerde kazanırsın."

Sıcak güneşin altında iki İtalyan, sinekkapanı kurtarmak için uğraşıyordu. Önce tek tek kanatları kurtardılar, dirençli zamkı yumuşatmak için sabunlu su püskürtüyor ve kopan her tüyde yüzlerini buruşturuyorlardı. Daha sonra Rutigliano kuşun minik ayaklarını dikkatle temizledi. "Hiç macun kalmamalı," diye belirtti. "Bu işi yaptığım ilk yıl bir kuşun ayaklarından birinde birazcık macun bırakmıştım, kuş uçtu ve sonra tekrar bir dala yapıştı. Ağaca çıkıp onu kurtarmak zorunda kaldım." Rutigliano kuşu avuçlarıma koydu, avuçlarımı açtığımda uçup gitti, kuzeye doğru yolculuğuna devam etti.

Etrafımız trafik gürültüsüyle, bostanlarla, inşaatlarla ve otellerle çevriliydi. İri yarı Britanyalı bir asker emeklisi olan David Conlin, bir deste kırık çubuğu çalılıkların içine attı ve "Burada nerede dursan karşına bunlardan çıkıyor, hayret edersin," dedi. Rutigliano ile Mensi'nin ikinci bir kuşu kurtarmasını izledim, bu seferki bir orman söğütbülbülüydü, sarı gerdanlı tatlı bir şey... Doğru düzgün görebilmek için dürbünle uğraşıp bakman gereken bir cinsi bu kadar yakından görmek insana bir şeylerin yanlış olduğu hissini veriyordu. Kelimenin tam anlamıyla düş kırıklığı yaratan bir durumdu. Orman söğütbülbülüne, Assisili Aziz Francesco'nun yakalanmış yabani bir hayvana söylediğini söylemek istedim: "Niye kendini yakalatıyorsun?"

Meyve bahçesinden çıkarken Rutigliano Heyd'e CABS tişörtünü ters çevirip giymesini önerdi, böylece sıradan turistler gibi

görünecektik. Kıbrıs'ta etrafı çevrili olmayan özel mülklere girilebiliyor ve 1974'ten beri her tür ötücü kuş yakalama faaliyeti suç kabul ediliyor ama yine de burada cüretkâr ve muhtemelen tehlikeli bir şey yapıyormuşuz gibi geliyordu bana. Siyah ve mat kahverengi giysiler içindeki ekip turistten çok komandolara benziyordu. Ekip tozlu dar bir yoldan içerilere doğru ilerlerken Kıbrıslı bir kadın, belki de meyve bahçesinin sahibi, ifadesiz bir suratla bizi izliyordu. Pikap kamyonet kullanan bir adam yanımızdan geçip gitti, adamın ökseleri toplamaya gidiyor olabileceğinden endişelenen ekip hızlı adımlarla onu takip etti.

Adamın arka bahçesinde, katlanır sandalyelerin arasına uzatılmış yedi metre uzunluğunda iki çift metal boru bulduk: Bu zanaatı bilen ve çoğunluğu yaşlı olan Kıbrıslılara iyi gelir getirebilecek küçük ölçekli bir ökse imalathanesiydi bu. "Bunları üretiyor ve az bir kısmını kendine ayırıyor," dedi Rutigliano. Ekip üyeleri adamın tavuk kümesleriyle tavşan kafeslerinin etrafında pişkin pişkin dolanarak birkaç boş çubuğu indirip boruların üzerine koydu. Sonra bir yamacı aştık, sulama hortumlarıyla ve tuzağa yakalanmış kuşlarla dolu bir meyve bahçesine doğru inmeye koyulduk. Sadece İtalyanca konuşabilen Mensi, *"Questo giardino é un disastro!"** dedi.

Bir karabaşlı yalı bülbülünün kuyruğunun çoğu kopmuş, ökseye sadece bacaklarından değil, kanatlarından, hatta gagasından bile yakalanmıştı. Rutigliano onu zamktan kurtarır kurtarmaz gagasını açıp öfkeyle çığlıklar atmaya başladı. Kuş tamamen serbest kalınca Rutigliano ağzına biraz su fışkırtıp onu yere koydu. Kuş yere devrildi ve başı çamurun içinde hazin bir şekilde debelenmeye başladı. Rutigliano, "O kadar uzun süre asılı kalmış ki bacak kasları aşırı gerilmiş," dedi. "Bu gece ona bakarız, yarın uçabilir."

"Kuyruğu olmadan mı," dedim.

* "Bu bahçe tam bir felaket!" (e.n.)

"Tabii ki." Kuşu yerden alıp sırt çantasının dış ceplerinden birine koydu.

Karabaşlı yalı bülbülleri Avrupa'nın en yaygın ötleğenlerinden olup, *ambelopoulia* adıyla anıldığı Kıbrıs'ta da geleneksel milli lezzetlerdendir. Bu kuşlar Kıbrıslı kuş avcılarının ana hedefiydi, ama hedef dışı yakalanan diğer cinslerin de sayısı oldukça fazlaydı: ender görülen örümcek kuşugiller, başka ötleğenler, guguk kuşu ve sarıasma kuşu gibi daha büyük türler, hatta küçük baykuşlar ve şahinler. İkinci meyve bahçesinde ökseye yakalanmış beş adet halkalı sinekkapan kuşu, bir bayağı serçe, bir benekli sinekkapan (eskiden yaygın olup bugün Kuzey Avrupa'nın büyük kısmında nadir görülen bir kuş) ve üç tane de karabaşlı yalı bülbülü vardı. Ekip üyeleri onları serbest bıraktıktan sonra ökselerin sayısı üzerinde tartışıp elli dokuz tanede hemfikir oldular.

Uzaktan mavi denizin ve yeni açılmış bir McDonalds'ın altın kemerlerinin göründüğü, çalılıklarla kaplı kurak bir alanda biraz daha içerilere yürüdükten sonra üzerinde canlı bir kuşun asılı kaldığı bir ökse daha bulduk. Daha önce sadece bir kez gördüğüm, gri parlak tüylü bir çalı bülbülüydü bu. Tuzağa fena yakalanmış, bir kanadı kırılmıştı. "Kırık iki kemik arasında, iyileşmez," dedi Rutigliano tüylerin arasından kanadı yoklarken. "Ne yazık ki onu öldürmek zorundayız."

Sabah ökse çubuklarını toplayan avcının gözünden kaçmış olmalıydı. Heyd ile Conlin ertesi sabah şafaktan önce kalkıp avcıyı "gafil avlama"yı tartışırken Rutigliano çalıbülbülünün başını okşadı. "Çok güzel," dedi küçük bir çocuk gibi. "Onu öldüremem."

Heyd, "Ne yapacağız?" dedi.

"Belki ona bir şans veririz, yerde hoplaya hoplaya yaşar, sonra da eceliyle ölür."

Heyd, "Bunun pek mümkün olduğunu sanmıyorum," dedi.

Rutigliano kuşu yere koydu ve hayvanın kuştan çok fareyi andıran hareketlerle küçük bir dikenli çalının altına doğru koş-

masını izledi. "Belki birkaç saat içinde daha iyi yürüyebilir," dedi. Söylediği hiç de gerçekçi değildi.

Heyd, "Kararı benim almamı ister misin?" diye sordu.

Rutigliano hiçbir şey demeden tepeye doğru yürüyüp gözden kayboldu.

Heyd, "Nereye gitti?" diye sordu bana.

Çalıyı işaret ettim. Çalıya iki yandan elini sokup kuşu nazikçe tuttu, bana ve Colin'e bakıp, "Hepimiz hemfikir miyiz?" diye sordu Almanca.

Başımı evet anlamında salladım ve bileğinin tek bir hareketiyle kuşun başını gövdesinden ayırdı.

Güneş gökyüzünde bayağı yükselmiş, göğün mavisini beyaza çevirmişti. Korudakileri gafil avlamak için keşif yaparken, kaç saattir yürüdüğümüzü bilmediğimi fark ettim. Tuzak sahiplerine önceden haber verilmesini önleyebilmek için, bir kamyonda ya da tarlada ne zaman bir Kıbrıslı görsek eğilerek yürümek, kayaların arkasından dolanmak, üstümüzü başımızı yırtan dikenlerin arasına dalmak zorunda kalıyorduk. Burada söz konusu olan birkaç ötücü kuştan fazlası değildi, yamaçlarda mayın yoktu; ama o keskin sükûnette savaş zamanının tehditkâr havası vardı.

Ökseyle kuş yakalamak Kıbrıs'ta en az on altıncı yüzyıldan beri geleneksel, yaygın bir uygulamadır. Göçmen kuşlar kırsal alanlarda önemli bir mevsimlik protein kaynağıydı; annesinin, bahçeye çıkıp akşam yemeği için bir şeyler yakalamasını söylediğini hatırlayan yaşlı Kıbrıslılar var. Son yirmi otuz yıl içinde *ambelopoulia* hali vakti yerinde, şehirli Kıbrıslılar için bir tür nostaljik ikram haline gelmişti; ev hediyesi olarak bir kavanoz salamura kuş getirmek ya da özel bir kutlama için restoranda kızarmış kuş sipariş etmek yaygındı. Doksanların ortalarında, ülkede her tür kuş avcılığının yasaklanmasından yirmi yıl sonra, yılda on milyon kadar ötücü kuş öldürülmekteydi. Geleneksel ökse avcılığı restoranların talebini karşılayabilmek için ağlarla kuş avlamaya dönüşmüştü; hükümet ise sicilini temizlemek ve

AB'ye girme hakkı kazanabilmek için ağla kuş avcılığıyla sıkı bir mücadeleye girişmişti. 2006 yılına gelindiğinde yılda öldürülen kuş sayısı bir milyon civarına düştü.

Diğer yandan son birkaç yıl içinde, Kıbrıs'ın AB üyeliğinin kabulüyle birlikte *ambelopoulia* restoranların menüsünde tekrar belirmeye başladığı gibi av alanlarının da sayısı arttı. Elli bin avcıyı temsil eden Kıbrıs avcılık lobisi, kaçak avlanmayla ilgili yasaları gevşetmeye yönelik iki yasa önerisini destekliyor. Önerilerden biri ökse kullanımını suç yerine kabahat yapmayı, diğeri de kuşları çekmek için elektronik ses kayıtlarının kullanımını suç olmaktan çıkarmayı hedefliyor. Kamuoyu yoklamaları çoğu Kıbrıslının kuş avcılığına karşı olmakla birlikte bunu önemli bir mesele olarak görmediğini ve çoğunun da *ambelopoulia*'ları zevkle mideye indirdiğini gösteriyor. Ülkedeki Game Fund [Av Vakfı] kuş servis eden restoranlara baskınlar düzenlediğinde, hamile bir kadının yediği kuşun elinden çekilip alındığı bir olayı öne çıkaran medyanın olayı veriş biçimi gayet olumsuzdu

"Burada yiyecek kutsal," diyor, provokatif eylemlere CABS'ten daha mesafeli yerel bir örgütlenme olan BirdLife [Kuş Yaşamı] Kıbrıs kampanya yöneticisi Martin Hellicar. "İnsanları bu şeyleri yedikleri için mahkûm edebileceğinizi hiç sanmıyorum."

Hellicar ile birkaç gün ülkenin güneydoğu ucundaki, kaçak ağla avlanma alanlarını gezdik. Küçük bir zeytinlik de bu iş için kullanılabiliyor ama gerçekten büyük av alanları akasya plantasyonları içinde. Akasya adaya yabancı bir bitki, kuş yakalama dışında sulanmaları için hiçbir sebep yok. Bu plantasyonlardan her yerde gördük. Akasya sıraları arasına ucuz yolluklar serilmiş; eski araba lastiklerine çimentoyla tutturulmuş direklere yüzlerce metre görünmez "sis" ağı gerilmiş ve geceleri göçmen kuşları gür akasya ağaçlarına çekmek için yüksek sesle ötücü kuş sesleri çalınıyor. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kaçak avcılar kuşları ürkütüp ağlara takılmalarını sağlamak için üstlerine bir avuç çakıl taşı atıyor. (Tuzakların bir belirtisi de yol kenarlarındaki ça-

kıl taşı yığınları.) Kaçak avcılar ağa yakalanmış bir kuşu serbest bırakmanın uğursuzluk getireceğine inandığından para etmeyen kuş türlerinin ya orada kafası koparılıp yere atılıyor, ya da ağda ölüme terk ediliyorlar. Para eden kuş türleri ise kuş başına beş avro kadar getirebiliyor ve iyi işletilen bir av alanında günde bin ya da daha fazla kuş yakalanabiliyor.

Kıbrıs'taki en feci kaçak kuş avlama alanı Pyla Burnu'ndaki Britanya askeri üssü. Britanyalılar Avrupa'nın en kuşsever milleti olabilirler, fakat geniş atış alanlarını Kıbrıslı çiftçilere kiralayan üs diplomatik açıdan hassas bir konumda. Ordunun kaçak avcılara yönelik en son temizlik harekâtından sonra kızgın yöre sakinleri "Özerk Üs Bölgesi" yazılı yirmi iki tabelayı tahrip etmiş. Üssün dışında kaçak avcılar işlerini lojistik ve siyaset sayesinde yürütüyorlar. Gece bekçileri ve gözcüler tutuyorlar ve kaçak av alanlarına küçük barakalar dikiyorlar; zira Game Fund görevlilerinin herhangi bir "meskeni" arayabilmesi için özel izin gerekiyor, bu da avcılara ağlarını kaldırıp elektronik ekipmanlarını gizlemek için gereken zamanı kazandırıyor. Büyük ölçekli kaçak avcılık artık düpedüz suçlular tarafından yapıldığından görevliler saldırıya uğramaktan da korkuyor. Game Fund'ın yöneticisi Pantelis Hadjigerou, "En büyük problem, siyasetçiler de dâhil, Kıbrıs'ta hiç kimsenin çıkıp da *ambelopoulia* yemek yanlıştır dememesi," diyor. Aslına bakılırsa, zamanında bir oturuşta elli dört *ambelopoulia* yeme rekorunu elinde tutan kişi Kuzey Kıbrıslı popüler bir politikacıymış.

"Bizim idealimiz 'Ben *ambelopoulia* yemiyorum, çünkü bu yanlış,' diyecek ünlü birini bulmak," diyor BirdLife Kıbrıs'ın yöneticisi Clairie Papazoglou. "Fakat kol kırılır yen içinde kalır, dışarıya karşı kötü bir imaj çizmememiz gerekir, şeklinde küçük bir anlaşma da var adada."

Hellicar şöyle diyor: "Kıbrıs Avrupa Birliği'ne kabul edilmeden önce kaçak avcılar, 'Bir süreliğine geri çekileceğiz,' dediler. Şimdi on sekiz, on dokuz yaşındakiler için kaçak avcılık bir tür vatanperver maçoluk. Büyük Birader AB'ye direnişin sembolü."

Kıbrıs'ın iç politikası Orwell'i aratmıyor. Otuz altı yıldır adanın kuzey kısmı Türkiye'nin işgali altında ve etnik olarak Rum olan güney kesim de o zamandan beri olağanüstü zenginleşti, fakat ulusal haberler hâlâ haftanın yedi günü Kıbrıs Sorunu'ndan bahsediyor. Kıbrıslı sosyal antropolog Yiannis Papadakis, "Diğer tüm sorunlar halının altına süpürülüyor, diğer her şey önemsiz," diye anlatıyor. "'Kuşlar gibi aptalca bir mesele nedeniyle bizi Avrupa Mahkemesi'ne vermeye nasıl cüret edersiniz? Biz o mahkemeye Türkiye'yi veriyoruz!' diyorlar çevrecilere. Avrupa Birliği'ne katılma konusunda hiç ciddi bir tartışma yapılmadı. Avrupa Birliği bizim için Kıbrıs Sorunu'nu çözeceğimiz araçtı sadece."

Avrupa Birliği'nin en güçlü koruma aracı, 1979'da kabul edilen ve tüm üye devletlerin Avrupa kuş türlerini koruyup onlara yeterli yaşam alanı bırakmasını şart koşan, dönüm noktası niteliğindeki Kuş Yönergesi'dir. Kıbrıs 2004'te AB'ye katıldığından beri bu yönergeyi çiğnediği için Avrupa Komisyonu'ndan defalarca uyarı aldı; fakat ceza almaktan ve hüküm giymekten kaçınabildi. Eğer bir üye devletin çevre kanunları Yönerge ile kâğıt üzerinde uyumluysa, Komisyon fiili bir yaptırımla müdahale etme pek istemiyor.

Kıbrıs'ın iktidardaki sözde Komünist Partisi özel girişimi şevkle destekliyor. Ülkenin temiz su kaynakları son derece sınırlı olmasına rağmen Turizm Bakanlığı on dört yeni meskûn golf tesisi inşa etmeyi planlıyor (zaten hâlihazırda üç tesis mevcut). Yolu olan her yere inşaat yapılabiliyor ve bunun sonucunda kırlık alanlar çok bölünmüş durumda. Güneydoğudaki en önemli doğa koruma alanlarından dördünü ziyaret ettim; dördü de AB düzenlemeleri gereği güya özel koruma altındaydı ve istisnasız hepsinin koşulları beni manen çökertti. Örneğin CABS'ten insanlarla birlikte etrafında devriye gezdiğimiz Paralimni'deki mevsimlik büyük göl kalabalık ve gürültülü bir çöle dönmüş, yasadışı bir şekilde atış sahası olarak ve motosiklet yarışları için kullanılıyor, ortalık çifte fişekleriyle, çöple, molozla ve atılmış beyaz eşyalar ve evsel atıklarla kaplı.

Ama kuşlar yine de Kıbrıs'a gelmeye devam ediyor, başka seçenekleri yok. Gökyüzünün beyazlığının azaldığı bir vakitte kasabaya dönerken CABS devriyesi, siyah başlı bir kirazkuşunu seyretmek için yolda durdu; siyah, altın ve kestane rengindeki bu mücevher bir çalılığın tepesinden ötüyordu. Bir an için gerilim yok oldu, hepimiz kendi ana dillerimizde hayranlığını ifade eden kuş gözlemcilerine dönüşüverdik: "*Ah, che bello!*"

"İnanılmaz."

"*Unglaublich schön!*"

Rutigliano son bir yere daha uğramak istiyordu. Önceki yıl bir CABS gönüllüsünün kuş tuzakçıları tarafından tartaklandığı bir meyve bahçesiydi burası. İçinde olduğumuz kiralık araçla ana yoldan uzaklaşıp tozlu dar bir yolda girerken karşıdan gelen pikaplı bir adam bize bakıp boynumuzu keser gibi bir hareket yaptı. Araç anayola çıkınca pikap içindeki diğer iki adam da camdan sarkıp bize hareket çekti.

Asık suratlı Alman Heyd derhal geri dönmek istedi ama adamların peşimizden geldiğini düşünmemiz için bir neden yoktu. Meyve bahçesine doğru yolumuza devam ettik, orada ökseye yakalanmış dört adet halkalı sinekkapan ve bir orman çıvgını bulduk. Orman çıvgını uçamadığından Rutigliano onu sırt çantama koymam için bana verdi. Bütün ökse çubuklarını tahrip ettikten sonra Heyd daha da endişeli bir halde, bir kez daha oradan ayrılmamızı teklif etti. Fakat ileride başka bir koruluk daha vardı ve iki İtalyan orayı da kontrol etmek istiyordu. Rutigliano, "Benim içimde kötü bir his yok," dedi.

"Bir İngiliz deyişi vardır: 'Şansını zorlama'," diye söze karıştı Conlin.

O anda yolda yanımızdan geçen kırmızı pikabı gördük, yamaçtan aşağı hızla geliyordu, 50 metre kadar ötemizde sarsılarak durdu. Pikaptan üç adam inip bize doğru koşmaya başladı, koşarlarken bir yandan da yerden aldıkları beysbol topu büyüklüğündeki taşları üzerimize fırlatıyorlardı. Havada uçan birkaç taş-

tan kaçmanın gayet kolay olacağını sanırdım, değilmiş. Nitekim taşlar Conlin ile Heyd'e isabet etti. Rutigliano olan biteni videoya alıyor, Mensi fotoğraf çekiyor ve bağırışlar birbirine karışıyordu: "Çekmeye devam edin, çekmeye devam edin!" "Polisi arayın!" "Numara neydi?" Sırt çantamdaki çıvgını düşündüğümden ve bir CABS üyesi sanılmak istemediğimden yamaçtan yukarı doğru kaçan Heyd'i takip ettim. Çok da güvenli olmayan bir uzaklıkta durup iki adamın Mensi'ye saldırmasını, sırt çantasıyla fotoğraf makinesini almaya çalışmasını izledik. Bronz tenli, otuzlarındaki iki adam, "Bunu niye yapıyorsunuz?" "Neden fotoğraf çekiyorsunuz?" diye bağırıyordu. Mensi iki büklüm olmuş, tüm gücüyle fotoğraf makinesini karnına bastırarak vermemeye çabalıyordu. Adamlar onu tutup yere fırlattılar, sonra da üstüne çullanıp dövmeye başladılar. Rutigliano'yu göremiyordum, sonradan onun da yüzüne gelen bir yumrukla yere yığıldığını, bacaklarına ve kaburgalarına tekme yediğini öğrendim. Video kamerası bir kayaya çarpılarak kırılmıştı. Mensi de kafasından darbe almıştı. Conlin kavganın ortasında yenilmez bir asker edasıyla duruyor, iki cep telefonuyla birden polisi aramaya çalışıyordu. Bana daha sonra söylediğine göre, eğer ona dokunacak olurlarsa onları mahkemelerde sürüm sürüm süründüreceğini söylemiş saldırganlara.

Heyd tekrar kaçmaya başladı, bu bana da iyi bir fikir gibi geldi. Onun başını çevirip arkasına baktıktan sonra yüzünün nasıl kireç gibi olduğunu ve ardından ölümüne bir koşu tutturduğunu görünce ben de paniğe kapıldım.

Tehlikeden kaçan insanın koşması başka hiçbir koşuya benzemez. Bir kere insan önüne bakamaz. Taş bir duvarın üzerinden atladım, böğürtlen çalılarının arasına daldım ve bir hendeğin içine düştüm, sonra tel örgüler çenemi kesti ve yeter artık dedim. Çantamdaki çıvgın için endişeleniyordum. Heyd'in geniş bir bahçeye doğru koştuğunu, orada orta yaşlı bir adamla konuştuğunu gördüm, sonra korku içinde koşmaya devam etti. Ben de

bahçe sahibinin yanına gidip durumu açıklamaya çalıştım ama adam yalnızca Yunanca konuşabiliyordu. Hem ilgilenmiş hem kuşkulanmıştı, gidip kızını çağırdı, kızı bana İngilizce olarak Greenpeace'in bölge direktörünün bahçesine girdiğimi söyledi, sonra iki tabak kurabiye ile su getirdi ve hikâyemi babasına anlattı. Babanın yanıtı öfkeliydi: "Barbarlar!"

Yağmur yüklü bulutların altında kiralık arabanın yanına geri döndüğümde Mensi'nin kaburgalarını, kollarındaki sıyrıkları ve berelenmiş yerlerini yokladığını gördüm. Hem sırt çantası hem de fotoğraf makinesi çalınmıştı. Conlin bana kırılmış video kamerasını gösterdi; gözlüklerini kaybetmiş, topallayarak yürüyen Rutigliano sakin bir fanatizmle, "Böyle bir şeyin olmasını istiyordum. Ama bu o kadar kötüsünün değil," diye itirafta bulundu.

İkinci bir CABS ekibi gelmişti ve suratlarında ciddi bir ifadeyle ortalıkta dolanıyorlardı. Ekibin arabasının içinde bir kutu bulup kuşu içine koydum, artık çırpınmıyordu ama çok hırpalanmış da görünmüyordu. Kuşu kurtardığımız için sevinçliydim ama Kıbrıslı bir arkadaşımdan gelen mesaj keyfimi kaçırmaya yetti; kaçak *ambelopoulia* yemek için aldığımız ertesi geceki gizli randevuyu teyit ediyordu. Kendi kendime bir gazete muhabiri gibi gözlemci olacağımı ve ağzıma tek bir kuş bile koymayacağımı söyleyip duruyordum ama bunu nasıl yapacağıma dair en ufak fikrim yoktu.

Her ilkbaharda beş milyar kuş yavrulamak için Afrika'dan Avrasya'ya geliyor ve her yıl bir milyar kadarı insanlar tarafından bilinçli olarak öldürülüyor, çoğu da bu katliama Akdeniz'deki göç yolları üzerinde uğruyor. Trol gemileri tarak ağ ve sonarla denizdeki balıkları yok ederken, gökyüzü de son derece etkin kuş sesi kayıt teknolojisiyle göçmen kuşlardan arınıyor. Kuş Yönergesi'nin ve diğer koruma anlaşmalarının bir sonucu olarak, en fazla tehlike altındaki bazı kuş türlerinin durumu 1970'lerden beri biraz iyileşti. Ama bugün Akdeniz'in her yerin-

deki avcılar bu marjinal gelişmeden faydalanıyor ve karşı yönde çabalarını yoğunlaştırıyor. Kıbrıs yakın dönemde bıldırcın ve üveyikler için bir ilkbahar avlanma sezonuyla bunu denedi; Malta Nisan'da ilkbahar av sezonunu açtı; İtalya Parlamentosu Mayıs ayında oradaki güz sezonunu uzatan bir yasa çıkardı. Avrupalılar kendilerini çevre konusundaki aydınlanmanın öncüsü olarak görüyor olabilirler –bugüne dek karbon emisyonu konusunda ABD ve Çin'e laf edip durduklarına da şüphe yok– fakat Avrupa'daki göçmen ve yerli kuş nüfusu son on yılda dehşet verici ölçüde azaldı. Guguk kuşunun ötüşünü, tarlalar üzerinde uçan kızkuşunu, elektrik direklerindeki kirazkuşunun şarkısını özlemek için kuş gözlemcisi olmaya gerek yok. Kuşların dünyası yoğun tarımla ve yaşam alanlarının yok olmasıyla zaten yeterince zarar gördü, şimdi bu dünya avcı ve tuzakçılar sayesinde yok olmaya doğru hızla ilerliyor. Eski Dünya'da ilkbahar Yeni Dünya'dakinden çok daha kısa sürede sessizleşeceğe benziyor.

Yoğun şekilde iskân edilmiş kireçtaşı kütlelerinden ibaret olan ve toplamda Washington, D.C. bölgesinin iki katından daha küçük bir alanı kaplayan Malta Cumhuriyeti Avrupa'nın en gaddar kuş düşmanı ülkesi. Kayıtlı on iki bin avcı var (ülke nüfusunun yaklaşık yüzde üçü); bunların büyük çoğunluğu, korunma statüsü ya da sezon ne olursa olsun, Malta'ya göç edecek kadar talihsiz herhangi bir kuşu vurmanın en doğal hakkı olduğuna inanıyor. Maltalılar arıkuşlarını, ibibikleri, sarıasma kuşlarını, yelkovan kuşlarını, leylekleri ve balıkçılları vuruyorlar. Uluslararası havaalanının tel örgülerinin dışında duruyor ve sırf atış talimi yapmak için kırlangıçları vuruyorlar. Şehirlerde çatılardan, işlek yol kenarlarından ateş ediyorlar. Uçurumların kenarlarında bir kayayı kendilerine siper ediyor ve göç eden şahin sürülerini topluca katlediyorlar. Küçük orman kartalı ya da doğanlar gibi, Avrupa'da, daha kuzeyde hükümetlerin korumak için milyonlarca Euro harcadığı, tehlike altındaki yırtıcı kuşları vuruyorlar. Nadir görülen kuşları doldurup av ganimetlerinin arasına katı-

yorlar; daha bilinenleri yerde bırakıyor ya da suçlarını örtmek için kayaların altına sokuyorlar. İtalya'da kuş gözlemcileri kuyruğunun ya da kanadının bir kısmı kopmuş bir göçmen kuş gördüklerinde ona "Malta tüylü" derler.

1990'larda, Malta'nın AB'ye kabul edilmesine çok az kaldığı sırada, hükümet av kuşu olmayan türlerin vurulmasına karşı mevcut bir yasayı uygulamaya başladı ve Malta, yasaların uygulanmasına yardım için gönüllüler gönderen Birleşik Krallık Kuşları Koruma Derneği gibi farklı gruplar için bile önemli bir dava haline geldi. Konuştuğum bir Britanyalı gönüllünün sözleriyle ifade edersem, "Durum insanlık dışı olmaktan çıkıp normal gaddarlık seviyesine geldi." Ama ülkelerinin çok küçük olduğunu, dolayısıyla yapılan avcılığın Avrupa kuş nüfusunda anlamlı bir azalma yaratmayacağını iddia eden Maltalı avcılar, "geleneklerine" yabancı müdahalesi olarak gördükleri bu durum karşısında ateş püskürdüler. Milli avcılar örgütü Federazzjoni Kaċċaturi Nassaba Konservazzjonisti (FKNK) 2008'in Nisan ayında yayımladığı bir bültende şöyle diyordu: "FKNK polislik işini sadece Maltalı polislerin yapması gerektiğine inanıyor, AB'ye dâhil olduğu için Malta'yı kendilerinin sanan kibirli, aşırılıkçı yabancıların değil."

2006 yılında BirdLife Malta adlı yerel kuş koruma grubu, yasadışı avlanmaya karşı saldırgan bir kampanya başlatmak üzere eski Greenpeace kampanya direktörlerinden Tolga Temuge adlı Türkiyeli bir aktivisti görevlendirdi. Avcılar, Malta'nın 1565'te Türkler tarafından kuşatıldığını hatırlatarak ateş püskürdüler. FKNK'nın genel sekreteri Lino Farugia "Türk'e" ve onun "Maltalı yalakalarına" verdi veriştirdi. Bunun ardından BirdLife'ın mülklerine ve personeline tehditler ve saldırılar başladı. Bir BirdLife üyesi yüzünden vuruldu; BirdLife gönüllülerine ait üç araba kundaklandı; yeniden ağaçlandırma projesi kapsamında ekilen binlerce genç ağaç söküldü, zira avcılar adamn kendi kontrollerinde olan ve canlarının istediği gibi kuş vurdukları tek orma-

nıyla rekabet ettiği için bu yeni ormana içerlemişlerdi. Popüler bir avcılık dergisi Ağustos 2008'de şöyle yazıyordu: "Maltalı ailelerin güçlü ahlaki bağ ve değerlerini gevşetmelerini, damarlarında kaynayan Latin kanını kontrol altında tutmalarını ve korkakça bir anlaşma nedeniyle ülkelerinden ve kültürlerinden vazgeçmelerini istemenin de bir sınırı var."

Ama yine de Malta kamuoyu Kıbrıs'ın aksine güçlü bir şekilde avlanma karşıtıdır. Malta'nın temel sektörü bankacılığın yanı sıra turizmdir ve gazeteler sık sık sayfalarında avcılarca tehdit edilen ya da kuş katline tanık olan turistlerin öfkeli mektuplarına yer verir. Malta orta sınıfı, ülkenin oldukça kısıtlı açık alanının, rastgele ateş eden ve kamuya açık alanlara "GİRİLMEZ" tabelaları diken avcılar tarafından işgal edilmesinden memnun değil. BirdLife Kıbrıs'ın aksine BirdLife Malta, "Kırlarınıza Sahip Çıkın" adlı bir medya kampanyası kapsamında Malta'nın önde gelen kişilerini, mesela Radisson Hotel grubunun sahibini harekete geçirmeyi başardı.

Diğer yandan Malta iki partili bir ülke ve seçimlerde tipik olarak birkaç bin oy belirleyici olduğundan, ne İşçi Partisi ne de Milliyetçiler seçmenlerini sandığa gitmekten alıkoyacak herhangi bir şey yapmayı göze alamıyor. Dolayısıyla yasalar lakaytça uygulanmaya devam ediyor: Bu işe minimum insan gücü ayrılıyor, çoğu polis avcılarla ahbap, hatta iyi niyetli polisler bile harekete geçmekte isteksiz davranabiliyor. Suçlular kovuşturmaya uğrasa dahi Malta mahkemeleri onlara birkaç yüz avro dışında bir ceza vermeye pek yanaşmıyor.

Milliyetçi hükümet bu yıl, Avrupa Adalet Divanı'nın geçen sonbaharda aldığı bir karara karşı gelerek ilkbahar sezonunda bıldırcın ve üveyik avını serbest bıraktı. AB Kuş Yönergesi, üye devletlerin "istisnai uygulama" için başvurmasına ve "sağduyulu kullanım" adı altında, havaalanı civarındaki kuş sürülerinin kontrol altında tutulması ya da geleneksel kırsal topluluklarda geçim sağlamak için avlanmak gibi gerekçelerle koruma altındaki türlerden az sayıda öldürülmesine izin verebiliyor. Malta hü-

kümeti, normalde Yönerge'nin yasakladığı ilkbaharda avlanma "geleneği"ni devam ettirmek için bir "istisnai uygulama" başvurusu yaptı ve Mahkeme, Malta'nın önerisinin Yönerge'deki dört kriterin üçünü karşılamadığı sonucuna vardı: sıkı uygulama, az sayı ve diğer AB üyesi ülkelerle denklik. Dördüncü kriter ise durumun bir alternatifi olup olmadığıydı ve Maltalılar, sonbaharda yapılan bıldırcın ve üveyik avının ilkbaharda yapılana doyurucu bir alternatif olmadığına dair torba hesabı üzerinden bir kanıt sundular. Hükümet torba hesaplarının güvenilmez olduğunun farkındaydı (FKNK genel sekreteri bir keresinde gerçek torba sayısının rapor edilenin on katı olabileceğini kabul etmişti), bununla birlikte Avrupa Komisyonu'nun üye devletlerin sunduğu verilere güvenmek gibi bir politikası vardır. Üstelik Malta, bıldırcın ve üveyiğin küresel olarak nesli tehdit altındaki kuşlardan olmadığı (Asya'da hâlâ çok sayıda varlardı) iddiasına dayanarak mutlak bir korumaya gerek olmadığını öne sürdü; Komisyon'un avukatları asıl önem taşıyanın türün AB içindeki durumu olduğunu ve AB sınırları içinde nüfuslarının ciddi bir düşüşte olduğunu anlatmayı başaramadı. Dolayısıyla mahkeme Malta aleyhinde karar alıp ilkbahar avını yasaklasa da dört kriterden birini karşılamış olduğunu kabul etti. Bunun üzerine Malta'da hükümet "zafer" ilan etti ve Nisan ayının başlarında av mevsimini başlatmak için hazırlıklara girişti.

Sezonun ilk gününde, ağzından küfür eksik olmayan at kuyruklu Tolga Temuge'yle birlikte ben de şafak devriyesine çıktım. Çok fazla silah sesi duyacağımızı tahmin etmiyorduk, zira hükümetin koşullarına kızan –sezon geleneksel olarak altı-sekiz hafta yerine sadece altı yarım gün sürecekti ve sadece iki bin beş yüz ruhsat verilecekti– FKNK bir sezon boykotu organize etmiş ve ruhsat için başvuran avcıları "ifşa edeceklerine" dair tehdit savurmuştu. "Avrupa Komisyonu bu işi *beceremedi*," dedi Temuge Malta'nın labirenti andıran tozlu ve karanlık yollarında arabayla ilerlerken. "Avrupa Avcılar Birliği ve BirdLife Uluslararası sür-

dürülebilir bir av limitine ulaşabilmek için bayağı çalıştı, ama sonra Malta AB'ye katıldı ve en küçük üye olmasına rağmen mükemmel Kuş Yönergesi'nin tüm yapısını tehdit ediyor. Malta'nın Yönerge'ye aldırmaması, tüm diğer üye devletlere, özellikle de Akdeniz'dekilere kötü örnek oluyor."

Gökyüzü aydınlandığında, etrafı taş duvarlarla çevrili altın samanla kaplı tarlaların arasındaki dar bir yolda durup silah sesi duymak için kulak kabarttık. Köpeklerin havladığını, bir horozun öttüğünü, traktörlerin vites değiştirdiğini ve yakınlarda bir elektronik bıldırcın sesinin yankılandığını duydum. Temuge'nin ekibinden adanın çeşitli yerlerinde devriye gezen altı kişi daha vardı, ekip asıl olarak yabancı gönüllülerden oluşuyordu, birkaç tane de parayla tutulmuş Maltalı güvenlik görevlisi vardı. Güneş yükselirken uzaktan silah sesleri duymaya başladık ama çok fazla değildi; kırlarda bu sabah hiç kuş yoktu sanki. Birkaç el silah atılan bir köyün içinden geçtik; "Lanet olsun, bu ne ya," diye bağırdı Temuge. "Burası meskûn bölge! Lanet olsun, bu ne!" Sonra Malta'nın kırlarını boydan boya kaplayan taş duvarlar labirentine geri döndük. Silah seslerini takip ederek küçük bir tarlaya girdik, tarlada ellerinde telsiz, ayakta duran otuzlarında iki adam vardı. Bizi görür görmez fasulye ve soğanları çapalamaya başladılar. "Buraya geldiğinde hemen haberleri olur," diye açıkladı Temuge. "Herkes öğrenir. Ellerinde telsiz varsa yüzde doksan avcıdırlar." Sebzeleri çapalamak için gerçekten de çok erkendi, biz tarlanın kenarında dururken başka silah atılmadı. Göç ederken Malta'da duraklama talihsizliğine uğramış dört adet erkek sarıasma kuşu hızla önümüzden uçup gitti, biz orada olduğumuz için şanslıydılar. Alçak bir ağaçta dişi bir ispinoz gördüm, yasadışı avlandıkları Malta hariç tüm Avrupa'da son derece yaygın bir kuştu bu. Kuşu gösterince Temuge çok heyecanlandı. "Bir ispinoz," dedi. "Eğer burada ispinozlar tekrar üremeye başlarsa bu gerçekten inanılmaz olur." Kuzey Amerika'da birinin aslında çok yaygın olan kızılgerdanlardan bir tanesini görüp de şaşırmasına benziyordu.

Maltalı avcılar, Malta'nın AB'den ceza almasına yol açabilecek bir şey istediklerinden dolayı zayıf konumdaydılar: Üreme alanlarına doğru yol alan kuşları vurma hakkı istiyorlardı. Dolayısıyla FKNK liderlerinin, kitlelerinde yanlış umutlar yaratan, hükümet umutlarını boşa çıkardığında ise hayal kırıklığı ve ihanete uğradıkları hissini doğuran bu boykot gibi uzlaşmaz konumları benimsemekten başka seçenekleri yoktu. FKNK'nın sıkışık, eşya dolu genel merkezinde örgütün sözcüsü Joseph Perici Calascione ile görüştüm; gergin ama düşüncelerini güzel ifade eden biriydi: "Avcıların yüzde sekseninin ruhsat alamadığı bir ilkbahar sezonunu sineye çekmemizi bizden nasıl beklerler? Bunu ummak için deli olmak gerekir," dedi Perici Calascione. "Av mevsiminin hiç açılmadığı iki yıl geçirdik zaten, av bizim geleneğimiz, yaşamımızın parçası. Üç yıl önceki gibi bir av sezonu beklemiyorduk, ama hükümetin bize AB'ye girmeden önce açıkça söz verdiği üzere yine de makul bir sezon umuyorduk."

Konuyu yasadışı avlanmaya getirdim, Perici Calascione bana viski teklif etti. Ben ikramını geri çevirince kendine bir kadeh doldurdu. "Biz koruma altındaki kuşların yasadışı avlanmasına tamamen karşıyız," dedi. "Bu kişileri saptamak için av komiserleri atamaya ve saptanan kişilerin üyeliklerini ellerinden almaya hazırız. Eğer bize iyi bir sezon verilseydi bunu derhal yapacaktık." Perici Calascione, FKNK genel sekreterinin kışkırtıcı açıklamalarından rahatsız olduğunu da belirtti, ama avcılığın onun için ne kadar önemli olduğunu açıklamaya çalışırken sıkıntı çektiği çok belliydi; haksızlığa uğramış bir çevreci gibi konuşuyordu. "Herkesin canı sıkkın," dedi sesi titreyerek. "Psikiyatrik vakalar arttı, üyelerimiz arasında intihar edenler var; kültürümüz tehdit altında."

Malta tarzı avcılığın ne kadarının "kültür" ve "gelenek" olduğu tartışılır. Ender kuş türlerinin ilkbaharda avlanıp öldürülmesi ve içlerinin doldurulması bu adada kökü eskilere dayanan bir gelenek. Ayrım gözetmeksizin katliam yapma olgusu ise Malta'nın bağımsızlığını kazanıp zenginleşmeye başladığı 1960'lardan sonra

görülmeye başlıyor. Malta aslında bir toplumun refahı arttıkça çevre bilincinin de artacağı teorisini doğrudan çürüten bir örnek. Zenginlik Malta'ya daha gelişmiş silahlar, tahnitçilere ödenebilecek daha fazla para, avcıların kırların her tarafına ulaşmasını sağlayan daha iyi arabalar ve daha iyi yollar getirmiş. Avcılık bir zamanlar babadan oğula geçen bir gelenekken bugün artık serkeş gruplar halindeki gençlerin eğlence aracı olmuş.

Bir otelin golf sahası yapmayı planladığı bir arazide, hemşerilerinin avla ilgili bu kötü davranışlarından ve FKNK'nın buna gösterdiği toleranstan iğrenen eski tarz bir avcıyla buluştum. Böyle başıbozukça ateş etmenin Maltalıların "kanında" olduğunu ve ülke AB'ye katıldı diye bunun bir anda değişmesini beklemenin mantıklı olmadığını söyledi. ("Fahişe olarak doğduysan bir rahibe olamazsın," dedi.) Ama genç avcıları da suçladı ve Malta'da avlanma yaşının yirmi birden on sekize indirilmesinin durumu daha da kötüleştirdiğini belirtti. "İlkbahar av kanununu değiştirdiler, yasalara bağlı insanlar ava gitmez ama şu önüne gelene ateş eden avcılar yine gidiyor, çünkü yasa yeterince uygulanmıyor. Üç hafta önce şehir dışındaydım, yollarda sadece tek bir polis arabası gördüm."

Avcı, ilkbaharın Malta'da hep asıl avlanma mevsimi olduğunu, şayet sezon kalıcı olarak kapatılırsa muhtemelen iki köpeği yaşadığı sürece sonbaharda avlanmaya devam edeceğini, sonra da sadece kuş gözlemlemekle yetineceğini söyledi. "Bir şeyler oluyor," diye devam etti. "Mesela üveyikler nerede? Ben gençken babamla ava giderdik, kafamı kaldırıp yukarı baktığımda gökyüzünde binlerce üveyik görürdüm. Şimdi sezonun zirve noktasındayız, dün bütün gün dışarıdaydım ve sadece on iki tane üveyik gördüm. İki yıldır hiç çobanaldatan görmedim. Beş yıldır tek bir taşkızılı kuşu görmedim. Geçen sonbahar ağaçkakan avlamak için her gün sabahları ve öğleden sonraları köpeklerimle birlikte ava çıktım ve üç tane gördüm, bir kere bile ateş etmedim.

Problemin bir kısmı da bu, insanlar bozuluyorlar, 'Ağaçkakan bulamadım, o zaman kerkenez vurayım bari,' diyorlar."

Bir pazar günü ikindi vakti Tolga Temuge ile beraber tepede bir kuytudan teleskopla ortalığı gözlüyorduk; dürbünle gökyüzüne ve tarlalara bakan iki adam gördük. "Bunlar kesinlikle avcı," dedi Temuge. "Vurabilecekleri bir şey bulana kadar silahlarını gizliyorlar." Ama bir saat geçmesine rağmen yakınlarına kuş falan gelmedi, adamlar tırmıkları alıp tarladaki yabani otları temizlemeye başladılar. Ara ara yine dürbünü ellerine alıp bakıyorlardı, bir saat daha geçti, bahçede çalışmaya devam ettiler, çünkü hiç kuş yoktu.

İtalya göçmen bir kuş için ince uzun bir tehlike koridoru gibidir. Kuzeyde, Brescia'da kaçak avcılar yılda milyonlarca ötücü kuşu tuzakla avlayıp *pulenta e osei* –küçük kuş etli mısır bulamacı– yapan restoranlara satıyorlar. Sardinya ormanları tel kapanlarla dolu, Venedik sulak alanları kışı oradan geçiren ördekler için tam bir mezbaha ve Aziz Francesco'nun memleketi Umbria'da kişi başına düşen kayıtlı avcı sayısı diğer bölgelerdekinden daha fazla. Toscana'daki avcılar ağaçkakan ve tahtalı güvercinin yanı sıra avlanması serbest dört ötücü kuş cinsine (ardıçkuşu ve tarla kuşu da dâhil) dair av kotalarını sonuna kadar dolduruyorlar; fakat şafakta, sisin içinde, avlanması serbest olanlarla olmayanları ayırmak hiç kolay değil ve zaten takip eden de yok. Güneyde, büyük kısmı Camorra'nın (yerel mafya) kontrolünde olan Campania'da, göçmen su kuşları ve yağmurkuşları için en davetkâr ortam, Camarro tarafından su altında bırakılıp günlüğü bin avroya kadar ücretlerle avcılara kiralanan tarlalar. Brescia'lı toptan ötücü kuş tacirleri soğuk hava depolu kamyonlarla gelip mahsulü küçük ölçekli kaçak avcılardan topluyorlar. Campania bölgesi, güzel öten yedi Avrupa saka cinsini avlamak için kurulmuş tuzaklardan geçilmiyor; paralı mafya üyeleri bu-

radaki yasadışı kuş pazarında iyi eğitilmiş bir ötücü kuşa güzel para ödüyorlar. Daha güneyde, Calabria ve Sicilya'da ilkbaharda hayli yaygın olan göçmen arı şahini avı, kanuni yaptırımlar ve gönüllü gözlemciler sayesinde azaldı; ama bilhassa Calabria, yakalanmayacağını bildiği takdirde uçan her şeyi vuran kaçak avcılarla dolu.

İtalyan kanunlarında yer alan ve zamanında Faşistler tarafından ateşli silahlara aşinalık kazanılmasını desteklemek için çıkarılan tuhaf bir madde, avcılara, ama sadece avcılara, mülk kimin olursa olsun avının peşinden özel mülke girme izni veriyor. 1980'lerde, nüfus kentlere aktığı için boşalan İtalya kırsalında cirit atan iki milyondan fazla ruhsatlı avcı vardı. Öte yandan kentli İtalyanların büyük çoğunluğu avdan hoşlanmaz ve 1992'de İtalyan parlamentosu Avrupa'nın nispeten sıkı av yasalarından birini çıkardı. Yasanın en radikal yanı, tüm yabani hayvan faunasının yalnızca İtalyan devletine ait olduğunun belirtilmesi ve bu hayvanların avının özel bir ruhsata bağlanmasıydı. O zamandan beri geçen yirmi yıl içinde, kurtlar da dâhil olmak üzere İtalyan faunasından en sevilen bazı hayvanların nüfusu ciddi oranda arttı, ruhsatlı avcı sayısı da sekiz yüz binin altına düştü. Bu iki eğilim, Silvio Berlusconi'nin partisinden Liguria milletvekili Franco Orsi'yi, canlı kuş kullanılan tuzakları serbest bırakan ve avın izinli olduğu yerleri çoğaltıp av mevsimini uzatan bir yasa önerisi sunmak üzere harekete geçirdi. İtalya'yı Kuş Yönergesi'yle uyumlu hale getirmeyi, dolayısıyla ceza olarak yüz milyonlarca avro ödemekten kaçınmasını amaçlayan ikinci bir "AB'ye uyum yasası" parlamentodan daha yeni geçti ve bu yasa en azından bir konuda avcılar açısından bir zafer içeriyor: Belli kuş türleri için av sezonu Şubat ayma alınıyor.

Berlusconi'nin koalisyonuna yeni kazanımlar getiren yerel seçimlerin arifesinde Orsi ile Cenova'daki parti bürosunda buluştuk. Kırklarında, yumuşak bakışlı, yakışıklı bir adam olan Orsi av hastasıydı; tatillerini bile gittiği yerde ne vurabileceğini düşü-

nerek seçiyordu. 1992 yasasını güncelleme argümanı şu gerekçelere dayanıyordu: Zararlı türlerin sayısında bir patlama olmuştu; İtalyan avcılara, Fransız ve İspanyol avcıların yaptığını yapma izni verilmeliydi; arazi sahipleri toprakları içindeki av hayvanlarını devletten daha iyi idare edebilirlerdi; avcılık hem toplumsal hem de ruhsal açıdan faydalı bir faaliyetti. Cenova caddelerinde koşan bir yabandomuzunun gazetedeki resmini gösterdi; sığırcıkların havaalanlarında ve bağlarda yol açtığı zarardan bahsetti. Ama ben yabandomuzlarını ve sığırcıkları kontrol etmenin iyi fikir olduğunu söylediğimde, avcıların belirlenen av mevsiminde yabandomuzu öldürmekten hoşlanmadığını, yetkililerin ise bunu dayattığını belirterek sözlerini sürdürdü. "Her neyse, sadece yabandomuzu, kunduz ve sığırcık avlamayı kabul edemem," dedi. "Bunu ordu da yapabilir."

Orsi'ye her kuş türünün mevcut sayısını koruyacak maksimum oranla avlanma konusunda ne düşündüğünü sorduğumda, "Faunayı her yıl faiz getiren anapara olarak düşünelim," dedi. "Eğer faizi harcarsam anaparayı elimde tutmuş olurum ve gelecekte avlanacak kuşlar da böylece korunmuş olur."

"Ama anaparayı artırmak için faizin bir kısmını yeniden yatırıma ayırmak gibi bir strateji de var," dedim.

"Bu, türe göre değişir. Her biri için optimum bir yoğunluk var ve bazıları optimumdan fazla, bazıları da daha düşük yoğunluğa sahip. Dolayısıyla avlama dengeyi sağlamalıdır."

İtalya'ya daha önceki ziyaretlerimdeki izlenimim, kuş nüfusunun optimum rakamların bayağı altında olduğuydu. Ama Orsi belli ki böyle düşünmüyordu, dolayısıyla ben de ona zararsız kuşları öldürmenin topluma nasıl bir yararı olduğunu sordum. *Hayvan Özgürleşmesi*'nin yazarı Peter Singer'dan alıntı yaparak beni şaşırttı: Eğer herkes yediği hayvanı kendi öldürmek zorunda kalsaydı hepimiz vejetaryen olurduk. "Kentsel kesimde, hayvan ile insan arasındaki şiddet unsurları içeren ilişkiyi kaybettik," dedi. "Ben on dört yaşındayken dedem bana tavuk kestirdi,

bu bizde aile geleneğiydi ve bugün her tavuk yediğimde onun bir hayvan olduğunu hatırlıyorum. Peter Singer'a dönersek, toplumumuzdaki aşırı hayvan tüketimi kaynakların aşırı tüketimine karşılık geliyor. Devasa miktarda alan ziyankâr, sanayileşmiş tarıma ayrılmış durumda, çünkü köylü kimliğimizi, o hissi unuttuk. Avcılığın insanın çevreye karşı uyguladığı yegâne şiddet şekli olduğunu düşünmemiz yanlış, avcılık bu anlamda eğiticidir."

Orsi'nin söylediklerinin mantıklı olduğunu düşündüm, ama konuştuğum İtalyan çevrecilerine göre onun retoriği sadece gazetecilerle başa çıkmakta konusundaki maharetini gösteriyordu. *Ambientalisti* [Çevreciler] avlanma yasalarının gevşetilmesi yönündeki ulusal hareketin arkasında İtalya'nın büyük silah ve mühimmat endüstrisinin olduğunu düşünüyordu. Çevrecilerden biri bana şöyle dedi: "Birisi sana ne ürettiğini sorduğunda, 'Bosnalı çocukları havaya uçurmak için mayın," mı dersin, yoksa 'Şafakta bataklıklarda ördek bekleyen insanlar için geleneksel çifteler,' mi?"

İtalya'da kaç kuşun öldürüldüğünü bilmemize imkân yok. Örneğin ardıçkuşlarına dair yıllık raporlara göre rakam üç ila yedi milyon arasında değişiyor. Fakat İtalya'da çevre koruma kurumunda kıdemli bir bilim insanı olan Fernando Spina, bu rakamların "çok yetersiz" olduğunu düşünüyor, çünkü yalnızca çok bilinçli avcılar av kartlarına gerçek rakamları yazıyor; yerel av yetkilileri avcıları takip edecek insan gücünden yoksun, taşradaki veritabanları bilgisayarlarla tutulmuyor ve yerel av yetkililerinin büyük kısmı veri taleplerini rutin olarak duymazdan geliyor. Bilinen tek şey, İtalya'nın önemli bir kuş göç yolu üzerinde olduğu. Kuş sürüleri tüm Avrupa ülkelerinden, Afrika'daki otuz sekiz ve Asya'daki altı ülkeden gelip burada toplanıyor. Dönüş göçü İtalya'da bayağı erken, hatta bazen Aralık ayının sonu kadar erken bir dönemde başlıyor. AB Kuş Yönergesi dönüş yolunda tüm kuşları koruyor, ava sadece sonbahardaki doğal ölüm oranı sınırları içinde izin veriyor. Bu nedenle bilinçli avcılar av sezonunun 31 Aralık'ta bitmesi gerektiğine inanıyor. Öte yandan

İtalya'nın yeni AB'ye uyum yasası aksine sezonu Şubat'a uzatıyor. Dönüş yoluna erken koyulan göçmen kuşlar türün en güçlü temsilcileri olduğundan yeni yasa tam da üreme şansı en yüksek olan bu kuşları hedef haline getiriyor. Daha uzun bir sezon aym zamanda koruma altındaki kuşları avlayan kaçak avcıların gizlenebilmesine de imkân veriyor, zira yasadışı bir atışın sesini yasal bir atıştan ayırmanın imkânı yok. Bir kuş cinsine dair bir bölgedeki yıllık torba limitinin doğal ölüm oranı sınırları içinde kalıp kalmadığını doğru veriler olmadan hiç kimse söyleyemez. "Torba limiti yerel yetkililerin kafalarına göre belirlediği, keyfi bir rakam," diyor Spina. "Gerçek sayımlarla hiçbir alakası yok."

Avrupa kuş nüfusunun azalmasının en büyük sebebi yaşam alanı kaybı olsa da, birlikte İtalyan tarzı avcılık (aleyhtarları ona *caccia selvaggia*, yani "vahşi avcılık" diyor) bunun üzerine tuz biber ekiyor. WWF İtalya'nın kurucularından, eski büyük av hayvanı avcılarından olup bugün avcılığı "bir çeşit delilik" olarak gören Fulco Pratesi'ye, İtalyan avcıların neden kuşları öldürecek kadar vahşi olduğunu sorduğumda, vatandaşlarının silahlara duyduğu aşktan, bunu "yiğitlik ve erkeklikle" bağdaştırmalarından, yasaları çiğnemekten aldıkları keyiften ve tuhaf bir biçimde, doğanın içinde olmaya duydukları sevgiden bahsetti. "Kadınları seven ama bunu şiddetle ve sapıkça gösteren tecavüzcüler gibi," diye betimledi durumu. "Yirmi iki gram ağırlığındaki kuşlar otuz iki gramlık kurşunla vuruluyor." İtalyanlar, diye devam etti, kurt ve ayı gibi "sembolik" hayvanlara karşı çok daha kolay şefkat hissediyorlar ve aslına bakılırsa, onları korumada Avrupa'nın geri kalanından daha iyi bir iş yapıyorlar. "Ama kuşlar görünmezdir. Onları görmeyiz, onları işitmeyiz. Kuzey Avrupa'da göçmen kuşların gelişi görülüp duyulur ve bu insanları harekete geçirir. Burada insanlar kentlerde ve büyük sitelerde yaşıyor, kuşlar ise kelimenin gerçek anlamıyla gökteler."

İtalya, tarihinin büyük kısmında, her ilk ve son baharda inanılmaz miktarlarda uçan proteinin ziyaretine uğradı ve insan-

ların aşırı hasat ile azalan verim arasındaki bağıntıyı görmeyi öğrendiği Kuzey Avrupa'nın aksine, Akdeniz'de kaynaklar insanlara sınırsız gibi görünüyordu. Arı şahinlerinin avlanmasının yasaklanmasını hâlâ hazmedememiş Reggio di Calabria'lı bir kaçak avcı bana, "Biz Reggio'da ilkbaharda sadece iki bin beş yüz kadarını öldürüyorduk, toplamda altmış ila yüz bin kuşun geçtiği düşünülürse bu pek de büyük bir rakam değil," dedi. Yaptığı sporun yasaklanmasıyla ilgili düşünebildiği tek sebep parayla ilgiliydi. Tüm ciddiyetiyle bana, belli örgütlenmelerin kendilerini kaçak avcılığa karşı göstererek devletten para almaya çalıştıklarını, kaçak avlanma karşıtı yasaların çıkabilmesi için kaçak avlananlara ihtiyaçları olduğunu söyledi. "Şimdi bu insanlar devletten aldıkları parayla zengin oluyorlar," diye devam etti.

Güney illerinden birinde, Sergio adında, afacan bir çocuğu andıran eski bir kaçak avcı tanıdım. Kaçak avlanmaktan vazgeçtiğinde orta yaşları bulmuştu; artık büyüdüğünü, yaşamının "gençlik günahlarını" komik şekilde anlatacak bir evresine geldiğini hissediyordu. Geceleri avlanmak hep yasaktı ama Sergio'nun dediğine göre av arkadaşlarınız kasabanın rahibi ile jandarma komutanı ise bu sorun değildi. Bilhassa komutan orman korucularını bölgede devriye gezmekten caydırıyordu. Bir gece Sergio onunla avdayken, bir peçeli baykuş komutanın cipinin tepe ışığında donup kalmıştı. Komutan, Sergio'ya baykuşu vurmasını söylemişti. Sergio duraksayınca komutan yerdeki küreği alıp baykuşun arkasından dolanmış, kürekle kuşun başına vurmuş, sonra da cipin arkasına koymuştu.

"Niye?" diye sordum Sergio'ya. "Baykuşu niye öldürmek istemişti?"

"Çünkü kaçak avlanıyorduk!"

Gecenin sonunda cipin arka kapısını açtıklarında, kürek darbesiyle sadece sersemlemiş olan baykuş uçarak onlara saldırmıştı. Sergio kollarını açıp yüzünü şekilden şekile sokarak kuşun öfkeli bakışını tasvir etmeye çalışıyordu.

Sergio için kaçak avın anlamı hep yemek olmuştu. Bana oranın şivesiyle bir tekerleme öğretti, tercümesi aşağı yukarı şöyle: *Tüylü et için karga yiyin; sefkatli bir yürek için kocakarı sevin.* "Kargayı altı gün pişirirsin, yine de serttir," dedi bana. "Ama çorbası çok kötü olmaz. Porsuk da yedim, tilki de, her şeyi yedim." Görünüşe göre, hiçbir İtalyan'ın yemeyi düşünmediği tek kuş martı. Arı şahini bile, güneyli aileler türün bir örneğini geleneksel olarak evlerinin en iyi odasında doldurulmuş olarak sergiledikleri halde (kuşa o yörede *adorno* diyorlar, İtalyanca "süs, süsleme" anlamında), özel bir ilkbahar yemeği olarak yeniyor; Reggio'daki kaçak avcı bana o kuşun şeker ve sirkeyle yapılan yahnisinin tarifini verdi.

Sergio'nun aksine bu uğraşı bırakacak denli büyümemiş olan, üstelik avın azalıp devletin sınırlamalarının artmasına öfkelenen vahşi İtalyan avcıları, heyecanlarını tatmin etmek üzere Akdeniz'in başka yerlerine gitmeyi öğrenmişler. Campania sahillerinde, ön dişlerinden biri eksik, tövbe etmeyi aklına getirmeyecek denli neşeli bir yaşlı kaçak avcıyla tanıştım. Artık sahilde güme bile kurmuyor, gelen göçmen kuşlardan öyle sınırsız sayıda vuramıyordu. Kendinden gayet memnun bir halde, avcıların çok düşük bir ücretle canının istediği yerde, istediği şeye, istediği kadar ateş edebildiği Arnavutluk'ta tatil yapmakla yetiniyodu. Tüm ülkelerden avcılar yurtdışına gitse de, İtalyanların en kötüsü olduğu düşüncesi yaygındır. En varlıklıları Sibirya'ya gidip ilkbaharda çiftleşme mevsimindeki gösteriş uçuşları sırasında ağaçkakanları, yahut Mısır'a gidip kolları yorulana kadar kelaynakları ya da küresel olarak tehdit altındaki ördek türlerini vurur. Bana söylendiğine göre Mısır'da vurduğunuz kuşları toplamak üzere bir polis memuru kiralayabiliyormuşsunuz. İnternette, buralara giden avcıların bir metre yüksekliğinde ölü kuş yığınlarının yanında çekilmiş resimleri var.

İtalya'daki bilinçli avcılar vahşi avcılardan nefret ediyorlar; Franco Orsi'den nefret ediyorlar. "İtalya'da bu iki avcılık anlayışı arasında bir kültür çatışması var," dedi bana Reggio di

Calabria'dan Massimo Canale adında genç bir avcı. "Bir taraf, yani Orsi'nin tarafında olanlar, 'Her şey serbest olsun,' diyor. Diğer tarafta ise yaşadıkları yere karşı mesuliyet hisseden insanlar var. Seçici bir avcı olmak için ruhsattan fazlasına ihtiyaç duyuluyor. Biyoloji, fizik ve balistik bilmek gerekiyor. Yaban domuzu ve geyik konusunda seçici olursun, oynayacak bir rolün vardır." Canale avcı içgüdülerini bir çocukken, dedesiyle ayrım gözetmeksizin avlanırken fark etmiş. Ona işin doğrusunu öğreten insanlarla karşılaştığı için kendini şanslı hissediyor. "O gün hiçbir şey öldüremediysem de bunu önemsemiyorum," diyor. "Ama öldürmek amaçtır, öyle olmadığını söylersem yalan söylemiş olurum. Avcı içgüdülerimle mantığım arasında bir çatışma var ve benim de içgüdülerimi evcilleştirme tarzım seçici av yapmak. Bence, 2010 yılında avlanmanın tek yolu bu. Orsi bunu ya bilmiyor ya da önemsemiyor."

İki avcılık anlayışı daha geniş bir bağlamda İtalya'nın iki yüzüyle örtüşüyor. Camorra ve müttefiklerinin ayan beyan yasadışı İtalyası ile Berlusconi'nin kafadarlarının yarı yasadışı İtalya'sı; ama aynı zamanda hâlâ *l'Italia che lavora* – "çalışan [çaba harcayan] İtalya" da var. Kaçak avcılıkla mücadele eden İtalyanlar ülkelerindeki hukuksuzluğa duydukları nefretle harekete geçiyorlar ve büyük oranda, tüm kuşlar yasadışı kuş sesi kayıtlarıyla toplandığından ateş edecek tek bir bıldırcın bile bulamayıp bu duruma içerleyen Canale gibi sorumluluk sahibi, bilinçli avcılardan gelecek ihbarlara güveniyorlar. Campania'nın ilçeleri içinde en az nizamsızlık içeren Salerno'da bir WWF devriye birliğine katıldım, beni artık kuru olan yapay bir gölete götürdüler; daha yakın zamana kadar bölge avcılar birliği başkanını burada yasadışı bir şekilde elektronik kuş sesleriyle kuşları çekmeye çalışırken yakalamışlardı. Beyaz plastik ekin örtüleriyle terkedilmiş havası verilmiş tarlaların ortasından göle yaklaşırken çürümekte olan bir *"ecoball"* dağıyla karşılaştık. (Napoli'den getirilip tüm Campania'da kırlık alanlara dökülen ve İtalya'daki çevre krizinin simgesi haline gelmiş olan sıkıca sarılmış çöp balyalarına bu ad

veriliyor.) "Bu adamı iki yıl içinde ikinci yakalayışımızdı," diye açıkladı devriyenin lideri. "Bölgede avcılığı düzenleyen komitenin üyesi ve hakkında dava açılmasına rağmen başkanlığa devam etti; aynı şeyi yapan bu tür başka bölge başkanları da var ama onları yakalamak daha zor."

İtalya'da olumlu sonuç veren parlak örneklerden biri Messina Boğazı'nda kaçak arı şahini avıyla girilen mücadeledir. İtalyan orman polisi 1985'ten beri her yıl boğazın Calabria yakasında devriye dolaşan helikopterli özel bir ekip görevlendiriyor. Calabria'da durum son dönemde kötüleştiyse de –bu yıl ekip daha küçüktü, bölgede biraz daha az kaldı ve tahmini ölü sayısı dört yüz, yani geçen yıllardakinin iki katı– Boğaz'ın Sicilya tarafı ünlü bir mücadeleci olan Anna Giordano'nun bölgesi ve kaçak avcılardan arınmış durumda. Giordano, 1981'den, yani on beş yaşından itibaren, her yıl binlerce yırtıcı kuşun Messina'ya tepeden bakan dağların üzerinden alçaktan uçarken vurulduğu beton gümelerin gözetimini üstlenmiş. Şahinleri yiyen Calabrialıların aksine Sicilyalılar bu kuşları tamamen gelenek için, birbirleriyle yarışmak uğruna ve ganimet olarak öldürüyorlar. Bazıları her şeyi vuruyordu, diğerleri ise kayakartalı gibi sahiden ender bir tür görmedikçe sadece şahinleri avlıyordu (şahinlere "kuş" diyorlardı). Giordano gümeden telaşla çıkıp en yakındaki ankesörlü telefona koşuyor, orman polisini arayıp tekrar gümeye dönüyordu. Arabalarına zarar verildi, kendisi sürekli tehdit edildi ve karalamalara maruz kaldı; fakat belki de genç bir kadın olduğu için fiziken zarar görmedi. (İtalyanca "kuş" anlamına gelen *uccello* sözcüğü argoda aynı zamanda "penis" demektir, Giordano'yla ilgili bu tip pis şakalar yapılıyordu; fakat ofisinin duvarında bu şakaları ters yüz eden bir poster gördüm: "Erkekliğiniz mi? Ölü Bir Kuş O.") Özellikle cep telefonlarının ortaya çıkmasından sonra başarısı artan Giordano orman polisini kaçak avlananları daha sıkı takip etmeye zorladı, isminin giderek daha çok duyulması medyanın ve bir gönüllü ordusunun ilgisini

onun üzerine çekti. Ekiplerin bildirdiği mevsimlik atış sayısı son yıllarda tek haneli rakamlara kadar geriledi.

Bir tepede birlikte şahinleri izlerken, "İlk yıllarda," diye anlatmaya başladı, "yırtıcı kuşları sayarken dürbünlerimizi kaldırmaya bile cesaret edemezdik, çünkü kaçak avcılar bizi izler ve bir şeye baktığımızı gördükleri anda ateş etmeye başlarlardı. Geri dönüp gözlem kayıt defterine baktığımızda pek çok 'tanımlanmamış yırtıcı kuş' kaydı olduğunu görüyoruz. Bugün ise bütün öğleden sonra burada ayakta durup bir yaşındaki dişi tuygunların işaretlerini birbirleriyle karşılaştırıp tek bir silah sesi bile duymayabiliyoruz. Birkaç yıl önce, kaçak avcıların en berbatlarından biri, gittiğimiz her yerde karşımıza çıkan, budala, kaba ve şiddete eğilimli bir tip arabasıyla yanıma gelip konuşmak istediğini söyledi. 'Hay hay, tabii,' dedim. Yirmi beş yıl önce ona ne söylediğimi hatırlayıp hatırlamadığımı sordu. Dün ne dediğimi bile hatırlamadığımı söyledim. 'Bir gün gelecek, kuşları öldürmek yerine onları seveceksin, dedin. Sana haklı çıktığını söylemeye geldim. Eskiden kıra giderken oğluma, "Tüfeğin yanında mı?" diye sorardım. Bugün artık "Dürbünün yanında mı?" diyorum.' Ben de ona –bir kaçak avcıya!– üstümüzden uçan arı şahinlerini izleyebilsin diye kendi dürbünümü verdim."

Giordano ufak tefek, esmer, heyecanlı biri. Bir süredir, Messina civarındaki konut inşaatlarını düzene sokamayan belediyeyle mücadele ediyor, sanki bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de yaban hayvanı kurtarma merkezinin işletilmesine yardım ediyor. İtalya'da daha önce de bir hayvan hastanesi ziyaret etmiştim, Napoli'de kapanmış bir akıl hastanesinin yerinde hizmet veriyordu. Orada bedeni saçmalarla dolu bir şahinin röntgenini, büyük kafeslerde iyileşmekte olan yırtıcı kuşları ve aside bastığı için sol bacağı buruşup simsiyah olmuş bir martı görmüştüm. Giordano'nunki Messina'nın arkalarında bir tepedeydi; saçmayla kör edilmiş küçük bir kartalı çiğ hindi etiyle beslerken izledim onu. Kuşun pençeli ayaklarından birini eliyle kavrayıp diğer

eliyle hayvanı karnına bastırdı. Kartalın kuyruk tüyleri içler acısı durumdaydı, bakışı haşin ama acizdi, gagasını zorla açıp içine et parçasını soktu, kursağı dolana kadar buna devam etti. Kuş aynı anda hem gerçek bir kartal, hem de kartallıktan eser kalmamış gibiydi. Ne olduğunu bilmiyordum.

Ambelopoulia servis eden çoğu Kıbrıs restoranı gibi, bir arkadaşım ve onun arkadaşıyla (onlara Takis ve Demetrios diyeceğim) gittiğimiz restoranın da küçük bir özel salonu vardı; küçük kuşlar burada gizlice servis ediliyordu. Kıbrıs'ta gayet popüler bir Brezilya pembe dizisinin televizyonda bangır bangır bağırdığı ana salondan geçip Kıbrıs spesiyalleriyle donatılmış sofraya oturduk: füme domuz, kızartılmış peynir, kapari, yabani kuşkonmaz, yumurtalı mantar, şarapta bekletilmiş sosis ve kuskus. Restoran sahibi, biz sipariş etmediğimiz halde üç adet kızartılmış ardıçkuşu getirdi ve sanki benim kendi porsiyonumu yediğimden emin olmak istercesine masanın başından ayrılmadı. Hayvanlara duyduğu sempatiyi yılda bir kere bir kenara bırakıp Noel'de et yiyen Aziz Francesco'i düşündüm. Ergenliğimizde sırt çantalarımızla çıktığımız bir yolculukta bana kızarmış kızılgerdan etinden bir ısırık veren Woody adındaki bir çocuğu düşündüm. Tanınmış bir İtalyan çevreciyi düşündüm, bana ardıçkuşu etinin "acayip lezzetli" olduğunu söylemişti. Çevreci haklıydı. Et koyu renkte ve çok lezzetliydi. Yeterince iriydi, bir *ambelopoulia* ile kıyaslandığında, bir restoranda ana öğün olarak düşünülebilecek miktarda et vardı üzerinde.

Restoran sahibi uzaklaştıktan sonra Takis ile Demetrios'a ne tür Kıbrıslıların *ambelopoulia* yemekten hoşlandığını sordum.

Demetrios, "Bunu sık yapanlar," dedi, "Kabarelere, Doğu Avrupalı kızların kendini sunduğu yerlere, direk dansı yapılan salonlara giden insanlar. Diğer deyişle, ahlak duygusu çok da yüksek olmayan insanlar. Yani Kıbrıslıların çoğu. Şöyle bir söz vardır: 'Ağzına tıkabildiğini tık, kıçına sokabildiğini ...'"

"Çünkü hayat kısa," dedi Takis.

"İnsanlar Kıbrıs'a geliyorlar ve AB üyesi olduğumuz için bir Avrupa ülkesinde olduklarını düşünüyorlar," diye devam etti Demetrios. "Oysa biz ezkaza Avrupa'nın parçası olmuş bir Ortadoğu ülkesiyiz."

Bir gece önce Paralimni karakolunda genç bir dedektife ifade vermiştim. Dedektif, CABS ekibine saldıranlarının sadece ekibi fotoğraf ve video çekmekten alıkoymaya çalıştığını söylememi ister gibiydi benden. İfade faslı bittikten sonra, "Buradaki insanlar için," diye başladı söze, "tuzakla kuş avlamak bir gelenektir ve bu bir gecede değişmez. CABS'in saldırgan yaklaşımındansa onlarla konuşup yaptıklarının neden yanlış olduğunu anlatmak daha fazla işe yarayabilir." Belki de haklıydı, ama sabretmekle ilgili aynı mazeretleri tüm Akdeniz'de duyuyordum ve bunlar modern tüketim anlayışının doğayı koruma konusundaki genel mazeretini andırıyordu: Biz her şeyin köküne kibrit suyu ekene kadar bekleyin, sonra siz doğaseverler kalanını alabilirsiniz.

Takis ve Demetrios'la birlikte gelecek bir düzine *ambelopoulia*'yı beklerken, onları kimin yiyeceğini tartışıyorduk. "Belki ben küçük bir parça alırım," dedim.

Takis, "Ben *ambelopoulia* sevmem zaten," dedi.

"Ben de," dedi Demetrios.

"Tamam," dedim. "Ben ikisini alırsam siz kalan onu beşer beşer paylaşır mısınız?"

Kafalarını iki yana sallayarak reddettiler.

Restoran sahibi beklemediğimiz kadar kısa sürede elinde tabakla geldi. Odanın sert ışığı altında bir düzine *ambelopoulia* sarımsı-gri renkli parlak dışkı öbeklerine benziyordu. "Sen servis yaptığım ilk Amerikalısın," dedi. "Bir sürü Rus geldi ama bir Amerikalı ilk." Tabağımı uzattım, restoran sahibi bir kuşu yemenin iki Viagra'ya denk olduğunu söyledi.

Tekrar yalnız kaldığımızda, dokuzuncu sınıfta biyoloji dersinde kurbağa keserken olduğu gibi görüş alanım daralarak beş-

on santime kadar düştü. Kendimi zorlayarak badem büyüklüğündeki iki göğüs kasını yedim, tabakta et gibi görünen tek şey buydu; kalanı yağlı kıkırdak, iç organlar ve minik kemiklerden ibaretti. Et gerçekten acı mıydı, yoksa bir karabaşlı yalı bülbülünün büyüsünün öldürülmesine duygusal bir tepki miydi, bilemiyorum. Takis ile Demetrios sekiz kuşun işini bitirme derdindeydiler, ağızlarından kemikleri çıkarıyor, *ambelopoulia*'nın tadının hatırladıklarından daha iyi, hatta aslında bayağı iyi olduğunu söylüyorlardı. İkinci kuşu resmen ziyan ettim, derken midem bulandı ve kalan ikisini bir kâğıt peçeteye sarıp cebime koydum. Restoran sahibi gelip kuşları beğenip beğenmediğimi sordu.

"Hı hı..." dedim.

"Eğer kuş istemeseydiniz" –bunu müteessir bir tonla söylemişti– "bu akşamki kuzunun etini çok severdiniz."

Yanıt vermedim ama restoran sahibi, sanki benim suç ortaklığımdan tatmin olmuş gibi konuşkan bir havaya girmişti, "Genç çocuklar artık bunları yemekten hoşlanmıyor, tadını alabilmek için küçükken başlamak lazım; benim ufaklık bir oturuşta on tane yiyor."

Takis ile Demetrios kuşkuyla bakıştılar.

"Yasaklanmaları çok yazık," diye devam etti restoran sahibi, "çünkü eskiden turistler bunun için geliyordu. Şimdi neredeyse uyuşturucu muamelesi görüyorlar. Bir düzinesi bana altmış avroya patlıyor. Şu lanet yabancılar gelip ağları indiriyor, kullanılamaz hale getiriyorlar. Onlara boyun eğdik. *Ambelopoulia* yakalamak eskiden buradaki insanlar için iyi bir geçim kaynağıydı, çok da geçim kaynağı yok zaten."

Dışarıda, restoranın otoparkının kenarında, daha önce *ambelopoulia*'ların şakımalarını duyduğum bir çalının dibine diz çöküp parmaklarımla bir çukur kazdım. Dünya gözüme anlamsız görünüyordu ve bu duyguyla baş edebilmemin en iyi yolu iki kuşu peçeteden çıkarıp o küçük çukura gömmekti. Sonra Takis beni yakındaki bir tavernaya götürdü; tavernanın dışında, man-

galda orta büyüklükte kuşlar pişiriyorlardı. Burası sefil bir kabareye benziyordu; biralarımızı söyler söylemez bardaki iri yarı, sarışın Moldovyalı garson kadın arkamıza bir tabure çekti.

Akdeniz'in mavisi artık gözüme güzel görünmüyor. Turistlerin o çok beğendiği berrak deniz, steril bir yüzme havuzunun berraklığından fazlası değil. Sahillerinde pek az rayiha, çok az kuş var ve derinlikleri iyice ıssızlaşma yolunda. Avrupa'da tüketilen balığın çoğu, Afrika'nın batısındaki okyanus sularında kimseden izin alınmaksızın, yasadışı avlanıyor. Maviliğe bakıyorum ama bir deniz görmüyorum; kâğıt inceliğinde bir kartpostal sadece...

Ama yine de, *Dönüşümler*'de hayvanların yenmesine eseflenen şair Ovidius'u, bir hayvanın hayatının bir insanınki kadar değerli olacağı günü hayal eden vejetaryen Leonardo da Vinci'yi ve Noel'de tarlalara tahıl serptirip tepeli tarla kuşlarına şölen vermesi için Kutsal Roma İmparatoru'na ricada bulunan Aziz Francesco'yu bize bahşeden de Akdeniz, özellikle İtalya'ydı. Aziz Francesco tepeli tarla kuşlarının mat kahverengi tüylerini ve sorguçlu kafalarını kapüşonlu kahverengi cüppeler içindeki keşişlere, tarikatının Küçük Biraderlerine benzettiği için onları tarikatına örnek almıştı: Bu keşişler de ortalıkta hava kadar hafif dolaşır, hiçbir şey biriktirmez, asgari yiyecekle yaşamlarını sürdürür ve daima şarkı söylerlerdi. Francesco onlara Rahibe Tarlakuşu Kardeşlerim derdi. Bir keresinde, Umbria'da bir yol kenarında oradaki kuşlara vaaz verdiği söylenir; dendiğine göre kuşlar etrafında sessizce toplanmış, anlayışlı bir bakışla onu dinlemiştir, sonrasında onlara daha önce vaaz vermeyi akıl etmediği için kendine kızmıştır. Başka bir seferinde insanlara vaaz verirken bir kırlangıç sürüsü cıvıldayarak etrafını almıştır, Aziz Francesco onlara nazikçe ya da kızarak –kaynaklar bu konuda net değil– "Rahibe Kırlangıç Kardeşlerim, siz söyleyeceğinizi söylediniz. Şimdi susun da ben diyeceğimi diyeyim," demiştir. Efsaneye göre kuşlar hemen susmuştur.

Aynı zamanda tutkulu bir Tolkien uzmanı da olan Fransisken keşişi Guglielmo Spirito ile Aziz Francesco'nun Kuşlara Vaaz verdiği mekâna gittik. "Daha çocukken bile," diye söze girdi Guglielmo, "Kiliseye katılırsam Fransisken olacağımı biliyordum. Gençken beni asıl çeken onun hayvanlarla olan ilişkisiydi. Benim için Aziz Francesco'nun verdiği ders peri masallarınkiyle aynıydı: Doğayla 'bir' olmak, sadece arzu edilmekle kalmayıp, mümkün de olan bir şeydir. O tekrar kazanılan birliğin, birliğe erişebileceğimizin timsaliydi." İşlek yolun kenarındaki Vulcangas istasyonunun karşısında Kuşlara Vaaz'ın anısına yapılan küçük mabette en ufak "birlik" alameti yoktu; birkaç karganın gakladığını, baştankaraların cıvıldadığını duyuyordum ama daha çok yoldan gelip geçen arabaların, traktörlerin ve tarım aletlerinin sesleri duyuluyordu.

Fakat Assisi'ye döndüğümüzde Guglielmo beni daha büyüleyici iki Fransisken mekânına götürdü. İlki, Aziz Francesco'nun gönüllü olarak fakirlik içinde yaşarken tarikatı kurduğu sıralarda ilk müritleriyle birlikte oturduğu taş bir bina olan Kutsal Kulübe'ydi. Diğeri ise Aziz Francesco ölürken rahibeleri olan tarla kuşlarının geceleri dışında halka olup öttüğünün söylendiği ufacık Santa Maria degli Angeli şapeliydi. İki binanın da etrafı sonradan daha büyük ve süslü kiliselerle çevrilmişti ve pragmatik İtalyan mimarlardan biri Kutsal Kulübe'nin ortasına koca bir mermer sütun dikmeyi uygun görmüştü.

İsa'dan beri hiç kimse İncil'e uygun şekilde yaşama konusunda Aziz Francesco'dan daha radikal olmamıştır ve Mesih olmanın yükünü taşımadığından Aziz Francesco İsa'dan bir adım daha ileri giderek İncil'i tüm yaratılmışları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bana öyle geliyor ki, yabani kuşlar modern Avrupa'da hayatta kalacaksa bu en fazla, günümüzde mağrur ve güçlü Kilise yapılarının arasına sığınmış bu eski küçük Fransisken yapılarının hayatta kalması gibi olacak: Kuralın aziz istisnaları olarak.

DARI KRALI

[Donald Antrim'in Yüz Biraderler adlı kitabı üzerine]

Yüz Biraderler [*The Hundred Brothers*] bir Amerikalının yazdığı ve yayımlanmış muhtemelen en ilginç kitaptır. Yazarı Donald Antrim de muhtemelen yaşayan diğer yazarların hiçbirine benzemez. Ama yine de, paradoksal şekilde, Yüz Biraderler'in romanların en tipik örneği olduğu da söylenebilir; bu açıdan kitap aynen romanın anlatıcısı Doug'a benzer: O da hem yüz erkek kardeş içinde en benzersizi, hem de diğer doksan dokuzunun üzüntü, arzu ve nevrozlarını en derin şekilde ifade edendir. Hepimiz adına konuşur, ama hiçbirimize benzemez.

Öykünün ortalarında Doug öyküyü sürükleyen esas olguyu ortaya koyar: "Kardeşlerimi seviyorum ve onlardan ölesiye nefret ediyorum." Yazar, yarattığı anlatıcının kendisiyle ilgili değişken ve çeşitli duygularının aynısını okura da hissettirmeyi başarmıştır, romanın güzelliği buradadır: Doug hem had safhada cana yakın, hem de had safhada sinir bozucudur. Romanın dehası, bu çelişkili duyguları arketipik günah keçisi figürü üzerine yansıtabilmesidir: O günah keçisi (en ünlüsü Hz. İsa olmak üzere), hem sevginin hem de öldürücü öfkenin nesnesi olarak tüm insanlık tarihi boyunca tekrar tekrar karşımıza çıkan ve geride kalan bizler küçük kalplerimizdeki çelişkilerimizle yaşamaya devam edebilelim diye ritüel olarak öldürülmesi gereken ibretlik kurbandır.

Modern dönemlerde ibretlik kurban rolü sanatçılar tarafından oynanmaya başlanmıştır. Sanatçı olmayanlar, insan olmanın temel deneyimlerini hoş bir tarzda sergileme konusunda sanatçılara bel bağlamışlardır ve onlara bunun için değer verirler. Ne

var ki, aynı zamanda ahlaki karakterlerinin müphemliği ve sanatçı olmayanların bilmemeyi tercih ettikleri acı hakikatleri su yüzüne çıkarmaları nedeniyle, sanatçılara bazen onları öldürecek derecede öfkelenirler. Sanatçılar insanı çılgına çevirir ve Yüz Biraderler, güzelliği ve gücüyle insanı baştan çıkaran, sonra da çılgınlığıyla onu deliye döndüren sanat eserinin mükemmel bir örneğidir. Genelde eğlenceli ve komiktir, ama bu neşenin keskin ve tehlikeli bir yanı da hep vardır. Örneğin Doug bir sahnede, doksan sekiz kardeşinin sofradaki Son Akşam Yemeği'ni anımsatacak şekilde karmaşık oturma düzenini betimlerken, kendi isminin diğerlerininkinden farklı olarak "parlak turuncu" renkte yazıldığını ve "bunun ardındaki mantığı hiçbir zaman anlayamadığını" belirtir. Turuncu yazı, kitabın başında birkaç kardeşin yaktığı ateşi ve kitabın kapanışındaki ilkel ritüeli aydınlatan alevleri çağrıştırır; renk Doug'u aynen bir av hayvanı gibi hedef göstermektedir. Durumunun komikliği, Doug'un kendisinin kardeşleri tarafından sevilen ve nefret edilen günah keçisi olduğunu hem bilmesi hem de bunu bilmeye direnmesiyle, Doug'un mevcut "mantığı anlama" konusundaki varsayılan beceriksizliğiyle özetlenir. Mantık, Doug'un ailenin sadık şecerecisi, aile futbol takımının sabık yıldız oyun kurucusu, diğerlerinin Tanrı'ya dair sorularının güvenilir dinleyicisi, kendi ihtiyaçlarını göz ardı etme pahasına fiziken ve ruhen yaralı kardeşlerine bakan kardeş olması mıdır? Yahut (anlatıcının yavaş ve komik bir şekilde ortaya serdiği üzere) Doug'un kronik bir yalancı, kardeşlerinin ilacını ve parasını çalan iflah olmaz bir hırsız, içkiye aşırı düşkün, edepsiz biri olması, kardeşlerinin ayakkabılarına karşı acayip bir fetiş hissi beslemesi ve bir keresinde önemli bir maçta oyun kuruculuk yaparken tam gole gittiği sırada topu düşürmesi midir? Veyahut (bu en olası görünmektedir) Doug'un ailenin sanatçısı, ailenin en derin sırlarına vakıf bir yabancı, her yıl Darı Kralı rolünü üstüne almayı görev bilerek "ölümden gelen yaşam ile ölümün gece dansını" yapan kardeş olması mıdır mantık?

Yüz Biraderler hepimize seslenir, çünkü hepimiz aciz bir şekilde kendimizi kişisel dünyamızın özel merkezi olarak hissediyoruz. Bu hem eğlenceli hem de üzücü bir roman, çünkü bu doğal tekbenciliğimiz, merkezinde olmayabileceğimiz kişisel dünyalara akrabalık ve sevgi bağlarıyla bağlı olmamız nedeniyle yerle yeksan oluyor; durum hem trajik hem de komik.

Teknik seviyede kitap bir harika: Öyle *olmak zorunda*, çünkü yazarın sahne, cümle ve detaylar üzerindeki olağanüstü kontrolü olmasa absürd önermesinin ağırlığı altında çökebilirdi. Virgül, noktalı virgül, tire ve parantezlerin büyüsü sayesinde Antrim akşam yemeği yemek, içki içmek, erkeksi yaramazlıklar yapmak ve babalarının külünü uygun şekilde defnetme zahmetinden kaçınmak için bir araya gelen doksan dokuz kardeşin hepsini açılış cümlesinde betimleyip adını belirtmeyi başarır. (Bu açılış cümlesi aynı zamanda kitapta bir kadına –yüzüncü kardeşin kaybolmasından sorumlu olan Jane'e– dair ilk ve son bahsi de içerir; sanki romanın mantığına göre, bir Hayat Arkadaşı'nın adının anılması bile bir kardeşin anlatıdan dışlanması için yeterlidir.) Öykü baştan sona, ailenin atadan kalma malikânesinin devasa kütüphanesinde geçer; kütüphanenin pencerelerinden, arazinin duvarları dışındaki "metruk vadi"de evsizlerin yaktıkları kamp ateşleri görünür ve her şey tek bir gecede olup biter. Virgül aralarında, aile tarihi boyunca kardeşlerin birbirlerine ettikleri eziyetlere ve uyguladıkları şiddete şöyle bir göz atarız. (Kardeşlerin çocukken oynadıkları, kardeşler arasındaki sevgi/nefret ilişkisinin somutlaşmış hali ve daha sonraki günlerde gerçekleşecek günah keçisi ritüelinin habercisi olan "Topu Elinde Tutanı Öldür" oyununa dair Doug'un hatırladıkları özellikle esin vericidir.) Bu tek bir gecede vuku bulan olaylar çokça gülünç, Doug ve okurlar için sinir bozucu, ayrıca genel olarak son derece canlı ve benzersizdir. Hep birlikte ele alındığında tüm bunlar, kendini Darı Kralı ilan etmiş olan Doug'un baş dansçı olduğu ve kütüphanede dolaşırken di-

ğer herkesle etkileşime girdiği mahirane bir koreografi gösterisine karşılık gelir.

Roman bir dışlama ve içerme şaheseridir. Dışarıda bırakılanlar kadınlar (özellikle de erkek kardeşlerin annesi ya da anneleri) ve çocuklardır; keza belli bir yer ya da zamana gönderme yapılmaz; o kadar çok sayıda kardeşin oraya nasıl geldiği, hepsinin tek bir eve nasıl sığdığı ve ev dışındaki hayatlarının nasıl olduğu hakkında gerçekçi bir anlatımın olmayışı da dikkat çeker. Diğer yandan bu fantastik sınırlar içinde erkek erkeğe yapılabilecek ve hissedilebilecek şeylerin tam teşekküllü bir listesini bulmak mümkündür: futbol, yumruklaşma, yemek kavgası, satranç, zorbalık, kumar, av, içki, pornografi, eşek şakaları, hayırseverlik, elektrikli cihazlar ("Doug, zımpara makinem bana lazım," der kardeş Angus laf arasında), homoseksüel maceralar; idrarını tutamama, penis boyu ve orta yaşta alman kilolar gibi konularda kaygılar... Bu ince kitap, insan bilgi ve deneyiminin tarihöncesinden başlayarak uygarlığın çökmesinin an meselesi gibi göründüğü bir yakın geleceğe değin ustaca iç içe geçirilmiş bir şecere de içerir. Her konuda ve her çağdan engin bir kitap ve dergi külliyatının çatısı akan, bakımsız tek bir kütüphanede toplanmış olması gibi, insan arketiplerinin (Doug'un ifadesiyle "Benliğin ilkel veçheleri"nin) toplamı da anlatıcının kaybolmaya yüz tutan o yiğit ve biricik bilincinde toplanmıştır.

Kardeşler akşam yemeği için sofraya oturduğunda, içlerinden biri kütüphaneye daha iyi bakılması gerektiğini ifade eder: "Aranızdan bazılarının bildiği gibi, Zihin Felsefesi'nin üzerine yavaş yavaş akan damlalar bir su baskınına dönüştü ve Bilişsel Kuram'ın yüzde yetmiş ila seksenini tahrip etti." Öte yandan sanki bir karabasandaymışçasına, kardeşler kütüphanenin çöküşünü sadece fark edebilirler, bununla ciddi bir şekilde mücadele edemezler. Işıklar yanıp söner, yağmur suyu içeri sızar, ortalıkta yarasalar uçuşur, mobilyalar kırılır, bir zamanlar değerli olan halıların üzerine yiyecek artıkları saçılır. Tüm romana

postmodernliğin bizi ileri değil, ilkel olana doğru geri götürdüğü görüsü, korkusu veya önsezisi nüfuz etmiştir: Zorluklarla edinilmiş devasa bilgi birikimimiz nihayetinde hiçbir işe yaramayacak ve kaybolup gidecektir. Kitabın daha ilk sayfalarında, evli kardeşlerden bazılarının başına toplandığı on sekizinci yüzyıl pornografisine dair Doug'un yaptığı betimlemede bu kayıp ima edilir: "Aydınlanma Çağı'nın hijyene önem vermediğini çok iyi biliyoruz," diye belirtir Doug. "Kafalarında şapkalarıyla köpek gibi seks yapan salya sümüklü aristokratlara dair bu gravürlerde frengili bir tür yozlaşma yatıyor." Çürüme imaları romanın ikinci yarısında artık iyice ayyuka çıkar ve Doug'un Liberal Teologlar, İlkçağ Eserleri Uzmanları ve Bibliyograflar'ın eserlerinin dizildiği rafların arasında, "insanların edebi başyapıt dedikleri [bu] şeyleri" kendinden geçmiş bir halde idrarıyla "sulayarak" dolaştığı o muhteşem sahneyle doruğa varır. Bir anlık sarhoşluğun ardından Doug'yu pençesine alan ümitsizlik içinde, kütüphanenin çöküşü ile Doug'nun başına gelenler giderek birbirinden ayırt edilemez bir hal alır. Kişi dünyaya, dünya ise kişiye dönüşmüştür; tekbencilik kusursuzdur; anlatı bütünüyle çıldırır.

Yüz Biraderler'in çılgınlığının kaynağı, bireylerin hayatının sonuçta çürüme ve ölüme doğru gittikçe hızlanan bir yolculuktan ibaret olduğu karanlık gerçeğini benimsemeye, hatta kutlamaya istekli olmasıdır. Bu roman, aklıselim dâhil hiçbir şeyin bu durumun yozlaştırıcı kaosundan kaçamadığı Dionysoscu bir düştür; ama biçimi korkusuzca Apolloncudur. Ayin, arketip ve sanatsal mükemmellik yoluyla tekbenciliğin yalnızlığını evrensel ve insani kılar. Nick Carraway'in arkadaşı Jay Gatsby hakkında söyledikleri günah keçisi Doug için de söylenebilir pekâlâ: Sonunda gayet iyi olduğu ortaya çıktı. Biz geriye kalanlar, erkek ve kız kardeşleri, yürek parçalayıcı bir düşten yenilenmiş bir şekilde ve Doug'un yarı ironi yarı ümitle söylediği üzere, daha "müreffeh ve serpilmiş" halde uyanırız.

OTOBİYOGRAFİK KURMACA ÜZERİNE

[konferans]

Konuşmama, roman yazarlarına böyle bir etkinlikte sık sık sorulan dört sevimsiz soruyla başlayacağım. Sanırım bu sorular kamuoyu önüne çıkma zevkine karşılık ödediğimiz bir bedel. Söz konusu sorular hem sık sık maruz kaldığımız için, hem de biri hariç yanıtlanmaları zor, dolayısıyla sormaya değer olmaları yüzünden can sıkıcıdırlar.

Bu ezeli ve ebedi soruların ilki şudur: *Etkilendiğiniz insanlar kimlerdir?*

Bazen insanlar bu soruyu sadece kitap tavsiyesi almak için soruyor, ama çoğu zaman soru ciddiye alınıyor. Bu soruyla ilgili canımı sıkan şeylerden biri hep şimdiki zaman kipinde sorulması: Etkilendiğim insanlar *kimlerdir*? Mesele şu ki, hayatımın bu evresinde çoğunlukla daha önce yazmış olduğum şeylerden etkileniyorum. Eğer hâlâ, mesela, E. M. Forster'ın gölgesinde çabalıyor olsaydım, bunu kesinlikle belli etmemeye uğraşırdım. Pek zekice edebi etkilenme kuramı sayesinde "zayıf" yazarları "güçlü" yazarlardan ayırt ederek kariyer yapan Sayın Harold Bloom'a göre, hâlâ ne derecede E. M. Forster'ın gölgesinde çabaladığımın bilincinde olmam bile kesinlikle mümkün değil. Sadece Harold Bloom bunun tam anlamıyla bilincinde olabilir.

Doğrudan etkilenme sadece, nasıl yazacağını keşfetme sürecinde olan, öncelikle sevdiği yazarların tarz, tavır ve yöntemlerini taklit eden çok genç yazarlar için anlamlıdır. Ben şahsen yirmi bir yaşındayken C. S. Lewis, Isaac Asimov, Louise Fitzhugh, Herbert Marcuse, P.G. Wodehouse, Karl Kraus ve eski ni-

şanlımdan, bir de Max Horkheimer ve Theodor Adorno'nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nden etkilenmiştim. Yirmili yaşlarımın başlarındayken bir süre Don DeLillo'nun komik diyaloglarını ve cümle ritimlerini taklit etmekle uğraştım; Robert Coover ile Thomas Pynchon'ın insanı yoracak derecede güçlü ve bilgi dolu düzyazıları da beni benden almıştı. İlk iki romanımın kurgusunu temel olarak şu iki filme borçluyum: Wim Wenders'ın Amerikalı Arkadaş'ı [*The American Friend*] ve Ivan Passer'ın Cutter'ın Yolu'nu [*Cutter's Way*]. Fakat bu "etkiler" bana on beş yaşındayken en sevdiğim müzik grubunun Moody Blues olmasından daha anlamlı gelmiyor. Bir yazar bir yerden başlamak durumundadır, ama tam nereden başladığı tesadüflere kalmıştır.

Franz Kafka'dan etkilendiğimi söylemem çok daha anlamlı olurdu. Bununla şunu demek istiyorum: Tanıdığım en iyi edebiyat hocasıyla işlediğim Kafka'nın *Dava* adlı romanı, edebiyatın yapabileceklerinin muazzamlığına gözlerimi açmış ve bende edebiyat yapma isteği uyandırmıştır. Kafka'nın hem sempatik, haksızlığa uğrayan sıradan insan, hem de kendine acıyan ve kabahatini inkâr eden suçlu Josef K. karakterini zekice muğlak bir şekilde işleyişi, benim için kurmacanın –kendi hayatımdaki paradoks ve güçlüklerle uğraşabilme yöntemi olarak– kendimi keşfetme konusunda sunduğu imkânlara açılan kapıydı. Kafka bir yandan kendimize karşı acımasız olurken bile kendimizi nasıl sevebileceğimizi; kendimizle ilgili en dehşet verici hakikatlere rağmen nasıl insan kalabileceğimizi öğretir. Karakterlerinizi sevmeniz de, onlara karşı sert olmanız da yeterli değildir; her zaman ikisini aynı anda yapmaya çalışmalısınız. Kültürleri ve çağları aşabilen öyküler insanları oldukları gibi, karakterlerini aynı anda hem sempatik özneler, hem de muğlak nesneler olarak aktaranlardır. Bugün hâlâ Kafka okuyorsak sebebi budur.

Öte yandan etkilenme konusundaki en büyük problem genç yazarların, üzerinde ölü ya da yaşayan büyük yazarların silinmez izler bıraktığı yumuşak kil gibi oldukları varsayımıdır.

Soruya dürüstçe yanıt vermeye çalışan yazarı delirten de, bir yazarın *okuduğu* hemen her şeyden öyle ya da böyle bir iz taşımasıdır. Bir şeyler öğrendiğim tüm yazarları listelemeye kalksam saatler sürer ve benim bazı kitapları neden diğerlerinden daha çok önemsediğimi de açıklamaz: Neden, bugün bile, çalışırken asla *Ulysses* ya da *Deniz Feneri*'ni değil de genellikle *Karamazov Kardeşler*'i veya Çocukları Seven Adam'ı düşünürüm? Nasıl olur da ikisi de "güçlü" yazar olmasına rağmen Joyce veya Woolf'tan hiçbir şey öğrenmem?

İster Harold Bloom'daki anlamda, isterse daha bildiğimiz anlamda olsun, etkilenme konusundaki genel kavrayış fazla doğrusal ve tek yönlüdür. Sanat tarihi etkilenmenin aşamalı bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarıldığını anlattığı için bilginin düzenlenmesi konusunda faydalı bir pedagojik araçtır; ama bir kurmaca yazarken bunun fiilen pek yardımı olmaz. Yazarken kendinden önceki zanaatkârlardan etkilenmiş zanaatkârlardan etkilenen bir zanaatkâr gibi hissetmiyorum kendimi; daha ziyade, çoğu artık yaşamayan üyeleriyle dinamik bir ilişki içinde olduğum, tek ve büyük bir sanal topluluğun üyesi gibi hissediyorum. Diğer topluluklarda da olduğu gibi burada da dostlarım ve düşmanlarım var; bu kurmaca dünyasının kendimi hem evimde gibi güvenli, hem de aynı zamanda kışkırtıcı şekilde arkadaşlar arasında hissettiğim köşelerine doğru yolumu buluyorum. Bu arkadaşların kimler olduğunu saptayacak kadar çok kitap okuduğumda –ki genç yazarların aktif *eleme*, kimden "etkileneceklerini" *seçme* süreci buna karşılık gelir– ortak çıkarlarımız lehine çalışırım. Yazdığım şeyle ve yazma biçimimle dostlarım uğruna ve düşmanlarıma karşı savaşırım. On dokuzuncu yüzyıl Rus yazarlarının ihtişamını daha fazla okuyucu takdir etsin istiyorum; okuyucuların James Joyce'u sevip sevmemesi ise umurumda değil, ayrıca kitaplarım hoşlanmadığım değerlere karşı fiili bir seferberliği temsil eder: aşırı duygusallık, zayıf anlatı, aşırı lirik düzyazılar, tekbencilik, kendine yazma, kadın düşmanlığı ve dar

görüşlülüğün diğer biçimleri, kısır oyunculuk, aleni didaktizm, ahlaki indirgemecilik, gereksiz yere zorlaştırmak, bilgi fetişizmi vb. Aslına bakılırsa fiilen "etki" ettiği söylenebilecek şeylerin çoğu olumsuzdur: Şu ya da bu yazar gibi olmak istemiyorum.

Elbette, bu durum asla durağan değildir. Roman okuyup yazmak faal bir toplumsal etkileşim, iletişim ve rekabet biçimidir. Varlığın ve oluşun bir yoludur. Bir şekilde, doğru zamanda, özellikle kendimi kaybolmuş ve terk edilmiş hissettiğimde, her zaman kurduğum yeni bir arkadaşlık, uzaklaştığım eski bir arkadaş, affedilmesi gereken bir düşman, düşman olduğu kabul edilmesi gereken yeni biri vardır. Doğruyu söylemek gerekirse –bundan aslında daha sonra bahsedeceğim– yeni arkadaşlar ve düşmanlar edinmeden yeni bir romana başlamak benim için neredeyse imkânsızdır. *Düzeltmeler*'i yazmaya başlamak için Kenzaburo Oe, Paula Fox, Halldör Laxness ve Jane Smiley ile arkadaş oldum. Özgürlük için Stendahl, Tolstoy ve Alice Munro'da kendime yeni müttefikler buldum. Bir süreliğine Philiph Roth yeni düşmanımdı ama beklenmedik bir şekilde, kısa süre sonra dostum da oldu. *Pastoral Amerika*'ya karşı hâlâ mücadele veriyorum ama en sonunda *Sabbath's Theater*'ı okuduğumda korkusuzluğu ve yırtıcılığı bana ilham verdi. *Sabbath's Theater*'da, Mickey Sabbath'ın en iyi dostunun onu küvette, elinde dostunun ergenlik çağındaki kızının fotoğrafıyla ve kiloduyla yakaladığı sahnede, bir yazara uzun zamandır duymadığım kadar şükran duydum. Keza Sabbath'ın eski asker ceketinin cebinde bir kâğıt bardak bulup metroda dilenerek kendini küçük düşürmeye karar verdiği sahnede de... Roth belki benim arkadaşlığımı istemez ama ben onu arkadaşım olarak görmekten mutluydum. Kafka'ya meydan okuyarak, edebiyatın hoşlukla ilgili olduğuna inanır görünen bazı genç Amerikalı yazarların ve çok da genç olmayan eleştirmenlerin aşırı duygusal haline karşılık bir serzeniş ya da düzeltme olarak *Sabbath's Theater*'ın vahşi komedisini göstermekten memnunum.

İkinci ezeli ve ebedi soru şudur: *Günün hangi vaktinde ve nasıl çalışırsınız?*

Soran kişilere sanırım dünyanın en problemsiz ve nazik sorusu gibi görünüyor. Bence insanlar bu soruyu yazarlara o anda soracak bir şey bulamadıklarında soruyorlar. Fakat benim açımdan gayet şahsi ve mütecaviz bir soru bu. Kendimi her sabah saat sekizde bilgisayarımın başında otururmuş halde tahayyül etmeye, sabahları bilgisayarının başında oturan o kişinin yalnızca saf, görünmez bir öznellik istediğini nesnel olarak görmeye zorluyor beni. Çalışırken odada kendim dâhil kimseyi istemem.

Üçüncü soru: *Bir yazarla yapılmış bir söyleşide, romanının bir aşamasında karakterlerin "ipleri eline geçirip" ona ne yapması gerektiğini söylediğini okumuştum. Bu size de oluyor mu?*

Bu soru her zaman tansiyonumu yükseltir. Bu soruya en iyi yanıtı *Paris Review*'daki röportajında Nabokov vermiştir. Nabokov, roman karakterlerinin "ipleri eline geçirme" mitinin kaynağı olarak E. M. Forster'ı göstermiş ve kahramanlarının Hindistan'a giderken denizlerde özgürce yelken açmasına izin veren Forster'ın aksine, kendisinin onları "kürek mahkûmu" gibi çalıştırdığını belirtmiştir. Belli ki soru Nabokov'un da tansiyonunu yükseltmiş.

Bir yazar Forster'ınki gibi bir iddiada bulunduğunda en iyi senaryo yanılıyor olduğudur. Ama ne yazık ki ben bunda genellikle bir kendini yüceltme kokusu alırım, sanki yazar eseri ile romanlarının mekanik kurgusu arasına bir mesafe koymaya çalışıyordur. Yazar aynı zamanda, kitaplarının nasıl biteceğini söyleyebilecek tefrika yazarlarının aksine, *muhayyilesinin* çok güçlü olduğuna, *karakterlerinin* ise kontrol edilemeyecek kadar denli canlı ve gerçek olduğuna inanmamızı istiyordur. Yine buradaki en iyi şey bunun gerçek olmamasıdır, çünkü bu fikir yazarın istencini kaybettiğini, niyetinden feragat ettiğini varsayar. Bir roman yazarının asıl sorumluluğu anlam yaratmaktır ve eğer bir şekilde bunu karakterlerine bırakırsa kendisi bu işten kaçmış olur.

Ama hadi iyi niyetli davranalım ve karakterlerinin uşağı olduğunu söyleyen yazarın kendini övme derdinde olmadığını farz edelim. Bu gerçekte ne anlama gelebilir? Belki de bir karakter tutarlı bir bütünlük oluşturmaya başlayacak denli ete kemiğe büründüğünde bir tür kaçınılmazlığın harekete geçtiğini söylemek istiyordur. Belki de, özel olarak, işin başında bir karakter için tahayyül ettiği öykünün, yaratabildiği karakterin kumaşına uymadığını söylemek istiyordur. Mesela ben kafamda sevgilisini öldürecek bir erkek karakter hayal etmişimdir; ama yazma sürecinde yürütebildiğim ve tutarlı kılabildiğim karakterin cinayet işleyemeyecek denli merhametli veya özfarkındalık sahibi biri olduğu ortaya çıkar. Buradaki kilit ibare "yürütebildiğim ve tutarlı kılabildiğim"dir. İnsan kafasında soyut olarak her şeyi hayal edebilir, her şeye niyetlenebilir. Ama yazar her zaman için fiili olarak yürütebildiği, faaliyete geçirebildiği şeyle sınırlıdır; yani bir yazar eserini akla yatkın, okunabilir, sempatik, eğlendirici, inandırıcı, hepsinden öte farklı ve özgün kılabildiği kadar varlık gösterir. Flannery O'Connor'ın ünlü sözündeki gibi, romancı paçasını kaptırmadığı sürece her şeyi yapar – "öyle her şeyden paçasını kurtaran da görülmemiştir." Planlama aşamasının aksine, romanı yazmaya başladığınızda tasavvur edilebilir insan tipi ve davranışları evreni ciddi oranda daralır ve yazarın kendi içinde taşıdığı insan olasılıklarından ibaret mikro evrene indirgenir. Eğer sesini duyamazsanız bir karakter sayfa üzerinde ölür. Çok dar bir anlamda bunun, karakterin "ipleri ele geçirmesine" ve yazara ne yapıp ne yapamayacağını "söylemesine" karşılık geldiğini farz ediyorum. Ama karakterin herhangi bir şeyi yapamama nedeni *yazarın* onu yapamamasıdır. O halde yazarın görevi karakterin ne *yapabileceğini* hesap etmektir; fakat bir yandan da öyküyü anlama doğru yöneltmek, onu olabildiğince uzatmak ve kendi içinizdeki heyecan verici olasılıkları gözden kaçırmadığınızdan emin olmanız gerekir.

4 numaralı ezeli soru geliyor: *Yazdığınız kurmaca eserler otobiyografik mi?*

Bu soruya hayır diyen herhangi bir yazarın dürüst olduğundan şüphe ederim; ama yine de bu soru bana yöneltildiğinde içimden güçlü bir şekilde hayır demek geliyor. Dört ezeli sorunun içinde bana en hasmane geleni budur. Belki de bu düşmanlık benim hislerimin bir yansıması; ama bu soruyla hayal gücüme meydan okunuyormuş gibi hissediyorum. Sanki birisi bana şöyle diyor: "Bu gerçekten bir kurmaca mı, yoksa kendi hayatınızın hafif bir makyajla gizlenmiş hâli mi? Hayatınızda başınıza gelebilecek şeylerin bir sınırı olduğuna göre, yakında otobiyografik malzemenizi tüketeceğinize hiç şüphe yok – tabii şu ana kadar zaten tüketmediyseniz! Dolayısıyla bundan sonra iyi bir kitap yazamayacaksınız muhtemelen, yazabilecek misiniz? Aslına bakılırsa, şayet kitaplarınız hafif bir makyajla gizlenmiş otobiyografiyse belki de düşündüğümüz kadar enteresan değillerdir? Çünkü her şey bir yana, sizin hayatınız niye diğer insanların hayatından daha enteresan olsun ki? Barack Obama'nın hayatı kadar enteresan değildir mesela, öyle değil mi? Hatta eğer kitabınız otobiyografikse niye dürüstçe davranıp onu kurmaca olmayan bir anlatı şeklinde kaleme almadınız? Niye onu yalanlarla bezediniz? Siz ne berbat bir insansınız ki yaşamınızı daha enteresan ve dramatik göstermek adına bize yalanlar söylemeye çalışıyorsunuz?" Söz konusu soru içerisinde diğer bütün bu soruları da işitiyorum ve daha *otobiyografik* sözcüğünü duymadan yüzüme utanç basıyor.

Benim otobiyografik romandan ne anladığıma gelince, ana karakterin yazara ciddi anlamda benzediği ve yazarın gerçek hayatta yaşadığı aynı olayları yaşadığı romandır. Bana göre *Silahlara Veda*, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, *Villette Geçmişin Gölgesinde*, Augie March'ın Maceraları [*The Adventures of Augie March*] ve Çocukları Seven Adam –tüm bu başyapıtlar– aynı açıdan aslen otobiyografiktir. Ama ilginçtir ki çoğu roman otobiyografik değildir. Benim kendi romanlarım da değil. Otuz yıldır yayımladığım kitaplarda,

doğrudan benim de dâhil olduğum, gerçek yaşamdan olaylar içeren en fazla yirmi ya da otuz sayfa vardır. Doğruyu söylemek gerekirse daha fazlasını yazmaya çalıştım, ama bu olaylar bir romanda çoğunlukla sırıtıyor. Beni mahçup ediyorlar ya da yeterince enteresan gelmiyorlar, çoğunlukla da anlatmaya çalıştığım hikâyeyle pek alakalı durmuyorlar. *Düzeltmeler*'de –ailenin en küçük çocuğu olması itibariyle bana benzeyen– Denise Lambert'ın bunamış babasına basit esneme egzersizleri öğretmeye çalıştığı, sonra da babasının yatağını ıslatmasıyla uğraşmak zorunda kaldığı bir sahne vardı. Aynısı benim de başıma gelmişti, dolayısıyla birkaç ayrıntıyı kendi yaşamımdan aldım. Chip Lambert'ın babasıyla hastanedeyken yaşadıklarının bazılarını ben de yaşadım. Hatıra türünde, neredeyse tamamı birinci elden yaşadığım sahnelerden oluşan Huzursuzluk Bölgesi [*The Discomfort Zone*] başlıklı kısa bir anı kaleme almışlığım da var. Metin kurmaca değildi, dolayısıyla şu ezeli otobiyografi sorusuna yüzüm kızarmadan HAYIR demem lazım. En azından dostum Elisabeth Robinson gibi şöyle diyebilmeliyim: "Evet, yüzde on yedisi. Sonraki soru lütfen."

Sorun, başka bir açıdan romanımın son derece otobiyografik olmasıdır; üstüne üstlük bir yazar olarak görevimin onu daha da otobiyografik kılmak olduğunu düşünüyorum. Benim anlayışıma göre roman kişisel bir mücadele olmalıdır, yazarın kendi yaşamının öyküsüyle doğrudan, topyekûn bir ilişki içinde olmalıdır. Bu düşünceyi gene, kendisi hiçbir zaman böceğe dönüşmemiş, hiçbir zaman etine çürüyen bir yiyecek (aile sofrasından bir elma) saplanıp kalmamış olan, tüm yaşamını bir yazar olarak ailesiyle, kadınlarla, ahlaki kurallarla, Yahudi mirasıyla, bilinçaltıyla, suçluluk duygusuyla ve de modern dünyayla şahsi mücadelesini anlatmaya adayan Kafka'dan aldım. Kafka'nın kabusvari bir düş dünyasından doğmuşa benzeyen eserleri, gündüz işinde ya da ailesiyle yaşadıklarının yahut bir fahişeyle deneyimlerinin gerçekçi bir şekilde aktarılmasından çok daha otobiyografiktir. Her şey bir yana, kurmaca maksatlı bir şekilde rüya görmek değil de nedir ki? Yazar

canlı, anlamlı bir rüya yaratmaya çalışır; böylece okur da o rüyayı canlı bir şekilde görüp anlamı tecrübe edebilir. Bu yüzden, Kafka'nınki gibi doğrudan rüyadan gelen eserler saf otobiyografiktir. Burada vurgulamak istediğim bir paradoks var: Bir kurmaca yazarının eserinde otobiyografik içerik ne kadar fazlaysa, eserin yazarın gerçek yaşamına yüzeysel benzerliği de o kadar *azalır*. Yazar anlam için daha derinlere daldıkça, yazarın yaşamının rasgele unsurları bilinçli rüyaya daha fazla *mani* oluşturur.

İyi kurmaca yazmanın hiçbir zaman kolay olmamasının sebebi budur. Romanın bir yazara kolay görünmeye başladığı nokta –herkes kendi yaşamından buna örnek gösterebilir– genelde artık o yazarı okuma gereksinimi duymadığımız noktadır. En azından ABD'deki herkesin bildiği bir söz vardır: Herkesin hayatı romandır. Bir diğer deyişle otobiyografik bir romandır. Birden fazla kitap yazanlar için bu sözü şöyle değiştirebiliriz: Herkes hayatını yazsa en azından bir adet kolay yazılmış romanı olur, bir adet hazır, anlamlı kurmaca... Burada elbette eğlence için yazanlardan, yani P. G. Wodehouse ya da Elmore Leonard'dan falan bahsetmiyorum, onların kitaplarının verdiği keyif kitapların birbirine benzemesiyle azalmaz; bu kitapları tanıdık dünyaların vaat ettiği güvenilir rahatlık için okuruz. Ben daha karmaşık bir çalışmadan bahsediyorum ve edebiyatın sadece bir performans olamayacağı gibi bir önyargım var: Evet, yazar şahsen risk altında olmadığı sürece; kitap yazarı için bilinmeyen bir macera olmadığı sürece; yazar önüne kolayca çözülemeyen şahsi bir sorun koymadığı sürece; tamamlanmış olan kitap büyük bir direncin üstesinden gelinmesini temsil etmediği sürece; o kitabın okunmaya değer olmayacağını düşünüyorum. Yahut yazar açısından, yazmaya değer olmadığını da söyleyebiliriz bence.

Özellikle içinde yaşadığımız çağda bu bana daha doğru geliyor; zira bir okurun eline bir kitap almaktansa yapabileceği eğlenceli ve ucuz başka pek çok şey var. Bugün, bir yazar olarak okurlarımıza başa çıkmayı umduğumuz en zorlu meydan oku-

mayı borçluyuz. Her kitapla mümkün olduğu kadar derine inmek, elimizden geldiğince uzağa ulaşmak zorundayız. Eğer bunu yaparsak ve makul derecede iyi bir kitap ortaya koyarsak bunun anlamı bir sonraki kitabı yazmaya çalıştığımızda daha derine ve daha uzağa ulaşmamız gerektiği, yoksa yazacağımız şeyin yazmaya değer olmayacağıdır. Bunun pratikteki anlamı ise bir sonraki kitabı yazmak için yeni bir insan haline gelmek gerektiğidir. Zaten olduğun kişi yazabileceği en iyi kitabı yazmıştır. Kendini değiştirmeden, bir diğer deyişle, kendi yaşam hikâyen, yani otobiyografin üzerinde çalışmadan, daha ileriye gidemezsin.

Konuşmamın gerisini, yazma ihtiyacında olduğun kitabı yazabilecek kişiye dönüşme fikrine ayırmak istiyorum. Kendi kitaplarım üzerine konuşarak ve başarısızlıktan başarıya uzanan kendi gelişim öykümden bahsederek, kendimi övüyormuş ya da kendine hayran biri gibi görünme riskini aldığımı biliyorum. Bir yazarın en iyi kitabıyla gurur duymasının ya da kendi yaşamını incelemeye çok fazla zaman ayırmasının tuhaf veya kötü bir şey olduğunu düşünüyor değilim, fakat bunlar üzerine *konuşmalı* mıdır? Uzun bir süre bu soruya yanıtım Hayır'dı ve artık yanıtımın evet olması karakterime dair kötü bir alamet olabilir. Ama yine de *Düzeltmeler*'den ve o kitabın yazarı olarak girdiğim birkaç mücadeleden bahsedeceğim. Mücadelenin büyük kısmının utanç, suçluluk ve depresyon hislerini yenmekten ibaret olduğunu –zira bence tamamen üzerinde çalıştıkları romanların problemleriyle meşgul olan yazarlar için durum hep böyledir– peşinen söyleyeyim. Ayrıca bunu yaparken yine mahcubiyet hissedeceğimi de baştan belirteyim.

Doksanlı yılların başlarında yapmam gereken ilk şey evliliğimden kurtulmaktı. Duygusal sadakat bağlarını koparmak ve yemini bozmak genelde kolay değildir, benim içinse eşim bir yazar olduğundan dolayı durum daha da karmaşıktı. Yaşam boyu birbirimize bağlı kalacağımız sözünü vermek için çok genç ve

toy olduğumuzun şöyle böyle farkına varmıştım; fakat edebi tutkularım ve romantik idealizmim baskın geliyordu. 1982 güzünde evlenmiştik, yirmi üç yaşıma daha yeni girmiştim ve edebi başyapıtlar üretmek için ekip olarak çalışmaya koyulmuştuk. Planımız hayat boyunca yan yana çalışmaktı. Bir yedek plana ihtiyaç yok gibiydi, zira karım –muhtemelen benden çok önce– başarıya ulaşması kaçınılmaz, yetenekli ve kültürlü bir New Yorkluydu, ben de kendi başımın çaresine bakabilirdim. Böylece ikimiz de roman yazmaya koyulduk, karım yazdığı romanları yayımlatamadığında ikimiz de şaşırdık ve hayal kırıklığına uğradık. 1987 güzünde bir yayınevi kitabımı yayımlamayı kabul ettiğinde ise ben hem heyecan hem de suçluluk hissettim.

İki kıtadaki çeşitli kasaba ve şehirler arasında koşturmaya başlamaktan başka yapacak bir şey yok gibiydi. Bütün bu koşuşturmanın ortasında ikinci kitabımı yazıp yayımlatmayı başardım. Karım ikinci romanını yazmaya çalışırken benim başarılı olmamı dünyanın adaletsizliğine ve insafsızlığına yoruyordum. Her şey bir yana biz bir takımdık –ikimiz dünyaya karşı– ve bir koca olarak görevim karıma inanmaktı. Dolayısıyla kendi başarılarımdan zevk almak yerine dünyaya kızgın ve içerlemiş haldeydim. İkinci romanım Güçlü Hareket [*Strong Motion*], ikimizin bu acı dünyada yaşamasının nasıl bir his olduğunu anlatma çabasıydı. Bu romanla hâlâ gurur duyuyor olmama rağmen, bugün baktığımda sonunun evliliğime dair kendi hüsnükuruntulu düşünme tarzımla –kendi sadakatimle– nasıl deforme olduğunu görebiliyorum. Karımın durumu böyle görmemesi ise kendimi daha da suçlu hissetmemden başka bir şeye yaramıyordu. Hatırlıyorum, bir keresinde kitabı yazmak için onun ruhunu çaldığımı öne sürmüştü. Ayrıca bana esas kadın karakterlerimin neden sürekli öldürüldüğünü veya ağır yaralandığını sordu ki saptamasında haksız değildi.

1993 hayatımın en kötü yılıydı. Babam ölüyordu, karımla hiç paramız yoktu ve ikimizin de morali giderek bozuluyordu. Çabuk zengin olma umuduyla ikimize çok benzeyen genç bir çift hak-

kında bir senaryo yazdım; birlikte hırsızlık yapmaya başlıyorlar, başkalarıyla ilişki yaşar *gibi* oluyorlar, ama sonunda ebedi aşkın zaferiyle birlikte mutluğu buluyorlar. Bu aşamaya kadar yazdıklarımın evliliğime olan sadakatimle deforme olduğunu görebilsem de bu yeni bir romana başlamama engel olmadı. *Düzeltmeler* genç bir adam hakkındaydı, o da benim gibi Ortabatılıydı ve karısının işlediği bir cinayetten yirmi yıl alıyordu.

Şansımıza hayat duruma el koydu da karımla birbirimizi ya da başka birini öldürmeden ayrıldık. Bu müdahale çok çeşitli biçimlerde geldi. Bir tanesi birlikte yaşamaya gerçekten dayanamıyor oluşumuzdu. İkincisi, nihayet, evliliğimin dışında birkaç yakın edebi arkadaşlık kurmuş olmamdı. Üçüncüsü ve hepsinden önemlisi de bastıran para ihtiyacımızdı. Hollywood, buram buram Kişisel Sorunlar kokan (*Dick ve Jane İş Başında*'ya gereğinden fazla benzeyen) senaryomla ilgilenmediği için gazeteciliğe başlamak zorunda kaldım, çok geçmeden *New York Times* Amerikan romanının hayret verici durumu hakkında bir makale kaleme almamı istedi. Yazıyla ilgili araştırma yaparken Don DeLillo dahil olmak üzere eski kahramanlarımdan bazılarıyla tanıştım ve sadece karımla benden oluşan iki kişilik bir ekibin değil, okuyucu ve yazarlardan oluşan çok daha geniş ve canlı bir topluluğun parçası olduğumu fark ettim. En önemlisi de, bu topluluğa sadakat ve mesuliyet borcum olduğunu keşfettim.

Evliliğimin üzerindeki hava almaz mühür böylece kırıldıktan sonra her şey hızla çözüldü. 1994 yılının sonunda ikimizin de New York'ta kendi dairesi vardı ve aslında yirmilerimizde yaşamamız gereken bekâr hayatını yaşıyorduk. Bunu eğlenceli bulmalı ve kendimi kurtulmuş hissetmeliydim, ne var ki kendimi hâlâ korkunç derecede suçlu hissediyordum. Özellikle aileye sadakat benim için temel bir değerdi. Ölüme kadar bağlılık daima hayatıma anlam veren şey olmuştu. Sadakati kendilerine daha az ayak bağı yapan insanlar belki de daha kolay roman yazarı olurlar, ama tüm ciddi yazarlar hayatlarının bir evresinde, şu ya

da bu ölçüde, iyi sanatçı ile iyi insan olmanın birbiriyle çelişen gerekleriyle mücadele ederler. Evli kaldığım süre içinde, teknik olarak *anti*otobiyografik kalarak –ilk iki romammın ikisinde de gerçek hayattan alınmış tek bir sahne bile yoktur– ve romanlarımın konusunu entelektüel ve toplumsal meselelerden kurarak bu çelişkiden kaçmaya çalışmıştım.

Doksanların ortalarında tekrar *Düzeltmeler*'i yazmaya koyulduğumda, sadakatim çerçevesinde güvenli bir alanda çalışmayı denerken oluşturduğum absürd derecede karmaşık bir taslak üzerinde çalışıyordum hâlâ. Büyük bir Toplumsal Roman yazmayı istememin pek çok sebebi vardı; fakat muhtemelen en önemlisi, özel yaşamımın karman çormanlığından kaçmak için tümüyle zeka ve dünyevi deneyimlere dayanarak yazmaya çalışmamdı. Bu Büyük Toplumsal Romanı yazmak için bir ya da iki yıl daha uğraştım, ama sonunda sayfaların giderek daha da göze batan sahteliğinden anladım ki, başka bir roman yazacak, farklı türde bir yazar olmam gerekiyordu. Başka bir deyişle başka biri olmalıydım.

Kurtulmam gereken ilk şey, romanın Andy Aberant adındaki otuzların ortalarında bir erkek olan başkarakteriyle ilgiliydi. Ta başından beri hikayenin demirbaşı olmuştu; onu önce karısının işlediği bir cinayetten hapis yatan biri olarak hayal etmiştim; süreç içinde sayısız metamorfoz geçirdi ve sonunda ABD hükümeti için çalışan ve hisse senedi piyasasına içerden bilgi sızdırma vakalarını araştıran bir avukat halini aldı. Onu önce üçüncü tekil şahıs olarak, sonra da açık bir başarısızlıkla birinci tekil şahsın ağzından yazdım. Bu süreçte, birdenbire ortaya çıkan ve annemle babama benzerliğini inkâr edemeyeceğim diğer iki karakteri, Enid ve Alfred Lambert'ı yazmak için Andy Aberant'tan uzun ve eğlenceli izinler aldım. Onlarla ilgili bölümler su gibi aktı ve Andy Aberant'ı yazmak için çektiğim eziyetle kıyaslandığında pek kolay oldu. Andy, Lambertlerin oğlu olmadığından ve kurgudan kaynaklanan karmaşık sebeplerden dolayı onları oğlu *ola-*

mayacağından hikâyelerini birbirine bağlamak için daha karmaşık yollar bulmam gerekiyordu.

Andy'nin kitaba ait olmadığı bugün benim için apaçık ortada olmasına rağmen, o zaman bu bana hiç de apaçık gelmiyordu. Evliliğimde depresyon ve suçluluk hislerine –gerek kuramsal gerek pratik– her anlamda aşina olduğum kötü yıllar geçirmiştim; Andy Aberant da kitapta depresyonla ve (bilhassa kadınlara, bilhassa da kadınların biyolojik saatlerine dair) suçluluk hisleriyle *tanımlandığından,* zorlukla edindiğim bu bilgiyi kullanmamak bana düşünülemez geliyordu, dolayısıyla onu kitapta tutuyordum. Tek problem –romanla ilgili notlarımda bunu tekrar tekrar belirtmiştim– ondaki mizahı göremememdi. Tüyler ürpertici ve içine kapanıktı, mesafeli ve depresifti. Yedi ay boyunca hemen her gün, hoşuma giden birkaç Andy sayfası yazmaya çalıştım. Sonra, notlarımda görüldüğü üzere, iki ay boyunca ona tekmeyi basıp basmama kararıyla boğuştum. Bütün o aylar boyunca tam olarak ne düşünüp hissettiğimi bugün de bilmiyorum. Hani yatak döşek grip olursunuz da iyileştikten sonra çektiğiniz tüm o ıstırabı hayal meyal hatırlarsınız ya, öyle bir şey! Sonunda ondan vazgeçmeme neden olan şeyin (1) mutlak bir bitkinlik, (2) depresyonumun genel olarak geçmesi ve (3) karımla ilgili suçluluk hissimin aniden azalması olduğunu biliyorum. Kendimi hâlâ suçlu hissediyordum ama *her şey* için kendimi suçlayamayacağımı görecek kadar karımdan uzaklaşmıştım. Bir de yakın zamanda, benden biraz daha yaşlı ve kendimi, kulağa komik geliyor biliyorum ama, karımı otuzlu yaşlarının sonunda çocuksuz bir şekilde bırakmış olduğum için daha az rezil biri gibi hissetmemi sağlayan bir kadına âşık olmuştum. Yeni arkadaşım California'lıydı, benimle New York'ta bir hafta geçirdi ve olağanüstü mutlu geçen bu haftanın sonunda Andy Aberant'ın romanda yeri olmadığını kabul etmeye hazırdım. Notlarımda ona küçük bir mezar taşı çizip üzerine *Faust II*'den bir söz yazmışım: "*Den können wir erlösen.*" "Onun günahlarını bağışlayabiliriz," derken

ne kastettiğimi o an bildiğimi sanmıyorum. Ama bugün bana anlamlı geliyor.

Andy'nin gitmesiyle işin başından beri romanın uçlarında dolanan Lambertlerle ve onların yetişkin üç çocuğuyla başbaşa kaldım. Yazılabilir bir öykü çıkarana dek yaptığım ekleme ve çıkarmalardan burada bahsetmeyeceğim ama o öyküyü yazan kişi olabilmek için, en azından kısmen, aşmak zorunda kaldığım iki engelden daha söz edeceğim.

Bu engellerden ilki utançtı. Otuzlarının ortalarına gelmiş biri olarak önceki on beş yıl içinde kişisel yaşantımda yaptığım her şeyden utanç duyuyordum. O kadar erken evlenmiş olmaktan utanç duyuyordum; boşanmaya giden süreçte ahlaki olarak eğilip büküldüğüm o yıllardan utanç duyuyordum; cinsel toyluğumdan utanıyordum; uzun süren sosyal yalıtılmışlığımdan utanıyordum; bu kadar öfkeli ve yargılayıcı bir annem olduğu için utanıyordum; DeLillo veya Pynchon gibi mesafelilik, olaylara hâkimiyet ve zeka abidesi değil de böylesine kırılgan, savunmasız bir insan olduğum için utanç duyuyordum; Midwest'li gayet nahoş bir annenin son Noel'ini ailesiyle geçirip geçiremeyeceği sorusu üzerinde dönen bir roman yazmış olmaktan utanç duyuyordum. Günümüzün önemli sorunları hakkında bir roman yazmak istiyordum ama onun yerine, tüm meslektaşları mesleki başarılarının peşinde koşarken kendi davasıyla uğraştığı için cesaretini kaybedip çileden çıkan Josef K. gibi, masumiyetimden duyduğum utanca saplanıp kalmıştım.

Bu utancın büyük kısmı Chip Lambert'ın karakterinde yoğunlaşmıştı. Onun hikâyesi üzerinde tam bir yıl uğraştım, yılın sonunda elimde kullanılabilir otuz sayfa vardı. Evliliğimin son günlerinde, ders verdiğim sırada tanıştığım genç bir kadınla kısa bir ilişkim oldu. Öğrenci değildi ve hiç öğrencim olmamıştı. Chip Lambert'ın sevgilisinden çok daha hoş ve sabırlıydı. Fakat idaresi güç ve doyurucu olmaktan uzak, sonrasında üzerinde düşündüğümde kelimenin tam anlamıyla *utançtan kıvrandığım* bir

ilişkiydi ve bir nedenden dolayı onu Chip Lambert'ın hikâyesine dahil etmem gerektiğini düşünüyordum. Problem şu ki, Chip'i ne zaman kendiminkine benzer bir konuma sokmaya çalışsam gözüme müthiş derecede iğrenç görünüyordu. Durumunu inandırıcı ve akla yatkın kılmak için ona benimkiyle benzerlik taşıyan bir geçmiş yazdım, ama masumiyetimden nefret etmekten kendimi alamıyordum. Chip'i daha az masum, daha güngörmüş ve cinsel açıdan deneyimli biri yapmaya çalıştım; hikâye ikiyüzlü ve yavan görünüyordu. Andy Aberant'ın hayaleti başıma musallat olmuştu, aynı şekilde Ian McEwan'ın ilk romanlarından ikisi, *Masumiyet ya da Özel İlişki* ile *Yabancı Kucak* da... İkisi de o kadar *yapış yapıştı* ki okuduktan sonra bir sıcak duş alasım gelmişti. Bunlar benim yazmak istemediğim, ama yazmaktan da bir türlü uzak duramadığım şeylerin mükemmel örnekleriydi. Ne zaman birkaç gün dişimi sıkıp Chip'le ilgili yeni sayfalar yazsam, ortaya bende duş alma isteği yaratan şeyler çıkıyordu. Sayfalar önce eğlenceli başlıyor, ama sonra hızla utanç itirafına dönüşüyordu. Bu kendine özgü ve tuhaf yaşantımı daha genel, bağışlayıcı ve eğlenceli bir öyküye tercüme edebilmemin hiçbir yolu yok gibiydi.

Chip Lambert'la uğraştığım o yıl başıma bir sürü şey geldi, ama o dönemde bana söylenen iki şeyi unutmama imkân yok. Birini, birlikte geçirdiğimiz bir öğle sonrasında annem söyledi, o sırada ikimiz de yakında öleceğini biliyorduk. *New Yorker*'da *Düzeltmeler*'den bir bölüm yayımlanmıştı, annem sonsuz itimadıyla, ölmek üzereyken bile bu bölümü okumamayı tercih etmiş olmasına rağmen, ben o güne dek ondan gizlediğim bazı şeyleri itiraf etmeye karar verdim. Bunlar öyle muhteşem derecede karanlık sırlar falan değildi, onun istediği türde bir hayat seçmememin nedenlerini açıklamaya çalışacaktım. Hayatım ona ne kadar tuhaf görünse de o göçüp gittikten sonra da iyi olacağım konusunda içini rahatlatmak istiyordum. *New Yorker*'daki hikâyeyi okumak istemediği gibi, geceleri odamın penceresinden kaçışlarımı ve öyle değilmiş gibi davrandığım zamanlarda

bile aslında yazar olmak istediğimden ne kadar emin olduğumu da dinlemek istemedi. Ama akşama doğru aslında beni dinlemiş olduğunu anladım. Başını evet anlamında sallayıp özet babında muğlak bir cümle söyledi: "Evet, sen eksantrik birisin." Bu kısmen, beni olduğum kişi olarak kabullenme ve affetme konusunda o anda elinden gelenin en iyisiydi. Fakat söylediği şeyin kısalığında ve muğlaklığında, nerdeyse kayıtsız bir tonda söylenmiş olmasında ortaya çıkan, ne tür bir insan olduğumun onun için *fark etmediğiydi.* Hayatım benim için, onun için olduğundan daha fazla önem taşıyordu. Onun o anda önemsediği, sonlanmak üzere olan kendi hayatıydı. Bu da bana verdiği son hediyelerden biriydi: Onun ya da başkasının hakkımda düşünebileceklerine çok kafayı takmamama dair dolaylı bir uyarıydı bu. O ölürken nasıl kendisiyse, ben de kendim olmalıydım.

Bir diğer faydalı öneri de birkaç ay sonra, Chip Lambert'ın cinsel tarihinin beni nasıl deliye döndürdüğünden yakındığım bir arkadaşımdan, David Means'den geldi. David gerçek bir sanatçıdır, en ferasetli yorumları en belirsiz, en gizemli açıklamalarından çıkar. Utanç meselesinde bana şöyle dedi: "Utancın *içinden geçerek* yazma, onun etrafından dolanarak yaz." Birbiriyle çelişen bu iki öneriyle neyi kastettiğini şu anda bile tam olarak söyleyemiyorum, ama şu iki McEwan romanının utancın *içinden geçerek* yazılmış olduğunu hemen anladım. Benim Chip Lambert'ta yapmam gereken şey, utancı anlatıya dâhil etmek ama utanç tarafından ele geçirilmemekti: Utancı bir nesne olarak izole edip karantinaya alacaktım; ideal olanı her cümleye sızıp zehrini salmasına müsaade etmeden, onu komik bir nesne olarak konumlandırabilmekti. Buradan, öğrencisiyle cilveleşme sırasında Chip Lambert'a utancı ortadan kaldıran bir uyuşturucu aldırma fikrine mesafe çok da uzun değildi. Bu fikri zihnime yerleştirdikten sonra nihayet utanca *gülebilmeye* başladım; Chip bölümünün geri kalanını birkaç haftada, romanı da bir yıl içinde yazıp bitirdim.

O yıl için geriye kalan diğer büyük sorun sadakat meselesiydi. Bu sorun da bilhassa, yüzeysel olarak en büyük ağabeyime benzeyen Gary Lambert'ı yazarken başgösterdi. Örneğin, Gary'nin en sevdiği aile fotoğraflarını toplama projesi vardı: Ağabeyim de böyle bir uğraş içindeydi. Ağabeyim ailedeki en hassas ve duygusal kişi olduğundan, onu incitmeden ve ilişkimizi tehlikeye atmadan hayatındaki detayları nasıl kullanabileceğimi bir türlü bulamıyordum. Onun kızmasından çekiniyor, gerçek yaşamda ona hiç de komik gelmeyen ayrıntılara güldüğüm için kendimi suçlu hissediyordum. Özel aile meselelerini herkesin okuyabileceği bir anlatıda sergileyerek ihanet ettiğim, kendi mesleki amaçlarım nedeniyle, yazar olmayan birinin özel hayatını iç ettiğim için ahlaken yanlış bir şey yaptığım hissinden kurtulamıyordum. Bütün bunlar vaktiyle "otobiyografik" anlatıya karşı durma sebeplerimdi. Ama yine de detayların kullanılmayacak denli aşırı anlam yüklü olması bir yana, söyledikleri her şeyi dikkatle dinleyenin bir yazar olduğunu onlardan gizlemiş de değildim. Dolayısıyla meselenin etrafında döndüm, döndüm ve sonunda aklı başında, benden yaşça büyük bir arkadaşımla tartışarak duruma son noktayı koydum. Arkadaşım bana kızarak beni şaşırttı ve narsizmim yüzünden beni azarladı. Geçen öğle sonrasında annemin söylediğine benzer bir şey söyledi. Şöyle dedi: "Abinin hayatının *senin* etrafında döndüğünü mü sanıyorsun? Onun bir yetişkin olduğunun, kendine ait, senden daha önemli şeylerle dolu bir hayatı olduğunun farkında değil misin? Kitabında yazdığın herhangi bir şeyle ona *zarar verebilecek* kadar güçlü biri mi sanıyorsun kendini?"

Yazıda ya da hayatın herhangi bir alanında sadakat meselesi ancak sınandığında anlam kazanır. Bir yazar olarak kendine ihanet etmemek yeni yazmaya başlayanlar için zordur; bir yazar olarak henüz rüştünü ispat etmemiş, yazarlığa sadakatini haklı çıkaracak kadar geri dönüş almamışsındır kamuoyundan. Arkadaşlarınla ve ailenle iyi ilişkiler sürdürmenin faydaları somut

ve aşikârdır; onlar hakkında yazmanın faydaları ise hâlâ büyük oranda spekülasyona açıktır. Yine de yararların eşitlenmeye başladığı bir noktaya ulaşılır. Ardından başka bir soru gündeme gelir: Olmam gereken yazar olabilmek için sevdiklerimi kendimden uzaklaştırma riskini almak istiyor muyum? Uzun bir süre, evliliğim boyunca, buna yanıtım Hayır'dı. Bugün bile benim için o kadar önemli bazı ilişkilerim var ki, onların içinden geçerek değil etrafından dolanarak yazmak için çaba harcıyorum. Ama şunu öğrendim: Otobiyografik şeyler yazma riskini almanın sadece yazdıkların değil, ilişkilerin açısından da potansiyel bir değeri vardır: Annene, kardeşine ya da en iyi arkadaşına, hakkında yazılma fırsatını sunarak; seni, yazar parçan da dâhil bir bütün olarak seveceklerine güvenip onları taltif ediyor olabilirsin. Burada en önemli şey, yazarken olabildiğince hakikatlere bağlı kalmandır. Hakkında yazdığın insanı gerçekten seviyorsan yazdıkların bu sevgiyi yansıtmalıdır. Tabii o kişinin bu sevgiyi görememesi ve ilişkinin zarar görmesi riski hep vardır, ama sen tüm yazarların nihayetinde yapmak zorunda olduğu şeyi yapmış ve kendine sadık kalmışsındır.

Şu anda ağabeyimle ilişkimizin eskisinden daha iyi olduğunu söyleyebilmekten dolayı mutluyum. *Düzeltmeler*'in yayımlanmadan önce son düzelti kopyalarından birini kendisine göndermeden önce telefonda ona kitaptan, hatta *benden* dahi nefret edebileceğini söyledim. Bana gerçekten müteşekkir olduğum bir yanıt verdi: "Senden nefret etmem ihtimaller arasında değil." Kitabı okuduktan sonra telefonda şöyle demeye başladı: "Merhaba John, ben ağabeyin, *Gary*." O zamandan beri arkadaşlarına kitaptan bahsederken benzerliği gizleme ihtiyacı duymuyor. Onun kendi hayatı, kendi meseleleri, hazları var, kardeşinin yazar olması ise hikâyesinin bir başka yönü. Birbirimizi gerçekten seviyoruz.

I JUST CALLED TO SAY I LOVE YOU*

* Stevie Wonder'ın 1984 tarihli aynı adlı şarkısına gönderme; "Seni Sevdiğimi Söylemek İçin Aradım". (e.n.)

Modern teknolojinin en rahatsız edici yönlerinden biri, yeni bir gelişme hayatımı hissedilir derecede kötüleştirip yeni, farklı yollardan altüst ederken, havalı yeniyetmeler bana "aş bunları, babalık!" diye laf atmaya başlamadan önce en fazla bir iki yıl şikâyet etme hakkımın olması; hayat artık böyle.

Teknolojik gelişmelere karşı değilim. Zırzır çalan telefonun zorbalığını son erdiren dijital sesli mesaj ve kimin aradığını ekranda görebilme teknolojisi, bana yirminci yüzyılın sonlarında yapılan en büyük buluşlardan gibi görünüyorlar. BlackBerry'mi de çok seviyorum; hiç hoşlanmadığım uzun e-postalara telgraf gibi kısacık cevap yazsam bile karşı taraf gerçekten müteşekkir kalıyor; zira onları sadece başparmağımla yazdığımı biliyor. Gürültü giderici kulaklıklarım en sağır komşunun televizyonunun sesini dahi yok ediyor. DVD teknolojisinin, yüksek çözünürlüklü ekranların şahane dünyası beni tozlu tiyatro salonlarından, sinemada fısıldayarak konuşanlardan ve çatır çutur patlamış mısır yiyenlerin teröründen çoktan kurtardı.

Benim için kişisel gizlilik, yani mahremiyet, özel yaşamımı diğerlerinden gizlemekle ilgili bir şey değildir. Diğer insanların özel yaşamlarının benimkine sızmamasıdır. Dolayısıyla, en sevdiğim cihazlar özel hayatımın gizliliğini fiilen artıranlar olsa da, beni kendisiyle etkileşime zorlamayan her türlü gelişmeye gerçekten olumlu bakıyorum. Eğer her gün Facebook profilinizi düzenlemeye bir saatinizi ayırıyorsanız ya da diyelim Jane Austen'ı Kindle'da okumakla basılı bir kitaptan okumak arasın-

da fark görmüyorsanız veya *Grand Theft Auto IV*'un Wagner'den bu yana en büyük *Gesamtkunstwerk** olduğunu düşünüyorsanız bunları kendinize sakladığınız sürece sizin adınıza mutlu olurum. Benim derdim olan gelişmeler, aşağılamaya devam eden hakaretler, acı vermeye devam eden geçmiş yaralardır. Mesela Havaalanı TV'si: Görünüşe göre (futbol maçı vermediği zamanlarda) on yolcudan biri bu kanalı izliyor, kalan diğer dokuz yolcu için de fiili bir baş ağrısı olmaya devam ediyor. Yıl be yıl, havaalanından havaalanına, ortalama yolcunun hayat kalitesinde küçük ama bariz bir azalma bu... Bir diğer örnekse iyi yazılımların planlı şekilde kullanılamaz hale getirilip yerlerini kötü yazılımların alması. Bugüne dek yazılmış en iyi kelime işlemci programı olan DOS için WordPerfect 5.0'ın bugün satın alınabilecek hiçbir bilgisayarda çalışmamasını kabul edemiyorum. Teoride tabii ki onu Windows'un küçük DOS-emülatör penceresinde çalıştırabilirsiniz, ama emülatörün minikliği ve grafik açıdan ilkelliği, Microsoft'un sayısız özelliğe sahip dev programları kullanmayı tercih etmeyen bizlere yönelik kasıtlı bir hakareti gibidir. WordPerfect 5.0 masaüstü yayıncılığı için iflah olmaz derecede ilkeldir, ama sadece yazı yazmak isteyenler için aşılmaz niteliktedir. Zarif, yazılım hatalarından arındırılmış, makul boyutlu bu program obez, kullanışsız, tekelci, çökmeye meyilli Word tarafından zorla oyun dışı bırakılmıştır. Şayet kullanım dışı kalmış bilgisayarları ofisteki dolabımda saklamamış olsaydım şimdiye kadar WordPerfect'i kullanamıyor olacaktım. Zaten elimde tek yedek bilgisayar kaldı! Ayrıca metinleri onlara her şeye kadir Word tarafından anlaşılabilir bir dosya olarak göndermezsem insanlar şikayet etme cüretinde bulunabiliyorlar. Artık Bir Word dünyasında yaşıyoruz, babalık. "Aş bunları" hapınızı alıp oturun.

* Alm. Tam veya her yönüyle sanat eseri. (e.n.)

Ama bunlar sadece sinir bozucu şeyler. Toplumsal açıdan gerçekten kayda değer süreğen zarara yol açan teknolojik gelişme –ki bu gelişme sürekli olarak zarar vermesine rağmen herkesin ortasında bundan şikayet etmeye komik duruma düşersiniz– cep telefonlarıdır.

Yaşadığım New York şehri sadece on yıl önce hâlâ, vatandaşların banal yatak odası hikâyelerini ortaya saçmayacak denli topluma saygı duyduğu, topluca yaşatılan kamusal alanlara sahipti. On yıl önce dünya sürekli bir lakırdı istilası altında değildi. Nokia'sını hava atmak için ya da zenginliğinin göstergesi olarak kullananları görmek o zaman da mümkündü. Veya daha çoğunlukla bir illet, bir sakatlık ya da bir koltuk değneği olarak kullananları. Doksanların sonunda New York'un her yerinde nikotin kültüründen cep telefonu kültürüne kesintisiz bir geçişin izleri vardı. Bir gün önce insanların gömlek cebinde Marlboro, ertesi günse Motorola vardı. Yalnız başına oturan bir kız bir gün önce elini sigarayla meşgul ederken, ertesi gün cep telefonuyla, siz olmadığınız aşikâr biriyle çok önemli bir konuşma yaparak oyalanıyordu. Bir gün çocuk bahçesindeki çocuklar elinde yeni bir oyuncak olan çocuğun etrafında toplanırken, diğer gün renkli ekranlı cep telefonuna sahip ilk çocuğun etrafında toplanıyordu. Bir gün uçak indiğinde yolcuların elleri ilk önce çakmaklarına giderken, ertesi gün telefonlarına sarılıyorlardı. Tiryakilerin masrafı eskiden günde bir paket sigarayken artık yüklü telefon faturaları oldu. Duman kirliliği ses kirliliğine dönüştü. Rahatsız edici unsur kısa sürede biçim değiştirse de kendine hâkim çoğunluğun restoranlarda, havaalanlarında ve diğer kamusal alanlarda zorba azınlıktan çektiği ıstırap tuhaf şekilde aynı kaldı. Mesela 1998'de ben daha sigarayı yeni bırakmışken, metroda oturmuş telefonlarını sinirli şekilde açıp kapatan, tüm telefonlarda bulunan meme benzeri antenleri kemiren ya da telefonlarını sanki annelerinin eliymiş gibi tutan diğer yolcuları izlemiş ve onlara karşı acımaya yakın bir şey hissetmiştim. Bu trendin ne kadar

süreceği bana hâlâ tartışmaya açık geliyordu o zaman: New York özel hayatını rahatsız edici şekilde döke saça ortalıkta dolaşan uyurgezer telefon bağımlılarıyla dolu bir kent mi olacak, yoksa insanların ortalık yerlerde kendilerine nispeten hâkim olması gerektiği kanaati mi galip gelecek?

Sonucu hepimiz biliyoruz. Cep telefonu, Ritalin ya da mega boy şemsiye gibi kamuoyu içinde ciddi bazı kesimlerin direnç gösterdiği türdeki teknolojik gelişmelerden değildi. Zaferi çabuk ve topyekûndu. Kötüye kullanımı makalelerde, gazete sütunlarında, çeşitli editörlere yazılan mektuplarda yerilip şikâyet konusu olmuş, derken bu kötüye kullanım düzeleceğine daha da şiddetlenince feryat figanlar artmış, sonra da sona ermiştir. Şikâyetler dikkate alındı, ufak tefek düzenlemeler yapıldı (trenlerde "sessiz vagonlar", restoranlarda ve spor salonlarında sessiz olunmasını için ricada bulunan küçük tabelalar), böylece cep telefonu teknolojisi daha fazla eleştirilme kaygısı yaşamaksızın rahat rahat zarar vermeye devam etti, çünkü daha fazla eleştiri bayat olacaktı ve şık durmayacaktı. Babalık!

Ama sırf bu probleme aşinayız diye kulağına taktığı kulaklıktan birileriyle konuşa konuşa sollama şeridinde yan şeritteki araçla aynı hızda seyreden şoföre burnumuzdan solumuyor değiliz. Ama yine de, ticari kültürümüzde her şey geveze sürücülerin haklı olduğunu ve başka herkesin hatalı olduğunu söylüyor; biz hatalılar özgürlük, hareket serbestisi ve sınırsız dakika sunan, cazip fiyatlardaki konuşma paketlerinin kıymetini bilmiyoruz. Ticari kültür eğer geveze sürücülerden rahatsızsak bunun sebebinin onlar kadar iyi vakit geçirememiz olduğunu söylüyor bize. *Bizim derdimiz ne?* Niye biraz rahatlamıyoruz, neden telefonumuzu elimize alıp Aile ve Arkadaşlar konuşma paketimizle sollama şeridinde iyi vakit geçirmenin yollarını bulmuyoruz?

Sosyal açıdan özürlü insanlar, toplumdan gelen eleştiriler akran baskısıyla susturuldu diye aniden daha olgun davranmaya başlamazlar. Daha da kabalaşırlar. Şu anda kötüye giden milli

vebalardan biri de alışveriş yapan müşterinin kasada ödeme yaparken telefonla konuşmasıdır. Benim semtimde, yani Manhattan'daki tipik kombinasyon, pahalı bir okuldan yeni mezun olmuş genç, beyaz bir kadın ile hemen hemen aynı yaşlarda ama toplumsal açıdan daha az avantajlı ve oraların sakini olan siyahi ya da latin kökenli kadından oluşuyor. Kasiyerin sizinle iletişim kurmasını beklemek ya da onunla iletişim kurma kararlılığınızdaki ilkeli tavrı takdir etmesini istemek elbette liberal bir kibirdir. Kasiyerin işinin monotonluğu ve düşük ücreti size can sıkıntısı ya da kayıtsızlıkla davranmasına olanak verir; buna en fazla söyleyebileceğiniz profesyonelce davranmadığıdır. Ama bu yine de sizin, bir kişi olarak onun varlığını kabul etme yönündeki ahlaki mesuliyetinizi azaltmaz. Bazı kasiyerlerin görmezden gelinmeyi önemsemediği doğruysa da büyük çoğunluğu müşteri bir iki saniyelik yüz yüze iletişim için bile telefonunu bırakmadığında buna gözle görülür şekilde sinirleniyor, kızıyor ya da üzülüyor. Kabahatli kişinin, aynen sollama şeridinde telefonla konuşarak yavaş yavaş giden sürücü gibi, keyfinin yerinde olduğunu, başkasını sinirlendirdiğinin farkında bile olmadığını söylemeye gerek yok. Benim tecrübelerime göre arkasındaki kuyruk ne kadar uzun olursa, müşteri kızın 1,98 dolarlık ödemeyi kredi kartıyla yapma ihtimali o kadar artıyor. Üstelik şifresiz ve imzasız ödeme yapılabilen mikroçipli bir kredi kartıyla değil, hani çıktıyı-bekle-ve-sonra-(ancak-ondan-sonra)-zombivari-bir-ağırlıkla-telefonu-bir-kulağından-diğer-kulağına-geçir-çıktıyı-imzalarken-onu-omzunla-çenen-arasına-sıkıştır-ve-bu-arada-o-Morgan-Stanley'li-çocuk-Zachary-ile-Etats-Uni-şaraphanesinde-bir-gece-daha-geçirip-geçirmeme-konusundaki-şüphelerini-ifade-etmeye-devam-et türü bir kredi kartıyla.

Giderek kötüleşen bu olumsuz davranışın bir olumlu toplumsal sonucu var. Savunmaya değer nadir kaynaklar olarak medeni kamusal alanlar adlı soyut nosyon tamamen ıskartaya çıkmış olabilir; fakat kötü davranışın o anda mağdur konumda-

kilerden oluşturduğu geçici mikro-topluluklarda hâlâ bir teselli bulmak mümkün. Arabanızın camından bakıp diğer arabalarda da burnundan soluyan sürücüleri gördüğünüzde ya da sinirlenmiş kasiyerle göz göze gelip onunla birlikte kafanızı salladığınızda, kendinizi daha az yalnız hissediyorsunuz. Bu yüzden, hepsi birbirinden berbat bütün bu cep telefonu kullanım alışkanlıkları arasında beni en çok rahatsız eden, herhalde görünüşte bir kurban olmadığı için, başka kimseyi rahatsız etmiyor görünen bir tanesi. On yıl önce pek rastlanmayan ama bugün hemen her yerde karşılaştığımız, telefona bağırarak söylenen şu sözlerle kapatma alışkanlığı: "GÖRÜŞÜRÜZ AŞKIM!" Ya da çok daha fenalık verici ve sinir edici olanı: "SENİ SEVİYORUM AŞKIM!" Bu durum bana gidip dilini anlamadığım bir ülkede, mesela Çin'de yaşama arzusu veriyor.

Öfkemin cep telefonlu parçası apaçık. Gap'te çorap alırken, bilet kuyruğunda bekleyip bir yandan da kafamın içindeki düşüncelerle meşgulken, yolcuların binmeye devam ettiği bir uçakta kitap okumaya çalışırken, yakınımdaki bir insanın yapış yapış özel hayatının içine çekilmek istemiyorum, hepsi bu. Toplumsal bir fenomen olarak cep telefonlarının korkunçluğu –paçamızı bırakmayan kötü haber– en temelde, mahrem ve şahsi olanın kamusal ve toplumsal alana dayatılmasını hem mümkün kılıp hem de teşvik etmesinden kaynaklanıyor. "Seni seviyorum"dan daha yüksek düzey bir ifade de olmadığına göre, bir kişinin ortalık yerde, herkesin içinde bunu öylesine alelade şekilde saçmasından daha kötü bir şey olamaz. Hatta "Siktir git, hıyar," bile daha az saldırgan bir ifadedir, zira böyle şeyleri insanlar kızgın olduklarında bağırarak ortalık yerlerde söylerler ve böyle bir şey bir yabancıya da kolaylıkla söylenebilir.

Arkadaşım Elisabeth, şu yeni "seni-seviyorum-aşkım" milli vebasının iyi bir şey olduğu konusunda beni temin ediyor. Ona göre yıllar önceki Protestan çocukluğumuzun baskıcı aile dinamiklerine karşı sağlıklı bir reaksiyon bu. Elisabeth, annenin sana

seni sevdiğini söylemesinde ya da senin ondan bunu duymanda ne gibi bir problem olabilir ki diye sordu bana. Ya bir insan bunu söylemeden göçüp giderse? Bugün böyle şeyleri birbirimize rahatça söylememiz güzel değil miydi?

Havaalanında bekleyen herkese kıyasla olağanüstü derecede soğuk ve şefkatsiz biri olma ihtimalimi kabul ediyorum; aynı şekilde, benim için (dost, anne baba, eş ya da kardeş) birini *seviyor* olmanın o ani ve ağır hissi çok mühim ve büyük bir his olduğundan onu en iyi ifade eden ibareyi yıpratmamak için özen gösterirken, başka insanlara göre ise böyle alelade ve rutin bir şekilde aynı gün içinde kolayca tekrar tekrar yaşanıp dile getirilmesine rağmen etkisini yitirmeyebileceği ihtimalini de kabul ediyorum.

Öte yandan, bazı şeyleri alışkanlıkla çok sık yinelemek ifadelerin anlamının içini de boşaltabilir. Joni Mitchell, "İki Taraf Birden" adlı şiirinin son iki dizesinde "yüksek sesle doğrudan" seni seviyorum demenin, böyle bir duygu yoğunluğunu sesle ortaya dökmenin yarattığı o ciddi hayretten bahseder. Stevie Wonder, on yedi yıl önce yazılmış şarkısında, sıradan bir öğleden sonra birini sadece "seni seviyorum" demek için öylesine aramaktan bahseder. O Stevie Wonder olduğu için (muhtemelen kendisi benden çok daha sevgi dolu bir insan) samimiyetine, en azından nakaratın son dizesinde şunu ekleme ihtiyacı duyana kadar yarı yarıya inanıyorum: "İşte bunu gerçekten yüreğimin derinliklerinden söylüyorum." Samimiyet itirafı eninde sonunda samimiyetsizlik göstergesidir.

Dolayısıyla Gap'te şu çorapları alırken sırada hemen arkamda duran anne küçük cep telefonuna "Seni seviyorum!" diye bağırdığında, bir şeylerin sahnelendiğini, hatta abartılı sahnelendiğini, kamuya sahnelendiğini ve bunlara küstahça maruz bırakıldığımızı hissetmeyecek denli güçlü olamıyorum. Evet, aslında alenen duyulması amaçlanmayan ailevi şeyler herkesin önünde bağıra bağıra ortaya dökülüyor; evet, insanlar kendilerini kaptırıyorlar. Ama "Seni seviyorum," sözü o kadar önem-

li, yüklü ve veda sözü olarak kullanımı o kadar bilinçli ki, bu sözü kazara duyduğumu düşünmüyorum ister istemez. Eğer bu annenin sevgi ilanı içtense, özel bir duygusal ağırlığı varsa, en azından bu sözü söylerken etrafındakilerin duymaması için azıcık da olsa bir özen göstermez miydi? Eğer gerçekten söylediğini kalbinin derinliklerinden gelerek kastediyorsa, onu *sessizce* söyleme gereği duymaz mıydı? Bir yabancı olarak beni, söylediğine kulak misafiri ederek agresif bir hak iddiasının tarafı kılıyor, öyle hissediyorum. Asgari seviyede, bu kişi bana ve orada olan herkese şöyle demiş oluyor: "*Benim* duygularım ve *benim* ailem senin toplumsal huzur ve rahatından daha önemli." Aynı zamanda sık sık şunu demek istediğinden de şüphe ediyorum: "Hepinizin şunu bilmesini istiyorum ki, benim soğuk nevale onun bunun çocuğu babam da dâhil olmak üzere çoğu insanın aksine, *ben* sevdiklerime onları sevdiğimi söyleyen bir insanım."

Ya da böyle anlatınca şimdi bana da gerçekten biraz delice gelmeye başlayan rahatsızlığımla bütün bunları kafamda kuruyor da olabilirim.

Cep telefonu teknolojisinin olgunluğa erişme tarihi 11 Eylül 2001. Cep telefonları o gün kolektif bilincimizde ümitsiz durumdaki insanlara mahremiyet sağlayan şeyler olarak yer etmiştir. Bugüne dek işittiğim, yüksek sesle söylenen her "seni seviyorum" cümlesinde ve daha genel çaplı ulusal iletişim cümbüşünde (ana babaların çocuklarıyla günde bir, iki, beş ya da on kez telefonda konuşarak iletişim halinde olma zorunluluğu), makus kadere sahip o dört uçakla iki kulede sarf edilen o kan dondurucu, tamamen yerinde söylenmiş "seni seviyorum"ların yankısını işitmemek çok zor. İşte beni böylesine sinir eden bu yankı, bunun bir yankı olması ve aşırı duygusallığı.

11 Eylül olaylarını yaşayış biçimim ise evde televizyon olmadığı için anormaldi. Sabah dokuzda editörümden bir telefon aldım, ofisinin penceresinden ikinci uçağın kuleye çarptığını

görüp beni aramıştı. Hemen dairemden çıkıp alt kattaki gayrimenkul ofisine gittim, en yakın televizyon oradaydı; konferans odasında bir grup çalışanla önce birinci, sonra ikinci kulenin çöküşünü izledik. Sonra kız arkadaşım geldi, günün geri kalanını radyo dinleyip internete bakarak, ailelerimizi sakinleştirerek, çatıdan ve (şehir dışına doğru ilerleyen yayalarla dolu) Lexington Avenue'dan, Manhattan'ın diplerinden tüten toz ve dumanla ortalığın iç bunaltıcı bir kasvete boğulmasını seyrederek geçirdik. Akşam Kırk İkinci Cadde'ye yürüyüp şehir dışından gelen bir arkadaşımızla buluştuk; yan caddelerden birinde akşam yemeği servisi yapan bir restoran bulduk. Masaların hepsi kafayı çeken insanlarla doluydu; savaş zamanlarındaki gibi bir ruh hali vardı. Restoranın barından çıkarken televizyona göz attım, ekranda George W. Bush vardı. Birisi, "Korkmuş bir fareye benziyor," dedi. Grand Central garında saat 6'da kalkacak trende yerimize oturmuş trenin kalkmasını beklerken kondüktöre Bronx'a ekspres sefer olmamasından şikâyet eden öfkeli bir yolcuyu izledik.

Üç gece sonra gece 11'den neredeyse sabah 3'e dek ABC News kanalında buz gibi bir odada oturdum. Odadan, kendisi de New Yorklu olan David Halberstam'ı görebiliyordum, video bağlantısıyla Maya Angelou'yla ve şehir dışından başka birkaç yazarla konuşuyordu; biz de Ted Koppel'a Salı sabahı yaşanan saldırılara dair edebiyatçı gözüyle yorum belirtmek üzere bekliyorduk. Bekleyiş uzun sürdü. Saldırının görüntüleri, binaların çöküşü ve çıkan yangın tekrar tekrar gösteriliyor; araya sıradan insanların ve onların hassas çocuklarının duygusal açıdan ne kadar olumsuz etkilendiklerine dair uzun sekanslar sokuluyordu. Aralarda yazarlardan biri veya ikisi altmış saniye boyunca söz alıyordu, sonra tekrar katliam görüntüleri, ölenlerin ve kaybolanların yakınlarıyla yapılan iç burkucu söyleşiler ekrana geliyordu. Üç buçuk saat içinde dört kez söz aldım. İkinci konuşmamda, Salı günkü saldırıların New Yorkluların kişiliğini derinden değiştirdiğine dair ortalıkta dolaşan yaygın söylentileri onaylamam

istendi. Trendeki kızgın yolcuyu düşününce bunu onaylayamadım. Oturduğum semtte Çarşamba öğleden sonra alışveriş yapan, dükkânlardan sonbahar kıyafetleri alan insanlardan bahsettim. Ted Koppel'in yanıtından, uğruna gecenin yarısı boyunca bekletildiğim görevi yerine getirmekte başarısız olduğum belli oldu. Kaşlarını çatarak kendi izleniminin çok farklı olduğunu; aslında saldırının New York şehrinin karakterini derinden değiştirdiğini söyledi.

Doğal olarak benim hakikati söylediğimi, Koppel'ınsa kendisine aktarılan fikirleri yinelediğini farz ettim. Ama Koppel televizyon izliyordu ve ben izlemiyordum. Ülkenin gördüğü en büyük zarar patojenden değil, bağışıklık sisteminin bu patojene verdiği aşırı devasa reaksiyondan kaynaklanıyordu; ben bunu anlamamıştım, çünkü televizyonum yoktu. Kafamdan salı günkü ölüm rakamlarını şiddete bağlı diğer ölüm rakamlarıyla kıyaslıyordum, 11 Eylül'den önceki otuz gün içinde trafik kazalarında üç bin Amerikalı ölmüştü; görüntüleri izlemediğim için rakamların önemli olduğunu düşünüyordum. Ülkenin geri kalanı aynı görüntüleri tekrar tekrar izleyerek *bilfiil gerçek zamanlı bir travma* yaşarken, ben tüm enerjimi uçak West Side otoyolu boyunca alçalırken pencere kenarında oturan kişi nasıl bir korku hissetmiştir ya da doksan beşinci katta sıkışıp kalmış biri altında uzanan çelik konstrüksiyon gıcırdayıp inlemeye başladığında neler yaşamıştır diye hayal etmeye ya da bunları hayal etmemek için direnmeye harcıyordum. Bu nedenle ben televizyondaki görüntülere maruz kalma travmasına karşılık olarak sonraki gün, hafta ve aylarda ortaya çıkan, devasa teknolojik-toplu-birbirinesarılma-maratonuna, televizyon yayınlarıyla yapılan bu ulusal grup terapisine ihtiyaç duymadım. Aslında bir süre bunun farkına bile varmadım.

Benim görebildiğim, Amerikan kamuoyu söyleminin ani, gizemli ve feci bir şekilde aşırı duygusallaştığıydı. İnsanların ailelerine veya evlatlarına duyduğu şefkati cep telefonlarına boca

etmesinde ve bu durumun etraftaki herkese karşı bir kabalık halini almasında mobil teknolojiyi suçlamaktan kendimi alamadığım gibi; kişisel olanın ulusalın önüne çıkarılmasında da medya teknolojisini suçlamaktan kendimi alamıyordum. Mesela 1941'de ABD'nin korkunç bir saldırıya kolektif irade, disiplin ve fedakârlıkla karşılık verdiği durumun aksine, 2001'de dehşetli görsellerimiz vardı. Kare kare durdurularak incelenebilen amatör çekimler vardı. Saf şiddeti ülkedeki tüm yatak odalarına getiren ekranlarımız vardı, ölüme giden insanların ümitsizlik içindeki son çağrılarını kaydedecek sesli mesajlarımız ve travmaları açığa çıkaracak ya da tedavi edecek son model psikolojimiz vardı. Ama saldırıların aslında ne anlama geldiğine ve mantıklı bir karşılığın nasıl olacağına gelince, fikirler değişiyordu. Dijital teknolojinin güzelliği buradaydı: Artık sansür yoktu, kimse sansür yüzünden sesini duyuramadığı için incinmeyecekti! Herkesin kendi fikrini ifade etme hakkı vardı! Dolayısıyla Saddam Hüseyin'in uçak korsanlarının biletini bizzat alıp almadığı, müzakere edilmeye açık bir konu olmaya devam etti. Bunun yerine, herkesin hemfikir olmakta hemfikir olduğu şey, 11 Eylül kurbanlarının ailelerinin Sıfır Noktası'ndaki anıt planını onaylama ya da veto etme hakkına sahip olduğuydu. Ayrıca herkes ölen polislerle itfaiyecilerin ailelerinin acısını paylaşabiliyordu. Ayrıca herkes ironinin öldüğünde hemfikirdi. Doksanların o içi boş ve kötü ironisi 11 Eylül'ün ardından "artık mümkün değil"di; yeni bir samimiyet çağına adım atmıştık.

Olumlu tarafından bakarsak, 2001'de Amerikalılar çocuklarına "Seni seviyorum," deme konusunda babalarından ya da dedelerinden çok daha iyi durumdaydılar. Peki, ya ekonomik açıdan rekabet etme? Ulus olarak elbirliğiyle çalışma? Düşmanları yenme? Güçlü uluslararası ittifaklar kurabilme? Belki de bu açılardan birazcık eksideydiler.

Annemle babam Pearl Harbor'dan iki yıl sonra 1943 sonbaharında tanışmışlar ve birkaç ay birbirlerine kart ve mektup göndermişler. Babam Great Northern demiryolu şirketinde çalışıyormuş, sık sık yollara düşüyor, küçük kasabalara gidiyor, köprüleri kontrol ya da tamir ediyormuş; annemse Minneapolis'de kalıyor, resepsiyon görevlisi olarak çalışıyormuş. Babamın anneme yazdığı mektuplar şu anda bende, en eskisi 1944 yılında Sevgililer Günü'nde yazılmış. Babam o sıra Montana, Fairview'daymış ve annem ona, üzerinde iyi dileklerde bulunan tatlı bir bebek, küçük bir çocuk ya da yavru hayvan bulunan şu Sevgililer Günü kartlarından göndermiş, ertesi yıl da evlenmişler. Kartın (babam da kendine gelen kartı saklamış) ön yüzünde at kuyruklu küçük bir kız resmi var, kızın yanında da yanakları kızarmış, gözlerini utangaçça kaçıran küçük bir oğlan çocuğu var, ikisi de ellerini çekingen bir edayla arkalarında tutuyorlar.

Keşke küçük bir taş olsaydım,
Çünkü sonra yaşlandığımda
Belki bir gün
"Cesur bir taş" olduğumu anlayacağım

Kartın içinde yine aynı iki çocuğun resmi var ama bu sefer el ele tutuşmuşlar, altına da annem küçük kızın ayağının dibine el yazısıyla adını yazmış (Irene). Ardından ikinci bir dörtlük geliyor:

Bu gerçekten işe yarardı
Bana kesinlikle uyardı
Çünkü sana "lütfen sevgilim ol" diyecek
Diyecek "cesareti" başka nasıl bulacaktım

Babam da karşılığında Fairview, Montana'dan, 14 Şubat'ta şu mektubu yazmış:

Salı Akşamı

Sevgili Irene,

Sevgililer Günü'nde seni hayal kırıklığına uğrattığım için beni affet. Hatırladım ama burada hediyelik eşya satan dükkânda Sevgililer Günü kartı bulamadım, sonra da manava ve hırdavatçıya sormaktan utandım. Sevgililer Günü'nü biliyorlar elbette. Bilerek mi yoksa tesadüfen mi bilmiyorum ama senin kartın duruma mükemmel şekilde uyuyor fakat tahmin ediyorum ki sana buradaki taş problemimizden bahsetmişimdir. Bugün elimizde hiç taş kalmadı, ben de bu yüzden küçük ya da büyük, herhangi bir boyutta taş olsa elimizde keşke diyordum, çünkü taş gelene kadar hiçbir şey yapamayacağız. Zaten müteahhit çalışırken benim yapabileceğim pek az şey vardı, şimdiyse hiç yok. Bugün sırf zaman geçirmek için ve biraz da spor olsun diye köprüde çalıştığımız yere dek yürüdüm; yaklaşık 6 km, sert ve soğuk rüzgârda yürümek için bayağı uzun bir mesafe. Sabah yük treniyle taş gelmezse oturup felsefe okuyacağım, böyle geçirdiğim bir gün için bana para ödemelerinin doğru bir şey olduğunu söylemek zor. Burada zaman geçirmek için yapılabilecek diğer tek şey de otel lobisinde oturup kasaba dedikodularını dinlemek, buranın gediklileri de bu işi seve seve yapıyor. Sen olsan burayı severdin, çünkü burada hayatın geniş bir kesitini görmek mümkün, kasaba doktorundan ayyaşına kadar. Muhtemelen en ilginci de ayyaş: Bir zamanlar N.D. Üniversitesi'nde ders veriyormuş, gerçekten zeki birine benziyor, sarhoşken bile. Normalde burada Steinbeck'e ilham olabilecek kaba saba konuşmalar yapıyoruz, fakat bir akşam gelen iri yarı bir kadın hemen uyum sağladı. Bütün bunlar bizim kentte ne kadar korunaklı hayatlar sürdüğümüzü fark etmeme neden oldu. Ben küçük bir kasabada büyüdüm, burada kendimi evimde gibi hissediyorum; ama bir şekilde şimdi her şey gözüme farklı görünüyor. Bu konuda sana daha anlatacaklarım var.

Cumartesi gecesi St. Paul'e dönmeyi düşünüyorum ama şimdiden kesin bir şey söyleyemem. Geldiğimde seni ararım.

Tüm sevgimle
Earl

Babam bu mektubu yazdığında yirmi dokuz yaşına daha yeni girmişti. Annemin o zamanlar tüm masumiyeti ve iyimserliğiyle bu mektubu nasıl algıladığını bilmemiz imkânsız; ama genel olarak, beni büyüten kadını düşündüğümde, bunun romantik ilişkisi olan birinden almayı beklediği mektup olmadığını kesinlikle söyleyebilirim. Sevgilisinin yaptığı zekice söz oyununu *demiryolundaki mızırlara* gönderme olarak algılamak? Tüm yaşamını babasının barmen olarak çalıştığı otel barından kurtulduğu için şükrederek geçirmiş biri olan anneme, bir *ayyaşın* "kaba saba" konuşmalarının *heyecan vereceğini* düşünmek? Sevgiliden beklenen tatlı sözler nerede? Rüyadan çıkma aşk sözcükleri nerede? Belli ki babamın onun hakkında öğrenmesi gereken bayağı bir şey varmış.

Diğer yandan bu mektup bana yine de sevgi dolu görünüyor. Babamın anneme duyduğu sevgi, en azından: Onu göndermek için sevgililer günü kartı bulmaya çalışmış, yazdığı kartı dikkatle okumuş, onun yanında olmak istediğini söylemiş, onunla paylaşmak istediği şeyler olduğunu belirtmiş, tüm sevgisini göndermiş ve onu en kısa zamanda arayacağını söylemiş. Ama bu aynı zamanda daha geniş bir dünyaya karşı bir sevgi: o dünyadaki çeşit çeşit insana, büyük şehirlere ve küçük kasabalara, felsefe ve edebiyata, çok çalışmaya ve adil ücrete, sohbete, düşünmeye, sert rüzgârda yapılan uzun yürüyüşlere, dikkatle seçilen sözcüklere ve düzgün imlaya duyulan bir sevgi. Mektup bana babam hakkında sevdiğim pek çok şeyi hatırlatıyor: nezaketi ve ılımlılığı, zekâsı, beklenmedik mizah duygusu, merakı, dürüstlüğü, ihtiyatlı oluşu ve ağırbaşlılığı. Ama mektubu annemin koca gözlü bebekler ve saf duygu kokan sözcüklerle donanmış Sevgililer Günü kartıyla yan yana koyduğumda dikkatim, annemin ve babamın ilk yıllardaki gözü kapalı mutluluklarının ardından karşılıklı hayal kırıklığıyla geçen yıllara kayıyor.

Annem yaşlılık yıllarında, babamın onu sevdiğini bir kez olsun söylemediğinden yakınmıştı bana. Babamın anneme bu iki büyük sözcüğü hiçbir zaman söylemediği doğru olabilir, bunu

söylediğini ben de hiç duymadım. Fakat babamın bu sözcükleri ona yazarak ifade etmediği kesinlikle doğru değildi. İkisinin yazışmalarını okuma cesaretini toplamak yıllarımı aldı, bunun bir sebebi şuydu: Annem öldükten sonra göz attığım ilk mektubu babam yazmıştı ve bir sevgi sözcüğüyle başlıyordu (Irenie), babamı tanıdığım otuz beş yıl boyunca ağzından böyle bir hitap çıktığını hiç duymamıştım ve mektubun sonundaki itiraf ("Seni seviyorum, Irene") görmeye dayanabileceğimden fazlasıydı. Babamdan duyabileceğim bir söze kesinlikle benzemiyordu, bu yüzden tüm mektupları ağabeyimin çatı katındaki bir sandığın içine tıktım. Daha yakın zamanda onları oradan çıkarıp okumayı başardığımda, babamın hem evlenmeden önce hem de evlendikten sonra yazılı olarak aslında defalarca o iki büyük sözcükle anneme sevgisini itiraf ettiğini gördüm. Ama belki de sözlü olarak hiç ifade etmemişti, annemin hafızasında da o nedenle böyle yer etmişti. Yazılı itirafları kırklarındaki karakterine uygun düşmediğinden, belki anneme de tuhaf ve gerçekdışı gibi gelmişti, nitekim bana da hâlâ öyle geliyor. Annem aslında yakınırken, görünüşte sevgi dolu sözlerle üzeri örtülen daha derin bir hakikati hatırlıyordu. Babam, annemin ona yazdığı notlardaki duygu seline ("Seni tüm kalbimle seviyorum," "Ah, seni ne kadar çok seviyorum!" vb.), suçluluk duygusu içinde yanıt vermeye çalışmış da olabilir; babam da anneme romantik bir aşkla karşılık vermeyi ya da nasıl Montana, Fairview'da bir Sevgililer Günü kartı bulmaya çabalamışsa (ona çabalamak denebilirse), aynı şekilde romantik davranmaya çabalamayı kendine görev bilmişti belki de.

Judy Collins yorumuyla "İki Taraf Birden" dilime takılan ilk pop şarkısıydı. Ben sekiz ya da dokuz yaşlarındayken radyoda sürekli bu şarkı çalıyordu. Sadece Judy Collins'in sesine âşık olmamla birlikte bu şarkının "yüksek sesle" aşkını ilan etmekten bahsetmesi, "Seni seviyorum" ifadesinin asıl öneminin cinsel olduğundan emin olmamı sağlamıştı. Yetmişleri sağ salim

atlattım ve ender duygusal anlarda erkek kardeşlerime, yakın erkek arkadaşlarıma onları sevdiğimi söyleyebilir biri haline geldim. Ama ilkokul ve ortaokul süresince bu sözcüğün benim için tek bir anlamı vardı: "Seni seviyorum", sınıfın en güzel kızının yazdığı notun altında görmek istediğim ya da okulca gittiğimiz piknikte kulağıma fısıldamasını arzu ettiğim bir cümleydi. O yıllarda, hoşuma giden bir kızın bunu bana söylemesi ya da yazması yalnızca birkaç kez gerçekleşti. Fakat gerçekleştiğinde tam bir adrenalin patlaması yaşamıştım. Üniversiteye gidip Wallece Stevens okumaya başladıktan ve onun "Le Monocle de Mon Oncle"da, benim gibi rasgele sevgi arayan insanlarla alay ettiğini gördükten sonra bile —

Eğer her şey seksten ibaretse, o zaman titreyen her el
Arzu edilen sözcükleri oyuncak bebekler gibi ciyaklatabilir bize

— bu sözcüklere duyduğum arzu aralanan bir ağzın, sunulan bir vücudun, sarhoş edici yakınlık vaadinin göstergesi olmaya devam etti. Dolayısıyla bu sözcükleri sürekli duyduğum kişinin annem olması, durumu hayli yakışıksız kılıyordu. O erkeklerle dolu bir evdeki tek kadındı, karşılığını alabilmesine imkân olmayan öyle bir duygu fazlalığı içinde yaşıyordu ki, bunun romantik ifadelerine sarılmaktan kendini alıkoyamıyordu. Bana gönderdiği kartlar ve sarf ettiği sevgi sözcükleri bir zamanlar babama gönderip söylediklerinin ruhen aynısıydı. Ben doğmadan çok önce annemin taşkın hisleri babama dayanılmaz derecede bebekçe gelmeye başlamıştı. Benim içinse yeterince bebekçe değillerdi. Onlara karşılık vermekten kaçınmak için incelikli mesafeler koyuyordum. Çocukluğumda, annemle ikimizin evde yalnız kaldığımız uzun haftalar boyunca, "Seni seviyorum", "Ben de seni seviyorum" ve "Sevgiler," ifadeleri arasındaki sevgi yoğunluğu farklılıklarına sımsıkı tutunarak o dönemleri atlattım. Yaşamsal olan asla "Seni seviyorum" veya "Seni seviyorum, anne" deme-

mekti. En az acı verici alternatif neredeyse duyulamayacak şekilde "Sevgiler" demekti. Ama "Ben de seni seviyorum" ifadesi, yeterince hızlı ve sadece bir karşılık verildiğini ima eden "de" bağlacına vurgu yaparak söylenirse, sakil anlarda kurtarıcı olabiliyordu. Böyle mırıldanmalarım nedeniyle bana hiç çıkıştı ya da zor anlar yaşattı mı hatırlamıyorum, çünkü bazen kaçak bir homurtuyla yanıt vermekten fazlasını yapamadığım zamanlar oluyordu. Ama bana şunu da hiç söylemedi: "Seni seviyorum" yüreğim bu hisle dolu olduğu için söylemekten hoşlandığım bir şey ve senin de her seferinde karşılığında bana "Seni Seviyorum" demene gerek yok. Dolayısıyla bugün birinin cep telefonuna "Seni seviyorum" diye bağırmasına maruz kaldığımda, bu sözde bir zorlama hissediyorum.

Yaşam ve merak dolu mektuplar yazan babam, kendisi dışarıda erkekler dünyasında keyif çatarken annemi kırk yıl boyunca temizlik ve yemek işleriyle baş başa bırakmakta bir sakınca görmedi. Ona göre hem evliliğin küçük dünyasında hem de Amerikan yaşamının daha büyük dünyasında kural buydu: Hayata irade koyamayanlar duygusal olurdu; koyanlar için ise tam tersi geçerliydi. Çeşitli 11 Eylül sonrası isterileri, hem seni-seviyorum salgını hem de paçavra kafalılara* karşı duyulan yaygın korku ve nefret, güçsüzlerin ve sersemleyenlerin isterileridir. Eğer annemin önünde daha geniş bir başarı ufku olsaydı, duygularını daha gerçekçi hedeflere yöneltebilirdi.

Babam günümüz standartlarına göre soğuk, baskıcı ya da cinsiyetçi biri gibi görünebilir, ama bana sarf ettiği o kadar sözcüğün arasında beni sevdiğini hiç söylemediği için ona minnettarım. Babam mahremiyeti severdi, yani kamusal alana saygı gösterirdi. Sınırlara, protokole ve akla inanırdı, çünkü onlar olmaksızın bir toplumun müzakere ederek çıkarlarına en uygun kararları al-

* *Ragheads.* Sarıklı Ortadoğulu klişesinden çağrışımla yaratılmış, esmer tenli, başı sarılı insanlara yönelik bir aşağılama sözcüğü. (e.n.)

masının imkânsız olduğunu düşünürdü. Eğer annemle birlikteyken biraz daha duygularını dışa vuran biri olmayı öğrenseydi, bu bilhassa benim için çok hoş olabilirdi. Fakat ben cep telefonundan bir ebeveynin ne zaman seni-seviyorum diye bağırdığını duysam, babam böyle bir insan olduğu için şükran duyuyorum. Çocuklarını her şeyden daha çok severdi. Söyleyemese de böyle hissettiğini bilirdik; bu hissini bildiğime ve ondan bunu söylemesini asla beklemediğime dair bana güvenebilirdi: İşte ona karşı hissettiğim sevginin özünde tam da bu var. Ona asla yüksek sesle söylememeye dikkat ettiğim bir sevgi.

Ama yine de bu kolay kısımdı. Babamın şu anda bulunduğu yer açısından –artık yaşamıyor– aramızda sessizlikten başka aktarılabilecek bir şey yok. Hiç kimse bir ölüden daha fazla mahremiyete sahip olamaz. Hayattayken uzun yıllar boyu konuştuğumuzdan sadece birazcık daha az konuşuyoruz artık, o kadar. Özlediğimi fark ettiğim; tartışmak, bir şeyleri göstermek, bizzat evimde görmek, birlikte eğlenmek ve pişmanlığımı dile getirmek istediğim kişi ise annem. Cep telefonlarının saldırısına öfkelenen yanım babamdan geliyor. BlackBerry'imi sevmeme sebep olan, telefonu açıp dünyaya katılmak isteyen tarafımsa annemden. İkisi içinde daha modern olan annemdi; her ne kadar gerçekte failliği olan babamsa da, sonunda kazanan taraf hep annemdi. Eğer hâlâ hayatta ve St. Louis'de yaşıyor olsaydı, eğer siz de Lambert Havaalanı'nda yanımdaki koltukta oturmuş New York uçağını bekliyor olsaydınız, ona seni seviyorum dediğimi duyup rahatsız olabilirdiniz. Ama yine de olabildiğince alçak sesle söylerdim.

DAVID FOSTER WALLACE

[cenaze törenindeki konuşma, 23 Ekim 2008]

Dave çoğu yazar gibi, hatta hepsinden daha fazla, olayların kontrolü altında olmasını severdi. Kaotik sosyal durumlar onu kolayca strese sokardı. Yanında Karen olmadan bir partiye gittiğini sadece iki kez gördüm. Bunlardan biri Adam Bagley'nin verdiği partiydi, onu resmen sürükleyerek götürmek zorunda kaldım ve daha sokak kapısından girer girmez, gözümü üzerinden bir saniye ayırmıştım ki bir U dönüşü yaptı ve tütün çiğneyip kitap okumak üzere benim evime geri gitti. İkinci partide kalmaktan başka seçeneği yoktu, çünkü bu parti Sonsuz Şaka'nın yayımlanışı şerefine veriliyordu. Abartılı bir resmiyetle, eziyet içinde herkese tekrar tekrar teşekkür ederek bu partiden sağ çıktı.

Dave'i olağanüstü bir öğretmen yapan şeylerden biri işinin biçimsel yapısıydı. O sınırlar içerisinde, bitmek tükenmez bir kaynak olan insaniyetini, bilgeliğini ve uzmanlığını güven içinde ortaya koyabiliyordu. Röportajlar da aynı şekilde yapısı gereği onun için güvenliydi. Konu Dave olduğunda gevşeyebilir, kendisiyle röportaj yapan kişiyle başa çıkabilirdi. Eğer röpörtajı yapan kendisiyse, işinin incelikleriyle gerçekten ilgilenen biriyle tanışmaktan heyecan duyan iyi bir teknisyen (John McCain'in kameramanı gibi biri veya radyoda iyi bir tonmayster) bulabildiyse iyi iş çıkarırdı. Dave detayları sırf detay oldukları için severdi, ama detaylar aynı zamanda tıka basa sevgi dolu yüreği için bir çıkış yoluydu: Detaylar, başka bir insanla nispeten güvenli bir ara zeminde bağlantı kurmasının yoluydu.

Doksanların başlarında sohbetlerimize ve yazışmalarımıza konu olan şey aşağı yukarı, edebiyatın tanımıydı. Dave'i ondan aldığım ilk mektupla sevmeye başlamıştım, ama onunla Cambridge'te yüz yüze tanışma girişimlerimin ilk ikisini bir şekilde geri çevirdi. Birlikte zaman geçirmeye başladıktan sonra bile buluşmalarımız genelde stresli ve telaşlı, mektuplaşmalarımıza kıyasla *daha az* samimi olurdu. Onu ilk görüşte sevdiğim için kendimi daima yeterince eğlenceli ve akıllı olabileceğimi ispatlamaya zorluyordum; oysa onun uzaklara doğru bir bakışı vardı ki, bana kendimi ispatlamakta başarısız olduğum hissini veriyordu. Hayatımda pek az şey Dave'i güldürmekten daha büyük bir doyum vermiştir bana.

Fakat şu "başka bir insanla, nispeten güvenli bir ara zeminde kurulan bağlantı" meselesine gelince: Kurmacanın işte bu işe yaradığına karar vermiştik. Hemfikir olmakta hemfikir olduğumuz düşünce, roman yazmanın "yalnızlıktan kurtulmanın bir yolu" olduğu idi. Dave, yazılı dil üzerindeki kadar mutlak ve muhteşem bir denetime başka hiçbir yerde sahip değildi. Yaşayan tüm yazarlar içinde retoriğe en hâkim, en heyecan verici ve en yaratıcı olanıydı. Üç sayfalık bir paragraf oluşturan ve meşum bir mizahla ya da inanılmaz bir güçle ifade edilmiş özbilinçle dolu, yetmiş, yüz ya da yüz kırk sözcük içeren bir cümle düşünün: Bu cümle yapısının o tüyleri diken diken eden titizliğinden tüten temiz havayı soluyabilir; yüksek, alçak, orta, teknik, hipster, saplantılı, felsefi, yerel, vodvil tarzı, nasihat veren, kabadayı, kırık kalpli, lirik söyleyiş seviyeleri arasında hiç çaba sarf etmeden, mükemmel şekilde dans edişini görebilirsiniz. Onu tanıdığım yirmi yılın büyük kısmında, onları üretebildiği zamanlarda bu cümleler ve sayfalar onun sahip olduğu en güvenli, en sahici ve en mutlu yuvaydı. Bu yüzden size, mesela birlikte çıktığımız küçük bir yolculuktaki atışmalarımızın öyküsünü anlatabilirim ya da bende kaldığı zamanlarda çiğnediği tütünden evime sinen kekliküzümü kokusundan bahsedebilir yahut yaptığımız

sakil satranç maçlarından söz edebilirim, hatta bazen yaptığımız daha da sakil tenis turnuvalarını –oyunun rahatlatıcı yapısının altında kaynayan o derin kardeşçe rekabeti– anlatabilirim, fakat gerçekten de her zaman için temel olan yazmaktı. Dave'i tanıdığım sürenin çoğunda onunla en yoğun etkileşimim koltuğumda tek başıma oturup ve gecelerce Sonsuz Şaka'nın taslağını okurkenkiydi. İlk kez bu kitapta dünyayı ve kendini istediği gibi düzenlemişti. En mikroskopik seviyede: Dave Wallace bu dünyada yaşamış en tutkulu ve en titiz imlacıydı. Küresel seviyede ise yüzlerce sayfalık dünya çapında bir şaka üretmiş kişiydi; ne var ki mizahının tarzı ve niteliği sayfalar boyunca hiç sekteye uğramasa da, komikliği bölüm bölüm giderek azalıyordu; öyle ki kitabın sonuna doğru insan kitabın adının Sonsuz Hüzün de olabileceğini hissediyordu. Dave'inki bu güne dek görülmemiş bir başarıydı.

İşte bu adam; olağanüstü bir eşi, her zaman yanında olan geniş bir yerel ilişkiler ağı, nefis bir kariyeri, güzel bir okulda harika öğrencilerle nefis bir işi olan, yakışıklı, zeki, komik, nazik bu Ortabatılı adam kendi canına kıydı ve geridekileri (Sonsuz Şaka'daki) şu soruyla baş başa bıraktı: "Ee, o zaman *senin* hikâyen ne?"

Basit, iyi ve modern bir hikâye şöyle devam ederdi: "Sevimli, yetenekli bir şahsiyet beynindeki şiddetli kimyasal dengesizliğin kurbanı oldu. Kişi olarak Dave'in kendisi ayrı, hastalık ayrı bir şeydi ve bu hastalık aynen kanser gibi onu öldürdü." Bu hikâye bir bakıma doğru, ama tamamen yetersiz. Eğer bu hikâye size yeterli geldiyse Dave'in yazdığı hikâyelere ihtiyacınız yok demektir; özellikle bu ikiliği, diğerlerinden ayrılığı ve hastalığı sorunsallaştırdığı ve bunlarla doğrudan dalga geçtiği hikâyelerine. Buradaki bariz paradoks, bir anlamda Dave'in kendisinin sonunda bu basit hikâyeyle tatmin olması, geçmişte yazdığı ve gelecekte yazabileceği daha ilginç hikâyelerle olan bağlantısını kesmesidir. İntihar eğilimi baskın çıktı ve yaşayanların dünyasındaki başka her şeyi anlamsız kıldı.

Fakat bu demek değildir ki bizim için anlatacak başka anlamlı hikâyeler yok. 12 Eylül akşamına nasıl vardığına dair on farklı hikâye anlatabilirim; bu hikâyelerin bazısı çok karanlıktır, bazıları beni daha çok öfkelendirir ve çoğu Dave'in ergenliğinin sonlarında ölümün kıyısına gelmesine karşı, bir yetişkin olarak aldığı pek çok önlemi, intibak çabasını göz önüne alır. Ama gerçek olduğunu bildiğim çok da karanlık olmayan bir hikâye var ki şimdi onu anlatmak istiyorum, çünkü Dave'in hiçbir zaman sıkıcı olmayan dostluğu gibi büyük bir mutluluğa ve ayrıcalığa nail oldum.

Olayları kontrol altında tutmaktan hoşlanan insanlar samimiyet kurmakta güçlük çekerler. Samimiyet anarşik, karşılıklı ve tanımı gereği kontrol edilemezdir. İnsanın olayları kontrol etme isteği korkudan kaynaklanır; yaklaşık beş yıl önce, gözle görülür şekilde, Dave korkmayı bıraktı. Bu kısmen Pomona College'da iyi ve kalıcı bir konuma gelmesinden kaynaklanıyordu. Gerçekten önemli olan diğer sebepse ona uygun, doğru kadını bulmuş olması ve bu kişinin ona hayatında ilk kez, daha dolu ve nispeten sınırları daha esnek bir yaşam ihtimalinin kapısını açmasıydı. Telefonda konuşurken bana beni sevdiğini söylemeye başladığını farketmiş ve onu güldürmek ya da zeki olduğumu ispatlamak için artık o kadar uğraşmam gerekmeyeceğini hissetmeye başlamıştım. Karen'la birlikte onu bir haftalığına İtalya'ya götürmeyi becerdik ve birkaç yıl önce yapacağı gibi günlerini otel odasında oturup televizyon izleyerek geçirmek yerine öğle yemeklerinde terasta ahtapot yedi, uzun akşam yemeklerine katlandı, arada diğer yazarlarla birlikte zaman geçirmekten keyif aldı. Herkesi, belki de en çok kendini şaşırttı. Tekrar yapabileceği gerçekten eğlenceli bir şey bulmuştu.

Bir yıl sonra, yirmi yıldan uzun süredir yaşamına istikrar kazandıran ilaçlarını bırakmaya karar verdi. Buna gerçekten niye karar verdiğinin ise yine farklı hikâyeleri bulunabilir. Ama bu-

nun hakkında konuşurken Dave'in benim için aşikâr kıldığı bir şey var: Daha sıradan hazlara, aşırı derecede kontrollü olmayan sıradan bir yaşama şans vermek istiyordu. Bu karar Karen'a duyduğu sevgiden, yeni ve daha olgun bir yazı türü üretme arzusundan, farklı türde bir geleceğin emarelerini görmüş olmasından kaynaklanıyordu. Bunu denemek onun için inanılmaz derecede korkutucu ve çok cesurca bir şeydi, çünkü Dave sevgi dolu bir insandı ama aynı zamanda korku doluydu; sonsuz hüznün derinliklerine her an dalabiliyordu.

O yıl inişli çıkışlı geçerken Haziran'da bir kriz atlattı ve çok zor bir yaz geçirdi. Temmuz'da onu gördüğümde, aynen ergenliğinin ileri dönemlerinde geçirdiği ilk büyük krizde olduğu gibi çok zayıf düşmüştü. Daha sonra Ağustos'ta telefonda yaptığımız son konuşmalardan birinde, benden işlerin nasıl yoluna girebileceğini ona anlatmamı istedi. Önceki yıl sohbetlerimizde bana söylediği şeyleri yineledim ona. Bir kişi ve yazar olarak hayatında gerçek değişiklikler yapmak istediği için berbat ve tehlikeli bir yerde olduğunu söyledim. Ölümün kıyısına geldiği son seferinde bundan sağsalim çıktığını, hem de çıkar çıkmaz krizden öncekilerden yıldızlar kadar ötede bir kitap yazdığını söyledim. İnatçı bir kontrol delisi ve her şeyi bildiğini iddia eden biri olduğunu söyledim –"Sen de öylesin!" diye bağırdı bana– bizim gibi insanların kontrolü bırakmaktan çok korktuğunu, öyle ki bazen kendimizi açılmaya ve değişmeye zorlamanın tek yolunun kendimizi sefaletin ve yıkımın kıyısına götürmek olduğunu söyledim. İlaçlarını bırakmayı göze aldığını çünkü büyümek istediğini ve daha iyi bir hayat arzu ettiğini söyledim. En iyi yazısını henüz yazmamış olduğunu düşündüğümü söyledim. "Bu hikâyeyi sevdim," dedi. "Bana bir iyilik yapıp dört beş günde bir arayıp böyle hikâyeler anlatır mısın?"

Ne yazık ki ona hikâye anlatacak tek bir fırsatım daha oldu ve o zaman da beni işitmiyordu. Korkunç bir şekilde an be an

kaygı ve acıyla pençeleşiyordu. Onu daha sonra tekrar aradığımda telefonu açmadı veya mesajlara cevap vermedi. Hikâyenin ulaşamayacağı sonsuz hüzün kuyusuna atlamıştı, oradan geri çıkamadı. Ama özenilecek, çok güzel bir masumiyeti vardı ve çabalıyordu.

ÇİN MALI PAFİN*

* İngilizce, *puffin*. Kuzey Pasifik ve Kuzey Atlantik'te yaşayan, Türkiye'de bulunmayan, iri turuncu gagalı bir denizkuşu. (e.n.)

Pafin, ağabeyim Bob'un Noel hediyesiydi. Logosuz plastik bir poşetin içinden çıktı; pelüş bir oyuncak ya da kukla gibi bir şey olmalıydı. Gövdesi yapağı gibi bir kumaşla kaplıydı; turuncu renkte, insana sıkma arzusu veren büyük bir gagası vardı; siyah pelüşten bir üçgenin içine yerleştirilmiş olan gözlerinde üzüntü, kaygı ya da ayıplamayı andıran bir bakış okunuyordu. Ona hemen ısındım. Komik bir ses ve kişilik vererek onu California'lı hayat arkadaşımı eğlendirmek için kullanmaya başladım. Bob'a coşkulu bir teşekkür notu yazdım, o da bana pafinin oyuncak değil bir golf aksesuarı olduğunu belirten bir yanıt yazdı. Onu Güneydoğu Oregon'da bir golf kulübü olan Bandon Dunes'tan almıştı; kendisi de Oregon'da yaşıyordu ve amacı bana orada hem kuş gözlemleyip hem de golf oynayarak iyi vakit geçirebileceğimi hatırlatmaktı. Pafin aslında golf sopasının ucuna geçirilen bir kılıftı.

Sosyal sebeplerle yılda bir iki kez golf oynasam da sorun şu ki, bu oyuna dair hemen hiçbir şeyden hoşlanmıyorum. Oyun bana hali vakti yerinde beyaz erkeklerin iş gününe denk zaman dilimlerini sistemli bir şekilde öldürmesi gibi görünüyor. Golf toprağı, suyu tüketir, yaban hayatı yerinden eder ve kentin yayılmasını teşvik eder. Televizyonlarda çok önemli bir şeymiş havasında fısıldayarak yapılan golf analizlerini, bu oyunun kendi kendine biçtiği o adabı sevmiyorum. Hepsi bir yana, oyunu bu kadar kötü oynamaktan hoşlanmıyorum. Tersten okursanız eğer golf "kırbaç(lamak)" anlamına gelir.*

* İngilizcede "*flog*" sözcüğü "kırbaçlamak, kamçılamak" demektir. (ç.n.)

Ucuz bir golf takımım var ama pafini asla bir golf sopasının tepesine oturtmam. Bir kere, California'lı hayat arkadaşım her gece onunla yatıyor. Pafin hemen ailenin bir üyesi oluverdi. Doğal yaşamda gerçek pafinler (diğer açık deniz kuşları gibi) okyanuslardaki aşırı avlanmadan ve yavrulama alanlarının bozulmasından zarar görüyor, ama New York şehrinin ortasından bakıldığında doğa insana sevmek için pek soğuk ve soyut bir şey olarak görünebilir. Ne var ki oyuncak sıcak ve tüylü, hem de yanı başımızda.

Jane Smiley'nin müthiş romanı *Greenlanders*'ta [Grönlandlılar] bir kutup ayısı yavrusunu evine getirip oğlu gibi büyüten Norveçli bir çiftçinin öyküsü anlatılır. Kutup ayısı okumayı öğrense de diğer açılardan bir ayı olarak kalır, bir ayının devasa iştahına sahiptir ve sonunda çiftçinin koyunlarını yemeye başlar. Çiftçi ayıdan kurtulması gerektiğinin farkındadır ama bir türlü gönlü buna razı gelmez, çünkü (hikâyenin anlattığına göre) ayının çok yumuşak bir kürkü ve çok güzel kara gözleri vardır. Smiley için ayı bir metafor olarak karşı durulmayacak denli hazla dolu yıkıcı tutkuyu temsil eder. Ama hikâye aynı zamanda bir şeyi duygusal açıdan aşırı putlaştırmaya karşı doğrudan bir uyarıda da bulunur. *Homo sapiens* katı doğa yasasını hiçe sayarak, diğer hayvanların ailesinin parçası olduğuna inanmak isteyen hayvandır. Diğer türlere karşı sorumluluğumuza dair iyi bir etik sav ortaya koyabilirim; ama yine de bazen biyolojik çeşitliliğe ve hayvanların refahına olan ilgimin kökeninde, çocukluk odama, onun pelüş oyuncaklarla dolu, bir sıcaklık ve kucaklaşma, türler arası uyum fantezisi olan dünyasına geri çekilme hissinin bulunup bulunmadığını merak ediyorum. Smiley'nin ayıya tutkun çiftçisi de sonunda doymak bilmez ayı-çocuğuna kendi kolunu sunmak zorunda kalır.

Geçen güzün sonlarında, *Times* çevre kirliliği, susuzluk, çölleşme, türlerin yok oluşu ve Çin'de ormanların yok edilmesiyle ilgili uzun makalelerden oluşan bir dizi yayımlanmaya başlamış ve ben bu makalelerin hiçbirinin elli kelimesinden fazlasını

okumayı beceremediğim bir yeni cipin reklamı yayımlanmaya başladı. Muhtemelen görmüşsünüzdür: Balta girmemiş bir ormandaki boş bir otoyolda bir sincap, bir kurt, iki tane kulaklı toygar kuşu ve cip sürücüsü hızla aşağı inerken bir şarkıya katılarak bir araya gelirler. Benim reklamda en hoşuma giden kısım, kurdun kuşlardan birini yuttuğu, cip sürücüsünün ayıplayan bakışını görünce de aynen geri tükürüp aceleyle şarkıya girdiği andı. Ciplerin toygarlar için kurtlardan bile daha zararlı olduğunu çok iyi biliyordum; benim ABD'deki tüketim iştahımın, Çin'de ya da Asya'daki herhangi bir yerde doğal dünyayı tüketen vahşi hayvanın bir parçası olduğunu biliyordum; ama yine de cip reklamını seviyordum. Golf aksesuarımın hüzünlü bakışlarını ve yumuşak kürkünü seviyordum. Bildiğim şeyi bilmek istemiyordum. Fakat bilmemeye de katlanamıyordum. Bir akşamüstü, içimde kötü bir önseziyle yatak odama gittim, pafini kanatlarından tutup parlak ışık altına götürdüm ve altına baktım. Evet, etiket oradaydı: ÇİN'DE ELLE ÜRETİLMİŞTİR.

Pafinin geldiği yeri ziyaret etmeye karar verdim. Sahte kuşlar üreten sanayi sistemi gerçek kuşları yok ediyordu ve ben bu bağlantıyı apaçık görebileceğim bir yerde olmak istiyordum. İşin aslı, durumun ne kadar kötü olduğunu bilmek istiyordum.

Pafinin etiketinde adı yazan Amerikan şirketini –Daphne's Başlıkları, Phoenix, Arizona– aradım ve şirket yöneticisi Jane Spicer'la konuştum. Özellikle Çin'deki son oyuncak skandalları düşünüldüğünde kaynakları hakkında bilgi vermek istemeyebileceğinden korkuyordum ama tam tersi bir tavır sergiledi. Daha ilk telefon konuşmamızda bana golden retriever cinsi köpeği Aspen'den, sokakta bulduğu kedisi Mango'dan, müteveffa annesi Daphne'den (kendisi on yaşındayken şirketi birlikte kurmuşlardı), işlerin üretim safhasını yürüten kocası Steve'den ve en ünlü müşterisi Tiger Woods'tan bahsetti (ünlü golf oyuncusu Woods'un kaplan kafası şeklindeki, Frank adını verdiği tüylü golf sopası başlığı, 2003

ve 2004 yıllarında Nike'ın televizyon reklamlarında kullanılmıştı). İngiltere'den göç etmiş olan annesi Daphne bir yer tutup göçmenlere başlık diktirmeye başlayarak bir iş kurmuştu. Derken Jane bazı işçilerini oyuncak kedi üreten, kendi işçilerini kaybetmiş ve sipariş baskısı altındaki bir kadına kiralamıştı. Yıllar yıllar sonra kaderin bir oyunuyla, kadın zengin olup Jane de onu tamamen unutmuşken kadın Jane'i arayıp şöyle demişti: "Beni hatırladın mı? Sen benim işimi kurtardın. Sana bu borcumu ödemek istiyorum, istersen seni Çin'deki bazı arkadaşlarımla tanıştırabilirim."

Daphne's hayvan kafası şeklindeki golf sopası başlıklarında dünya lideri. Phoenix'deki genel merkezlerini ziyarete gittiğimde Jane beni başlıkları inceleyip türlerine göre ayıran ve içi plastik kaplı kutulara koyan, "hayvanat bahçesi tayfası" dediği işçilerle tanıştırdı. Sonra beni kutuların içine üst üste yığılmış, yine de oradan gayet sevimli ve canlıymış gibi bakan pafinlerin yanına götürdü. Numune odasında, ürünlerinin taklitlerini gösterdi, üzerlerinde yığınla yasal belgeler duruyordu. "Davalarımızın çoğu Amerikan şirketlerine karşı," dedi. "Genelde Çinli üreticiler suç işlediklerinin farkında bile değiller." Kaplanı ve yer sincabı (*Caddyshack* filminden ilhamla) fikir korsanlığının en popüler hedefleriydi. Gerçek koyu kahverengi hayvan derisinden yapılmış bir mors başlığı da vardı. "Bunun hangi hayvana aitse hâlâ o hayvanın üzerinde olması gerekirdi," dedi Jane sertçe. "Onun cezasını *karma* verecek, ama bu sefer önce avukatlarımız duruma el koyacak."

Ona Çin'deki tedarikçileriyle tanışmamın mümkün olup olmadığını sorduğumda Jane, olabilir dedi. Öncelikle şunu bilmeliydim ki Çin'deki tedarikçileri ortalamada işçilerine yerel asgari ücretin hemen hemen iki katını ödüyordu. "Biz mükemmelliğe para ödemek istedik," dedi, "orada da iyi bir *karma* istedik, mutlu bir fabrikada mutlu işçiler istedik." Tasarım işi hâlâ kısmen Steve'le ikisinin üzerindeydi ama Çinli iş ortaklarına giderek daha fazlasını yaptıracak kadar güveniyorlardı. Steve, Phoenix'ten e-postayla bir eskiz gönderiyor ve bir hafta sonra pelüş prototip ellerinde olu-

yordu. Çin'e gittiğinde ise ekip prototipi öğle yemeğinden önce üretmiş oluyor, gün bitmeden de revize edilmiş prototip önüne geliyordu. Dil çoğunlukla problem olmuyordu; gerçi Steve Çinli ekibe gri balinanın üzerine yapışmış "kaya midyeleri"ni İngilizce tarif emekte güçlük yaşamış, bir keresinde de Çinlilerden biri ilginç bir soru sormuştu: "Bütün hayvanların *kızgın* olmasını istediğinizi söylüyorsunuz, neden?" Steve tam tersine, Jane ile ikisinin hayvanların mutlu görünmesini ve onlara dokunan kişileri de mutlu etmesini istedikleri yanıtını vermişti. *Gerçekçi* sözcüğü *kızgın* olarak yanlış tercüme edilmişti.

"Önce iş, *sonra* keyif," diye neşeyle azarladı beni David Xu Çin'deki ilk iş günümde. Xu, Şanghay'ın yüz mil güneyindeki Ningbo şehrinde dışişleri bakanlığı ofisinde çalışıyordu ve bizim "işimiz" kiralık bir minibüsle bir fabrikadan diğerine dolaşmaktan ibaretti. Minibüsün arka penceresinden baktığımda, Büyük Ningbo kentsel bölgesinin her bir metrekaresi bana bir yandan inşa ediliyor bir yandan da yıkılıp yeniden inşa ediliyormuş gibi görünüyordu. Aşırı derecede yeni olan otelim, sadece çok yeni başka bir otelin arka bahçesine, üç beş metre ötesine yapılmıştı. Yollar modern ama delik deşikti, sanki kısa bir süre sonra tekrar bozulup yeniden yapılacaklarını anlamışlardı. Taşranın her tarafı hırsla gelişiyordu; bazı köylerde önünde tuğla ya da kum yığını olmayan ev bulmak imkânsız gibiydi. Tarlalardan fabrikalar fışkırıyordu; daha az yeni fabrikaların hemen dışında iskeleler içinde yeni viyadüklerin ayakları yükseliyordu. Ningbo'nun son yıllarda tutturduğu büyüme oranı –ki yaklaşık olarak yüzde 14 idi– sadece bakmakla bile insanı yoruyordu.

Sanki beni canlandırmak istercesine Xu ön koltukta geriye döndü ve suratında kocaman bir gülümsemeyle, "Çin *gelişmekte olan* bir ülke," dedi. Xu'nun dişleri çok güzeldi. Son moda köşeli gözlüklere ve kadrosuz bir edebiyat profesörünün sempatik coşkusuna sahipti; akla hayale gelebilecek her tür konuda açık söz-

lü ve sevimliydi: şoförümüzün temel yol becerilerinden yoksun oluşu, Çin'de homoseksüelliğin uzun ve olaylı tarihi, Ningbo'nun eski semtlerinin ani bir şekilde değişerek yeniden inşa olması, hatta Yangtze Irmağı üzerindeki Üç Boğaz baraj projesinin akılsızlığı. Şanghay'a gelişim ile önceki öğleden sonra Ningbo'ya resmi varışım arasında yedi gün vardı. Xu nezaket göstererek aradaki sürede ne yaptığımı sormaktan kaçındı. Bu nezaketine karşılık verebilmek için, bana gösterdiği, temsil gücü belli ki en düşük fabrikalara bile derin ilgi göstermeye çalıştım: Bunların arasında otomobil üreticisi Geely ve ağır sanayi şirketi Haitian da vardı. Geely "sulu eritme" ile kaporta boyama gibi yeşil üretim yöntemlerinde öncü olmakla gururlanan bir şirketti ("'Yeşil' çevre dostu demek," diye açıklama yaptı Xu); Haitian'da ise çalışanlar yılda dokuz bin dolar alıyordu (Xu: "Bu benim kazandığımın iki katı!" diye belirtti) ve çoğu hususi arabayla işe gidip geliyordu.

Xu'nun bana işten sonra vaat ettiği keyif ise inşaatı neredeyse bitmiş olan –otuz altı km uzunluğundaki, dünyada denizin üzerinden geçen en uzun köprü olma unvanına sahip– Hangzhou Körfezi Köprüsü'nde bir VIP turuydu. Fakat oraya gitmeden önce arazi aracı kaporta parçalarının spreyle boyanmasını seyretmemiz, motosiklet tekerleklerinin üretimini, büyüyen Cixi belediyesi sınırları içinde akrilik "pamuklu" elyafların kalıptan geçirilip dâhiyane şekilde işlenmesini görmemiz gerekiyordu. Cixi denilen bu yerde ihracat son yılda dört milyar doları bulmuştu, sınırları içinde yirmi bin özel şirketin yanı sıra devlete ait sadece bir girişimi barındırıyordu; pek çok yerlisi ya kendi fabrikasına sahipti ya da fabrika yöneticiliği yapıyordu, nüfusun yarısı yerlilerden yarısı da sıradan işleri yapan göçmen işçilerden oluşuyordu. Göçmen işçiler hakkında çok şey okumuştum ve büyük çoğunluğunun daha ergenlik çağında olduğunu biliyordum, ama yine de bu kadar genç görüneceklerini beklemiyordum. Akrilik elyaf tesisinde kumanda merkezini yöneten kot pantolon ve spor ayakkabılı ikisi kız ikisi erkek dört işçi, olsa olsa onuncu sınıfa gidiyor olabilirdi.

Gözlerini, üzerinde ışıkları yanıp sönen akış çizelgeleri ve veri akışları bulunan düz ekranlara dikmişlerdi; bir an önce oradan çıkıp gitmemizi ister gibi bizimle hemen hiç iletişim kurmadılar.

Hangzhou Körfezi Köprüsü'ne vardığımızda güneş batmak üzereydi. Köprünün toplam maliyetinin (yaklaşık 1,7 milyar dolar) büyük kısmı, hemen doğuya doğru çok büyük yeni bir sanayi bölgesi kurmakta olan Ningbo hükümeti tarafından karşılanmıştı. Köprü Şanghay ile Ningbo arasındaki araba yolunu yarı yarıya kısaltacaktı. 2008 Mayıs'ında resmen açılışından sonra Pekin'de yapılacak Yeşil Olimpiyat Oyunları'na giden Olimpiyat meşalesi onun üzerinden geçecekti. Köprünün üzerindeyken bitki ya da hayvan, gördüğüm tek canlı tepemizden uçup giden bir çift martıydı. Monotonluğu kırmak için her beş kilometrede bir korkulukların rengi değişiyordu. Köprünün orta noktasında arabadan inip, yol kenarına yapılmış bir restoran ile otelin üzerinde durduğu platformun payandalarını döven bulanık gri sulara baktım. Hangi tür olursa olsun daha fazla kuş görme isteğiyle yanıp tutuştuğumu fark ettim.

Vize başvurumda Ningbo'ya yolculuğumun sebebinin Amerika'ya ihracat yapabilecek Çinli üretim firmalarını araştırmak olduğu yazıyordu, ne var ki Xu'ya kuşlarla da ilgilendiğimi söylemiştim. Günü tamamlamak ve beni memnun etmek için şoföre köprüden batıya doğru ilerlemesini söyledi, Cixi hükümetinin doğal koruma alanı ilan ettiği, göllerin ve saz yataklarının bulunduğu bir bölgeye gidecektik. Bölgenin büyük kısmı kısa zaman önce yanmıştı ve Xu'nun söylediğine göre, buranın artık tamamen "sulak alan parkı"na çevrilmesi düşünülüyordu.

Önceki hafta Şanghay'da bu "sulak alan parkları"ndan birini görmüştüm. Nitekim o anda meraklı ve coşkulu görünmek için elimden geleni yaptım.

Xu, "Kırmızı tepeli Japon turnaları burada sık görülür," diyerek ön koltuktan beni temin etti. "Hükümet, kuşlar yuva kurabilsin diye ağaç dikiyor."

Bana biraz uyduruyormuş gibi geldi ama gösterdiği çaba için minnettardım. Yanından geçtiğimiz gelgit düzlükleri o kadar çoraktı ki, sanki çokhücreli yaşamdan öncesine aittiler. Daha sonra geniş bir kanalı aşarken bir an suda yüzen bir ördek ya da dalgıçkuşu gördüğümü sandım, ama sadece plastik şişeymiş. Yazlık evlerle çevrili dalyanlardan ibaret bir "eko-çiftlik"ten geçtik. Sonunda hava kararırken, yoğun bitki örtüsüne sahip bir bataklıktan kalkan gece balıkçıllarını gördük. Minibüsten inip halkalar çizerek bize doğru yaklaşmalarını izledik. David Xu'nun neşesine diyecek yoktu. "Jonathan!" diye bağırdı. "Senin bir kuş gözlemcisi olduğunu biliyorlar! Sana hoş geldin demeye geliyorlar!"

Bir hafta önce Şanghay'a ayak bastığımda Çin'e dair ilk izlenimim o güne kadar gördüğüm en *gelişmiş* yer olduğuydu. Gökyüzünden bakıldığında, sıra sıra dizilmiş on binlerce dikdörtgen evden –yakından bakınca her birinin aslında koca bir apartman olduğu anlaşılıyordu– oluşan tekdüze bir manzara, yere indiğimizde ise göz acıtıcak denli yeni gökdelenler, yaya düşmanı caddeler ve dumanlı kış gökyüzündeki yapay gurup vakti: Şanghay'ın boyutları gerçekten nefes kesici. Sanki dünya tarihinin tanrıları sormuş: "Gerçekten eşi benzeri olmayan derinlikte bir bokun içine batmak isteyen var mı?" İşte burası parmak kaldırıp, "Evet, ben," demiş.

Bir ikindi vakti, Çinli üç kuş gözlemcisiyle birlikte araba kiralayıp Şanghay'dan kuzeye doğru gittik. Yapay alacakaranlık saatlerdir yavaş yavaş koyulaşmaktaydı, ama biz Yancheng Ulusal Doğa Parkı'nın kenarında arabadan inip M. Caribou diye bilinen kuş rehberinin peşinden küçük bir çiftlik yoluna girene dek gerçek anlamda akşam çökmedi. Sıcaklık sıfırın altındaydı. Görülebilen tek renk lacivertimsi grinin çeşitli tonlarıydı. Cinsini anlayamadığım bir kuş otların arasından havalanıp karanlığa karıştı.

Caribou, "Bir tür kirazkuşu," diye tahmin yürüttü.

"Çok karanlık," dedim ürpererek.

"Günün son ışıklarını yakalamak istiyoruz," dedi kendisine Stinky denmesini isteyen güzel genç kadın.

Daha da karardı. Hemen önümde, Shadow adındaki genç adam çalılarda sülün olduğunu söylediği bir şeyi ürküttü. Sesi duymuştum, şekilleri ayırt etmeye çalışarak deli gibi etrafa bakındım. Caribou, tuttuğumuz şoförün kaloriferleri sonuna kadar açıp içinde oturduğu arabayı geride bırakarak bize yolu gösterdi. İnce uzun ağaçların arasından bir sete doğru körlemesine koştuk, ağaçların soluk renkteki gövdeleri yerdeki bitki örtüsünü görmeyi iyice zorlaştırıyordu.

"Ee, şimdi burada ne yapacağız?" dedim.

"Burada ağaçkakan olabilir," dedi Caribou. "Ağaçların birbirine çok yakın olmadığı nemli alanları severler."

Bir ağaçkakan görmeyi umarak ağaçların arasında dolandık. On metre uzağımızda yukarıdaki yoldan minibüs ve kamyonetler hızla geçiyor, virajı alıyor, korna çalıyor, havaya toz kaldırıyorlardı. Tozu göremiyordum ama tadını alabiliyordum. Durup bir cıvıltıyı dikkatle dinledik ama birazdan, bunun yaklaşan bir bisikletin zil sesi olduğu anlaşıldı.

Stinky, Shadow ve M. Caribou, İngilizce konuşurken internetteki isimlerini kullanıyorlardı.* Stinky'nin beş yaşında bir çocuğu vardı ve kuş gözlemciliğine iki yıl önce başlamıştı. Çin sahillerindeki en büyük doğal koruma alanı olan Yancheng'e ziyaretimi e-posta aracılığıyla planlamıştık. Resmi bir rehber tutmaktansa arkadaşı Caribou'nun günlüğü yetmiş dolara bize kuşları göstermek üzere rehberlik yapabileceğini söylemişti. Stinky'ye ona "stinky" diye seslenmemi gerçekten isteyip istemediğini sordum, evet dedi. Başında yünden siyah bir başlık, üzerinde naylon bir yağmurluk ve naylondan bir yürüyüş pantolonuyla otelime gelmişti. Arkadaşı Shadow biyoloji öğrencisiydi, elinde

* *Stinky*: İngilizce "kokmuş, kötü kokan"; *Shadow*: İngilizce "gölge"; *Caribou*: İngilizce "ren geyiği" demektir. (ç.n.)

başkasından ödünç aldığı bir fotoğraf makinesi vardı; bir parka ve ince fitilli kadife pantolon giymişti. Yolculuğumuzun ilk etabında Yangtze Nehri Deltası'nın ortasına kadar gittik, son hesaplamalara göre Çin'in gayri safi milli hasılasının yaklaşık yüzde yirmisi buradan geliyordu. Sanayinin yayıldığı koca bir ova, orta yükseklikte evler ve aralarda küçük tarlalar; bu düzen ardı ardına tekrarlanıyordu. Serabı andıran kış ışığında, masalsı devasa bir yapı güney ufkundan hiç eksik olmuyordu: enerji santralleri, yüzeyleri cam kaplı finans tapınakları, lüzumsuz yere şişirilmiş restoran-otel kompleksleri, birtakım... sanırım tahıl siloları.

Ön koltukta oturan Caribou sinirli bir şekilde gökyüzünü tarıyordu. "*Eko* sözcüğü Çin'de bugünlerde çok popüler, bu sözcüğü her yerde görebilirsin," diye açıklama getirdi. "Ama gerçek eko değil."

"Dört beş yıl öncesine kadar Çin'de kuş gözlemciliği yoktu," dedi Stinky.

Shadow: "Yok, daha uzun," dedi. "On yıl önce."

"Ama Şanghay'da sadece beş yıl oldu," dedi Stinky.

Yangtze'nin kuzeyinde, Subei olarak bilinen bölgede uzun zaman şehrin kalabalık, çarpık kenar mahalleleri boyunca ilerledik, ama sonunda buraların kenar mahalle olmadığını, Subei'nin böyle bir yer olduğunu anladım. Evler kaba saba bloklar halinde ve boyasızdı; sadece Uzakdoğu'nun o kıvrımlı tarzını vermeyi asla ihmal etmedikleri çatılarında bir estetik kırıntısı vardı. Üzerlerinde kalın bir çöp tabakasının yüzdüğü, kenarları daha da yoğun çöp tabakalarıyla kaplı kanallar boyunca ilerledik. Çöpün içinde en çok göze çarpan renkler kırmızı ve beyazdı; ama güneşte solmuş her renkten plastik vardı. Çok ender olarak çapı yirmi santimden kalın bir ağaca rastladığımız oluyordu. Bulunan her yere sık sıralar halinde sebze dikilmişti: yol kenarlarına, ağaç sıraları arasındaki boşluklara, kavşaklara, binaların duvar diplerine.

Caribou nihayet artık gece olduğunu kabullenince rezervden ayrılıp Xinyanggang köyüne doğru yola çıktık. Köydeki binalar

iki katlıydı, kaba tuğladan ya da betondan yapılmışlardı. Etraftaki tek ışık, önü açık dükkânların içindeki düşük vatlı ampullerden yayılan loş ışıktı. Tavana takılmış bir ısıtıcının buz gibi hava üflediği bir odada akşam yemeğimizi yedikten sonra Caribou Çin Halk Cumhuriyeti'nde doğmuş ilk profesyonel kuş rehberlerinden biri oluşunun hikâyesini anlattı. Çocukken hayvanları severmiş, üniversitedeyken ara sıra kuş eskizleri çizer, doğaya dair notlarını e-postayla sınıf arkadaşlarına gönderirmiş. Fakat Çin'de yaşayan kuşların eksiksiz, resimli bir kataloğuna sahip olmaksızın gerçek bir kuş rehberi olabilmesine imkân yokmuş. Bu rehberlerin ilki, John MacKinnon ve Karen Phillips tarafından 2000 yılında yayımlanmış. Caribou kitabı 2001 yılında edinmiş. İki yıl sonra Şanghay'da hava trafik kontrolörü olarak işe girmiş. "Şahane bir iş," dedi bana Stinky. Ama Caribou öyle düşünmüyordu. Uzun gecelerden, pilotlarla ve havayolu yöneticileriyle sürekli tartışmaktan nefret ediyormuş; cep telefonlarından onu arayan yolcularla bile tartışmak zorunda kalıyormuş. Yine de en büyük şikâyeti işinin tam zamanlı kuş gözlemciliği yapmasına imkân tanımamasıydı. Bazen bir ya da iki hafta hiç uyumuyor, bir yandan işe gidip kalan tüm zamanında kuş gözlemciliği yapıyormuş.

"Ama para ödemeden başka şehirlere uçabiliyordun," dedi Stinky.

Caribou, bunun doğru olduğunu söyledi. Ama çalışma programı hiçbir şehirde bir günden fazla kalmasına imkân tanımıyormuş, dolayısıyla işinden ayrılmış. Son iki buçuk yıldır serbest kuş araştırmacısı ve rehberi olarak çalışıyormuş. Facebook'u yakın zamanda keşfetmiş olan Stinky, Caribou'yu yurtdışında kendisini tanıtacak bir sayfa hazırlamaya ikna etmeye uğraşıyordu. Pek çok Avrupalı ve Amerikalı, bırak Çinli kuş rehberlerini, Çin'de kuş gözlemcileri olduğundan dahi haberdar değil, diyordu. Caribou'ya 2007 yılı içinde kaç gün kuş rehberliği yaptığını sorduğumda kaçlarını çatıp hesapladı: "On beş günden az," dedi.

Ertesi sabah altı buçukta, içi yeşillik dolu tuzlu pirinç topları ve erişteyle kahvaltı ettikten sonra Stinky, Shadow ve Caribou'yla birlikte rezerve doğru yola çıktık. Çin'deki pek çok rezerv gibi Yancheng de çok yüksek koruma altındaki "çekirdek bölge" ile daha geniş "dış bölge" olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Dış bölgede dürbünlü ziyaretçiler hoş görülüyor, yerel halkın yaşayıp çalışmasına izin veriliyordu. Doğu Çin'de bozulmamış yaşam alanı pek azdı, Yancheng'de ise hiç yoktu. Dış bölgenin her bir hektarı balık çiftlikleri, çeltik tarlaları, yol tesviyesi, hendek kazma, saz kesimi, ev tadilatları, beton karma ve toprak kaldırma işleri için kullanılıyordu. Caribou bize Japon turnalarını (gür kuyruklu, görkemli, nesli tükenmekte), bıyıklı söğüt baştankaralarını (küçük, komik suratlı, tehlike altında) ve sayabildiğim kadarıyla yetmiş dört başka kuş türünü gösterdi. Genişletilip üzerine kaldırım taşı döşenmekte olan bir kanal boyunca kirazkuşlarını aradık; motosikletlerini bağırtarak gidip gelen işçiler bize sülün mü avlıyorsunuz diye sordular. Bu Çin'de çok sık karşılaştığımız bir soru, zira kuş gözlemcileri genelde avcılarla karıştırılıyor. "Buralarda kuş yok." Sonra da soruyorlar: "Aradığınız kuş çok para ediyor mu?"

Üzerinde hiç de hayra alamet olmayacak şekilde TOPRAĞI ZENGİNLEŞTİRİN, SULAK ALANLARI KORUYUN, EKONOMİYE KATKIDA BULUNUN yazan bir tabelanın ve kürekle ahır temeli kazan bir çiftçinin yakınında bir Çin gri örümcekkuşu gördük. Bir trafo direğini tamir etmeye çalışan iki adamı izlemek için dışarı çıkmış bir ailenin bahçesini istila ettik. Beş altı metre uzakta, bir cüruflu tuğla yığınının yanında, üzeri mahkûm kıyefeti giymiş gibi çizgili, fantastik, çılgın ibikli bir hüthüt kuşu, kurumuş otlar arasında yiyecek arıyordu. Caribou daha iki ay önce su kuşları gördüğü bir rezervuarı ararken, motosikletinin üzerinden bize sıcakkanlı bir şekilde gülümseyen, yakışıklı bir adamla karşılaştık; bu arada Caribou kuşu gördüğü yerin buldozerlerle balık çiftliğine dönüştürüldüğünü ve artık orada hiç kuş olmadı-

ğını anladı. Günü, rezervin turist merkezinin yakınlarındaki ağaç ve çalılıkların arasını tarayarak bitirdik. Turist merkezi denilen yerde, yolun bir kenarında, tek başına duran bir deve kuşunu görmek mümkündü; diğer tarafında ise dört dolar verirseniz, sararmış otlar ve pis su dolu bir kafese kapatılıp adeta unutulmuş birkaç evcil ve huzursuz Japon turnası görüyor, rezervin çekirdek bölgesinin uzaktan seçilebildiği bir kuleye tırmanabiliyordunuz.

"Burası sulak alan değil, resmen çorak alan," dedi Caribou buruk bir sesle. "Çin'deki doğal rezervlerin sorunu yerel halkın onları desteklememesi. Yöre halkına göre koruma yüzünden zengin olamıyorlar, koruma yüzünden fabrika açıp enerji santrali yapamıyorlar. Bir rezervin ya da sulak alanın ne olduğunu bilmiyorlar. Yancheng, çekirdek bölgeyi de kısmen yerel halka açmalı, onların ilgilenmesini sağlamalı. Japon turnasını tanımalarına yardım etmeli. Daha sonra onlar da bu işe arka çıkar."

Çekirdek bölgeye girmenin cezası sözde kırk dolar, ama polis memurunun ruh haline göre yedi yüz dolara kadar çıkabiliyor. Teoride çekirdek alan, insanların nadir göçmen kuşlara rahatsızlık vermesini engellemek için kapatılmış ama şayet Şubat'ın sonlarında bir gün yola devam edip oraya girecek olursanız, toz ve egzoz bulutları içinde hoplaya zıplaya gürültüyle giden, uzun mavi kamyon konvoyları görürsünüz. Kamyonlar boş gidip damperleri ev yüksekliğinde ve yol genişliğinde tepeleme saz yığınıyla dolu olarak dönüyorlar. Bıyıklı söğüt baştankarası gibi tehdit altındaki türleri bulmanız zor olmuyor, çünkü ufka kadar kilometrelerce kare uzanan geniş çamur düzlüklerinin yanındaki dar bitki örtüsü şeritlerine sıkışmışlar. Eğer şanslıysanız, tükenme tehlikesi altındaki beyaz leylekler ile turnaların yanı sıra sığ sularda karnını doyuran, tüm dünyada ancak iki bin tane kalmış siyah yüzlü kaşıkgaga görebilirsiniz; hemen arkalarındaki karada ise işçiler kestikleri saz demetlerini kamyonlara yüklüyorlar.

Rezervdeki bir yöneticinin söylediğine göre yerel düzenlemeler göçmen kuşlar gelmeden önce ve bölgeden ayrıldıktan sonra

sazların kesilmesine izin veriyor. Rezerv 1980'lerde kurulduğunda merkezi hükümet rezervin işletilmesi için yeterli fon ayırmamış ve köylülere saz kesimi için bir ücret belirlemiş; bugünse saz kesimi yangın önlemi olarak meşrulaştırılıyor. "Küresel STK'lar Çin'in korumayı Batı tarzında yapmasını istiyorlar ama her Çinlinin araba kullanmasını istemiyorlar," dedi kıyıdaki bir başka rezerv alanının yöneticisi bana. "İşte bu nedenle işleri Çinlilere özgü tarzda yapmalıyız." Çekirdek bölgenin yılda iki kere bitki örtüsünden arındırılmasının Japon turnaları için yangından daha az tehlikeli olduğundan emin değilim, ama Çin'in büyük kesimi hâlâ seksenlerin ulusal düsturu altında işliyor: "Önce gelişme, sonra çevre." Caribou'ya Çin ekonomisi böyle gelişmeye devam ederse işlerin kuşlar için daha da kötüye gidip gitmeyeceğini sordum.

"Kesinlikle gidecek," dedi. Çin'in doğusunda yavrulayan ya da kışı geçiren bazı türleri saydı –Baykal çamur ördeği, kırçıllı tarakdiş, Baer patkası, karabaşlı kelaynak, Japon sarı kirazkuşu, beyaz başlı turna– ve artık kaybolmakta olduklarını söyledi: "Daha on yıl öncesine kadar sayıları çok daha fazlaydı. Problem sadece kaçak avlanma değil, en büyük problem yaşam alanlarının kaybolması."

"Eğilim böyle, bu konuda yapabileceğimiz hiçbir şey yok," dedi Stinky.

Ziyaretçi merkezinden yola devam ettiğimizde hava neredeyse kararmıştı, Shadow dört çamurcun ve bir su çulluğu gördüğünü söyledi.

Stinky pazarlama ya da halkla ilişkiler dalında iş arıyordu ama fazla mesaiye kalmayacağı bir iş istiyordu. Çin'de ise neredeyse tüm işler fazla mesai gerektiriyor. Kocasıyla birlikte iki yıl ABD'de yaşamışlar. Oradaki yaşamı nihayetinde Çin'le kıyaslandığında çok sıkıcı ve tekdüze bulsalar da, Çin'i hiç terk etmemiş arkadaşlarına oranla kendilerini daha az "esnek" hissediyorlar.

"İkimiz için de prensiplerimizi bırakmak biraz daha zorlaştı," dedi Stinky. "Hem Çin'de hem ABD'de insanlar ailenin bir numaralı öncelikleri olduğunu söylüyorlar. Ama ABD'de gerçekten böyle. Çin'deyse her şey aslında kariyerle ve ilerlemekle ilgili." Kocasıyla birlikte, insanların rahatlamayı ve hayattan keyif almayı bildikleri söylenen Sichuan bölgesindeki Çengdu şehrinde emeklilikleri için bir ev almışlar. Ama kocası şu anda Suzhou şehrinde uzun saatler çalıştığı için Şanghay'a sadece haftada birkaç gece gelebiliyor; Stinky de yeni hobisine istediği kadar zaman ayırabiliyor. Şanghay Yabani Kuş Cemiyeti'nin sponsorluğundaki bir yürüyüşe katıldıktan sonra cemiyetin muhasebesini tutmaya başlamış, iki yıldır bu işi yapıyor, sosyal yardım projelerinin bazılarını yönetmiş, internette faal olarak yerel kuş sayılarını bildiriyor ve geçen yaz Fujian eyaletinde dünyanın en nadir kuş türlerinden birini, Çin tepeli sumrusunu görmüş.

Bir pazar sabahı onunla birlikte Şanghay Yabani Kuş Cemiyeti'nin yıllık toplantısına gittim. Cemiyetin, bir düzinesi kadın olan kırk üyesi Orman Bakanlığı'na ait bir binanın on dokuzuncu katında toplanmıştı. En yeni üyeleri ayırt etmek zor değildi; en çekingenler onlardı, bildik kuşların parlak, renkli çıkartmalarını değiş tokuş ediyorlardı. Şık bir siyah kot pantolon giymiş, gür saçlarını omuzlarına bırakmış olan Stinky, arkadaş grubundan ayrılıp öne çıktı ve bozuk paraların sevimli bir domuz kumbaranın içine atıldığı bir karikatürle süslü hesap tablolarının da yardımıyla gayet net, gösterişli bir mali raporu sundu. (2007'deki fon asıl olarak, Şanghay'daki yıllık kuş gözlemleme festivali için Hong Kong Kuş Cemiyeti'nin verdiği dokuz yüz dolarlık bağıştan ibaretmiş.) O yıl ilk kez olarak cemiyetin yönetim kurulu, devlet sponsoru olan Şanghay Yabani Hayvanları Koruma Bürosu tarafından atanmayıp, doğrudan üyeleri tarafından seçilecekti. Eski bir üye ayağa kalkıp dokuz adayın mini-biyografilerini sundu. Adayların içinde "bir süpermodel" (Stinky), "çok genç bir öğrenci" (Shadow) ve "oldukça uyumlu hoş bir

adam" (Şanghay'daki en iyi amatör kuş gözlemcisi) da vardı. Üyeler yarı şaka yarı ciddi birer birer kameraya gülümsediler ve pembe oy pusulalarını bir kutuya attılar.

Çin'in politik sistemi Batılı anlamda aktivist, yani gerçekten "hareket" anlamında bir çevre hareketine izin vermiyor. Yangtze üzerindeki Üç Boğaz Barajı örgütlü bir ulusal direniş denebilecek bir hareket yarattı, ama bu nispeten hükümetin projeyle ilgili olarak kendi içinde bölünmesinden ve barajın, genel politik hoşnutsuzluğa bir çıkış noktası işlevi görmesinden kaynaklandı. Hükümet kısa süre önce Wuxi şehri yakınlarındaki Tai Gölü'nün kirliliğine müdahale etmek zorunda bırakıldı; ama buna sebep, konuyu ayyuka çıkaran (ve sonradan tutuklanan) gürültücü bir vatandaş değildi, yosunların Wuxi'nin su kaynağını içilemez hale getirmesiydi. Çin'de sözünü esirgemeyen bazı önemli çevre aktivistleri yok değil, bunların çoğu eski gazeteciler; ayrıca belli çevre sorunlarına karşı sık sık "Bizden Uzak Olsun" (veya "Kendi Arka Bahçemde İstemiyorum") türü protestolar düzenleyen vatandaşlar da var. Ama aktivistler ile resmi makamlar arasındaki cekişme dinamiğinden daha önemli etmenler de var. Mesela prensipte güçlü bir çevre korumasını savunan Pekin'deki hükümet ile büyüme yanlısı oldukları su götürmez il ve eyalet yönetimleri arasındaki gerilim bunlardan biri. Şanghay Yabani Kuş Cemiyeti gibi sivil toplum kurumlarının ittifaklar kurmasına ya da ulusal bir gruptan talimat almasına izin verilmiyor ve tüm STK'ların bir resmi devlet kurumunun sponsorluğuna ihtiyacı var. Eğer daha solda başka ulusal gruplar, örneğin Washington'da ortalığı karıştıran bir Sierra Club bulunmasaydı ABD'deki yerel Audubon şubeleri neye benzeyecekse ona benziyorlar.* En eskisi on yıllık olan bu kurumların şimdilik misyonları daha çok eğitim vermekten ibaret.

* National Audubon Society [Ulusal Audubon Derneği], ABD'de 20. yüzyıl başlarında kurulmuş ve adını doğasever ve kuş bilimci John James Audubon'dan alan bir doğa koruma derneği. (e.n.)

Batı tarzı çevre koruma protestoları gerçekleştiğinde genelde kendiliğinden, yerel ve etkisiz oluyor. Çeşitli yaşam alanları içeren ve terk edilmiş bir sekiz kilometrekarelik havaalanı olan Jiangwan Sulak Alanı, dört yıl öncesine dek Şanghay'ın merkezindeki en büyük doğal alan ve Çinli kuş gözlemcileri için çekim merkeziydi. Kuş gözlemcileri buranın iskâna açılacağını öğrendiğinde araştırmacılardan oluşan ekipler kurdular, projeyi iptal etmesi ya da değiştirmesi için hükümete dilekçe verdiler ve kampanyayı duyurabilmek için gazetecilerden yardım istediler. Karşılık olarak hükümet sulak alan adına bir posta pulu bastırdı, pulun üzerinde –Caribou'nun küçümseyerek söylediği üzere– "Burada karatavuk ve küçük beyaz balıkçıl kuşunu görebilirsiniz," yazıyordu, onun dışında proje planlandığı gibi devam etti.

Yönetim kurulu seçiminde en fazla oyu Stinky aldı, kırk oyun otuz sekizi ona gitmişti. Çok genç olan Shadow yeterli niteliğe sahip olmayan adaylardan biriydi. Açık büfe öğle yemeğinden sonra oldukça uyumlu hoş bir adam olan Şanghay'ın en iyi kuş gözlemcisinin sunduğu slayt gösterisini izledik. Bir süredir Yunnan'ın biyolojik çeşitliliğin bol olduğu bir bölgesine gidiyordu. ("Burada," dedi slaytı değiştirirken, "bir sülük saldırısına uğradım.") Stinky sunumu kendinden geçmiş bir halde izliyordu. O da kızını ve kocasını bırakıp Caribou'yla birlikte Yunnan'a iki haftalığına kuş gözlemlemeye gitmek üzereydi, orada daha önce görmediği yüz kuş çeşidini görmeyi umuyordu. Kocasının hobisi hakkında ne düşündüğünü sordum. "Keşke ben de gidebilsem diyor," dedi.

Odanın penceresinden Jin Mao Kulesi'nin üst kısmını görebiliyordum, kulenin üst yarısını benim de kaldığım otel işgal ediyordu. Jin Mo birkaç ay öncesine kadar dünyanın en yüksek beşinci binasıymış. Ama artık bu şanını hemen karşı caddedeki, şu anda Asya'nın en yüksek binası olma rekorunu elinde tutan Şanghay Dünya Finans Merkezi'ne kaptırmış. Ne var ki hemen yakınlara dikilecek daha yüksek bir bina yolda. Yetmiş yedinci kattaki odamın penceresinden gördüğüm kadarıyla gök kömür dumanından

beyazlaşmış. Gözlerim her şeyin kaynağını görmeye alıştığından beri, pırıl pırıl odadaki hiçbir şeye onu üretmek için gereken hammaddeyi çıkarmak, işlemek, ürünü Şanghay'a getirmek, yerden bilmem kaç yüz metre yukarı çıkarmak için gereken enerjiyi düşünmeden bakamıyorum. Kesilip cilalanmış mermer, eritilmiş cam, kaplanmış çelik. Soğuk ve karanlık Subei'den sonra oda gözüme, içilmemesi tavsiye edilen musluk suyu hariç, aşırı derecede lüks görünüyor.

Şanghay'ın en iyi kuş gözlemcisi, "Ormanda bulamadığın hangi tür varsa, gidip pazarda kafes içinde görebilirsin," diye şaka yapmıştı.

Toplantıdaki iki genç adam, Yifei Zhang ile Max Lie ertesi gün bana Yangtze halici civarını gezdirmeyi teklif ettiler. Yifei Şanghay'daki Dünya Yaban Hayat Vakfı'nda çalışan eski bir gazeteciydi. Max doğma büyüme Şanghaylıydı ama mühendis olmak için Swarthmore'a gitmiş, vegan bir kuş gözlemcisi olarak memleketine geri dönmüştü. Kariyerini ekoloji alanında yapıyordu. ("Deniyorum ama burada vegan olmak imkânsıza yakın," dedi sabah sokak satıcısından kahvaltı için omlet alırken.) Chongmoing Adası'ndaki bir doğa rezervinde geçirdiğimiz sabahtan sonra Yifei ile Max Şanghay'ın dışındaki bir sulak alan parkını da görmemi istediler. Çinli yeşil alan korumacıları *için sulak alan parkı* ibaresi hemen hemen, *evcil hayvanlardan oluşan bir hayvanat bahçesi*ne eşti. Bu parklar tipik olarak dibi taraklanmış göletlerden ve kuşların uzak durduğu geniş ahşap gezinti yollarıyla kaplı fotojenik adalardan oluşuyordu. Şanghay'daki park askeri üssün hemen bitişiğindeydi, atış alanından gelen sesler öylesine yüksekti ve yakından geliyordu ki salvolar insana bir video oyununun içinde olduğu hissi veriyordu. Kafamızın üzerinden uçarak geçen bir izli mermi gördüm. Renkli spot ışıklar, Çin pop müziği çalan kaya görüntülü hoparlörler, dikdörtgen biçiminde dip dibe ekilmiş hercai menekşeler de gördüm. Yifei hercai menekşelere bakıp "Gerzekçe!" dedi.

Ağır ağır yol alan eski bir feribotla Yangtze'yi geçtik. Su çimento rengindeydi. Kıyıya yaklaşırken yüzlerce yolcu çıkışa yığıldı. Küçük bir kapıdan sıkışıp geçerek dar bir platforma, oradan da dar ve dik metal merdivenlere gidiliyordu. Çin'deki hayatın temposundan genel olarak hoşlanmama rağmen –Çinliler uçaktan müthiş hızlı çıkıyorlar; asansör kapıları da anında açılıp kapanıyor– daracık ve dimdik merdivenlerin dibinde böyle itilip kakılmaktan hoşlanmadım. New York'ta da kalabalığa alışkınız, ama böylesine değil. Farklardan biri en ufak bir avantajın dahi yakalandığı, en ufak tereddüdün değerlendirildiği bir ataklık. Daha da çarpıcısı, o sıkışıklıkta etrafımdaki itişip kakışan kadınların (kalabalıkta çoğunluğu kadınlar oluşturuyordu) başlarını önlerini görmeyecek şekilde eğmesiydi. Doğrudan önlerindeki basamağa bakan bir açıda tutuyorlardı başlarını ve bunun yarattığı etki de yol hakkıma meydan okunuyormuş veya rahatsızlık yaratıyormuşum hissi (Lexington Caddesi metrosunda olsa tansiyonumu yükseltirdi) vermek yerine beni hareketsiz kılmasıydı. Belli belirsiz sezilen bir engelden başka bir şey değildim.

Max ve Yifei'ye sıradan vatandaşların Çin'deki çevre krizine, özellikle de yabani yaşamın korunmasına görünürdeki kayıtsızlığını sordum.

Max, "Burada 'doğayla uyum içinde' yaşamanın uzun bir kültürel geleneği var," dedi. "Bu fikirler binlerce yıldır varlığını sürdürüyor, öyle bir anda yok olup gitmezler. Sadece bu kuşak içinde geçici olarak yok oldular. Mao yönetimi altında her tür kültürel değer tahrip edildi. Şimdi herkes sadece zengin olmak istiyor. Ne kadar zengin olursan o kadar saygı görüyorsun. Doksanlarda gerçekten zengin olan ilk insanlar Kantonlulardı. Diğer eyaletlerdeki insanlar Kanton'daki hayat tarzını taklit etmeye başladılar ve tarzın bir parçası da ne kadar zengin olduğunu göstermek için bol bol deniz ürünü yemekti."

"Çevreyle ilgili ne olup bittiğini araştıran yeterli uzman yok," dedi Yifei. "Araştırma yapanlar da konu hakkında konuşmuyor.

Bütün kurumlarda, hatta Bilim Akademisi'nde bile herkes patronunu memnun edecek şeyi söyleme derdinde. Gerçek bilgi yerine bir sürü sahte bilgi var ortada; bilirsiniz işte, 'Çin doğal kaynaklar açısından çok zengin,' falan. Ülkenin genel gidişi iyi –fikir·özgürlüğü açısından yani – ama hâlâ çok sınırlama var. Dolayısıyla sonuç olarak herkes kendi çıkarını düşünüyor. Hedef, hayatta kalabilmek."

Ningbo'da bir golf sopası fabrikasını görmek istedim. Hiç yorulmadan sürekli gülümseyen David Xu bu dileğimi yerine getirdi. Fabrikanın kapısına varana kadar telefonda şirketin genel müdürüyle konuştu ve onu benim sahiden yazar, kendisinin de Dışişleri Bakanlığı'nda görevli olduğuna ikna etmeye çalıştı. Meğer bir yıl önce şirketin rakipleri gazeteci kılığında fabrikaya ajanlar göndermişler.

Modern golf sopaları ultra yüksek teknolojiyle üretilmiş gibi görünebilir ama yapımları emek yoğundur ve buradaki insan emeğini daha aza indirmek imkânsızdır. Ningbo'daki fabrikada çoğu orta ve batı Çin'den olmak üzere yaklaşık beş yüz işçi çalışıyordu. Fabrikanın yatakhanesinde kalıyor, yemeklerini fabrika yemekhanesinde yiyorlardı ve tesisin genç satış müdürü Lawyrance Luo'nun söylediğine göre, ürettikleri malların ne olduğuna dair genelde pek fikirleri yoktu. Lou, kendisinin yılda yalnızca birkaç kez, o da şirket yeni bir ürün piyasaya süreceği zaman test etmek için golf oynamaya gittiğini söyledi. Ürettikleri sopaların çoğu Amerika'daki büyük perakende mağazalarında çantalı setler halinde satılıyordu. Fabrikanın boyasız betonarme binası ve aydınlatma sistemi bir yıllık da olabilirdi, on beş yıllık da. Erkek işçiler tarafından çalıştırılan gres yağından siyahlaşmış, ham çelik tüpleri bir koniye dönüştürüp ortaya çıkan şaftın içine kıvrımlı düzgün halkalar presleyen makineler için de geçerliydi bu. Kadın işçilerin üzerlerine yapıştırıcı sürdüğü kompozit grafit şeritler daha sonra şaftların üzerine sarılarak ısıyla yapıştırılıyor-

du. En meşgul makinelerden biri, çelik sacları içi boş başlama vuruşu sopası kafalarına dönüştürüyordu; farklı bir makinenin her iki tarafındaki iki adam cımbızlarla kafaların vuruş yüzeylerini yerleştiriyorlar, makine yatay yivler bastıktan sonra yine cımbızla parçayı alıyorlardı. Bastırma işleminden sonra maske takmış kaslı adamlar sopa kafalarını suyla soğutulan rektifiye makineleriyle haddeliyordu; Lou beni burada suyun işlenip tekrar kullanıldığına ve havalandırmanın eskiye göre çok daha iyi olduğuna temin etti; ama yine de görüntü cehennemi andırıyordu. Üst katta, havası boya kokusuyla şok edici derecede ağır olan bir odada, ayaklarında koca çizmeler ve havalı çoraplarla uzun saçlı ve bıçkın görünümlü genç kızlar sopaların şaftlarını kontrol ediyor ve küçük hataları düzeltiyorlardı. Başka gençler de sopaları zımparalıyor, şaftlara çıkartma yapıştırıyor, logoları elle boyuyor ve kalan kırıntılar tıkırdamasın diye sopa başlıklarının içine tutkal sıkıyordu. Bitmiş ürünlerin yığıldığı sıkış tepiş bir alanda parlak sopa başlıklarının oluşturduğu ormanlar arasında renkli çantalar yükseliyor, gövdeleri şaftların, saz başlarını ise yumuşak tutma yerlerinin oluşturduğu geniş saz yatakları göze çarpıyordu.

Çin'in doğa rezervleri gibi bu fabrika da sorunlarla boğuşuyordu. Aylık ortalama iki yüz dolar civarında olan maaşlar her yıl artıyordu ve en azından teoride, asgari ücreti artıran, şirketlere kısa dönemli çalışanlar hariç tüm işçilere sigorta yapma ve kıdem tazminatı ödeme zorunluluğu getiren yeni federal yasaları vardı. Merkezi hükümet ülkenin iç kısımlarını da geliştirmeye kararlı olduğundan, Ningbo gibi kıyı şehirlerindeki işverenler işçileri ellerinde tutabilmek için daha büyük teşvikler sunmak zorunda kalıyorlardı. Bu arada Çin'in ihracat vergi kredisi kısılmıştı ve hammadde maliyetleri ay be ay artıyordu, Amerikan ekonomisi hız kesiyor, Amerikan doları peşinden gidiyor ve fabrika artan maliyetini müşteriye yansıtamıyordu. Zira Amerikalı alıcılar hemen başka bir üreticiye yöneliyorlardı.

"Kâr marjımız giderek düşüyor," dedi Lou. "Aynen on yıl önce Tayvanlı üreticiler buraya taşındığında olduğu gibi. Şimdi giderek daha çok işin Vietnam'a taşındığını görüyoruz."

"Vietnam çok küçük," diye ona yanıt verdi David Xu yüzünde genişleyen bir gülümsemeyle.

Biz çıkarken ön kapıda naylona sarılmış golf sopalarıyla dolu devasa bir golf çantası gördük.

"Bunlar ürettiğimiz en iyi golf sopaları," dedi Lou. "En üst kalite. Müdür golfla ilgilendiğin için sana bunlardan hediye etmek istiyor."

Xu'ya ve çevirmenim Bayan Wang'a baktım ama onlar ne yapmam gerektiğine dair ipucu vermediler. Sanki bir düşteymiş gibi sopaların bizim arabanın arkasına yüklenmesini ve kapının kapanmasını izledim. Çok iyi bilinen bu gazetecilik etiği kuralı burada da geçerliydi herhalde, yoksa değil miydi?

"Bilemiyorum," dedim. "Bundan emin değilim."

Sonra bir baktım ki, Luo bize el sallıyor ve sabahın hafif sisi içinde oradan ayrılıyoruz. Sıcak, duman yüklü, güçlü bir rüzgâr esmeye başladı, hava birden kötüleşmişti. Çin'deki iş adabından haberdar olsaydım belki de hediyeyi reddedebilirdim. Yine de kabul etmeliyim ki "en yüksek kalite" ibaresinin verdiği hazdan ve seksi, parlak, son moda golf sopalarını tutma fikrinden dolayı bir an donakalmıştım. Uzun fabrika turu, bitmiş ürüne sahip olma arzumu kabartmıştı. Bu şeyi Ningbo'dan New York'a dek nasıl yanımda götüreceğim meselesi ise sonradan kafama dank etti, üstelik böyle şık bir hediyeyi kabul ettikten sonra bu yoğun işyerinin ağır boya koktuğunu yazmam ayıp olmayacak mıydı? Dahası, ben golften hoşlanmıyordum ki!

"Bence geri dönüp sopaları iade etmeliyiz," dedim. "Olur mu? Müdür buna alınır mı?"

"Jonathan, sopalar sende kalmalı," dedi Xu. Ama o da çok emin görünmüyordu. Bunları yanımda taşımanın ne kadar güç olacağından bahsettim, sopaların konduğu çantadan daha iri ol-

mayan Bayan Wang onları benim için Şanghay'a götürmeyi ve Amerika'ya döneceğim güne dek evinde saklamayı teklif etti. "Zaten kilo vermem lazım," dedi.

"Bunlar yolculuğunun hatırası olacak," dedi Xu.

Bayan Wang, "Bu sopaları kesinlikle almalısınız," diyerek onu onayladı.

Bir ay önce Oregon'a yaptığım seyahati hatırladım. Ağabeyimin doğum günü şerefine nihayet birlikte Bandon Dunes'a gitmiştik. Tesisin mağazasında üzgün bakışlı pafinlerle dolu sepetleri görmüş ve Bob harika bir oyun sergilerken ben artan sabırsızlığımla on sekiz şahane golf deliğini ıskalamıştım. Bandon'dan Bob'un evine gitmek için Portland'dan havaalanına giden tramvaya bindik. Şayet kendinizi pırıl pırıl, beyaz, erkek ve aylak hissetmek istiyorsanız sabah iş saatlerinde elinizde golf çantasıyla, işe giden her renkten insanın oluşturduğu kalabalık insan yığınını rahatsız etmekten daha iyisini yapamazsınız.

David Xu'ya yeni sopalarımı ona hediye etmek istediğimi söyledim. Karşı çıktı: "Hayatımda bir golf kursunun kapısından bile geçmedim!" yine de sonunda kabul etmekten başka çaresi kalmadı. "Seni hatırlamama yardım edecek," dedi felsefi bir edayla. "Hayatıma renk katacak."

Merkezi Şanghay'a komşu olan Jiangsu eyaletinin başkenti Nanjing'de bulunan Jiangsu Yabani Kuş Cemiyeti'nin internet sitesinde, gruba yeni katılan Xiaoxiaoge'nin bir hayvanat bahçesinde çekip siteye gönderdiği resimler, binlerce mesaj arasında bir dizi halinde göze çarpıyor. Xiaoxiaoge ateş püskürüyor:

> Bugüne kadar hiçbir hayvan koruma örgütünün hayvanat bahçeleri hakkında olumsuz görüş belirttiğini duymadım. [...] "Yaban hayvanları koruma alanları" onları "hapsedecek" bir yerden ibaret değil mi yani?

Şöyle devam ediyordu:

> Hayvanat bahçesi basit bir fotoğraf makinesiyle kuşların yakın plan fotoğraflarını yakından çekebileceğiniz tek yer değil mi? Aksi takdirde kuş fotoğrafları çekmek için fotoğraf ekipmanına bir sürü para harcamanız gerekir, o zaman da bu bir üst sınıf faaliyeti olmaz mı? [...] Bu insanlar kuşların güzelliğine tutuluyorlar ve bundan vazgeçemiyorlar; bir yerlerde yeni türler keşfetmenin hazzına müptela oluyorlar ve bundan vazgeçemiyorlar.

Eğer kuş gözlemcileri kuşları gerçekten önemsiyorsa, diye devam ediyordu Xiaoxiaoge, güzel fotoğraflar çekmeye daha az, insan tehdidine karşı doğayı korumaya ise daha fazla zaman harcamalıdırlar.

Xiaoxiaoge'ye yanıt veren bir gönderi Nanjing'in ilk kuş gözlemcisiyle ilgili olarak şunları söylüyordu:

> [K]uşları izlemek için 200 yuanlık ortalama bir dürbün kullandı ve tüm ülkede tanınan bir uzman oldu. Bu yıl nihayet yenisini alana dek bu dürbünü beş yıl kullanmıştır.

Bir başka mesajda ise Çin'in hayvanat bahçelerindeki kâr kaygısından bahsediliyordu:

> Batı'daki hayvanat bahçelerine gittiğinizde, gerçek hayvanat bahçelerindeki hayvanların doğadakinden daha iyi bir yaşama sahip olduğunu görürsünüz. Son dönemlerde yurtdışından dönen ya da orada yaşayan insanlarla konuştum ve ülkemizdeki şu eksikliği daha da güçlü hissettim: Hiçbir şeyi olması gerektiği gibi yapmıyoruz. Her şey bir tür ticari işlem olarak görülüyor, sadece bencil bir ticari işlem.

Bir başka mesajda ise içsel çelişkiler söz konusu ediliyordu:

> Kişisel olarak ben hayvanat bahçelerinden hoşlanmıyorum, insanların hayvanları hapsetmesinden hoşlanmıyorum. İçimden o kafesleri parçalamak geliyor ama cesaretim yok. Kafeslere zarar vermenin suç olduğu kesin.

Xiaoxiaoge'nin provokasyonuna en uzun, en sabırlı ve en özenli yanıtı (İtalyan futbol takımı AS Roma'ya gönderme yaparak) kendine "asroma13" adını veren biri yazmıştı. Asroma13 hayvanat bahçelerinin iyi işletilirlerse özellikle acemiler için faydalı olabileceğini söylüyordu. Rezervler ile hayvanat bahçeleri arasındaki farkı açıklıyordu: Rezervin koruduğu asıl olarak bir *yer*dir. Kendisinin, "çevresel yıkıma, kuşların yakalanmasına ve diğer olumsuz durumlara" dair pek çok fotoğraf gönderdiğini, ama bunun web sitesinin tek odak noktası olamayacağını belirtiyordu. Xiaoxiaoge'nin herkesin kendi zevkleri peşinde koştuğu suçlamasına gelince, asroma13 kuş gözlemciliğini ya da kuş fotoğrafçılığını koruma amaçlı yapan çok fazla insan olmadığını kabul ediyor ama yine de bu hobiyle ilgilenen çoğu insanın doğanın korunmasını savunduğunu söylüyordu. Dahası, şöyle yazıyordu:

> Eğer kuş gözlemcileri ve kuş fotoğrafçıları güzellikten ve yeni türler keşfetmekten haz alamazlarsa –eğer bir kuşun güzelliği karşısında nefesimiz kesilmezse– o zaman onları koruma gerekçesini ve tutkusunu nereden bulacağız?

İki yıl önce, yirmi yaşındayken Jiangsu Yabani Kuş Cemiyeti'ni kuran asroma13'tü. İngilizce kendisine Shrike [örümcekkuşu] adını vermişti. Onunla Nanjing'de bir pazar sabahı tanıştım. Bir taksiyle şehrin ormanlık Mordağ bölgesindeki botanik bahçesine giderken radyodaki haberlerde, Nanjing'in güneyindeki bir gölden izlenebilen göçmen kuğu sürüsünden bahsediliyordu. Shrike iki yıldır haber editörlerine kuşlarla ilgili haberleri aktarıyor-

du. "Eğer bir radyo kanalının ya da gazetenin haberi vermesini sağlarsan diğerleri de ilgilenir."

Shrike uzun boylu, elmacık kemikleri çıkık, çok genç görünen bir biyomedikal mühendisliği öğrencisiydi. Nanjing'deki tüm kuş türlerini tüm detaylarıyla bildiğini söyledi, ona inandım. Soğuk, gri bir kış günü, Botanik Bahçesi'ndeki çok yavaş iki tur içinde –altı saat kaldık– şehir içindeki bir parkta bana otuz beş tür göstermeyi başardı. (Bir çöp bidonunun yanında üç vahşi kediyle de karşılaştık, Çin'de geçirdiğim haftalar boyunca bunlar ortalıkta serbestçe dolanırken gördüğüm yegâne memelilerdi.) Doğa için taşıdığı bir haç gibi sırtında duran tripodlu fotoğraf makinesiyle Shrike, Çin'in en karizmatik ve sevilen ötücü kuşlarından olan bir *hwamei* görene dek beni çalılıklar arasında dolaştırdı. Kuşun tüyleri, ona ismini veren göz çevresindeki çılgın beyaz gözlük dışında (ismi birebir "boyalı kaş" anlamına gelir) zengin kahverengi tonlarındaydı. Kuzey Amerika'daki *towhee* kuşu gibi yaprakların arasında, bir gözü bizde, endişeli endişeli eşeleniyordu. Shrike, Mordağ'da insanların *hwamei* avlamak için ağ kurduklarını söyledi, ama Botanik Bahçesi'nin etrafındaki çit kaçak avlananları buradan uzak tutuyordu.

Shrike Nanjing'de büyümüştü, babası mühendislik fakültesine hoca, annesi işçiydi, ailenin tek çocuğuydu. On altı yaşındayken bir dürbün satın alıp kendine, "Dışarı çıkıp bazı canlıları izlemeliyim," demişti. Bir defterin kapağına "EKOLOJİK GÖZLEMLER" yazıp Botanik Bahçesi'nin yolunu tutmuştu. Gördüğü ilk kuş bir büyük baştankaraydı (Amerikan baştankarasının daha renkli bir akrabası). Altı ay sonra defterin üzerindeki "EKOLOJİK" sözcüğünü karalayıp onun yerine "KUŞ" yazmıştı. 2005 yılında, polis akademisi öğrencisi olan bir başka kuş gözlemcisiyle internet aracılığıyla tanıştı. Daha sonra Jiangsu Yabani Kuş Cemiyeti'ni kuracak olan bir forum grubu oluşturdular. Grubun, yirmisi Shrike tarafından "çok aktif" diye tanımlanan iki yüz üyesi vardı ama Şanghay'daki benzerinin aksine bu cemiyetin resmi

kaydı yoktu. "Her yerde görülen bir yeraltı örgütüyüz diye dalga geçiyoruz kendimizle," dedi Shrike. "Yaptığımız haberler nedeniyle şehirde giderek daha çok insan bizi tanıyor. Bazen dışarıda kuş gözlemlerken, yanlarından geçtiğimiz insanların birbirlerine, 'Bak, kuşları gözlemliyorlar,' dediklerini duyuyoruz."

Çin'de kuşlar için en büyük tehdit, kirliliğin ve yaşam alanı kaybının yanı sıra, gayet yaygın (ve yasadışı) olan ağla avlanma ve yiyecek olarak kullanmak üzere hayvanların zehirlenmesi. Nanjing gibi bazı eski şehirlerde yabani kuşlar ya evcil hayvan olarak satılıyor ya da kafesteki hayvanları serbest bırakmanın iyi bir karma sağlayacağına inanan Budistler tarafından festivallerde serbest bırakılmak üzere satın alınıyor. (Nanjing dışındaki bir manastırda yaşayan rahibe bana rahiplerin serbest bıraktıkları hayvanın türü konusunda çok da seçici olmadıklarını söyledi; önemli olan nicelikti.) Shrike, kuşların satılmasına karşı yasaların "toplumsal istikrar"ı bozmayı göze almaksızın uygulanamayacağı görüşünde; dolayısıyla grubuyla birlikte kuşları satın alan insanları eğitmeye çalışıyor. "İnsanlara vermeye çabaladığımız mesaj, 'Kuşları seviyorsanız onları tutsak etmeyin, bırakın göklerde özgürce uçsunlar.' Onlara kapabilecekleri parazitler ve virüsler hakkında da bilgi veriyoruz. Onları ikna etmeye çabalıyoruz ama aynı zamanda tehdit de ediyoruz!"

Shrike istemeye istemeye beni Nanjing kuş pazarına götürmeyi kabul etti. Qinhuai Irmağı kıyısındaki labirentimsi dar sokaklarda kendilerini kafesin demirlerine çarpan, yeni yakalanmış toygarlar gördük. Boynuna bir ip taktığı serçeyi başını okşayarak evcilleştirmeye çalışan bir çocuk gördük. Kuş kakalarının oluşturduğu konik yığınları gördük. Beni en az rahatsız eden ise muhtemelen zaten kafeste doğmuş olan ispinozlar ve muhabbet kuşlarıydı. İkinci en az rahatsızlık verenler de güneydeki tehdit altındaki ormanlardan yakalanıp getirilmiş renkli egzotik kuşlardı: *fulvetta*'lar, yaprakkuşugiller, *yuhina*'lar. Onları burada görmekten nefret ediyordum; ama onları doğal yaşam

alanlarında hiç gözlemlemediğim için en fazla yarı gerçek gibi görünüyorlardı. Bir porno filmde en iyi arkadaşınızı görmek ile hiç bilmediğiniz bir yabancıyı görmek arasındaki fark gibiydi. Tutsaklıkları en çok üzüntü verenler en iyi tanıdıklarınızdı; kocabaşlar, ardıçkuşları, serçeler. Kafeslerde Botanik Bahçesi'ndeki hallerine oranla öylesine küçük, sersefil ve ufalmış görünüyorlardı ki insanın içi acıyordu. Aynen Shrike'ın Xiaoxiaoge'ye söylediği gibiydi: Doğal rezerv bir yeri koruyordu. Hayvanlar o yerin içinde olduğu kadar, o yer de hayvanların içindeydi.

Nanjing'deki en popüler iki yabani kuş, ikisi de ötücü kuşlardan olan ufacık, mücevheri andıran Japon beyaz göz kuşu ile talihsiz *hwamei*'ydi. Yeni yakalanmış ötücü kuşlar bir dolar elli sente satılıyorlardı; ama bir yıllık evcilleştirme ve eğitimden sonra tek bir kuşun fiyatı üç yüz dolar edebiliyordu. Beyaz göz kuşları zarif, nispeten daha geniş kafeslere konmuştu; en azından tutsaklıklarının sanki bir tür ev hapsi gibi olduğunu tahayyül veya ümit edebilirdik. Ne var ki, gördüğüm çoğu *hwamei* çirkin, yanları deliksiz tahta hücrelere kapatılmıştı, bu hücreler neredeyse hayvanın kendi etrafında dönemeyeceği kadar dardı. Hücrenin ön kısmı parmaklıklarla kaplıydı, *hwamei*'ler kendilerine fiyat biçilirken bu parmaklıklar arasından beyaz gözlükleriyle sessizce bakıyorlardı.

David Xu'nun yeni golf sopalarıyla yaptığı ilk şey onları bana ödünç vermek oldu. Bir başka uzun günün ("Önce iş, *sonra* keyif") sonuna geliyorduk; Ningbo'nun iki golf sahasından daha eski olanını ziyaret etmiştik. Hava her saat daha da bozuyordu; ama sonunda nihayet kasabanın güzel kısmına vardık. Aniden sokaklar tenhalaşmış, tarım alanları azalmıştı, inşaat kalıntıları yol kenarlarına öylesine yığılmaktansa daha özenli gizleniyordu, reklam panolarında Toscana Gölü Vadisi gibi isimlerle umut vaat eden imar projelerinin reklamı yapılıyordu. Paranın peşinden pervasızca koşulmasıyla, havalı milyonerleriyle, çok geniş

alt tabakası ve parçalanmış sosyal güvenlik ağıyla, dış güvenlik konusunda takıntılı ve eleştirileri susturmak için milliyetçiliği kullanmada maharetli merkezi hükümetiyle, ekonomiye ve çevreye dair düzenlemelerde iş çevreleri ile yerel hükümetlerin münasebetsiz ortaklığına bel bağlanmasıyla Çin genel olarak o güne dek gördüğüm en Cumhuriyetçi yer gibi gelmişti. Ningbo Delson Yeşil Dünya Golf Kulübü de yoğun şekilde korunan ormanlık dağlar ile Dong Qian Hu'nun –kelime anlamı, Doğu Para Gölü– parlak mavi suları arasına kurulmuştu.

Tesis 1995'te Çin'de şehirden şehire uçarak parasını harcayacak bir yer arayan emekli bir işadamı tarafından yaptırılmıştı. Ningbo'ya giderken uçakta gözlüğünü yere düşürmüş, gözlüğü yerden alıp ona geri veren de Ningbo'nun belediye başkanıymış. Ningbo yakın zaman önce bir golf sahasına ihtiyacı olduğuna karar vermiş ve bu tesisi yapacak kişiye ormanın bâkir bir parçasını cazip bir fiyata satmaya razılarmış.

Grace Peng adında hoş bir kadın olan kulüp genel direktörü elektrikli bir golf arabasıyla bize etrafı gezdirdi. Yollar dar ve yemyeşildi, yolları çevreleyen alanlar kışın neredeyse beyaza dönen *zoysia* benzeri çimlerle kaplıydı. Dalga dalga yayılan sarı tepecikler çöldeki kum tepeleri gibi sisin içinde kayboluyordu; çoğu kadın olan *caddie*'ler,* T. E. Lawrence gibi şapkalarının üzerine ve boyunlarına beyaz bezler sarmışlardı, ön dokuz parkurda üç grup oyuncu gördük, arka dokuz parkurda kimse yoktu. "Çin'de golf hâlâ zenginler ve işadamları için ayrıcalıklı bir hobi," dedi Peng. Hayat boyu üyeliğin ederi altmış bin dolardı, bir milyon daha vererek bitişik siteden bir de villa almak mümkündü. Peng iki bin beş yüz adet hayat boyu üyenin, ki bunlar arasında bana sopaları hediye eden fabrikanın sahibi de vardı, çoğunun buraya nadiren geldiğini söyledi, bazıları hiç gelmiyor-

* *Caddie* veya *caddy*. Golfte oyunculara yardımcı olan, eşyalarını taşıyan veya etraftan sorumlu görevlilere verilen ad. (e.n.)

du. Yine de haftada beş kez gelip tek haneli handikaplı oynayanlar da vardı. Sahanın en yüksek noktasında, ormanlık bölgenin başladığı yerde uzun ve amansız bir deliğe doğru ilk vuruşlarını yapan oyuncuları izledik. İçlerinden biri başlangıç sopasını öyle bir savurdu ki top çalıların arasına gitti. Peng ona bağırdı: "Ha, ha! Pek de iyi bir vuruş değil!"

David Xu'ya sahada yeni sopalarıyla ilk golf dersini vermek niyetindeydim, ama Peng beni oynamaya davet edince tüm pedagojik kaygılarımı unuttum. Bir *caddie* golf sopalarının plastik kılıfını açmaya, bir başkası ise kiralık golf malzemeleri bölümünden bana uygun golf ayakkabıları aramaya koyuldu. Peng on yıllık, gayet konforlu eski kulüp binasının hemen yanına inşa edilmekte olan yeni kulüp binasını işaret etti. "Ningbo'da zengin insanlar oldukça genç," diye açıkladı. "Zengin insanların genelde daha yaşlı olduğu ABD gibi değil burası. Çin'de işler çok hızlı değişiyor, hızla uyum sağlamak zorundasın. Yeni insanları yakalamak için tesisleri hemen yenilemek zorundasın."

Xu, Bayan Wang ve ben *caddie*'nin peşinden onuncu deliğe ilerledik. Suyun üzerinden beş par'lık maharetli bir aşırtma için destek üzerinde duran topa keskin bir açıdan vuruş yapacaktım. Kum tepelerini andıran çıplak tepecikleri gözden geçirdim; tepeciklerin ötesinde, uzaktan belli belirsiz bir siyah hat halinde görünen sırtlar vardı. *Caddie*'nin bana uzattığı başlangıç sopası parlak şeker kırmızısı rengindeydi ve çok hafifti. Her şeyin golfe gayet uygun olduğunu fark ettim: egzotik bir manzara, en iyi marka yeni model sopalar, arka dokuzda benden başka tek bir kulun olmaması, parasını doğrudan benim ödediğim iki kişiden ve bana hoşluk olsun diye parasını hükümetin ödediği bir kişiden oluşan maiyetim. Xu, Bayan Wang ve *caddie* saygılı bir uzaklıkta duruyorlardı. İyi bir oyun çıkarmamı istediklerini hissedebiliyordum, ben de iyi bir oyun çıkarma *sorumluluğunu*, yani hayatımda ilk kez sopayı fazla kaldırmadan vurma; sopanın işini yapmasına izin verme, başımı önde tutup kalçamı ayarlama

sorumluluğunu tüm ağırlığıyla hissediyordum. Kırmızı başlangıç sopasıyla birkaç deneme vuruşu yaptım. Sonra da topa sert bir şekilde vurup uzaktaki çimenliğin ortasına yolladım.

"Of, çok güzel!" dedi *caddie*.

"Jonathan, gerçekten çok iyisin!" dedi Xu.

Golf oyuncusu olarak güçlü bir vuruşun ardına sekiz, on tane korkunç acemi vuruşu eklemek âdetimdir, nitekim sonraki iki atışım neredeyse ıskaydı. Fakat dördüncü vuruşum roket gibi uçup gitti ve tam bayrağın üstüne kondu.

"Of, çok güzel!" dedi *caddie*.

Bana verilen demir alet olağanüstü dengeli gibi görünüyordu. Cerrahi aletler gibiydiler. On birinci delikte fazladan çift vuruş yaptım, ama çok da kötü hissettiğim vuruşlar değildi. Sopaları Xu'ya verdiğime pişman olmuştum. On ikincideki üç par'lık destekli vuruşum sağa çekti. "Fazla yana gitti!" diye bağırdı *caddie*. Ama neyse ki yaylanma sağlayan uzun çimler iş başındaydı, dördüncü vuruşu kolayca yaptım. On dördüncü vuruşu kelimenin tam anlamıyla dört gözle bekliyordum.

"Jonathan," dedi Xu sakin bir sesle. "Sanırım gitmemiz gerekiyor."

Ona dehşetle baktım. Akşam yemeği için patronuyla buluşma planımız olduğunu biliyordum ama hayatımın en iyi golf oyununun sadece üç delikten sonra biteceğine inanamıyordum. Golf sopamı Xu'ya uzattım ve ona golfü denemesini söyledim. Uzattığım sopayla poz verip kıkırdamaya başladı. Bayrağın üç metre ötesine bir top koydum. Sopayı birkaç kez çılgınca savurduktan sonra yüzüne doğru kaldırıp kıkırdadı. Topa daha yakın durmasını önerdim. Top sanki öldürmeden yaralamak istediği küçük bir hayvanmışçasına tekrar sopayı savurdu. Top beş on santim ilerledi. Xu yüzünü avuçlarının arasına alarak istemsizce kıkırdamaya devam etti. Sonra toparlanıp daha sert vurdu ve top doğrudan deliğe girdi. Xu küçük bir çığlık atıp isterikçe kıkırdadı.

Ningbo'nun kalabalık merkezine doğru giderken pek fazla konuşmadık. Yavaş yavaş inen alacakaranlığı fersiz gözlerle izliyordum, yer seviyesindeki nesneler çoktan alacakaranlığa bürünmüştü, güneş hâlâ gökyüzündeydi, kayısı rengini almış, artık gözü rahatsız etmiyordu. İnşaatlar, trafik ve ticaret merkezleri herbir yandaydı – Çin'deki herkes iyimser olmasa bile imrenilesi bir çalışma gayreti içindeydi hâlâ. Bu da beni Şanghay'daki ilk gecemde yaşadığım hislere geri götürmüştü. Ama o zaman *gelişmişlik* olarak tanımlamak istediğim şeyin, aslında daha çok bir geç kalmışlık olduğunu anlamıştım: modernliğin hüznü, gece çökmeden önce uzayan tedirgin edici bir alacakaranlık dönemi.

Pafinlerin üreticisi Ji, Yancheng doğa rezervinin çok da uzağında olmayan Subei'de büyümüştü. Annesiyle babası ergenlik yıllarında, Kültür Devrimi'nden kısa süre önce tanışmıştı. Kendi kuşaklarından pek çok şehirli genç gibi köylülerden emeğin değerini öğrenmeleri için kırsala gönderilmişlerdi. Subei'de kerpiçten bir kulübe yapmışlar, pencere niyetine de duvarda yarık bırakmışlardı. Ji 1969'da doğmuş ve iki yıl Nanjing'de ninesi ve dedesiyle kalmıştı, daha sonra annesi özlediği için onu Subei'ye geri getirmişti. Her yıl baharın başlangıcında aile domuzu kesilip yendikten sonra o kadar açlık çekerlermiş ki, haftalarca yataktan çıkmayıp eldeki az miktardaki pirinç lapasıyla kıt kanaat hayatta kalarak hasat edilecek buğdayı beklerlermiş.

Ji on dört yaşına geldiğinde oturdukları yerdeki liseye başvurmuş, okulun kontenjanı üç yüz kişiymiş ve Ji başvuran bin beş yüz öğrenci içinde üç yüz ikinciymiş. Neyse ki önündeki üç öğrenci elenmiş de Ji okula kabul edilmiş. Bir yıl sonra Nanjing'deki daha iyi bir liseye geçmiş, iki yıl sonra da Çengdu Üniversitesi'ne kabul edilmiş. Reform yanlısı öğrenci hareketine katılıp rüşvete, yolsuzluklara karşı yürüyüş yapmış, protestolara katılmış. Neyse ki, Haziran 1989'da Pekin'de olmadığı ve Tiananmen Meydanı Katliamı'nda orada bulunmadığı için yine şanslıymış. O dönem-

deki başka pek çok yetenekli öğrenci gibi siyasete olan ilgisini iş dünyasına çevirmiş ve taşradaki bir ithalat-ihracat şirketinin oyuncak bölümünde çalışmaya başlamış. 2001'de karısıyla birlikte arkadaşlarından aldıkları borç para ve Hallmark Cards'tan aldıkları teminat mektubuyla kendi işlerini kurmuşlar. Şu anda dört fabrikaları var ve iki bin işçi çalıştırıyorlar. Hallmark, Gund ve pazarın kalite lideri olan Russ Berrie müşterileri arasında ve Ji yakın zaman önce yerel hükümetten Emek Yoğun Sanayi kategorisinde Örnek Vatandaş sıfatını kazanmış.

"Ben çok şanslı bir insanım," dedi Ji. Kitapta gerçek adını kullanmamam şartıyla bana şirket genel merkezini dolaştırmayı kabul etti. ("Niye reklam yapmak isteyeyim ki? Ne zaman bir kapıyı açmak istesem Hallmark Cards'ın tedarikçisi olduğumuzu söylemem yetiyor.") Ofisi Çin'in doğusunda, kırsalda kurulmuş bir sanayi bölgesinde, yatağına beton dökülüp kenarlarına ağaçlar dikilmiş güzel bir nehrin hemen yanındaydı. Oradaki küçük üretim tesislerini bize gezdirirken Ji'nin keyfi yerindeydi. Son dört yıl içinde üretimin çoğunu ülkenin iç kısmına, Anhui eyaletine taşımış. İşçilerin burada, ailelerine yakın olmak için daha düşük ücrete razı olduklarını söyledi. Ji'nin mali olarak daha düşük ücret ve işgücü kaybı oranından faydalandığı açıktı; diğer yandan bunun toplumun da yararına olduğunu düşünüyordu. Böylece evlilikler güçleniyor, anne babalar eve yakın yerlerde çalıştığında çocuklara daha iyi bakılıyordu ve fabrikaları kırsaldaki işçilerin ayağına götürmek, işçileri fabrikaya getirmeye oranla Çin için çok daha sürdürülebilir bir model teşkil ediyordu.

Ji bana kendi tasarımı olan ve suni kürkü lazerle kesen bir robot makine gösterdi. Pafin gibi küçük boyuttaki ürünlerin kumaşı elde kesiliyordu. Tasarım bölümünde çalışanlar, oyuncağın iç yüzü dışa gelecek şekildeyken parçaların dikiş makinesinde nasıl birleştirildiğini, hayvanın gözlerini oluşturan plastik düğmelerin kumaşın içine yerleştirilip contayla nasıl tutturulduğunu ve sonra hayvanın nasıl ters yüz edildiğini gösterdiler. Böyle-

ce cansız kumaş parçası tüylü bir dosta dönüşmüş oldu. Başının arkasındaki bir delikten kuşun içi havlı polyester eylafla doldurudu, sonra delik elle dikilerek kapatıldı. Dikiş yerleri düzeltildi, tüyleri fırçalandı ve Daphne's etiketi yapıştırıldı. Tüm bu süreç ortalama bir işçinin yirmi dakikasını alıyordu. Ji bana üç adet bitmiş deniz papağanı hediye etti, bir tanesinin üzerine ağabeyimin adı işlenmişti.

"Herhalde panda Çin'de sevilen bir golf sopası başlığıdır," dedim öylesine.

"Çin'de mi?" diye güldü Ji ve kafasını iki yana salladı. "Çinliler golf sopası başlığı olarak bir kel kartal isteyebilirler, yahut George Bush'un suratını."

Oyuncak kuşumun üretiminde daha fazla sınai dehşet bulamadığım için bir suçlu-liberal hayal kırıklığı hissediyordum. Amerikalı satıcısı bir hayvan delisiydi, Çinli üreticisi ise Örnek Vatandaş. Olayın kirlilik veçhesi bile açıkça dehşetengiz değildi. Bir hafta önce Nanjing'de, suni kürk (ya da piyasadaki adıyla "havlı kumaş") üretiminde sektör lideri olan Nice Gain'e ait iki fabrika gezmiş ve sentetik kumaşların doğal kumaşlara göre bazı üstünlüklerini öğrenmiştim. Nice Gain suni kürkü, devasa balyalar halinde gelen akrilik fiberden üretiyordu. Japonya'dan ithal edilen bu malzeme taranıp kabarık ipler haline getiriliyor, bu ipler bilgisayarlı jakar makinelerinin içine verilip, ele kürk hissi veren bir dokuda örülüyordu. Akrilik fiberin asıl hammaddesi ham petroldü, bol su isteyen pamuk tarlalarına, aşırı otlatmaya meydan vermiyordu; üstelik petrolün bir cip tarafından kullanılmasındansa böyle kullanımı daha zararsızdı. Akriliğin boyanma süreci, çeşitli proteinlerle kirlenmiş pamuk ve yüne kıyasla daha temizdi. Nice Gain'in genel başkanı Tong Zheng bana, "Eğer boya veriyorsa o ürünü ihraç edemeyiz; malzeme boyayla hiç temas etmemiş demektir bu," dedi. Zheng de Ji gibi sektör lideri olduğu ve temiz bir üretim sürecinin maliyetini kaldırabildiği için önceden boyanmamış doğal iplikler alıyor, tedarikçilerinden boyamayla

ilgili herhangi bir talepte bulunmuyordu. ("Bildiğim tek şey, eğer her şeyi kitabına uygun yaparsanız piyasadaki en rekabet gücü düşük oyuncu olursunuz. İyi bir vatandaş olarak kendinizi kısa sürede işsiz bulursunuz.") Pafinimin tüyleri tamamen akrilikten ve şayet Japonya'daki akrilik fiber tesisi, Cixi'de gördüğüm, yeniyetmelerin çalıştığı o tesis gibi bir yerse orada da çok büyük bir çevre felaketi yok demektir. Pafin belli ki düşündüğümden daha lüks bir üründü.

Ji'ye hayvanlara karşı şahsi duygularını sordum, ne de olsa yaptığı iş onların oyuncaklarını üretmekti. Bana çocukken sahip oldukları bir domuzun hikâyesini anlattı. Bu domuz, ağılının kerpiç duvarlarında delik açıp kaçmakta çok maharetliymiş. Ji'nin babası bir gün o kadar kızmış ki domuzun ağzını delip üç dört tane demir halka geçirmiş ve domuz bir daha hiç kaçmamış. "Şimdi bu çocuklarımla aramızda bir şaka," dedi Ji. "'Burnunuza ya da göbeğinize halka taktırmazsanız sevinirim çünkü onlar bana domuzumu hatırlatıyor.'"

Burundaki halkalar dert çünkü çocukları Kuzey Amerika'da büyüyor. Ji ile karısı çocuklarını hep –Ji'nin ifadesiyle– "Batılı bir çevrede" büyütmek istemişler; batı yarıküreye ise en son iki yıl önce Ji Örnek Vatandaş unvanını kazandıktan hemen sonra gitmişler. Çin'in nüfus politikası sebebiyle Örnek Vatandaş olan birinin gerçekten yapamayacağı bir şey birden fazla çocuk sahibi olmak. Ji'nin önceki evliliğinden bir oğlu, karısının da bir kızı var. Şimdi ikisi ilk ortak çocuklarını bekliyorlardı. Bu durumda Ji'nin ikinci çocuğu olacaktı. Karısı altı aylık hamileyken bir gece, bebeği doğurmak için karısının Kanada'ya gitmesi gerektiğine karar vermişler. Çocukları üç ay sonra Vancouver'de doğmuş, böylece Ji Örnek Vatandaş olmaya devam edebilmiş.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile çevrenin korunması arasındaki bağlantıya dair birbirine rakip iki teori var. İş dünyasının çıkarlarıyla fevkalade uyum içinde olan teoriye göre,

toplumlar genelde orta sınıf refaha, boş vakte ve yetkiye sahip olana dek çevreyi kirletiyorlar, çevre konusunu dert etmeye ancak ondan sonra başlıyorlar. Diğer teori ise Batılı toplumlardaki gelişimsel olgunluğun kaynakların aşırı tüketimine ve doğanın yok edilmesine kesinlikle engel olmadığını belirtiyor; bu teorinin genelde kıyamet beklentisinde olan savunucuları, Çin, Hindistan ve Endonezya'nın Batı modelini izlemesi karşısında saçlarını başlarını yoluyorlar.

"Önce büyüme, sonra çevre" teorisi taraftarları, Çin'in gayrisafi yurtiçi hasılasındaki patlamayla Batı tarzı doğaseverlerin ortaya çıkması arasındaki yakın ilişkiye bakarak cesaretlenebilirler. Öte yandan sorun şu ki, Çin'in çok az kaliteli toprağı var ve de ülke çok hızlı değişiyor. Yeni bir kuşak çevreyi korumayı öğreniyor olabilir, ama yaşam alanları bundan çok daha hızlı yok oluyor. Çin'in milli parkları giderek daha hareketli olan orta sınıf tarafından ölümüne seviliyor. Kuzey Amerika'da hâlâ okul çocuklarını otobüse doldurup istediğiniz zaman bir doğa merkezine götürebilir, onların bir gün ya da bir hafta hayvanları izlemesini sağlayabilirsiniz. Nüfusun yakında yirmi milyonu bulacağı Şanghay'da erişilebilir tek bir doğa rezervi var: Yangtze'deki bir alüvyon adasının üzerinde yer alan Chongming Dongtan. Rezerv iyi idare ediliyor ama balıkçılığın ve ters akıntı kirliliğinin olumsuz etkilerine maruz kalıyor. Kuzeydeki üçte birlik kısmının tamamı ise kuş düşmanı, istilacı pirinçotuna teslim olmuş durumda (efsaneye göre, söz konusu bitki uzmanlarından ona tüm Çin'i kaplayabilecek bir bitki bulmalarını isteyen Başbakan Zhou Enlai'nin emriyle Çin'e getirilmiş) ve parkın batı sınırı boyunca içerisinde "yazlık villallar" ve "sulak alan golfu" bulunan devasa bir sulak alan parkı inşaat halinde. Tüneller ve köprülerden oluşturulmuş, yapımı 2010'da başlayan bir sistem adayı doğrudan Şanghay'ın merkezine bağlayacak. Her çocuğun günün herhangi bir saatinde otobüse atlayıp Chongming Dongtan'da doğayla buluşma şansı olacak, ama otobüsler Yangtze boyunca neredeyse tampon tampona bir trafikte gidebilecek.

Bugün Çin'deki başarılı çevre koruma çabaları halkı es geçerek doğrudan hükümetin çıkarlarına hitap ediyor. Şanghay'da, eski bir gazeteci olan WWF görevlisi Yifei Zang, şehrin azami sürdürülebilir nüfusu ve gelecekteki içme suyu kaynakları konusunda büyükşehir belediyesini kafa yormaya ikna etmek için çabalıyor. Şehir şu anda Yangtze halicinden faydalanmayı planlıyor, ne var ki yükselen deniz seviyesi nedeniyle suyun kullanılamayacak denli tuzlanma riski var. Yifei, belediyenin Yangtze'nin kollarından biri olan Huangpu Irmağı'nı temizleyerek ve ırmağın akaçlama havzasını restore ederek alternatif bir kaynak geliştirmesi için bastırıyor. Bu girişimin ek bir avantajı da vahşi yaşam için yeni bir habitat yaratacak olması. "Hayal kırıklığına hiç uğramayız, çünkü yüksek beklentilerimiz yok," diyor Yifei. Şanghay'dan ırmağın kaynağına doğru, Yangtze'den kalıcı olarak koparılmış durumda yüzlerce göl var. WWF 2002 yılında, Hubei yönetimini göllerden sadece birini Yangzte'ye tekrar bağlamaya ikna edebilmek gibi bir hedef koydu. "Bunun mümkün olduğuna kimse inanmadı," diyor Yifei. "Bu bir hayaldi; âdeta bir peri masalıydı. Ama tanıtım amaçlı bir mekân belirledik ve iki üç yıl sonra yerel yönetimin bent kapaklarını mevsimlik olarak açmasını, göle balıkların girmesine imkân tanımasını sağladık. İşe yaradı! O zamandan beri yerel yönetimlere pilot programlar kurmaları için ufak miktarlarda para bile verebiliyoruz. Bir göl hedefiyle başladık. Ama şimdi on yedi göl tekrar bağlandı."

Pekin'de, Hai-xiang Zhou adında, istisnai derecede etkin, tabandan gelme bir aktivistle karşılaştım. Zhou yirmi yıldır amatör kuş fotoğrafçılığı yapıyordu, bu açıdan kendini milli çapta bir öncü olarak görüyordu; ama aktivistliği daha yeni bir meseleydi. 2005 güzünde haberlerde, çocukluğunun geçtiği yer olan Liaoning eyaletinde kuş gribinin görüldüğünü duymuştu ve yetkililer salgının yabani kuşlarla yayıldığını iddia ediyordu. Anlamsız bir katliam olabileceğinden korkan Zhou işinden izin alıp hemen Liaoning'e gitti ve orada su kuşları ile göçmen turnaların avlan-

ma, zehirleme ve açlık gibi çok daha sıradan sebeplerle öldüğünü gördü.

Zhou yüzünün nerdeyse yarısını kaplayan, kocaman bir gözlük takıyordu. "Eğer Çin'de bir STK herhangi bir şey yapmak istiyorsa hükümetle işbirliği yapmak zorunda," dedi bana. "Kuş gözlemcileri ve çevreciler sorunları araştırabilirler ama herhangi bir şey yapmak için belli bir yaklaşımınızın olması gerekir. Yerel halk hep daha fazla gelişme istiyor; hükümetse –resmi olarak– sürdürülebilir gelişme ve çevrenin korunmasını istiyor. Kaynaklar son derece kısıtlı olduğundan, resmen yapmaları gereken şeyi gerçekten yapıyor olduklarını göstermelerine yardım edebilirseniz yetkililer mutlu olurlar. Bir çevre projesi başarılı bir şekilde hayata geçirildiğinde ülke liderleri çok miktarda olumlu geribildirim alıyorlar ve saygınlık kazanıyorlar."

Zhou dizüstü bilgisayarda, kendi memleketinde inşa edilmiş bir yaban yaşamını gözleme platformunda durmuş gülümseyen yetkililerin fotoğraflarını gösterdi bana. Kendisi şu anda Liaodong Yarımadası'ndaki Laotie Dağı Doğa Rezervi'ndeki yeni bir projede çalışıyor. Her sonbaharda, kuzeydoğu Çin'in tüm göçmen kuş nüfusu güneye uçarken bu yarımada üzerinden geçiyor. Kaçak avlananlar kuşları yakalayıp öldürmek için devlet arazisi üzerine binlerce ağ kuruyorlar. En kıymetli olanlar, çoğu soyu tükenme tehdidi altındaki büyük yırtıcı kuşlar. Burada pek fazla kuş eti yenmez, diyor Zhou; yakalananların çoğu güneye gönderiliyormuş, zira orada sevilen bir yemekmiş. Zhou ile kızı (o da rezervde gönüllü çalışıyor) merkezi hükümete sunmak için veri topluyorlar, böylece hükümet yerel politikayı koordine edebiliyor. Bana gösterdiği fotoğraflarda hem gündüz hem kafalarında lambalarla gece kaçak avcıları takip eden bekçiler görülüyor. Bekçilerin kamyonetleri geçemesin diye avcıların devirdikleri ağaçlar göze çarpıyor. El konmuş motosikletler görülüyor. Toplanmış her renkten ağla ağzına kadar dolu bir oda; bekçilerin tek

bir sabahta topladığı ganimet. Kafesler içinde, büyük kuşlara yem olarak bırakılmış küçük kuşlar. Daha yükseğe, kartalların uçtuğu yüksekliklere ağ gerebilmek için ağaçların tepesine enlemesine bağlanmış ağaç gövdeleri. Yüksek dallardan sarkan daha küçük kartal tuzakları; uçlarına ağırlık yapsın diye kütükler asılmış. Ev büyüklüğündeki ağların üzerinde tutsak duran güvercinler, beyaz kuyruklu kartallar, ulu doğanlar. Kuşlar hâlâ canlı; kanatları kırılmış, kemikleri dışarı fırlamış, korkunç sahneler. Bir çamaşır torbasının içi şahinler ve baykuşlarla dolu; bir kısmı ölü, bir kısmı canlı, hepsi kirli çamaşır gibi buruşturulup torbaya tıkılmış. Elleri kelepçeli bir kaçak avcı; üzerinde şık bir tişört, yeni spor ayakkabıları var, yüzü mozaiklenmiş. Bir doğanı ağdan kurtarmaya çalışan bir bekçinin alnından ter damlıyor. Kırk yedi ölü şahin ve kartaldan oluşan bir yığın; ısırmasınlar diye hepsinin boynu koparılmış ve hepsi bir sabahın ganimeti. Yine aynı sabah, koparılıp yere atılmış kanlı kuş kafalarından küçük bir yığın.

"Bunu yapan insanlar yoksul değil," diyor Zhou. "Bunu geçinmek için yapmıyorlar, bu bir gelenek. Benim amacım insanları eğitip geleneği değiştirmek. Kuşların onların doğal zenginliği olduğunu öğrenmelerini istiyorum, alternatif bir geçim kaynağı olarak eko-turizmi geliştirmek istiyorum."

Laotie Dağı'ndan sağ salim geçebilen göçmen kuşlar çoğunlukla Güneydoğu Asya'ya gidiyorlar: Bütün bu bölge açık maden ocaklarıyla ve ağaçtan arındırılan ormanlarıyla tek bir dev bataklık olma yolunda. Çünkü Çin doğal kaynaklar açısından fakir, bize mal tedarik eden fabrikalara hammadde tedarik etmesine imkân yok. Çinliler Çin'deki kirliliğin ceremesini çekiyor olabilirler, fakat biyolojik çeşitliliği vuran travma tüm dünyaya yayılıyor. Dolayısıyla Laotie Dağı'nı korumak, solunabilir hava, içilebilir su, sürdürülebilir gelişme için çabalayan Çinlilerin bir yandan da Güneydoğu Asya, Sibirya, Orta Afrika ve Amazon Havzası'ndaki yıkıma da dikkat etmelerini istemek haksızlık

gibi görünüyor. Shrike, Hai-xiang Zhou ve Yifei Zhang gibi insanların varlığı bile yeterince olağanüstü.

"Bir şeylerin yıkıldığını, yok edildiğini görmek ve bu konuda hiçbir şey yapamamak insanı bazen üzüyor," diyor Shrike. Nanjing'in dışında, korkunç derecede kirli bir ırmağın kıyısında durmuş, iki yıl önce sulak alanken bugün üzerinde fabrikalar yükselen araziye bakıyoruz. Ama hâlâ bâkir küçük bir alan var, Shrike orayı da görmemi istiyor.

GÜLEN POLİS

Bu kitabı bana gerçek bir İsveçli, üniversitedeki oda arkadaşım Ekström vermişti. Cep boyutundaki kitabın ince karton kapağında şık bir güneş gözlüğü takmış, elinde tuttuğu makineli tüfeği okura doğrultmuş, trençkotlu bir adamın kalitesiz bir fotoğrafı vardı. Yıl 1979'du. O dönem bilhassa büyük edebiyat eserlerini (Kafka, Goethe) okuyordum ve ne kadar ciddi bir insan olduğumu anlamadığı için bana kitabı veren arkadaşımı affetsem de böyle korkunç kapağı olan bir kitabın ilgimi çekebilmesine imkân yoktu. Fakat birkaç yıl sonra hasta olup yatağa düştüğümde, Faulkner ya da Henry James'le yüzleşemeyecek kadar zayıfken, bu küçük kitabı tekrar elime aldım. O süreç içinde başka bir yazarla evlenmiştim ve grip olmamak için delicesine çaba harcıyordum. Zira grip olunca yazamıyor, sigara içemiyordum; yazamadığım ya da sigara içemediğim zamanlar kendimi hiç akıllı hissetmiyordum ve kendimi akıllı hissetmek benim dünyaya karşı yegâne müdafaamdı. Gülen Polis [*Laughing Policeman*] ise duruma ancak bu kadar uyabilirdi! Müfettiş Martin Beck'le tanıştıktan sonra bir daha grip olmaktan hiç korkmadım (ve karım da grip olup çekilmez bir insana dönüşeceğimden hiç korkmadı) çünkü grip bundan böyle benim için bu İsveçli cinayet masası polisinin karanlık ve komik dünyası demekti. Martin Beck'in on macerası vardı ve herbiri boğazımın ağrıdığı bir günün sabahından akşamına okunup bitirilebilirdi. En sevdiğim ve tekrar tekrar okuduğum macera Gülen Polis'ti. Serinin evli ve mutlu bir çift olan yazarları Maj Sjöwall ile Per Wahlöö popüler roman

türünün doyurucu basitliklerini gerçek edebiyatın trajikomik ruhuyla harmanlamayı becermişlerdi. Kitaplar maharetle yazılmış güzel bir dedektif hikâyesiyle, boğaz ağrısından mustarip insanların yoldaşlık etmek isteyeceği türde bir sefaleti harmanlıyordu.

"Hava iğrenç," deniyor daha kitabın ilk sayfasında ve bu hava sonrasında da değişmiyor. "Ter ve yağmurdan dolayı sinirli ve ıslak" adamlar yüzünden karakolun yerleri "pis". Bir bölümün adı "Tiksinç Çarşamba". Bir diğeri ise "Pazartesi. Kar. Rüzgâr. Ayaz." Toplum da havayı aratmıyor. Sjöwall ve Wahlöö'nün savaş sonrası İsveç'ine yönelik olumsuz yaklaşımları –kitapların onunda da bu tema mevcut– Gülen Polis'te zirveye varıyor. İsveç kışının kaçınılmaz berbatlığının yanı sıra İsveç'in gazetecileri aptal ve sansasyon peşinde, ev sahibi kadınlar kaçınılmaz şekilde ırkçı ve hasis, İsveç polis amirleri kaçınılmaz şekilde çıkarcı, İsveç üst sınıfı kaçınılmaz şekilde yozlaşmış ve merhametsiz, İsveç'teki savaş karşıtı gösteriler kaçınılmaz şekilde kovuşturmaya uğruyor, İsveç'teki kültablaları hep kaçınılmaz şekilde ağzına kadar dolu, İsveç'te seks kaçınılmaz şekilde sefih veya zevk vermeyecek denli kaba, İsveç'te Noel zamanı caddeler kaçınılmaz şekilde kâbusu hatırlatıyor. Dedektif Lennart Kollberg nihayet akşam işten çıkıp kendine büyük bir kadeh *akvavit* doldurduğunda telefonunun acil bir iş yüzünden çalmak üzere olduğundan emin olabilirsiniz. Atmışların sonlarının Stockholm'ü belki de gerçekten çirkinlik ve hayal kırıklığı abidesiydi; ama romanda anlatılan *mükemmel* çirkinlik ve *mükemmel* hayal kırıklığının komik bir abartma olduğu bariz.

Romanın müzmin şekilde acı çeken ibretlik karakteri Martin Beck'in bu mizahı göremediğini söylemeye ise tabii ki gerek yok. Aslına bakılırsa romanın bu kadar rahat okunmasının sebebi ana karakterine zerre kadar rahatlık yüzü göstermeyi reddediyor olması. Noel günü çocukları ona Charles Penrose'un söylediği ve aralarda koca koca kahkahalar salıverdiği "Gülen Polis" şarkısını çaldığında, çocuklar kahkahalarla gülerken Beck taş gibi

bir suratla öylece durur. Beck müzmin bir soğuk algınlığına katlanırken burnunu çeker, hapşırır, bir yandan da kötü kokulu sigarasını içer. Omuzları çökmüş, cildi matlaşmıştır ve kötü bir satranç oyuncusudur. Mide ülseri vardır, çok fazla kahve içer ("durumunu biraz daha kötüleştirmek için"), oturma odasındaki kanepede tek başına uyur (karısının dırdırından kaçmak için). Kitabın ikinci bölümünde vuku bulan toplu katliamın çözülmesine hiçbir noktada katkısı olmaz. Sadece tek bir anlamlı öngörüde bulunur –müteveffa genç meslektaşının hangi eski dosyayı tekrar incelemeye başladığını tahmin eder– ama bu öngörüsünden herhangi birine asla bahsetmez ve ölmüş meslektaşının masasında esaslı bir araştırma yapmayı bir buçuk ay erteleyerek departmanını aslında gereksiz bir sefalete maruz bırakır. Kitaptan en akılda kalan faaliyeti bir suçu aydınlatması değil, bir silahtan kurşunları çıkararak onu önceden engellemesidir.

Sjömall ile Wahlöö'ye dair dikkat çekici bir nokta, polisiye yazarları olarak ana karakterleri sevmediklerini hiç gizlememeleridir. Martin Beck'in gerçek bir polis olmasına izin verirler. Onu romantik bir isyankâr, uyumsuz bir kahraman, dahi bir problem çözücü, karizmatik bir ayyaş, gizli bir iyilik meleği ya da suç romanı yazarlarının karakterlerine yansıtma eğilimde olduğu hayran olunası kişiliklerden biri yapma arzusuna direnirler. Beck tedbirli, çekinik, soğuk biridir ve hakkında yazılacak biri kesinlikle değildir. Yine de onu belli bir sempatiyle donatarak aslında polislik mesleğinin gerçekliğine bağlılıklarını ortaya koyarlar. Zaman zaman kendilerini ikincil karakterlerle şımartırlar; mesela solcu tiratlarında yazarların fikir ve seslerinin yankılarını duyduğumuz "şehvet düşkünü", silah düşmanı Lennart Kollberg bunlardan biridir. Fakat Kollberg kendini polis teşkilatına gittikçe daha uzak hisseden bir dedektiftir. Serinin diğer kitaplarında teşkilattan tamamen ayrılır, Martin Beck ise azimle yükselmeye devam eder. Sjömall ile Wahlöö on ciltlik bir çürümüş modern toplum portresi çizme sevdasını çok büyük oranda ba-

şarıyla yerine getirmişlerdir. Öte yandan Martin Beck karakteri aracılığıyla polislik mesleğinin inatçı bir şekilde "Öteki" kalan dünyasını her kitapta biraz daha keşfetmeye açık olmaları da çok etkileyicidir.

Katliam çözülmediği sürece Beck'in ıstırabı bitmeyecektir. Ekip arkadaşlarıyla birlikte yüzlerce işe yaramaz ipucunun peşinden gider, dondurucu rüzgârda kapı kapı dolaşır, budalaların ve sadistlerin hakaretlerine katlanır, kış yollarında ceza gibi uzun yolculuklar yapar ve sayfalarca sıkıcı rapor okur. Polislik mesleği tek kelimeyle cefadır. Martin Beck olmayan biz okurlar dünyanın ne kadar berbat olduğuna ve dedektiflere ne kadar ustaca acı çektirdiğine gülebiliriz; biz okurlar kitap boyunca hep eğleniriz. Ama sonunda güzel bir şey yaratanlar da o acı çeken polisler olur: çok eski bir suç ile dehşet verici yeni bir suçun aynı anda aydınlanması; normalde önemsiz görünen otomobillerle ilgili bir bilgi kırıntısına bağlı nefis bir çözüm; tanıkların birbiri ardına "Bunu sorman çok komik [...]" demelerinin habercisi olduğu bir çözüm, Gülen Polis gerçek dünyanın çirkinliği boyunca polisin işini iyi yapmasının kendine yeten güzelliğine doğru yapılan bir yolculuktur. Kitap gücünü, yazarlarının distopik bakışıyla türünün temel iyimserliği arasındaki gerilimden alır. Martin Beck son sayfada nihayet güldüğünde, tüm o zahmetlerin ne kadar gereksiz ve her şeyin ne kadar gerçekdışı olduğu ortaya çıktığı için güler.

SAHİCİ AMA KORKUNÇ

[Frank Wedekind'in İlkbahar Uyanışı *adlı oyunu üzerine]*

Frank Wedekind ömrü boyunca gitar çaldı. Eğer bir asır sonra doğsaydı bir pop yıldızı olacağı neredeyse kesindi; "neredeyse" dememiz için bir küçük neden varsa o da İsviçre'de büyümüş olmasıdır. Rock yıldızı olmak yerine çağının en iyi ve en kalıcı Almanca oyunu *İlkbahar Uyanışı*'nı yazmasını bir artı mı yoksa eksi mi kabul ettiğiniz bir sanat eserinde neye değer verdiğinize bağlıdır. *İlkbahar Uyanışı*'nın güçlü yönleri –komedi, karakter, dil– iyi rock müziği için çok da gerekli değildir. Ama oyun geniş kitleleri çekecek bir cazibeden yoksun olmasına rağmen, rock müziğin bazı güçlü yönlerini de paylaşır: gençlik dolu enerji, yıkıcı güç, verdiği *sahicilik* hissi. Aslına bakılırsa Elvis, Jimi Hendrix ve Sex Pistols'ın yarattığı şok geçen kırk elli yıldan sonra artık kimseyi şoke etmezken, *İlkbahar Uyanışı* tam tersine bir yüzyıl öncekinden daha da rahatsız edici ve suçlayıcı hale gelmiştir. Oyun yazarı zamanında çok ses getirememiş olsa da eserinin uzun ömrü bu eksiği dengeler

Annesinin rahmine California'da düşen ve adını Benjamin Franklin'den alan Wedekind genç bir gezgin şarkıcı/aktris ile onun iki katı yaşındaki, politik olarak radikal bir hekimin oğluydu. Annesi Avrupa'yı on altı yaşında terk ederek kız kardeşi ile eniştesinin peşinden Şili'ye, Valparaíso'ya gitmişti. Eniştesinin maddi durumu kısa süre sonra bozulunca iki kız kardeş şarkıcı olarak Güney ve Orta Amerika sahillerini dolaştılar. Kardeşi sarıhummadan ölünce Frank'ın annesi San Francisco'ya taşındı ve oyunculuk yaparak eniştesinin ailesine destek oldu. 1848 siyasi

ayaklanması bastırıldıktan hemen sonra Almanya'dan göç eden Dr. Friedrich Wedekind ile evlendiğinde yirmi iki yaşındaydı. Daha sonra tekrar Almanya'ya döndüler. Dr. Wedekind hekimliği bırakıp kendini tamamen siyasi ajitasyon faaliyetlerine verdi ve Frank, 1864 yılında burada doğdu. Ülkedeki ortam giderek daha düşmanca bir hal alıyor, Bismarckçı düşünceler hâkim oluyordu, aile 1872 yılında kalıcı olarak İsviçre'de küçük bir şatoya yerleşti.

Wedekindlerin fırtınalı bir evlilikleri olmasına rağmen aile geniş, birbirine bağlı ve entelektüel açıdan donanımlıydı. Frank hem evde hem okulda sevilen bir çocuktu. Lise döneminde gitar çalıp şarkı söylüyor, ayrıca piyes ve şiir yazıyordu. Radikal bir ateistti ve olağan işlerde çalışmaya, orta sınıf hayatına hiç uygun biri değildi. Meslek yaşamı üzerine babasıyla öyle şiddetli tartışmalar yapıyorlardı ki sonunda yaşlı adama saldırdı, sonra da yazar olmak üzere Münih'e gitti. *İlkbahar Uyanışı*'nı 1890-91 kışında yazıp Paskalya Günü bitirdi. Sonraki on beş yıl boyunca tiyatro dünyasında tutunmaya, yazdığı oyunların oynanmasını sağlamaya çalıştı. Yakın arkadaşları arasında, şaibeli bir sanat simsarı olan, sirklerde sergilediği ateş yutma gösterileri ve kuş sesi taklitleriyle ünlenen Willy Rudinof da vardı. Wedekind oyununun sirkte oynanması için de çabaladı. Münih'te "On Bir Cellat" adlı bir kabare kurdu ve orada oyunlarını sergiledi. Yıllar içinde hem tiyatroyla olan ilişkisini güçlendirmek hem de daha sonraki oyunlarının sahnelenmesinde uygulamak istediği natüralizm karşıtı ritimleri sergileyebilmek için kendisi giderek daha fazla sahneye almaya başladı. 1906 yılında nihayet ünlü ve başarıyı yakalamış biri olarak Tilly Newes adında genç bir aktrisle evlendi. Newes, Pandora'nın Kutusu [*Pandora's Box*] ve Toprağın Ruhu [*Earth Spirit*] (daha sonra Alban Berg'in yazacağı *Lulu* operasına temel olacaktı) adlı oyunlarında Lulu rolünü oynuyordu. Çiftin iki kızı oldu. Kızlar daha sonra babalarının kendilerine aynen bir yetişkin gibi saygılı davrandığını hatırlayacaklardı.

Wedekind kısmen oyunculuğun gerektirdiği yoğun çaba nedeniyle Birinci Dünya Savaşı yılları sırasında hastalandı ve 1918 yılında karın bölgesinden geçirdiği bir cerrahi operasyon sonrası hayata gözlerini yumdu. Münih'te yapılan cenazesinde bir pop yıldızınınkini aratmayacak bir izdiham vardı. Genç Bertolt Brecht de dâhil olmak üzere Alman edebiyatının önde gelen isimlerinin çoğu oradaydı. Wedekind'i kaçıklığını sonuna kadar yaşama cesaretine sahip bir kaçık olarak tanıyan cinsel ve kültürel bohem çevrenin genç, ilginç ve çılgın üyeleri de mezarın başında iyi bir yer kapmak için birbiriyle yarışıyordu. On Bir Cellat'tan biri olan dengesiz şair Heinrich Lautensack tabutun üzerine güllerden bir çelenk bıraktıktan sonra mezarın içine atlayıp oradan "Frank Wedekind'e, hocama, örnek aldığım kişiye, ustama, en değersiz öğrencisinden!" diye bağırdı. Arkadaşları Berlinli bir film yapımcısı ise gelecek kuşaklara kalması için tüm cenaze törenini filme çekti. Cenazede bir teşhirci ve işbirlikçisi kameraman: Bir rock'n roll dünyası ufukta belirmişti bile.

İlkbahar Uyanışı'nın enerjisine ve süregiden bir tehlike arz etmesine bir örnek, eserin dünya prömiyerinden yüz yıl sonra, 2006 yılında Broadway'de sergilenen ve anında yere göğe konulamaz hale gelen yavan rock müzikali yorumudur. Wedekind'in 1891'de bitirdiği senaryo cinsel açıdan o kadar açıktı ki Victoria döneminin sonlarında herhangi bir sahnede oynanabilmesine imkân yoktu. Oyun on beş yıl sonra tiyatrolarda sahnelenmeye başladığında Almanya'daki ya da yurtdışındaki hiçbir yerel yönetim oyunun sansürsüz oynanmasına izin vermedi. Ne var ki, bir yüz yıl öncesinin en zalim sansürü bile, günümüzde tehlikeli bir oyunun çağdaş bir "hit" olma yolunda maruz kaldığı iğdiş edilmenin yanında hafif kalıyordu.

Wedekind'in, kötü karnesi sebebiyle kendini öldüren, utangaçlıktan sürekli ellerini ovuşturan genç karakteri Moritz Stiefel, müzikalde kötü bir karnenin depresyona sokmasının asla ve asla

mümkün olmadığı, yetenekli mi yetenekli, karizmatik mi karizmatik bir punk rock'çısına dönüşmüştür. Oyunun ana karakteri Melchior Gabor'un Wendla Bergmann'a aldırışsızca tecavüz edişi gürültülü bir haz ve rıza şovu halini almıştır. Wedekind'in şehvet düşkünü genç karakteri Hansy Rilow'u mastürbasyona *direnirken* –beynini "yiyip bitirme" tehdidi içeren bir pornografik materyali gönülsüzce imha ederken– gösterdiği sahnede yirmi birinci yüzyılda yaşayan bizler, sevinç içinde penis sıvazlanıp semen fışkırtılan koreografik bir orji izleriz. Halbuki Wedekind komik derecede şatafatlı, çift manalı birkaç sözden daha müstehcen herhangi bir şeye başvurmaksızın Hansy'nin halini gayet güzel yansıtır. Wedekind mastürbasyon yapan kişinin utancının gerçek nedeninin yalnızlık olduğunu bilir, onun sanal nesneye duyduğu garip şahsi şefkati kavrar, cinsel imgelerin yakıcı özerkliğini anlar; ama bütün bu durum pornoya doymuş modernitemize rahatsız derecede uygun düştüğü için müzikal Wedekind'i ehlileştirme ve Hansy'nin çektiği eziyeti salt pis bir şey haline getirme yükümlülüğünü üstlenmiştir. (Sonuç, kötü komedi dizileri nasıl "komik"se aynı şekilde "komik"tir; seyirciler seks bahsi her geçtiğinde sinirli kahkahalar atar, kendi kahkahalarını işitir, seyrettikleri şeyin gülünç olması gerektiği kanaatine varırlar.) Orijinal oyunda babasından dayak yiyen ve bu dayaklar nedeniyle mazoşist burjuva Wendla Bergmann'ın imrendiği işçi kız Martha Bessel'e gelince, onun 2006 yılında *cinsel* tacizin kutsal genç simgesi olmaktan başka şansı var mıdır ki? Her zaman arkasında olan kardeşten yakın arkadaşları ona "Çok İyi Tanıdığım Karanlık" adlı şarkısında eşlik ederler; bu şarkı, yetişkinlere cinsel olarak çekici gelmenin hüznüne düzülmüş bir ilahidir. Martha'nın evdeki korkunç yaşamının ona ürkütücü derecede sıradan gelmesinin yerini ("sadece özel bir şey olduğunda" dayak yediğini söyler) müzikalde yoğun ve modern bir aşırı duygusallık ve inançsızlık sisi alır. Yetişkinlerden oluşan bir ekip, temel satış noktası ergen cinselliği olan bir müzikal yaratmıştır (ilk Broad-

way posterlerinde erkek karakter kadın karakterin üzerindedir) ve oyunun ergen kız karakterleri, büyük oranda yetişkinlerden oluşan seyircilerine kötü-kız ve aşk-bağımlıları olduklarını bağırdıktan kısa süre sonra, yetişkinleri cezbeden o ergen cinselliğine sahip olmanın korkunçluğunu ve verdiği insafsızca acıyı anlatacak bir şarkı söylemek üzere öne çıkarlar. Bratz bebeklerinden Britney marka kıyafetlere giden yol, sonunda bir kızın kendini başkasına ait bir parça et gibi hissetmesiyle sonlanıyorsa bu herhalde ticari kültürün kusuru olamaz; zira ticari kültüre mükemmel bir rock müzik eşlik etmektedir ve hiç kimse ergenleri ticari kültürden daha iyi anlayamaz. Kimse onlara daha fazla hayran olamaz; kimse onların kendini sahici hissetmesi için daha fazla çaba göstermez; genç tüketicilerin, ister ahlaki kahramanlar isterse ahlaki kurbanlar olarak, *her zaman haklı* olduğu konusunda ticari kültürden daha büyük azimle ısrarcı olamaz. Dolayısıyla suçlu başkasıdır: Belki de suçlu, rock'n roll'un kendisini hâlâ karşısında isyan halinde tasavvur ettiği o biçimi belirsiz zorbalıktır; belki de ticari kültürün bizi sürekli ihlal etmeye teşvik ettiği o aptallaştırıcı kuralları yapan isimsiz zorbalardır. Belki de onlardır. Sonunda ergenler için gerçekten anlam taşıyan tek şey, ciddiye alınıyor olmalarıdır. İşte burada, İlkbahar Uyanışı'nın ticari bir rock müzikaline uygunsuz olarak görülmesinin tüm nedenleri arasında Frank Wedekind'inki en ağır suçtur: Ergenleri ciddiye aldığı kadar onlarla dalga geçer, onlara tam gaz güler. O yüzden her zamankinden daha çok bugün sansürlenmelidir.

Wedekind'in oyununa seçtiği alt başlık, Çocuklar Trajedisi, tuhaf, çözümlenemeyen, neredeyse komik bir tını taşır. Trajedi sanki bir oyun evinin kapısından geçmek için eğilmektedir ya da sanki çocuklar üzerlerindeki yetişkin kostümlerinin paçalarına basa basa düşe kalka yürümektedir. Televizyondaki on bir haberleri bir ergen intihara kalkıştığında trajedi sözcüğünü kullansa da, trajik bir figürün geleneksel vasıfları –iktidar, önemlilik

hissi, kendine zarar verecek bir kibir, olgun bir şekilde kendiyle ahlaken hesaplaşma kapasitesi– tanım itibariyle çocuklarda bulunmaz. Peki, ya ana karakteri Melchior Gabor'un sağsalim atlattığı bir "trajedi"ye ne demeli?

Yıllar içinde pek çok eleştirmen ve yapımcı Wedekind'in alt başlığını yorumlarken oyunu bir tür devrimci sistem trajedisi olarak okumuştur. Bu okumalarda trajik kahraman konumunda bir birey değil, sevdiğini iddia ettiği çocukları mahveden bütün bir toplum vardır. *İlkbahar Uyanışı*'nın –Wendla, Moritz ve Melchior'u, miadını doldurmuş bir on dokuzuncu yüzyıl burjuva ahlakının kurbanları, ömrünün ilkbaharındaki masum ve canlılık dolu karakterler olarak gösteren– ilk Alman yapımları, oyunun bu yönlerini öne çıkarmıştır. 1914 yılında yazan Emma Goldman'a göre, oyun "cinsel cehalet" içinde büyüyen çocukların "çektiği sefalet ve acı"ya dair "güçlü bir suçlama"dır. Altmış yıl sonra İngiliz oyun yazarı ve yönetmen Edward Bond'a göre ise "her şeyin rutine uyuma bağlı olduğu teknolojik bir toplumun" reddidir. Bu yorumlardaki sorun gerçeklerle uyuşmamalarından ziyade –ne de olsa, oyunda iç burkan ölümler de vardır– oyunun mizahını hafife almalarıdır. 1911 yılında Wedekind metninin aşırı politik okumalarına karşı çıkıyor, oyunu hayatın "güneşli bir tasviri" olarak yazdığını belirtiyor, bir sahne dışında "tasasız bir mizah"ın koparabileceği tüm kahkahaları kopartma derdinde olduğunu açıkça söylüyordu.

İlkbahar Uyanışı'nın daha eksiksiz tercümelerinden birinin sahibi olan oyun yazarı ve eleştirmen Eric Bentley, Wedekind'in kahkahalarla ilgili söylediklerini teslim eder, ama töhmet altında bırakan alt başlığı da oyun yazarının yorumlara belki de fazla itiraz ettiğinin kanıtı olarak sunar. Alt başlığın sadece ironik olma ya da Goethe'nin *Faust*'unu çağrıştırma ihtimalini bir kenara koyarak *İlkbahar Uyanışı*'nın "traji-komedi" olarak okunmasını önerir. Diğer yandan yaşamın ister güneşli isterse kasvetli bir tasvirini sunuyor olsun, oyun ilk sayfasından itibaren ölüm ve şiddet

kokar. *Trajikomik* sözcüğü tüm sakilliğiyle, aynen çocukların trajedisi tamlaması gibi, gençlerin aşkının meşum absürdlüklerini çağrıştırır: ergen kederinin komikliği, ergen komikliğinin kederi.

Trajedi sözcüğünü yakıştırmakta zorlanmamızın asıl nedeni oyunun olaylar silsilesidir. İster Antik Yunan'a olsun ister Shakespeare'e ait olsun, ister modern ister yarı komik olsun, tiyatrodaki trajedi yalnızca ahlaken düzenlenmiş bir evrende anlamlıdır. (*Başka açılardan mükemmel olan insanlar, Sayın Hamlet, aklını başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğüyle bozduğunda böyle olur; büyük Amerikan Rüyası yalanını işten eve yanınızda götürdüğünüzde, Bay Loman, işte böyle olur.*) Trajedi daima, her ne kadar zalimce olsa da, seyircinin kendi hayat tecrübesinden tanık olduğu bir tür evrensel adaletin doğrulanmasını içerir. *İlkbahar Uyanışı*'na dair gerçekten şoke edici olan –1906'da olduğu kadar, Broadway müzikalinin baskılama çabasından anlaşıldığı kadarıyla 2006'da da aynı derecede şoke edici olan– oyunun olaylar silsilesinin tamamen tasasız bir şekilde ve tepeden tırnağa ahlakdışılığıdır. Hem Wendal Bergmann'ın hem Moritz Stiefel'in başlangıçta ölümle bu kadar ilgilenmesi onların kaderini gözümüzde kaçınılmaz kılabilir; ama tragedya sırf kaçınılmazlıktan daha fazlasına ihtiyaç duyar. Ahlaken tutarlı bir evrende, Moritz Stiefel gibi ahmak, hayat dolu ve sevimli bir karakterin zamansız bir sonla karşılaşması *kaçınılmaz* olabilir mi? Onun ölümü, çoğu ergen intiharı gibi gelişigüzel, arızi, manasızdır ve böylece kendi beyanına göre "dünyada hiçbir şeye inanmayan" ateist arkadaşı Melchior'un dünya görüşüne tamamen uygundur.

Oyunun gidişatından sorumlu yetişkin karakterler de Moritz kadar acizdir. Müdür Hart-Payne'den ve okulun diğer yöneticilerinden otoriter oldukları için nefret edebilirsiniz, ama yetersizlikleri yüzünden anlamlandıramadıkları bir "intihar salgını"yla yüz yüze kalmış durumdalar. Suçları yetişkin, eski kafalı ve hayal gücünden yoksun olmak; ahlaken suçlu birer katil değil onlar, endişeli ve güvensiz soytarılar sadece. Keza oğlunu katı

kalpli bir şekilde suçladığı için Bay Gabor'dan da nefret edebilirsiniz, ama oğlunun sevmediği bir kıza sadece bedensel haz için cinsel saldırıda bulunduğu ve bunu tekrarlamayacağının garantisi olmadığı gerçeği de bakidir.

İlkbahar Uyanışı'ndaki karakterleri yargılamanın yegâne anlaşılır ölçütü komedi ve estetiktir, ahlak değil. Ama biz bu durumda Wedekind'in, çocuk trajedisinin aslında bir komedi olduğu yönündeki iddiasına geri dönmüş oluruz. Moritz beynini dağıtmadan hemen önce, tetiği çekerken çırpılmış kremayı düşünmeye karar verir. ("Ağzı doldurur ve sonrasında hoş bir tat bırakır"). Ilsa, Martha'ya Moritz'in kendini niye vurduğunu bildiğini söyler ("Paralelyüz!") ve Martha'ya intihar silahını vermez ("Onu hatıra olarak saklayacağım"). Şişen karnı nedeniyle (doktorun sözleriyle "şu berbat mide fesadı") yatağa mahkûm olan Wendla vücudu su topladığı için ölmekte olduğunu söyler. "Vücudun su toplamadı," der annesi, "bir *bebeğin* olacak." Bu noktada Wedekind, on sahne önce, Bayan Bergmann'ın Wendla'ya bebeklerin evlilikle olduğunu söylerken yapılan nefis şakanın izinde can alıcı iki cümle sarf eder:

WENDLA: Ama bu imkânsız anne. Ben evli değilim...!
BAYAN BERGMAN: Ey yüce Tanrım! Evet, mesele işte bu ya, sen evli değilsin!

Melchior'un suçlayıcı mektubunu Bay Gabor'un almasına müsaade edecek kadar art niyetsiz olan Bayan Bergmann, en son Wendla'nın hasta yattığı odaya bir kürtajcı kadın soktuğu sırada kızına tatlı, beyaz yalanlar söylerken görülür. Oyunda elbette ki, gerçekten aşağılık birkaç yetişkin karakter vardır –Moritz'in babası, Peder Bleekhead, Dr. Procrustes– ama bazı yan ergen erkek karakterler de kötülükte onlardan aşağı kalmaz ve Wendla'nın arkadaşı Thea anne babası kadar darkafalı ve konformist olacağının işaretlerini vermektedir. Daha önemli yetişkin karakterlerin

hepsi, korku biçiminde de olsa en azından bir parça insaniyet kırıntısı gösterirler. Aslında göstermek *zorundadırlar*, yoksa gerçek bir komedinin öznesi olamazlar. İnsanlığa, hem kendi insanlığımıza hem de başkalarının insanlığına gülebilmek için, bir trajedi yazıyormuş gibi uzak ve acımasız olmanız gerekir. Ama trajedinin aksine komedi büyük bir ahlaki plan gerektirmez. Komedi çok daha esnek ve sağlam bir türdür ve tanrısız bir çağa daha uygundur. Komedi için sadece diğerlerinin yüreğini fark edebilen bir yüreğe sahip olmanız yeter. Bayan Bergmann'ın korkaklığının sevgili kızının ölümüne yol açtığı doğruysa da onu basmakalıp şeytani bir karakterden ziyade gerçek bir komedi karakteri yapan da bu işte insani zaafıdır. Korkusu yüzünden başı çok büyük belaya girecek Bayan Bergmann'a merhamet duymamak için ahlaken mutlakçı bir ergen –ya da ahlaken mutlakçı ergenlere yaltaklanan çağımızın pop kültür üreticilerinden biri– olmanız gerekir.

Yetişkin karakterlerin iflah olmaz kötü karakterler olmadan komik olabilmeleri gibi, ana çocuk karakterler de saf iyi olamazlar. Moritz'in kendine acıması ve intihar takıntısı, Melchior'un sadizmi ve ahlak dışılığı, Wendla'nın mazoşizmi ve kindarlık derecesinde kasti görmezden gelişi, Hansy'nin sinik şehvet düşkünlüğü: *İlkbahar Uyanışı*'nın günümüz dindarlığına vurduğu en acımasız darbe, Broadway müzikalinin daha açıkça müstehçen yüz kızartıcılıklarla örtbas etme derdinde olduğu derin utanç, Wedekind'in çocuk karakterlere büyüleyici küçük hayvanlar gibi –kusurlu, sevimli, tehlikeli ve aptal olarak– muamele etmesidir. Bu karakterler ergenliğin havalılık ile doğruculuk arasındaki güvenli bölgesinin her iki yanma doğru dışarı ve çok uzağa düşerler. Aynı anda hem tahammül edilemez derecede masum hem tahammül edilemez derecede yozdurlar.

Yaşamının sonuna doğru Wedekind çağdaşı ve rakibi oyun yazarı Gerhardt Hauptmann'dan farklı yönlerini belirlemek için bir sıfat listesi derledi. Wedekind'in kendi özelliklerini yazdığı

sütunun en altında *sahici ama korkunç* sözcükleri vardı. Kendini tanımlayışındaki bu komiklik, hüzün ve teslimiyet aynı zamanda *İlkbahar Uyanışı*'nın da ruhudur.

AŞK MEKTUPLARI

[Eustace Chisholm ve İşler adlı kitabının Center for Fiction'ın Fadiman Ödülü'nü alması vesilesiyle James Purdy'ye övgü]

California Üniversitesi ile Stanford arasındaki geçen yılın futbol maçını hatırlayan var mıdır burada, bilmiyorum. Ama ben hatırlatayım: Stanford daha küçük ve güçsüz bir takımdı, o güne kadar 2 galibiyeti 7 mağlubiyeti vardı; ama oyunun ilk yarısı boyunca pek çok insan Stanford'un California'yı yenebileceğini düşündü, zira savunması çok gaza gelmişti, oyuncular yaralanma korkusunu kaybetmişti. Kollarını yana açmış, tüm güçleriyle tam gaz koşan genç erkekler, karşı yönden yine tüm güçleriyle koşarak gelen daha güçlü erkeklere doğru gözlerini kırpmadan koşmaya devam ediyorlardı. Bu esnada ürkütücü çarpışmalar da olmuyor değildi – gözünü kırpmadan telefon direğine doğru koşan insanları andırıyorlardı. Ciddi şekilde yaralanan ve sahadan sedyeyle çıkarılan Stanford oyuncularının sayısı giderek artıyordu. Fakat onlar hâlâ kendilerini California oyuncularının üzerine atmaya devam ediyorlardı. Eustace Chisholm ve İşler [*Eustace Chisholm and the Works*] adlı kitabı okuma deneyimini tarif etmek için bu çaresiz çabadan, bir şeyi umutsuzca isteyen genç insanların coşku içinde kendilerini mahvedercesine çarpışmalarından, sonucu öyle ya da böyle önceden belli bu şahane oyundan daha iyi bir benzetme bulamadım.

Purdy'nin romanı öylesine iyi ki onun hemen ardından okuduğunuz herhangi bir roman size kıyas babından en azından biraz kasıntı, ikiyüzlü ya da kendini beğenmiş gelecektir. Bay Purdy'nin "yazılmış en kötü kitaplardan biri" dediği *Çavdar Tarlasında Çocuklar*'ın mesela, aşırı duygusallığı ve retorik manipü-

lasyonları hiç olmadığı kadar gözünüze batacaktır. Gaddarlığı zaman zaman Bay Purdy'ninkine yaklaşan Richard Yates biraz daha iyi gidebilir, ama Yates'in kendine acımasının tüm izlerini silmek ve bu acımaların yerine dolu dizgin bir sevgi koymanız gerekecektir. Yates'in bunalımını esriklik halini almış bir umutsuzluğun kaderciliğine dönüştürmek gerekecek. Dile ve dünyaya olan sevgisi bulaşıcı olabilen Saul Bellow bile, şayet onu Eustace Chisholm ve İşler'den hemen sonra okuyacak olursanız, size biraz lafazan, akademik ve gösterişçi gelebilir. *Augie March*'taki en karanlık bölümlerden biri, Augie'nin kürtaj yaptırmak için Güney Yakası'ndaki bir doktorun muayenehanesine giden arkadaşı Mimi'ye eşlik etmesiyle biter. Bellow doktorun muayenehanesinin içinde olup bitenlerin üzerine bir perde çekerken, Purdy Eustace Chisholm ve İşler'de –o unutulmaz ve ünlü sahnede– bizi dehşetin doğumuna şahit eder. (İnanılmaz bir sahnedir.) Saul Bellow'un (ben dahil çoğu yazar için) istikrarlı ve tanıdık dünyasının aşırı uçları Purdy'nin dünyasının normal ucunun sınırlarına denk düşer. Çoğumuzun bıraktığı yerden o devralır. Kahramanları olan eşcinsel oğlanların, sürünen sanatçıların ve sefih milyonerlerin izinden giderek bizi şöyle yerlere götürür:

> Eyalet sınırına yakın gözden uzak bu dondurmacı kaçak mal taşıyan kamyoncuların ve emlak kredisi fonu yöneticileriyle zina yapan kadınların gözde duraklarındandı. Âşığını yitiren bir dul, vaizi burada vurmuştu, nonoşlar akşamüzeri buraya uğrardı...

Purdy bu mekânlara bir tür garip *Gemütlichkeit** aşılar. Okurken siz de orada olmak istersiniz, aynen Natasha Rostov'la bir kızak üzerinde olmayı istediğiniz gibi. Eustace Chisholm ve İşler'in sonuna doğru iki karakter Michigan Gölü kıyısındaki kayalıkların üzerinde yürümektedir:

* Alm. Sıcaklık, huzur. (e.n.)

> Bir yıl önce burada otururken kendilerini nasıl mutlu ve daha az umutsuz hissettiklerini hatırlayarak orada oturdular. Oysa ki o zaman da umutsuzdular. Petrole bulanmış sularda yüzen süprüntülerin üzerinde birkaç martı dolanıyordu.

Çoğumuz için *uçlarda olan*, Purdy'nin dünyasının gündelik ve sıradanıdır. Size umutsuzluğu tattırır ve bunun size tahmin ettiğinizden çok daha fazla uyduğunu görürsünüz. En tuhaf ucubeler hiç de ucube gibi gelmez size. Acayip bir tarzda insanın kendisine benzerler Eustace Chisholm ve İşler'deki aşağılanma, ensest, kendinden iğrenme ve kendine zarar vermeyi Jane Austen'ın kitaplarında bozulan nişanları ve incinen duyguları okurkenki aynı canlı, duygudaş ve ahlaken basiretli ilgiyle okudum. Purdy'nin bir romanına başladığınızda hiçbir şeyin kesinlikle iyi bitmeyeceğinden emin olabilirsiniz, fakat felakete doğru kaçınılmaz ilerleyişi anlatmadaki büyük yeteneğinden dolayı bunu her şeyin mutlu bir sona doğru gittiği öykülerdeki kadar doyurucu ve *hayatı olumlayıcı bir* şekilde yapar. Ayrıca Purdy, *Eustace Chisholm*'un son üç sayfasında olduğu gibi, önünüze bir lokma normal umut ve mutluluk attığında, düpedüz minnettarlıktan ağlamaya başlayabilirsiniz. Kitap, kendine rağmen, sevgi karşılık gördüğünde, uyumlu iki insan birbirini bulduğunda bunun nasıl bir mucize olduğunu size hissettirmek üzere kurulmuştur sanki. Felakete rıza gösterirsiniz, onun kaderci bakış açısına öyle adamakıllı teslim olursunuz ki, sıradan bir huzur ve şefkat ânı size ilahi bir lütuf gibi gelir.

Purdy, çağdaşı William Burroughs'la ya da Burroughs'un transgresyonel edebiyat içinde anılan çok sayıdaki ardıllarıyla karıştırılmamalıdır. Transgresyonel edebiyat, gizli ya da biraz daha açıktan, bağlı olduğu burjuva dünyaya hitap eder daima. Bir transgresyonel edebiyat okuru olarak iki seçeneğiniz vardır: Ya şok olursunuz ya da şok olmayarak diğer insanları şok edersiniz. Purdy yaptığı açıklamalarda Amerikan toplumuna amansız

bir düşmanlık gösterse de romanlarında dikkatini içeriye yöneltir. Eustace Chisholm ve İşler'de okuru şok etme derdinde olan tek bir cümle bile yoktur. Kitaba adını veren anti-kahraman –eski gazete kâğıtlarının üzerine karakalemle modern Amerika'nın destansı bir şiirini yazan, acımasız, kibirli, otlakçı, biseksüel şair– başkalarının mektuplarını ve günlüklerini okumaya takıntılıdır:

> Küçük kasabaların aksine şehirlerde gelip geçici kişiler bulunur [...] bu kişiler mektuplarını yanlarında dikkatsizce taşır, hatta onları kaybeder ya da çöpe atar. Yoldan geçen çoğu kişi eğilip böyle bir mektubu almaya tenezzül etmez, çünkü içinde onları ilgilendirecek ya da oyalayacak bir şey olacağını düşünmez. Bu Eustace için geçerli değildir. O yolda ya da çöpte bulduğu, ona yazılmamış mektuplara dalar gider. Bu mektuplar onun için adeta bir hazinedir, bir pınardır. Eustace için cennet herhalde tüm yazarların aşk mektuplarını okumak olurdu; ne kadar tutarsız ya da cahil biri tarafından yazılmış olursa olsun, önemli değildi, *gerçek* bir aşk mektubu olsun yeterdi. Bu uğraşıyı ilginç kılan, tanık olunan o nadir şeydi: aşkın sahici, çıplak, maskesiz sesi.

Chisholm sonunda diğer insanların gerçek yaşam hikâyelerine öyle müptela olur ki işini bırakır ve tüm dikkatini kitabın merkezindeki aşka verir: Vuslata erememiş bir çiftin, eski maden işçisi genç Daniel Haws ile Amos Ratliffe adındaki sarışın, güzel taşralı oğlan arasındaki çılgın ilişkidir bu. Purdy, yarattığı Chisholm karakterinden daha büyük, daha sert, daha değişken tabiatlı bir kişidir –kurmaca, şiir ve oyun olmak üzere kırk altı kitap yazmıştır– ama bir yazar olarak onu yönlendiren, insanın çektiği acı karşısında hissettiği o karşı konulmaz büyülenme ve özdeşleşme hissidir. Diğer yandan Purdy bir yazar olarak kendini yüce bir yere koymasına, kamuya yönelik açıklamalarında bir baş belası gibi görünebilmesine rağmen, bir hikâye anlatmak üzere oturduğunda tüm egosunu bir kenara kaldırır ve tamamen karak-

terlerinin içine gömülür. O Amerika'nın değeri en az anlaşılmış, hak ettiğinden daha az okunan yazarlarından biridir. Pek çok mükemmel eseri arasında Eustace Chisholm ve İşler en dolusu, en iyi yazılmış, en sağlam hikâye edilmiş, en güzel kurgulanmış olanıdır. Savaş sonrasında yazılmış Amerikan romanları arasında Eustace Chisholm ve İşler'den daha iyisi pek yoktur; ben şahsen bu kadar cüretkâr şekile kendisi olan benzer nitelikte başka *herhangi* bir roman bilmiyorum. Bu kitabı seviyorum ve Fadiman Ödülü'ne onu seçebilmiş olmak büyük bir onur.

BİZİM KÜÇÜK GEZEGENİMİZ

1969'da arabayla Minneapolis'ten St. Louis'e gitmek on iki saat alırdı ve yolun büyük kısmı çift yönlüydü. Annemle babam bu yolculuk için beni gün doğmadan kaldırdı. Minnesota'daki kuzenlerimle nefis bir hafta geçirmiştik ama araba amcamın evinin garajından çıkıp da yola koyulur koyulmaz, kuzenlerim aynen arabamızın üzerindeki çiğ tanecikleri gibi aklımdan uçup gitti. Yine arka koltukta yalnızdım. Ben uyuyordum, annem dergilerini çıkarmıştı ve Temmuz ayında yapılan uzun bir araba yolculuğunun tüm ağırlığı babamın üzerine çökmüştü.

Babam vakit geçirmek için kendini bir tür algoritmaya vermiş, hesaplar yapıyordu. Arabamız babamın yol tabelaları üzerindeki rakamlara saldırdığı bir baltaydı; dayanılmaz 238'i doğraya doğraya göz korkutucu 179'a doğru indiriyor, aşağı yukarı insani sayılabilecek 127'ye gelene dek 150'leri, 140 ve 130'ları döve döve geçiyordu. 120'leri bulduğunda ise sanki önünde iki saatlik araba yolculuğu varmış da, kamyonlar, önünde giden dikkatsiz sürücüler bu süreyi üç saate yaklaştırabilirlermiş gibi davranmaya başladı. Halis irade gücüyle çift haneli sayılardan önceki son yirmi mili biçip geçti ve basamaklar onar onar, yirmişer yirmişer azalınca nihayet o tabelayı görebildi: "Cedar Rapids 34". Ancak o zaman günün tek zevkini kendine bağışladı, 34'ün *şehir merkezine* olan uzaklığı gösterdiğini hatırladı; biz o zaman aslında, öğle yemeğimizde meşelerin gölgesi altında piknik yapmayı sevdiğimiz parka otuz milden daha yakındık.

Üçümüz yemeğimizi sessizce yedik. Babam yediği mürdüm eriğinin çekirdeğini ağzından çıkarıp bir kesekâğıdına atarken elleri hafifçe titredi. O bastırıp bir an önce Iowa City'ye devam etmiş olmak istiyordu – Cedar Rapids daha yolun yarısı bile değildi; bense tekrar klimalı arabamızın içinde olmayı istiyordum. Cedar Rapids bana dış uzay gibi geliyordu. Sıcak esen rüzgâr benim değil başka birinin rüzgârıydı ve tepemizdeki güneş günün nasıl durmadan sona doğru ilerlediğini acımasızca hatırlatıyor, parkın aşina olmadığımız ağaçları derin bir yabancılığı fısıldıyordu. Annem bile pek konuşmadı.

Ama yolun gerçekten bitmez tükenmez görünen kısmı güneydoğu Iowa boyuncaydı. Babam mısırların nasıl da uzun olduğundan, toprağın siyahlığından, yolların kötülüğünden bahsediyordu. Annem ön koltuğun kolçağını indirdi, ikimiz de bıkana kadar "çılgın sekiz" oynadık. Birkaç mil arayla bir domuz çiftliğini geçiyor, doksan derecelik bir virajı daha dönüyor, arkasına elli arabanın kuyruk olduğu bir kamyonu solluyorduk. Her seferinde babam gaza basıyor, geçmek için hamle ediyor ve annem de korku içinde nefesini bırakıyordu:

"Offffff!

"*Offffffffff*!

"Offff-*of of of offffffffff*!-Ah, Earl! Ah! Offff!"

Bembeyaz bir güneş doğuda ve bembeyaz bir güneş de batıda. Siloların alüminyum kubbeleri beyaz gökyüzünde bembeyaz parlıyordu. Missouri eyalet sınırının yaklaştıkça uzaklaşan kürkümsü yeşil çizgisine doğru delicesine ilerlerken, saatlerdir yokuş aşağı iniyormuşuz hissine kapılıyorduk. Daha hâlâ öğle sonrası olması korkunçtu. Daha hâlâ Iowa'da olmamız korkunçtu. Kuzenlerimin yaşadığı neşeli gezegeni geride bırakmıştık ve güneye, sessiz, kasvetli, klimalı evimize doğru, o zamanlar yalnızlık olduğunu bile bilmediğim bir yalnızlığa doğru adeta dimdik iniyorduk.

Babam elli mildir tek söz etmemişti. Annemin uzattığı bir eriği daha sessizce aldı ve bir iki saniye sonra çekirdeği geri uzattı. Annem camı açtı, çekirdeği hortum kokusuyla aniden ağırlaşmış rüzgâra bıraktı. Egzoz dumanını andıran bir bulut güneyde gökyüzünü hızla kapladı. Öğleden sonra saat üçte çöken karanlık. Bitmeyen bir dik yokuş, birbirine dolaşan mısır püsküllleri, aniden bastıran yeşillik: gökyüzü yeşil, kaldırımlar yeşil, annem babam yeşil.

Babam radyoyu açtı, bir radyo istasyonu bulmak için parazitli sesler arasında dolaştı. Bir yokuşun daha gelmekte olduğunu hatırladı; belki de hiç unutmamıştı. Parazit sesleri arasında uzun uzun dolaştıktan, kulaklarımız parazit sesiyle yeterince rahatsız olduktan sonra Teksas aksanıyla konuşan bir adamın sesini duyduk; rakımın giderek azaldığını, mesafenin sıfıra doğru indiğini anlatıyordu bize. Derken bir yağmur indirdi, damlalar arabanın camına öyle sert çarptı ki çıkan ses kızgın yağa atılmış patateslerin sesini andırıyordu. Her yerde şimşekler. Teksaslı adamın parazitli sesi, arabanın tavanını gök gürültüsünden daha büyük bir gürültüyle döven yağmur, yanlamasına esen rüzgârla yolda yalpalayan aracımız...

"Earl, belki de yana çekip beklesek iyi olur," dedi annem. "Earl?"

Babam 2 mil kaldığım gösteren tabelayı daha yeni geçmişken radyodaki spikerin sesi düzeldi. Sanki parazitin onları etkileyemeyeceğini fark etmişlerdi, bunun üstesinden gelebileceklerini... Gerçekten de silecekler gıcırdamaya, yol kurumaya, kara bulutlar parçalanmaya başladı. "Kartal indi," dedi radyodaki ses. Eyalet sınırını geçmiştik. Ay'daki evimize geri dönmüştük.

SEFAHATİN SONU

[Dostoyevski'nin Kumarbaz *adlı romanı üzerine]*

Safi et ve çıplak sinirden ibaret biri olabilmek için zamanın ve –anlık olarak– anlatının dışına çıkmak gerekir. Altmış saattir durmadan "Haz" düğmesine basan uyuşturucu bağımlısı; kahvaltısını, öğle ve akşam yemeğini bir video-poker terminaline yapışık halde yiyen pazarlamacı; bir kilo çikolatalı dondurmayı bir oturuşta mideye indiren yemek bağımlısı; dün gece sekizden beri internetin başından kalkmamış, pantalonunu indirmiş oturan lisansüstü öğrencisi; viagra ve metamfetaminle yaptığı kokteyllerle kulüplerde takılan gey (eğer dikkatlerini çekmeyi başarabilirseniz) size beynin ve onun uyaranlarının yanında başka hiçbir şeyin gerçekliği olmadığını söyleyecektir. Kendini zorunlu olarak uyarma ihtiyacı içinde olan birine, hem büyük kurtuluş ve aşkınlık anlatıları hem de "Komşumdan nefret ediyorum" ya da "Hayatımın bir döneminde İspanya'ya gitmek istiyorum", türünden cümlelerle bezeli bir hayat hikâyesi aynı derecede aldatıcı ve manasız gelir. Bedenin bu derin nihilizmi uyuşturucu bağımlısının üç küçük çocuğu, pazarlamacının işvereni, dondurma yiyenin karısı ya da kocası, yüksek lisans öğrencisinin sevgilisi ve gey kulüp müdaviminin doktoru için bir derttir elbette. Fakat böyle sefil bir materyalizmin *kimliğini* tehdit edebileceği kişi, yaşamı ve işi anlatıya inanmak olan bir roman yazarıdır.

Materyalizmle Dostoyevski'den daha acımasızca ve daha zekice cebelleşmiş bir roman yazarı daha yoktur. 1866'da kısa romanı *Kumarbaz* ilk yayımlandığında, din ve ilahi takdir ürünü bir toplumsal düzenden bahseden ve istikrar kaynağı olan

eski anlatılar bilimin, teknolojinin ve Aydınlanma'nın politik sonuçları tarafından parçalanmaktaydı. Komünizmin acımasız materyalizmine (Rusya'da, Çin'de ve başka yerlerde komünizm on milyonlarca insanın ölümüne neden olacaktı) ve ahlakdışı bir şekilde kişisel haz arayışına (Batı'da daha inceden bir tüketim yozlaşması ve melankoli üretecekti) giden yolun taşları çoktan döşenmeye başlamıştı. Dostoyevski'nin olgunluk romanları iki tür materyalizme de bir karşı çıkış olarak okunabilir; kaldı ki Dostoyevski bunu sadece politik ifrat içindeki ve boğazına kadar votkaya batmış anavatanına değil, kendi refahına karşı da bir tehdit olarak tanımlamıştır. Sibirya'da zorlu bir beş yıl geçirmesine neden olan gençlik dönemindeki kendi taşkın idealizmi, *Suç ve Ceza* ile *Ecinniler*'i yazmasında itici bir etmen olurken; duyumculuğu, kompulsif yapısı, iğneleyici rasyonalitesi gibi kişisel istikrarını bozan güçlere karşı *Karamazov Kardeşler* kalesini ve *Kumarbaz* gibi daha az görkemli tahkimatları dikmiştir. Materyalist saldırıya karşı durabilecek denli güçlü olan yaratıcı eserler hem bir vatanseverlik görevi, hem de kişisel bir ihtiyaçtı.

Dostoyevski 1860'ların başında Ren Vadisi'nde seyahat ederken kumarbazlığa kompulsif bir meyli olduğunu keşfetmiştir; birkaç yıl sonra bir ay içinde koca bir romanı bitirmek zorunda kaldığında bu tecrübe zihninde hâlâ canlıydı. *Kumarbaz*'ı yazma hızı sebebiyle kitap, bir yazarın rulet oynarken içinde keşfettiği boşlukla hesaplaşmasının bir ilk taslağı gibidir. Eylem öylece ortasından başlar; gerilim ortamını diri tutan unsurlardan biri Gizli Tutulan Kritik Bilgi'dir; yer yer bu bilginin yazardan da esirgendiğini hissederiz. Biraz dağınık bir düş mekânını andıran büyük bir otelde kalan, dağınık bir aile grubu vardır; umutsuz Ruslardan oluşan bu ekipte farklı uluslardan birkaç kişi de bulunur. Ailenin küçük çocuklarının özel öğretmeni olan anlatıcı Aleksey Ivanoviç, ailenin daha büyük çocuklarından biri olan Polina'ya umutsuzca, ama pek de ikna edici olmayan bir şekilde âşıktır. Polina'nın ise bağlılıkları ve arzuları tüm kitap boyunca

karanlıkta kalır. Aleksey Ivanoviç'in romantik açmazı, aynen ailenin finansal güçlükleri gibi on dokuzuncu yüzyıl hikâye anlatıcılığının olmazsa olmazlarındandır. Kitapta gerçekten canlı ve net olup öne çıkanlar ise kumarhanedeki sahnelerdir. Buradaki kumarbaz centilmenlerin metaneti, Polonyalı seyircilerin kepazeliği, Aleksey Ivanoviç'in diğer kumarbazların "sefil açgözlülüklerine" karşı hissettiği çekim, kontrolünü kaybedip düşüncesizce, otomatik bir şekilde ortaya bahisler sürerkenki o ateşli hali, kumarhanenin genel hezeyanlı durumu ve zamandan kopmuşluğu, hepsi coşkuyla tasvir edilmiştir. Dostoyevski, sonraki eserlerinde olduğu gibi *Kumarbaz*'da da nihilizmi mükemmele yakın savunur. Yaşlı Rus hanımefendi rulet masasının başında oturmaktadır, bir süre sonra rulet tablası dönmeye başlar, masayla birlikte yaşlı hanımın servetini ve onun temsil ettiği olağanüstü bir öykü potansiyelini –bu parayla köy kiliseleri, bir torunun bağımsızlığı, bir yeğenin itaati satın alınabilirdi– tamamen soyut, kolayca çarçur edilebilecek bir fiş yığınına dönüştürür. Yaşlı kadın "dışarıdan göründüğü kadarıyla sakindir" ama "içi titremektedir"; dünya geri çekilmiştir, sadece rulet masası vardır. Keza, Aleksey Ivanoviç, Polina'nın parasıyla oynamayı bırakıp kumarhaneye kendi parasıyla oynamaya gittiğinde, ona günler ve gecelerdir eza veren aşk aniden bıçakla kesilmiş gibi yok oluverir. Onu kumarhaneye götüren şey elbette ki Polina'ya bağlılığı, onu kurtarma arzusudur; ama dürtünün pençesine düştüğünde artık sadece tek bir tür gerilim vardır ve hikâye yoktur:

> Ama, demin bana söylediklerini, gazinoya gidişimin nedenini, belli belirsiz anımsıyordum ve ancak bir buçuk saat önce duyulan bütün o taptaze duygular gelmiş geçmiş, hatta artık kayıp bir geçmişe aitmiş gibi geliyordu bana [...]*

* Dostoyevski, F.M., *Kumarbaz*, çev. Nesrin Altınova, İstanbul, Remzi, 1993, s.159.

Kitap tasvir ettiği şeyi hayata geçirir. General Z.'nin hak ettiği mirası alıp alamayacağı, Fransız milli karakterinin İngiliz karakterden farklılıkları ve güzel Polina'nın içten içe aslında kime âşık olduğu gibi konuların önem taşıdığı on dokuzuncu yüzyıl romancılığına ait bir yapı, modern bir bağımlılık hikâyesi tarafından çiğnenip geçilir.

Romanın sonunda Alexei Ivanovich hâlâ Ren Vadisi'ndedir; hezeyanı vicdan azabına ve kendinden iğrenmeye dönüşür ama bu aynı hezeyanın bir sonraki raunduna giriştir sadece. Öte yandan Alexei Ivanovich'in yaratıcısı Almanya'dan kaçar ve kısa sürede *Yeraltından Notlar* ile *Suç ve Ceza*'yı yazar. Dostoyevski –ve Denis Johnson, David Foster Wallace, Irvine Welsch ve Michel Houellebecq gibi günümüzdeki varisleri– açısından nihilizmin asıl çatlağı Haz düğmesine sonsuza dek basmanın imkânsızlığı ve vicdan azabıyla dolu o kasvetli şafağın kaçınılmaz söküşüdür; ki insanın öyküsü işte bu çatlaktan içeri sızıp dizginleri tekrar eline alabilir. Sefahatin sonu hikâyenin başlangıcıdır.

KÖTÜ OLAN BELKİ DE SENSİN, NASIL BU KADAR EMİN OLABİLİYORSUN?

[Alice Munro üzerine]

Alice Munro'nun şu anda Kuzey Amerika'daki *en iyi roman yazarı* olduğu söylenebilir, ama kitaplarının çok satanlar listesinin başında olduğu Kanada hariç geniş bir okur kitlesine sahip olduğunu söyleyemeyiz. Bunun beni kıymeti bilinmemiş bir yazarın daha sözcülüğünü yapıyormuş gibi görünme riskine soktuğunun farkındayım –belki siz de bu iddiaları görür görmez tanımayı ve gördüğünüz yerde onlardan kaçınmayı öğrenmiş olabilirsiniz. Aynen belli yardım kuruluşlarından gelen e-postaları açmamayı öğrendiğiniz gibi. Lütfen Dawn Powell'a karşı cömert olun. Haftada sadece on beş dakikalık katkınız Joseph Roth'un modern klasikler arasında hak ettiği yeri almasına yardım edebilir– oysa ben Munro'nun en son mucizevi eserinin, *Firar*'ın yörüngesinde dolanmak ve Munro'nun ününün niçin mükemmelliğinin bu kadar gerisinde kaldığına dair tahminler öne sürmek istiyorum.

1. Munro'nun eseri tamamen hikâye anlatmanın hazlarına yoğunlaşmıştır.

Buradaki problem ciddi kurmaca kitap satın alan çoğu kişinin lirik, ağırbaşlı görünme derdindeki sahte edebi eserlere yöneliyor olmasıdır.

2. Munro okurken bir yandan da yurttaşlık bilgisi ya da tarihsel bilgiler öğrenemezsiniz.

Onun konusu insanlardır. İnsanlar insanlar insanlar. Diyelim Rönesans sanatı ya da ulusumuzun tarihinden bir kesit gibi öğretici bir konu hakkında bir öykü okudunuz, bu okuma sürecinin sizin için verimli olduğunu hissetmeniz garantidir. Ama hikâye modern çağda geçiyorsa; karakterlerin ilgileri, kaygıları sizinkilere yakınsa ve eğer yatarken bile kitabı elinizden bırakamayacak kadar kendinizi kaptırdıysanız kitaptan yanınıza kâr kalan tek şeyin güzel vakit geçirmek olma riski vardır.

3. Munro, kitaplarına Kanada Pastoral, Kanada Sapığı, Mor Kanada, Kanada'da *ya da* Kanada'ya Karşı Komplo *gibi şaşalı isimler vermez.*

Keza, yaşamsal derecede dramatik anları konuşmaların içindeki kullanışlı özetlemelerle vermeyi reddeder. Keza, retoriği sınırlı kullanışı, mükemmel diyalog kulağı ve karakterlerine karşı neredeyse patolojik boyutlardaki empatisinin yazar egosunu uzun sayfalar boyunca gizleyebilmesi gibi bedeli yüksek bir sonucu vardır. Ayrıca ceketli fotoğrafı onu, gerçekten ciddi bir edebi niyete işaret edecek şekilde kederle surat asarken değil de, sanki okuyucu bir arkadaşıymışçasına sevimli sevimli gülümserken gösterir.

4. İsveç Kraliyet Akademisi'nin tutumu çok belli.

Şu açık ki Stockholm çok fazla Kanadalının ve çok fazla sayıda öykü yazarının Nobel Ödülü aldığını düşünüyor. Bu kadarı yeter!

5. Munro kurmaca yazıyor ve kurmacayı değerlendirmek kurmaca dışı kitapları değerlendirmekten daha zor.

İşte size kendi hakkında kitap yazan Bill Clinton, ne kadar *enteresan.* Ne kadar *enteresan.* Yazarın kendisi enteresan, Bill Clinton hakkında bir kitap yazmak için bizzat Bill Clinton'm kendisi

olmaktan daha iyi bir nitelik bulunabilir mi? Dahası, Bill Clinton hakkında herkesin bir fikri vardır ve herkes Bill Clinton'ın yeni kitabında kendisi hakkında ne söyleyip ne söylemediğini, Bill Clinton'ın onu nasıl kabul edip şunu nasıl reddettiğini merak eder ve daha kitap ortaya çıkmadan eleştiriler yazılır.

Oysa Alice Munro da kim? Muhteşem keyifli kişisel tecrübeleri aktaran kendi köşesinde bir kişi. Ben ise onun yeni kitabının pazarlama kampanyasıyla ilgilenmediğimden, eğlenceli olayım derken diye rahatsız edici olmak ya da yeni kitabının somut anlamı üzerine konuşmak istemediğimden —zira kitabın kurgusunu fazlasıyla ifşa etmeden bunu yapmak zordur– en iyisi belki de Alfred A. Knopf'un alıntılayabileceği hoş bir söz sunmak—

> "Alice Munro'nun şu anda Kuzey Amerika'daki **en iyi kurmaca yazarı** olduğu söylenebilir. *Firar* **mucizevi bir eser**."

— ve *Times Book Review* editörlerine, Munro'nun en güzel yerde çekilmiş olası en büyük fotoğrafı ile hafif bir şevkle uğraştığı meşguliyetler (mutfak? çocuklar?) içinde gösteren küçük birkaç fotoğrafını basmalarını ve belki de altına ender verdiği röportajlarından birinden bir alıntı yapmalarını önermek—

Çünkü yapıtınıza baktığınızda bir tür tükenme ve büyülenme hissediyorsunuz. [...] Aslında elinizde üzerinde çalıştığınız şey dışında hiçbir şey kalmıyor. Çok daha ince üzerinizdeki kıyafetler. Sadece şu anda yapmakta olduğun iş ve daha önce yaptığın her şeyle ilginç bir özdeşleşmeden ibaret daracık bir tişörtle sokakta kalmışsın sanki. Bir yazar olarak herhangi bir kamusal rol üstlenmememin sebebi işte bu. Çünkü bunu yaparsam devasa bir sahtekârlıktan başka bir şey olmayacağım düşünüyorum.

— ve orada noktayı koymak.

6. Çünkü *daha da beteri, Munro sadece* öykü yazardır.

Öyküleri değerlendirmek daha da zordur. Tüm dünya edebiyatında kısa bir özetle cazibesinin aktarılabildiği tek bir öykü var mıdır? (Yalta'da deniz kıyısında iskelede yürüyüş yapan sıkkın bir koca ile küçük köpekli bir hanım şans eseri karşılaşırlar... Küçük bir kasabada her yıl yapılan çekilişin şaşırtıcı bir amaca hizmet ettiği ortaya çıkar... Orta yaşlı bir Dublinli bir partiyi terk edip yaşam ve aşk üzerine düşünmeye başlar...) Oprah Winfrey hikâye kitaplarına dokunmaz. Onları tartışmak aslına öyle zorlu bir iştir ki, insan *Times Book Review*'ın eski editörü Charles McGrath'ın daha kısa süre önce genç öykü yazarlarını "hiç golf sahasına gitmeyip sadece atış eğitim sahasında golf oynamayı öğrenen insanlarla" karşılaştırmasını neredeyse affedebilir insan. Elbette, bu analojiyle asıl oyun roman oluyor.

McGrath'ın önyargısını neredeyse tüm ticari yayıncılar paylaşır, onlar için bir öykü derlemesi iki kitaplık ve ikinci kitabın da bir öykü derlemesi olmasının yasaklandığı bir sözleşmede istemeye istemeye verdikleri bir ön tavizdir. Öykünün bu Külkedisi statüsüne rağmen ya da bundan dolayı, yine de son yirmi beş yıl içinde yazılmış en etkileyici kurmacanın –birisi bana hangileri müthiş diye sorarsa derhal telaffuz edeceklerimin– çok yüksek bir yüzdesi öyküdür. Doğal olarak akla ilk Büyük Üstad'ın kendisi geliyor. Ayrıca Lydia Davis, David Means, George Saunders, Amy Hempel ve kısa süre önce kaybettiğimiz Raymond Carver da var; bunların hepsi de sadece öykü ya da neredeyse sadece öykü yazan edebiyatçılar. Ardından farklı türlerde eser veren, ama bence en çok öykülerde kendisi olanlar var (John Updike, Joy Williams, David Foster Wallace, Lorrie Moore, Joyce Carol Oates, Denis Johnson, Ann Beattie, William T. Vollmann, Tobias Wolff, Annie Proulx, Michael Chabon, Tom Drury ve kısa süre önce vefat eden Andre Dubus). Kuşkusuz bazı çok usta saf roman yazarları da var. Ne var ki gözlerimi kapatıp son yirmi otuz yıldaki edebiyat dünyasını düşündüğümde gözümün önüne gelen alacakaranlığın içindeki davetkâr ışık nok-

talarının, bende tekrar okuma ve hatırlama isteği yaratanların daha ziyade okumuş olduğum bazı öyküler olduğunu görüyorum.

Öyküleri seviyorum çünkü yazara saklanacak yer bırakmıyorlar. Başınız sıkıştığında laf kalabalığıyla kurtulmak yok; dakikalar içinde son sayfaya geliyorum ve eğer yazarın söyleyecek bir sözü yoksa bunu görüyorum. Öyküleri seviyorum çünkü onlar genelde ya günümüzde ya da yakın geçmişte geçiyorlar. Öykü türü, pek çok çağdaş romanın bize kısa ömürlü ve cansız gelmesine neden olan tarihsellik eğilimine direniyor. Öyküleri seviyorum çünkü aynı öyküyü tekrar tekrar anlatırken yeni karakter ve durumlar keşfetmek için büyük yetenek gerekiyor. Tüm kurmaca yazarları söyleyecek yeni bir şey bulamama derdinden mustarip, ama buna en berbat derecede maruz kalanlar öykü yazarlarıdır. Burada da yine saklanma, gizlenme yoktur. Munro ve William Trevor gibi en hırsız eski topraklar bunu denemez bile.

İşte size Munro'nun anlattığı bir öykü: Cinsel açıdan doyumsuz parlak bir kız Ontario taşrasında büyür, ailesinin çok parası yoktur. Annesi ölüm döşeğindedir ya da ölmüştür. Babası öğretmendir ve ikinci karısıyla problemleri vardır. Kız eline geçen ilk fırsatta ya bir bursla ya da başka türlü bir uğraşı sayesinde bu ücra bölgeden kaçar. Genç yaşta evlenir, İngiliz Kolumbiyası'na taşınır, çocukları olur ve sonrasında evliliğinin parçalanmasında çok da masum değildir. Oyuncu veya yazar olarak ya da televizyonda başarı kazanmıştır; gönül maceraları olur. Mecburen Ontario'ya geri döndüğünde memleketinin gençliğinde bıraktığı gibi olmadığını görür. Orayı terk eden bizzat kendisi olmasına rağmen dönüşünde pek de sıcak karşılanmaması narsist yönünü yaralar, gençliğinin dünyası eski moda davranış tarzları ve adabıyla bugün yaptığı tercihleri yargılamaktadır. Bağımsız ve bütünlüklü bir insan olarak hayatta kalmaya çabalarken acı verici kayıplar yaşar, hayatında istemediği değişikliklere maruz kalır; zarar vermiştir.

İşte bu kadar! Elli yılı aşkın zamandır Munro'nun yapıtlarını besleyen bu küçük damardır. Aynı unsurları Clare Quilty'de oldu-

ğu gibi tekrar tekrar ortaya çıkar. Munro'nun bir sanatçı olarak gelişimini –Seçme Öyküler'de [*Selected Stories*] görülebilir, hatta son üç kitabında daha da nettir– bu kadar canlı ve nefes kesici derecede gözle görünür kılan, kullandığı malzemenin bize bu kadar aşina gelmesidir. Sadece kendi küçük hikâyesiyle neler yapabildiğine bir bakın; bu hikâyeye döndükçe daha fazla şey bulur. Vuruş talimi yapan bir golfçü değildir. Performansıyla göz boyayan şaşalı kostümleri, kamçıları, filleri ve kaplanlarıyla sahnede dolaşan tüm romancıları geride bırakan sade siyah mayolu bir akrobattır.

Munro bir röportajında, "Şeylerin –şeyler içindeki şeylerin– karmaşıklığı sonsuzdur," der. "Demek istediğim, hiçbir şey kolay, hiçbir şey basit değildir."

Bu söylediği şey edebiyatın temel aksiyomu, onun cazibesinin özüdür. Hem sebebi ne olursa olsun –okumaya ayırdığım zamanın bölünmesi, modern yaşamın dikkat dağıtan unsurları ve atomizasyonu ya da belki gerçekten ikna edici romanların azlığı– gerçekten anlamlı bir yazı okumak ihtiyacı duyduğumda, paradoks ve karmaşıklıktan mürekkep sert bir şey canım çektiğinde, bunu kısa kurmacalarda bulma ihtimalimin daha yüksek olduğunu gördüm. *Firar*'ın yanı sıra son aylarda okuduğum en zorlayıcı çağdaş edebi kurgular, Wallace'ın Unutmak'taki [*Oblivion*] öyküleri ile Britanyalı yazar Helen Simpson'ın etkileyici öykü derlemesiydi. Simpson'm modern annelik üzerine bir dizi komik çığlıktan oluşan kitabı orijinalde Oldu Tamam Git Başkasıyla Uğraş [*Hey Yeah Right Get a Life*] adıyla –bence gayet güzel bir başlık– yayımlandı. Ama kitabın Amerika'daki dağıtımcısı başlığı iyileştirmek için çaba gösterdi ve ortaya nasıl bir sonuç çıktı dersiniz? Bir Hayat Kurmak [*Getting a Life*].* Amerikalı bir yayıncının öykü derlemelerinin asla satmayacağını söylediğini duyarsanız aklınıza hemen bu sönük isim-fiil gelsin.

* Bu sözler kelimesi kelimesine çevrildiğinde "hayat kurmak" anlamına gelse de bir deyimdir ve "düş yakamdan" yahut "git başımdan" gibi de çevrilebilir. (e.n.)

7. Munro'nun öykülerini değerlendirmek diğer yazarların öykülerini değerlendirmekten daha güçtür.

Munro her öyküsünde hayatı geştalt benzeri bir bütünlük içinde vermeye uğraşır. Bunun için Çehov'dan bu yana yaşamış çoğu yazardan daha çok çabalamış ve başarmıştır. Epifani anlarının yolunu hazırlayıp onları sunma konusunda bir dehadır. *Selected Stories*'in (1966) ardından yayımlanan üç öykü derlemesinde gerçekten dünya klasmanında büyük bir sıçrama yapmış, gerilim yaratmanın ustası olmuştur. Onun peşinde koştuğu anlar kavrayış anları değildir; kaçınılmaz, geri dönüşsüz, dramatik eylem anlarıdır. Bunun okur için anlamı tüm şaşırtmacaları, dönemeçleri görmeden öykünün anlamını tahmin etmeye dahi başlayamayacağıdır; her şey ya son ya da sondan bir önceki sayfada yerli yerine oturur ancak.

Diğer yandan, öyküyle yapmak istedikleri artarken gösteriş tutkusu da giderek azalmıştır. İlk eserleri havalı retorikle, eksantrik detaylarla ve çarpıcı ifadelerle doludur. (1977'de yayımlanan "Royal Beatings" adlı öyküsüne bakın.) Öyküleri nesir biçimindeki klasik trajedilere benzemeye başladıkça gereksiz şeylere artık hiç yeri kalmamıştır. Öyle ki, yazar egosunun saf hikâyeye yansıması sanki ciddi şekilde sarsıcı olacak, öykünün atmosferini bozacak, bir estetik ve ahlaki ihanet olacaktır.

Munro okurken kendi hayatım, aldığım kararlar, yaptığım ve yapmadığım şeyler, olduğum kişi ve ölüm gerçeği üzerine sessiz bir tefekkür haline geçerim. O benim için, kurmaca benim dinimdir, dediğimde aklıma gelen, bazıları hayatta bazıları göçüp gitmiş üç beş yazardan biridir. Bir Munro öyküsüne dalıp gittiğim sürece, tamamen hayal ürünü bir karaktere normalde bir insan olarak daha iyi anlarımda kendime gösterdiğim türde ciddi bir saygı ve derin bir ilgi gösteririm.

Ama okuyucu için birer armağan olan gerilim ve arılık eleştirmenler için problem yaratır. *Firar* o kadar iyi bir kurmaca ki

burada hakkında konuşmak istemiyorum. Alıntı yapmak veya kitabın özetini vermek kitaba haksızlık olacaktır. En doğru yargıyı sadece onu okuyarak edinebilirsiniz.

Eleştiri yazısı niteliğindeki bu makalede görevimi ifa etmek üzere Munro'nun bir önceki kitabı *Nefret, Arkadaşlık, Flört, Aşk, Evlilik (2001)*'in son öyküsünden ufak bir tadımlık sunmak isterim: Alzheimer hastalığının başlangıç evresinde olan bir kadın bir bakımevine yatar. Otuz günlük uyum sürecini geçirdikten sonra kocasının onu ziyaret etmesine izin verilir. Ne var ki, bu süreç içinde kadın kendine hastalar arasından bir "erkek arkadaş" bulmuştur ve kocasına hiç ilgi göstermez.

Bir öykü için kötü bir başlangıç değil bu. Ama bu öyküyü farklı kılmaya ve Munro öyküsü yapmaya başlayan şey, yıllar önce, altmışlar ve yetmişlerde, kocanın, yani Grant'in peş peşe bir sürü ilişkisi olmasıdır. İlk defa ihanet eden ihanete uğramaktadır. Peki, Grant sonunda yaşadığı o ilişkilerden pişmanlık duyar mı? Hiç de değil. Aslında hayatının o evresinden hatırladığı "kendini çok iyi hissettiğidir". Karısı Fiona'yı aldatırken kendini hiç olmadığı kadar canlı hissetmiştir. Bakımevine gidip de Fiona'yı "erkek arkadaşı"yla birbirlerine açıkça sevgi gösterirken ve ona tamamen kayıtsız halde görmek tabii ki canını acıtır. Ama bu "erkek arkadaş"ın karısı, kocasını bakımevinden alıp da evine götürdüğünde canı daha da acır. Fiona yıkılır ve Grant de onun adına yıkılır.

İşte bir Munro öyküsünü özetlemenin derdi burada. Sorun şu ki size daha sonra ne olduğunu anlatmak istiyorum. Grant "erkek arkadaş"ın evine gidip onun karısından "erkek arkadaşı" bakımevine Fiona'yı ziyarete götürmesini rica eder. İşte şimdi öykünün, Alzheimer, sadakatsizlik ve ikinci bahar gibi konular hakkında olduğunu düşünmeye başladınız, değil mi? Ama bunlar sadece arka plan: Hikâyenin en önemli sahnesi Grant ile "erkek arkadaş"ın karısı arasında geçiyor. Bu sahnede "erkek arkadaş"ın karısı kocasının Fiona'yı görmesine izin vermiyor.

Gerekçeleri görünüşte pratik sebeplere bağlı, ama aslında alttan alta ahlakçı ve garez dolu.

İşte benim özetleme girişimim burada tamamen çöküyor; çünkü iki karaktere, nasıl konuşup düşündüklerine dair kafanızda canlı bir görüntü yoksa sahnenin muhteşemliğini anlatamam. "Erkek arkadaş"ın karısı Marian, Grant'ten daha dar kafalıdır. Banliyöde şahane bir eve sahiptir ve eğer kocası bakımevine dönecek olursa evin parasını karşılayamayacaktır. Onun için önemli olan romantizm değil, bu evdir. Ne ekonomik ne de duygusal açıdan Grant'in sahip olduğu avantajlara sahip değildir ve bu yoksunluk Grant evine dönerken yolda klasik Munro tarzı bir iç gözlemle ortaya serilir:

> [Konuşmaları] ona kendi ailesi içinde yaptığı konuşmaları hatırlatmıştı. Amcası, dayısı, diğer akrabaları, hatta muhtemelen annesi Marian gibi düşünüyorlardı. Böyle düşünmeyen insanların da kendilerini kandırdıkları için öyle olduklarına inanıyorlardı; korunaklı ve kolay hayatları ya da eğitimleri nedeniyle iş bilmezleşmiş ya da budalalaşmışlardı. Gerçeklikle bağlarını kaybetmişlerdi. Eğitimli insanlar, mürekkep yalamış insanlar, Grant'in sosyalist kayınvalide ve kayınbabası gibi bazı zengin insanlar da gerçeklikle temaslarını yitirmişlerdi. Hak edilmemiş bir talih ya da allah vergisi bir aptallıktan dolayı....
>
> Ne görgüsüz adam diye düşünecekti şimdi.
>
> Böyle bir insanla karşı karşıya olmak ona kendisini çaresiz, usanmış, nihayetinde neredeyse perişan hissettiriyordu. Niye? Bu insana karşı durabileceğinden emin mi değildi? Sonunda onların haklı çıkmasından mı korkuyordu?

Bu alıntıyı hiç istemeden burada kesiyorum, aslında devam etmek istiyorum, biraz daha değil tüm paragrafları yazmak istiyorum; çünkü özetimin öykünün hakkını verebilmesi –"şeyler içindeki şeyler"i, sınıf ve ahlakın, arzunun ve sadakatin, karakter ve kaderin karşılıklı etkileşimini aktarabilmesi– için asgari dü-

zeyde yazılması gerekenler zaten birebir Munro'nun yazdıklarıdır. Metnin yeterli tek özeti metnin ta kendisidir.

Bu beni en başta söylediklerime geri getiriyor: Munro okuyun! Munro okuyun!

Ancak şunu söylemeliyim –şimdi artık başlamışken bunu söylemeden olmaz– Grant Marian tarafından reddedildikten sonra eve döndüğünde, telesekreterinde Marian'dan onu Legion Hall'de dansa davet eden bir mesaj bulur.

Keza, Grant de oradayken Marian'ın göğüslerine, tenine bakmaktan kendini alamamış, onu hayalinde pek de matah olmayan liçi meyvesiyle kıyaslamıştır: "Etinin o tuhaf yapay cazibesi, kimyevi tadı ve kokusu, kocaman taş gibi tohumu incecik bir tabaka halinde kaplayışı."

Saatler sonra Grant'in kafası hâlâ Marian'ın cazibesindeyken, tekrar telefonu çalar, telesekreter açar. Arayan Marian'dır: "Grant. Ben Marian. Bodrumda kurutucuya çamaşır koyuyordum, üst katta telefonun çaldığını duydum ama yetişemedim. Düşündüm de seni arayıp evde olduğumu söylesem iyi olur. Arayan sensen ve evdeysen tabii."

Ama hâlâ sona gelmiş değiliz. Öykü kırk dokuz sayfadır – Munro'nun ellerinde tüm bir yaşamın uzunluğu sayfa cinsinden budur– ve bir başka dönüm noktası daha gelmektedir. Yazarın şu ana kadar "şeyler içindeki şeyler"den kaç adet ortaya çıkardığına bir bakın: Sevgi dolu koca Grant, aldatan Grant, karısına pezevenklik yapmak isteyecek kadar vefakâr Grant, mutaassıp ev kadınlarını hor gören Grant, mutaassıp ev kadınlarının onu hor görmekte belki de haklı olduklarından şüphe eden Grant. Öte yandan Munro'nun yazar olarak karakterini asıl yansıtan şey Marian'ın ikinci telefonudur. Bu konuşmayı hayal edebilmek için Marian'ın ahlaki eleştirilerine çok fazla kızmamış olmanız gerekir. Aynı şekilde Grant'in gevşekliğinden de çok utanmış olamazsınız. Herkesi affetmiş ve kimseyi suçlamıyor olmalısınız; yoksa yaşamda bir kapı açan tuhaf şanslarla, düşük olasılıkları

–örneğin Marian'ın yalnızlık içinde böyle aptal, liberal bir adama karşı çekim duyabilmesi ihtimalini– göz ardı ederdiniz.

Bu daha sadece tek bir hikâye. *Firar*'da bundan daha iyileri de var; çok daha cüretkârları, daha kanlı, daha derin ve daha esaslıları var ve Munro'nun bir sonraki kitabı yayımlanır yayımlanmaz özetlemekten mutluluk duyacağım.

Ya da, durun, bekleyin. *Firar*'a şöyle kısacık bir bakış atalım: Ama ya eğer Grant'in bu geniş fikirliliğinden –onun tanrısızlığından, kendi isteklerine düşkünlüğünden, kibrinden ve budalalığından– rahatsızlık duyan kişi mutsuz bir yabancı değil de kendi çocuğuysa? Yargıladığında, sanki artık mutlakçılığa doğru kaymaya başlamış tüm bir kültür, tüm bir ülke yargılıyormuş gibi gelen bir çocuk.

Ya eğer çocuğunuza verdiğiniz en büyük hediye kişisel özgürlükse, ya kızınız yirmi bir yaşına geldiğinde bu hediyeyi kullanarak size dönüp şöyle derse: Özgürlüğün de midemi bulandırıyor, sen de.

8. Nefret eğlencelidir.

Medya çağı aşırılıkçılarının en büyük keşfi. Bu kadar çok tiksindirici fanatiğin seçilmesini, siyasi adabın yok oluşunu, Fox News haber kanalının hâkimiyetini başka nasıl açıklayabiliriz? En başta, köktendinci bin Ladin, George Bush'a büyük bir nefret hediye ediyor, sonra Bush bu nefreti kendi fanatizmiyle yoğuruyor ve ülkenin yarısı Bush'un Şeytan'a karşı savaştığına inanıyor, diğer yarısı (ve dünyanın çoğunluğu) ise Şeytan'ın Bush olduğuna inanıyor. Bugün hiç kimseden nefret etmeyen birini bulamayız, keza kimsenin nefret etmediği birini bulmak da zordur. Ne zaman politika hakkında düşünsem sanki havaalanlarında satılan gerilim romanlarından birinin son bölümünü okuyormuş ya da beysbolda bir Sox-Yankees playoff serisinin yedinci maçını izliyormuşçasına kalbim hızlı atmaya başlıyor. Sanki günlük yaşamın parçası olmuş bir kâbusu eğlence niyetine izliyoruz.

Daha iyi bir kurmaca türü dünyayı kurtarabilir mi? Küçük de olsa her zaman bir umut vardır (ilginç şeyler her zaman olur); ama yanıt neredeyse kesinlikle Hayır'dır, böyle bir şey olamaz. Ne var ki, ruhumuzu kurtarmamız mümkün olabilir. Eğer kalbinizde peyda olan nefretten memnun değilseniz nefret ettiğin kişi olmanın nasıl bir his olduğunu hayal etmeyi deneyebilirsiniz, aslında Şeytan'ın siz olması ihtimali üzerine kafa yorabilirsiniz; bunu yapmak çok zor geliyorsa eğer, Kanadalıların en şaibelisiyle birkaç gece geçirebilirsiniz. Munro'nun klasik öyküsü "Beggar Maid"in sonunda, öykünün kahramanı Rose eski kocasını havaalanının çıkış kapısına doğru ilerlerken gördüğünde ve eski kocası dönüp ona çocuksu bir şekilde yüzünü buruşturarak karşılık verdiğinde Rose şöyle düşünür:

> İyi niyetle adım atmaya hazır olduğu şu anda, yüzünde günah çıkarmaya benzer o bitkin gülümsemesi, nazik başlangıçlara olan çekingen inancı içindeyken birisi Rose'dan nasıl bu kadar nefret edebilirdi?

Rose bunları size ve bana söylüyor, tam şu anda ve burada.

İLİŞKİLERİMİZİN KISA BİR TARİHİ

Bir zamanlar beş erkek kardeşin yaşadığı bir malikâne vardı. Kardeşlerin ilk dördü beraber oynamış, kavga etmiş, çocukluk hastalıklarını beraber geçirmiş ve malikânenin güzelce döşenmiş eski kanadında hep birlikte rahatça yaşamışlardı.

Beşinci kardeş Joseph ise onlardan epey küçüktü, erişkinlik yaşına geldiğinde ona uygun bir oda kalmamıştı, dolayısıyla malikânenin yeni kanadındaki daha bitmemiş odalardan birine geçti. Joseph tuhaf, yalnız, biraz korkutucu bir çocuktu ve ağabeyleri onu sevseler de artık ayak altında olmamasından memnundular.

Joseph ağabeyleri gibi bir beyefendi olmak istiyordu ama malikânenin bitmemiş kanadında yaşam zordu. Yeni kanat Protestan çalışkanlığının yeriydi ve Joseph çalışıyordu.

Zaman içinde eski kanat kalabalıklaştı; bir sürü çocuk ve metres peyda oldu. İki tarafı da mahveden acı kavgalar, felaket borçlar, korkunç sarhoş dalaşmaları geldi ardından. Malikâne sanki yıkıntıya dönecek ve tamamen yok olacaktı.

Ama Joseph çok çalışıyordu ve işleri iyi gidiyordu. Bu garip küçük kardeş aileyi kurtarabilecek kişiydi. Kardeşler kendi aralarında Joseph'in bağnazlığıyla, yeni kanadı dekore edişindeki abartılı şatafat ve zevksizlikle dalga geçiyorlardı. Bu küçük kardeşin artık en büyük ağabey gibi davranmasına sinir oluyorlardı. Ama kendi hayatlarını mahvettiklerini inkâr etmiyor, Joseph'e onlar için yaptığı fedakârlıktan dolayı şükran duyuyorlardı.

Joseph ise ağabeylerinin bu zayıf ahlakını, metresleri, aşırı harcamaları onaylamıyordu. Ama ailesine sadıktı ve ağabeylerine yaşlı akrabaların hak ettiği saygıyı göstermeye çalışıyordu.

Diğer yanda işleri öyle iyi gidiyordu ki kendisi de rahatlamaya başladı. Arkansaslı bir dilber olan yeni kız arkadaşıyla birlikte ağabeylerinin arada sırada birkaç şişe şarap getirmeyi akıl ettiği şaşalı partiler veriyorlardı. Kimisi partilerin çok zevksiz olduğundan şikâyet ediyor, kimisi de Joseph'in hâlâ gizliden gizliye aşırı tutucu olduğundan kuşkulanıyordu. Ama onu ailenin reisi olarak kabullenmişlerdi ve yeni kız arkadaşına da hayrandılar.

Sefahat içinde geçen sekiz yıldan sonra Joseph'in durulma vakti geldi. İyi, mantıklı arkadaşı Albertine ile evleneceği farz ediliyordu ama Albertine hiç mi hiç seksi değildi. Bir gece birazcık daha eğlenmek için caddenin aşağısında oturan şaibeli bir ailenin kızı olan edepsiz Georgina ile flört etti. Kızın cipinin arka koltuğunda oynaşarak işi bitirdiler.

Ertesi sabah Georgina'nın anne babası beş avukatla birlikte malikâneye geldi ve Joseph'e kızlarıyla evlenmek zorunda olduğunu söyledi.

Joseph, "Ama ondan hoşlanmıyorum bile," diye itiraz etti. "O şımarık, aptal ve ahlaksız."

Georgina'nın, malikânede uzun süredir gözü olan anne babası yapılabilecek tek onurlu şeyin kızlarıyla evlenmesi olacağı konusunda ısrarlıydılar. Dolayısıyla ağabeyleri gibi bir beyefendi olmak isteyen ve sefahat içinde geçen sekiz yıldan dolayı da pişmanlık duyan Joseph, Georgina ile evlendi.

Bunun ardından malikâne nasıl da mutsuzluğa gömüldü! Georgina kendisi edepsiz bir kız olsa da kayınbiraderlerinin düşük ahlakına öfke saçmaktan geri kalmıyor ve onlara kaba davranabilmek için elinden geleni yapıyordu. Anne babasıyla onların avukatlarını da malikâneye kendisiyle yaşamaları için çağırdı. Joseph'i müsriflikle suçlayarak paranın tüm kontrolünü anne babasına devretti.

Evlilik kısa sürecek ve mutsuzlukla sonuçlanacak gibi görünüyordu. Ama bir gece yoksul mahallelerden bir kabadayının Joseph'in çalışma odasının camına attığı taş onu fena halde korkuttu. Ağabeylerinin yanma gittiğinde Georgina ile evlenerek onların sempatisini kaybettiğini gördü. Taş için üzgün olduklarını ama yıllar içinde malikânenin eski kanadında çektikleri sefaletle kıyaslandığında kırık bir camın önemsiz kaldığını söylediler.

Georgina kafası çalışmayacak kadar budala ve bencil olsa da anne babası açıkgöz fırsatçılardı. Joesph'in anlık korkusunu tüm bir malikânenin kontrolünü ele geçirmek için kullanabileceklerini umuyorlardı. Joseph'e gidip şöyle dediler: "Bu savaşın mantığıdır. Sen bu ailenin reisisin, Georgina da artık karın ve sadece onun anne babası bu malikâneyi savunabilir. İşe yaramaz ağabeylerinden nefret edip bize güvenmeyi öğrenmelisin."

Ağabeyleri bunu duyduklarında çok öfkelendiler. Joseph'e gidip şöyle dediler: "Bu barışın mantığıdır. Karın aşağılık orospunun biri. O bu evde olduğu sürece sen artık bizim kardeşimiz değilsin."

Bunun üzerine zengin küçük kardeş başını ellerinin arasına alıp ağladı.

GRİ TAKIM ELBİSELİ ADAM*

* Kitaptan uyarlanan film Türkiye'de ROMADAKİ SEVGİLİ adıyla oynamıştır. (ç.n)

Kurmaca eserlerin geçtiği klasik ortamlardan biri, St. Petersburg ya da Victoria döneminde Londra gibi hem görkemli hem de güvenli küçük bir dünya olan 1950'lerin Connecticut'ındaki banliyö ortamıdır. Gözlerinizi kapatıp sessiz sokaklarda rüzgârla sürüklenen kuru sonbahar yapraklarını, New Haven Hattı'nda peronlarda işe gidip gelen fötr şapkalı insanları, akşamları martini kadehlerinden çıkan çın çın seslerini hayal edebilir, gece yarısından sonra çirkin kavgaların seslerini duyabilir, çaresizlik içindeki azgın ya da ümitsizce seksin kokusunu alabilirsiniz.

Bu küçük dünyanın hem rahatlıkları hem de hayal kırıklıklarını Gri Takım Elbiseli Adam'da [*The Man in the Gray Flannel Suit*] bulmanız mümkündür. Sloan Wilson'ın bu ilk romanı 1955 yılında yayımlandı. Kitap çok iyi sattı ve hemen filmi çekildi, başrolünde Gregory Peck oynuyordu. Ne var ki, geçen yıllar içinde baskısı tükendi. Günümüzde kitap, aynen Yalnız Kalabalık [*Lonely Crowd*] ve Kurum İnsanı [*The Organization Man*] gibi ellilerin uyumluluğunun şiarı olan başlığıyla hatırlanıyor.

Belki bu uyumlu olma halini eleştirmek hoşunuza gidiyor, belki de ona gizli gizli nostalji besliyorsunuz; iki türlü de Gri Takım Elbiseli Adam size saf elliler havası sunacaktır. Ana karakterler Tom ve Betsy Rath, geleneksel işbölümü yapmış çekici bir Beyaz Anglosakson Protestan çifttir. Betsy üç çocuklarıyla evde oturur, Tom ise her gün Manhattan'daki gayet sıkıcı işine gidip gelir. Rath'ler çevreleriyle uyum içerisindedirler ama mutlu değillerdir. Betsy yaşadıkları sokağın *sıkıcılığından* yakınıp durur,

işgüzar komşularından (ki onlar da memnuniyetsizdir) kaçmanın hayallerini kurar; kendisinin bir Süperanne olduğu pek söylenemez. Kızlarından biri evin bir duvarını bir şişe mürekkep ile kirlettiğinde Betsy önce kıza tokat atar, sonra onunla birlikte yatar; akşam Tom onları "birbirlerinin kollarında sıkıca kenetlenmiş" halde bulur, yüzleri mürekkebe bulanmıştır.

Betsy gibi Tom da başarısızlıkları oranında sempatiktir. "Gri takım elbiseli adam" onun için bir korku ve aşağılama nesnesidir; ama yine de, geçimini sağlama tarzı ve banliyödeki yaşam biçimi İkinci Dünya Savaşı'nda paraşütçü olduğu zamanki yaşamından çok kopuk geldiğinden, bilinçli olarak gri takımın içine sığınır. Birleşik Yayın Şirketi'nde halkla ilişkiler alanında kazançlı bir işe başvurur ve orada şirket başkanı Hopkins'in, akıl sağlığı üzerine ulusal bir komite kurmayı planladığını öğrenir. Akıl sağlığı Tom'un umurunda mıdır?

> "Kesinlikle ilgileniyorum!" dedi Tom hevesle. "Akıl sağlığıyla hep ilgilendim!" Bu biraz kulağa salakça geliyordu ama düzeltecek bir şey de söyleyemedi.

Uyum sağlamak, Tom'un kendi akıl sağlığı meselelerinin üstesinden gelmesini sağlayacağını umduğu ilaçtır. Yapı olarak dürüst bir insan olmasına rağmen sinik olmak için bayağı uğraşır. Bir akşam şaka olarak, "Hayattaki tüm amacım akıl sağlığı için çalışmak," der Betsy'ye. "Kendim için hiçbir şey istemiyorum. Kendimi insanlara adadım." Betsy onu bu sinik tavrı nedeniyle paylayıp, istemiyorsa Hopkins için çalışmak zorunda olmadığını söylediğinde, Tom şöyle yanıt verir: "Onu seviyorum. Ona hayranım. Kalbim onundur."

Gri Takım Elbiseli Adam'ın ahlaki ve duygusal özünde Tom'un dört yılı aşkın süren askeri hizmeti vardır. Gerek düşman askerlerini öldürürken gerekse yetim kalmış bir İtalyan yeniyetmesine âşıkken, Tom Rath bir asker olarak kendini o an

içinde yoğun şekilde canlı hisseder. Betsy'nin "artık hiçbir şey eğlenceli görünmüyor" dediği "gergin ve çılgınca tempolu" barış zamanı yaşamı karşısında savaş anıları acı verici bir zıtlık teşkil eder. Tom belki savaşta tramva geçirmiş olduğu için mutsuzdur; belki de tam tersine, savaştan sonra yok olan heyecan ve erkekçe mücadele duygusunu özlüyordur. Her iki durumda da Betsy'nin suçlamaları geçerlidir: "Döndüğünden beri," der Betsy, "aslında pek bir şey istemedin. Çok çalıştın, ama asla içtenlikle kendini vermiyorsun."

Tom Rath aslında bir Tüketim Çağı çıkmazındadır. Bakması gereken üç çocukla, kuralsızlık, ironi ve entropi yoluna, Kerouac'ın açıp Pynchon'ın onun peşinden gittiği Beat kuşağı yoluna girmeye kalkışamaz. Tüketim çarkına girmek, herkesin arzuladığı ürünleri arzulamak da daha az tehlikeli değildir. Tom o hazcı döngüye girdiği anda, "daha büyük bir ev, daha iyi marka bir cin"in parasını karşılayabilmek için mekanik olarak daha yüksek bir maaşın peşinden giden gri takım elbiseli bir adam olacağını görür. Dolayısıyla romanın ilk yarısında eşit derecede sevimsiz iki seçenek arasında kıvranır; ruh hali ve ses tonu yorgunluktan öfke, kabadayılık, siniklik, ürkeklik ve ilkeli kararlılık arasında gidip gelir; kocasının mutsuzluğunun sebebini bilmeyen Betsy ise onun yanı sıra kıvranır ve onun dümen suyunda gider.

Kitabın ilk yarısı açıkça daha iyidir. Rath'ler kesinlikle çekicidir, çünkü hislerinin çoğu çekici değildir. Romanın başlarında ortaya çıkan yan karakterler Rath'lerin değişkenliğine ayna tutarcasına genelde komik ve ilginçtir. Masasının arkasında neredeyse yatay pozisyonda duran bir personel müdürü, çocuklardan nefret eden bir doktor, küçük miskin Rath'leri yola sokan mürebbiye. Kitabın ilk yarısı *eğlencelidir*. Wilson'ın eski toplumsal roman tarzı hikâye anlatıcılığının içine gömülmek Oldsmobile marka eski bir otomobile binmeye benzer; konforuna, hızına, sürüş rahatlığına şaşırırsınız; onun küçük penceresinden baktığınızda bildiğiniz manzaralar size bambaşka görünür.

Kitabın ikinci yarısı Betsy'ye, Tom'un "iyi yarısı"na aittir. İlişkileri üç yıllık gençlik aşkı, ardından dört buçuk yıllık savaş dönemi yalanları ve ayrılık, bunun da ardından dokuz yıl "tutkusuz" sevişerek ve "kaygı dışında gerçek bir duygu olmaksızın" çocuklarını büyüterek geçse de Betsy erkeğinin arkasındadır. Aileyi iyileştirmek üzere bir program başlatır. Tom'un yerel politikaya atılmasını sağlar. Nefret ettikleri evi satar, aileyi o cansız, ruhsuz sürgünden çıkarır ve daha nezih bir bölgeye taşınmalarını sağlar. Tam zamanlı yüksek riskli bir girişimci yaşamı için gönüllü olur. En önemlisi, Betsy sürekli olarak Tom'u *dürüst olmaya* zorlar. Dolayısıyla olaylar dizisi yavaş yavaş "Çekici Bir Şekilde Kusurlu Olan Çift Ellilerin Uyumluluğuyla Mücadele Ediyor"dan "Suçluluk İçindeki Adam Mükemmel Kadından Pasif Bir Şekilde Yardım Görür"e doğru sürüklenir. Betsy Rath kadar mükemmel insanlar dünya üzerinde var olsa da, onlardan mükemmel karakterler olmaz. Romanın giriş bölümünde Sloan Wilson kendi "iyi yarısı"nı, ilk karısı Elise'yi ("bu kitabın dayandığı fikirlerin çoğu ona aittir") öyle taşkın bir şekilde olumlar ki romanın karısı Elise'ye yazdığı bir tür aşk mektubu, evliliklerine düzülmüş bir övgü kutlaması, hatta evliliklerine dair kendi kuşkularını dağıtma, aşk konusunda kendini konuşarak kandırma çabası olup olmadığını merak etmeye başlarsınız. Kitabın kadın tarafının söz aldığı ikinci yarısında kuşku uyandıran şeyler de olur elbette. Sevgili Rath'lerin evinde pek çok çatışma olmakla birlikte Wilson karakterlerinin gerçek mutsuzluk ihtimaline yaklaşmalarına asla izin vermez.

Gri Takım Elbiseli Adam'dan yapılacak açık çıkarımlardan biri toplumun uyumunun her bir hanenin içindeki uyuma bağlı olduğudur. Savaş kadın ile erkeği birbirinden ayırarak ABD'yi hasta etmiştir. Savaş milyonlarca erkeği cinayet işlemesi, ölüme tanık olması, gittiği ülkelerdeki kızlarla seks yapması için deniz ötesine göndermiştir. Bu arada mutlu sonlara inanan, bilgisizlik

yükünü omuzlayan milyonlarca Amerikalı eş ve nişanlı evde onları neşeyle beklemiştir. Kadın ile erkek arasındaki bağın onarılması, hasta bir toplumun şifa bulması artık sadece ve sadece açıklık ve dürüstlükle mümkündür. Tom sonunda şöyle der: "Belki dünya için hiçbir şey yapamam, ama kendi hayatımı düzene sokabilirim."

Eğer sevgiye, sadakate, hakikate ve adalete inanıyorsanız Gri Takım Elbiseli Adam'ı gözyaşları içinde bitirebilirsiniz. Ama yüreğiniz yumuşarken bile yenik düştüğünüz, dayanamadığınız için kendinize sinir olabilirsiniz. Frank Capra'nın vıcık vıcık filmleri gibi, Wilson da sizden kahramanımıza evine yürüme mesafesinde mükemmel bir iş teklif edileceğine, emlak acentelerinin vatandaşları kandırmayacağına, yerel hâkimin adaleti mükemmel bir şekilde dağıtacağına, münasebetsiz kötü adamların şehirden postalanacağına, sanayi patronlarının namuslu ve iyi yüzünü göstereceğine, seçmenlerin okul çocuklarının hayrına daha ağır vergilere gönüllü olarak evet diyeceğine, deniz ötesindeki eski sevgilinin ortalığı karıştırıp sorun yaratmayacağına ve martiniye batmış evliliklerin kurtulacağına inanmanızı ister; yeter ki kahramanımız olan erkek gerçek cesaret ve dürüstlük göstersin.

Bunu ister yutun ister yutmayın, kitap ellilerin ruhunu başarıyla yakalamıştır; gergin bir uyumluluk, çatışmadan kaçış, siyasal açıdan her şeyi olduğu gibi kabul etme, çekirdek aile kültü ve sınıf ayrıcalıklarının kabullenilişi, hepsi kitapta mevcuttur. Rath'ler gerçekte olabileceğinden çok daha fazla gri takım elbiselidirler. Onları "ruhsuz" komşularından ayıran nihayetinde dertleri veya tuhaflıkları değil, erdemleridir. Kitabın ilk sayfalarında Rath'ler ironi ve direniş sergilerler, ama son sayfalara gelindiğinde artık mutlu mesut ve zengindirler. Kırk Birinci Bölüm'deki gülümseyen Tom Rath, Birinci Bölüm'deki kafası karışık Tom Rath için bir rehavet imajı, bir korku ve aşağılama nesnesidir. Bu arada Betsy Rath banliyölerin derdinin sistematik

nedenleri olabileceği fikrini şiddetle reddeder. ("İnsanlar bugünlerde açıklamalara çok fazla güveniyorlar," diye düşünür, "ama eyleme ve cesarete inanmıyorlar.") Tom'un kafa karışıklığının ve mutsuzluğunun sebebi savaşın ahlaki bir kargaşa yaratmış olması ya da "pembe diziler, ticari yapımlar, ağlayıp sızlayan stüdyo programları" üreten bir işte çalışıyor olması değildir. Tom'un sorunları tamamen kişiseldir, aynen Betsy'nin aktivizminin kesin bir şekilde yerel ve ailesiyle sınırlı olması gibi. Dört yıl süren savaşın (Birleşik Yayıncılık ofislerinde geçen dört haftanın, yahut Westport'ta ruhsuz bir sokakta annelikle geçen dört günün) kışkırttığı daha derin varoluşsal sorular geride bırakılır: Belki de bunlar ellilerin kaçınılmaz zayiatıdır.

Gri Takım Elbiseli Adam ellilere dair bir kitaptır. İlk yarısı eğlence için okunabilir, ikinci yarısı ise yaklaşmakta olan altmışlara şöyle bir göz atmak için. Ne de olsa, altmışlara idealizmini ve öfkesini veren ellilerdir.

SONU YOK

[Paula Fox'un Çaresiz Karakterler adlı kitabını yeniden okumak]

Çaresiz Karakterler [*Desperate Characters*] ilk okuyuşta bir gerilim romanıdır. 40 yaşında Brooklyn'li bir kadın olan Sophie Bentwood, süt verdiği sokak kedisi tarafından ısırılır, üç gün boyunca bu ısırığın etkilerini merakla bekler: Göbeğinden iğne vurulması gerekecek midir? Kuduz olup ölecek midir? Yoksa hiçbir şey olmayacak mıdır? Anlatının lokomotifi Sophie'nin soğuk terler dökmesine sebep olan korkusudur. Daha geleneksel gerilim romanlarında olduğu gibi anlatının üzerine oturduğu payandalar yaşam, ölüm ve Özgür Dünya'nın kaderidir. Sophie ile kocası Otto altmışların sonlarında öncü kentli seçkin tabaka mensubudur. Öte yandan, Özgür Dünya'nın önde gelen bir şehrinde uygarlık çöp, kusmuk, dışkı, vandalizm, düzenbazlık ve sınıf düşmanlığı altında çatırdamaktadır. Otto'nun eski dostu ve hukuk bürosundaki ortağı Charlie Russel ortaklıktan ayrılır ve Otto'yu muhafazakârlıkla suçlar. "Keşke biri bana nasıl yaşayabileceğimi söylese," der Otto. Sophie de enfeksiyon *kapmamış olma* olasılığına karşı tuhaf bir hayal kırıklığı ile korku hissi arasında gidip gelmektedir. Hak etmediğinden hiç de emin olmadığı bir acının dehşetini yaşamaktadır. Bir ayrıcalıklar dünyasına sarılır, hâlbuki bu dünya onu boğmaktadır.

Anlatı ilerlerken, sayfa sayfa Paula Fox'un düzyazısının keyfine varırız. Cümleleri minik sıkıştırma ve özgüllük mucizeleri gibidir, cümleler de kendi içlerinde birer küçük romandır. İşte kedinin Sophie'yi ısırdığı an:

> Kedinin dostça bir insan dokunuşunu ne sıklıkla hissettiğini düşünerek gülümsedi, belki de daha önce hiç kimse onu okşamamıştı. Kedi arka ayakları üzerinde dikildiğinde hâlâ gülümsüyordu, hayvan dişlerini sağ eline geçirip etine asılı kaldığı anda bile gülümsemekteydi, şaşkın, korkmuş halde az daha düşüyordu; ama yine de Otto'nun varlığının farkında olacak kadar bilinci yerindeydi öyle ki elini hızla dikenli telden çemberin içinden çekerken boğazından yükselmekte olan çığlığı bastırdı.

Fox, dramatik bir anı –sadece yakından bakıldığında görülebilecek– bir dizi fiziksel hareket olarak hayal etmek suretiyle Sophie'nin karmaşık benliğinin tüm yönlerine –açık fikirliliğine, kendini kandırmışlığına, kırılganlığına ve her şeyin ötesinde, evli kadın bilincine– burada yer açar. Çaresiz Karakterler evliliğin iki cephesine, hem nefret ve sevgiye, hem de erkek ve kadına adil davranan nadir bir romandır. Otto karısını seven bir erektir. Sophie bir pazartesi sabah altıda bir bardak viski yuvarlayıp "çocuksu iğrenme sesleri çıkararak" mutfak lavabosunu temizleyen bir kadındır. Otto, Charlie firmadan ayrıldığında "Bol şans dostum," diyecek kadar kaba biridir. Sophie de ona daha sonra, niye böyle söylediğini soracak denli kabadır. Sophie bunu sorduğunda Otto yerin dibine geçer; Sophie ise onun yerin dibine geçmesi karşısında yerin dibine geçer.

Çaresiz Karakterler'i 1991 yılında ilk kez okuduğumda kitaba resmen âşık olmuştum. Kitap, Fox'un çağdaşı olan diğer yazarların, John Updike'ın, Philiph Roth'un ya da Saul Bellow'un romanlarından çok daha üstün gelmişti bana. Bana şahane olduğu su götürmez görünmüştü; birkaç ay sonra kitabı tekrar okudum, oysa genelde o kadar acele etmem. Bentwood'ların evliliğinde kendi sorunlu evliliğimi görmüştüm, romanda acı çekmekten duyulan korkunun, acının kendisinden daha yıkıcı olduğu ima ediliyordu sanki ve ben de buna inanmayı çok istiyordum. As-

lında, ikinci okuyuşumda, kitabın bana nasıl yaşayacağımı gösterebileceğine inanmıştım.

Öyle olmadı. Onun yerine, gizemli bir şekilde, benim için bir dersten çok tecrübe oldu. Daha önce görünmez metaforik ve tematik yoğunluklar, rasgele nokta otostereogramı tekniğiyle üretilen görüntüler gibi, öne çıkmaya başladı. Mesela gözlerim bir oturma odasında şafağın sökmesini betimleyen bir cümleye takılıyordu: "Artan ışıkta hatları yavaş yavaş sertleşmeye başlayan eşyalarda karanlık, totemsi bir tehditkârlık vardı." Kitabı ikinci kez okumamın getirdiği taze ışıkta kitaptaki her nesnenin böyle belirginleşmeye başladığını gördüm. Mesela açılış paragrafında tavuk ciğeri görgülü insanların akşam yemeğinin önemli bir parçası –Eski Dünya uygarlığının özü– ve lezzetli bir yiyecek olarak yer alıyordu. (Solcu Leon daha sonra, "Hammaddeyi alırsın ve onu dönüştürürsün," diyordu. "Uygarlık *işte* budur.") Problem yaratan kediyi Bentwood'ların arka kapısına getiren şey de tavuk ciğerinin kokusu ve Bentwoodların *zenginliğiydi*. Yüz sayfa kadar ileride, kedi Sophie'yi ısırdıktan (o "aptalca olay") sonra, o ve Otto karşı koymaya başlarlar. Şimdi artık cangılın içindedirler, arta kalan tavuk ciğerleri vahşi bir hayvanı yakalayıp öldürmek için kullanılan yemler olur. Pişmiş et hâlâ uygarlığın esasıdır; ama artık uygarlık nasıl da şiddet dolu görünmektedir! Yahut yiyeceği başka bir yönde takip edelim ve sarsılmış Sophie'yi bir cumartesi sabahı kap kacağı para harcayarak keyfini yerine getirmeye çalışırken izleyelim. Kendine Fransız doğallığı ve kibarlığına sahip olma yönündeki "müphem evcil rüya"nın gerçekleştirilmesine yardımcı bir araç, yani bir omlet tavası almak üzere Bazaar Provençal'a gider. Sahne, sakallı ürkütücü tezgâhtar kadının "bir kötü büyüyü savuşturucasına" ellerini kaldırması ve Sophie'nin de tamamen yanlış, çaresizliğinin şahane bir simgesi olan bir şey alıp oradan kaçarak uzaklaşmasıyla son bulur. Ne mi almıştır? Kum saati şeklinde bir yumurta pişirme saati.

Bu sahnede Sophie'nin eli kanamasına rağmen güdüsü bunu inkâr etme yönündedir. Çaresiz Karakterler'i üçüncü kez okuduğumda –hocalık yaptığım bir roman yazma dersinde ödev olarak vermiştim– bu inkârlara daha çok dikkat ettim. Sofie bunu neredeyse durmaksızın yapıyordu: *"Tamam," "Ah, bir şey yok," "Ah, sahiden, yok bir şey," "Bana bundan bahsetme," "KEDİ HASTA DEĞİLDİ!" "Sadece ısırık, küçük bir ısırık!" "Bu kadar aptalca bir şey için hastaneye gitmeyeceğim," "Bir şey yok," "Şimdi çok daha iyi," Hiçbir şey olmadı.*" Kulağa umutsuzca gelen ve sürekli yinelenen bu inkârlar romanın temelindeki yapıyı yansıtır: Sophie olası bir cennetten diğerine kaçar ve hepsinin de onu korumakta yetersiz kaldığını görür. Otto'yla birlikte partiye giderler, "yasak bir heyecan" için Charlie ile birlikte oradan sıvışır, kendine bir hediye alır, eski arkadaşlarından medet umar, Charlie'nin karısıyla iletişime geçer, eski sevgilisine telefon etmeye çalışır, hastaneye gitmeyi kabul eder, kediyi yakalar, yastıklardan kendine kocaman bir "kuş yuvası" yapar, Fransızca bir kitap okumayı dener, çok sevdiği kır evlerine kaçar, başka bir zaman dilimine taşınmayı düşünür, evlat edinmeyi düşünür, eski bir arkadaşlığını bitirir. Ama hiçbir şey ona rahatlık vermez. Son umudu kedinin ısırması olayını annesine yazmak, "yaşlı kadının olayı küçümseyip kahkahalar atması için gereken havayı yakalamak", yani başka bir deyişle, derdini sanatla ifade etmektir. Fakat Otto mürekkep şişesini duvara fırlatır.

Sophie neden kaçmaktadır? Çaresiz Karakterler'i dördüncü okuyuşumda bu soruya bir yanıt bulmayı umuyordum. Bentwood'ların hayatının kitabın son sayfasında ortaya saçılmasının iyi mi yoksa berbat mı olduğunu keşfetmek istiyordum. Ama bunu hâlâ anlayabilmiş değilim, bu nedenle iyi bir romanın kolay ideolojik yanıtları, bir tedavi kültüründe beklenen o şifayı ya da kitleleri hoşnut edecek çözümleri reddetmek suretiyle "trajik" olduğu fikrine sığındım. Sophie'nin Hamlet'le olan benzerliğinden çok etkilendim. Hamlet de hem aşırı derecede rahatsız edici

hem de mecburen muğlak (çünkü bir hayaletten gelmektedir) bir mesaj alan, marazilik derecesinde özbilinç sahibi bir karakterdir; mesajın anlamına karar verme çabası içinde ıstırap verici zihinsel çalkantılar geçirir ve sonunda kendini mukadder "tanrı"ya emanet edip kaderini kabullenir. Sophie Bentwood açısından muğlak mesaj hayaletlerden gelen bir uyarı değil basit bir kedi ısırığıdır; muğlaklık tamamen onun içindedir: "Kendi kendine, bu sadece elim, diye düşündü, ama yine de vücudunun geri kalanı da anlayamadığı bir şekilde olayın içindeydi. Sanki hayati bir yara almıştı." Bu fikri izleyen zihinsel çalkantılar onun tereddüdünden değil gerçekle yüzleşme *isteksizliğinden* kaynaklanır. Sona doğru tanrıya seslenip şöyle der, *"Tanrım, eğer kuduzsam dışarıdakilerle aynıyım demektir,"* bu bir ifşaat değildir. "Teselli"dir.

Kısa süre için de olsa piyasada baskısı bulunmayan bir kitap, en sadık okurunun sevgisini bile deneyebilir. Bir adamın karısının güzelliğini gölgeleyen ürkekçe yapmacılıklarını görmezden gelebilmesi ya da bir kadının kocasının kendi yaptığı şakalara –şakalar çok komik olsa bile– daha alçak sesle gülmesini isteyebileceği gibi, ben de olası okurlarda bir önyargı oluşturabileceği kaygısıyla kitaptaki ufak tefek hataları bile dert ettim. Açılış paragrafının tutukluğu ve samimiyetsizliği, açılış cümlesinin soğukluğu, kulak tırmalayan *"repast"** sözcüğü aklıma geliyor: Kitabı seven biri olarak ben bugün, paragrafın resmi ve donuk yapısının, arkadan gelen diyaloğun ("Kedi geri gelmiş") kısa, keskin havasını hazırladığını görüp takdir ediyorum ama ya bir okur *"repast"* sözcüğüne takılıp kitabı bırakırsa? Şunu da merak ediyorum: Ya eğer ilk okuyuşta "Otto Bentwood" ismini benimsemesi zor olursa? Fox genellikle karakterlerine çok zor isimler koyar. Örneğin "Russel" ismi Charlie'nin huzursuz, sinsi enerjisini çok hoş bir şekilde yansıtır (Otto onun müşteri "çaldığın-

* Yemek zamanı, öğün. (e.n.)

dan" şüphe eder) ve nasıl Charlie'nin karakterinde bir şeyler eksikse, soy ismindeki ikinci "l" harfi de eksiktir.* Alman tınısı taşıyan, modası geçmiş Otto isminin, Otto'ya takıntılı düzenliliği gibi vurduğu gibi uymasına hayranım; ama "Bentwood" adı, kitabı kaç kez okuduktan sonra bile bana bonzaileri hatırlatmaya devam ederek zihnimde yapaylığını az da olsa korumaya devam etti. Bir de tabii kitabın adı var. Şüphesiz ki uygun bir isim ama bir Çekirgelerin Günü [*Day of the Locust*], *Muhteşem Gatsby* ya da *Absolom Absolom* değil! İnsanların unutabilecekleri ya da başka kitap isimleriyle karıştırabilecekleri bir isim. Bazen keşke daha güçlü bir ismi olsaydı diye düşünüyor, uzun süredir evli insanların tuhaf yalnızlığını hissediyorum.

Yıllar geçerken, o tanıdık güzelliği taşıyan pasajlarında teselli ya da güven umarak Çaresiz Karakterler'in dibini bucağını araştırmaya devam ettim. Şimdi, bu yazıyı yazmak için kitabı tekrar okuduğumda kitabın büyük kısmının bana nasıl hâlâ yeni ve yabancı geldiğini görerek şaşırdım. Örneğin Otto'nun Cynthia Kornfeld ve anarşist bir sanatçı olan kocası hakkında, kitabın ilerleyen kısımlarında yer alan anekdotuna hiç dikkat etmemiştim. Oysa bu anekdotta Cynthia Kornfeld'in jöle ve beş sentlik paralardan oluşan salatası Bentwoodların yiyeceği ayrıcalık ve uygarlıkla eş tutmasıyla alay ediyordu; abuk sabuk ibareler yazacak şekilde elden geçirilmiş daktilolar fikri romanın kapanış sahnesini hazırlıyordu ve yine bu anekdot, Çaresiz Karakterler'in, amacı düzeni ve anlamı *yıkmak* olan çağdaş sanat dünyası bağlamında okunması gerektiğini ima ediyordu. Sonra Charlie Russel; onu sanki ilk defa bugün *gördüm*. Önceki okumalarımda benim için hep kitaplardaki şu klişe kötü adam karakterlerinden biri, bir dönek, rezilin tekinden ibaretti. Ama şimdi öykünün içinde bana kedi kadar önemli görünüyor. Otto'nun tek arkadaşı, tele-

* Orijinal metinde, Russel veya daha yaygın yazılışıyla Russell adı ile İngilizce "sığır hırsızlığı" anlamına gelen *to rustle* fiili arasında bağlantı kurulmuş. (e.n.)

fonu nihai krizin gelişini hazırlıyor, kitaba adını veren Thoreau alıntısını o sarf ediyor ve Bentwoodlar hakkında tekinsiz derecede isabetli bir hükümde bulunuyor: "Ayrıcalıklarının temeli altlarından kayarken ahmakça iç gözlemin tutsağı olmuşlar."

Diğer yandan artık daha fazla yeni keşifte bulunmak istediğimden pek de emin değilim. Uzun süren evliliklerdeki tehlikelerden biri sevginin nesnesini çekilmez derecede iyi tanımandır. Sophie ile Otto birbirlerine dair bildiklerinden acı çekerler, ben de şimdi Çaresiz Karakterler'e dair bildiklerimden acı çekiyorum. Altını çizdiğim yerler ve açıklamalardan ibaret eleştirim şirazesinden çıkıyor. Kitabı son okuyuşumda, düzen, kaos, çocukluk ve yetişkinliğe dair daha önce farkına varmadığım pek çok yeri yaşamsal ve çok önemli bularak çizdim. Kitap çok uzun olmadığından ve onu bugüne dek altı kere okuduğumdan *her cümlenin* bana yaşamsal ve çok önemli geldiği bir noktaya varmak üzereyim. Bu olağanüstü zenginlik tabii ki Paule Fox'un dehasının kanıtı. Kitapta gelişigüzel ya da zorlama tek bir sözcük bile yok. Bu çapta bir tematik yoğunluk ve titzlik tesadüf eseri olamaz. Ne var ki, bir yazar için karakterlerinin soluk almasına ve romanın yazılmasına izin verecek denli rahat davranırken bunları yapabilmek neredeyse imkânsızdır, ama yine de işte roman önümüzde ve İkinci Dünya Savaşı'ndan Amerika'da beri yazılmış tüm gerçekçi kurmacalara tepeden bakıyor.

Öte yandan romanın zenginliğinin ironisi şudur: Her bir cümlenin önemini daha iyi kavradıkça, tüm bu yan anlamların nasıl küresel ve büyük bir manaya hizmet ettiğini daha az ifade edebiliyorum. Aşırı anlam yüklemek bir korku hissi de yaratıyor. Melville'in *Moby Dick*'de "Balinanın Beyazlığı"nı anlatımındaki anlamdan tam *yoksunluk* gibi. Bu aynı zamanda hastalıklı ruhsal durumların önde gelen belirtilerindendir. Manikler, şizofrenler ve depresifler genellikle hayatlarındaki her şeyin önem ve anlamla dolu olduğu düşüncesinden dolayı acı çekerler; yaşamları anlamla o kadar doludur ki bu anlamın izini sürmek, onu çözüp

edip düzenlemek etmek yaşamın olağan akışını bastırmaya ve bunaltmaya başlayabilir. Otto'nun, özellikle de (iki farklı doktor tarafından psikiyatriste gitmesi söylenen) Sophie'nin durumunda olduğu gibi, bunalan sadece okur değildir. Bentwoodlar eğitimli insanlardır, tamamen modern karakterlerdir. Onların laneti, kendilerini birbiriyle örtüşen çeşitli anlamların üstü üste bindiği yoğun edebi metinler olarak okuyacak denli donanımlı olmalarıdır. Kışın sonlarına doğru bir hafta sonu, en sıradan, gündelik sözcüklerin ve en küçük olayların dahi onlara "alamet" gibi görünmeye başlaması karşısında altında ezilir ve bunalırlar. Kitabın ortaya koyduğu muazzam gerilim sadece Sophie'nin korkusundan, Fox'un yavaş yavaş bütün kaçış yollarını kapatmasından ya da evlilik ilişkisindeki bir krizin iş ortaklığında ve Amerikan kent yaşamındaki bir krize eşitlenmesinden kaynaklanmaz. Bence, hepsinden öte, edebi anlamın ezici, ağır dalgasının adım adım zirveye çıkışıdır sebep. Sophie, bilinçli ve açıkça bir şekilde "kuduzluğu" duygusal ve politik durumu için bir metafor olarak kullanır. Otto ise kitaptaki son sözünde patlayıp ne kadar çaresiz durumda olduğundan yakınsa da Sophie'yle Thoreau hakkındaki önceki konuşmalarından "alıntı" yapmaktan (postmodern anlamda), dolayısıyla hafta sonunu sarmalayan tüm o tema ve diyalogları, bilhassa Charlie'nin "çaresizlik" meselesiyle nasıl can sıktığını hatırlatmaktan kaçınmaz: Ümitsiz olmak ve aynı zamanda bu şahsi ümitsizliğin kamu düzeni, hukuku ve ayrıcalıklar meseleleri ve bunların Thoreau'cu yorumuna dair akla getirdiği can alıcı soruların farkında olmak ve patlayarak Charlie Russel'ı –aslında haksız olduğunu bildiğin halde– haklı çıkarmakta olduğunu hissetmek: Tüm bunlar sadece "ümitsiz" *olmak*tan çok daha kötüdür. Sophie kuduz olma arzusunu açıkladığında veya Otto mürekkep şişesini duvara fırlattığında, ikisi de sözlerinin ve düşüncelerinin dayanılmaz, neredeyse öldürücü derecede önem*li olduğu* hissine isyan ediyor gibidirler. Kitaptaki

son eylemlerin sözsüz olması bizi şaşırtmamalı: Sophie ile Otto telefondan akan sözleri "dinlemeyi bırakırlar"; mürekkeple yazılmış şeyi okumak üzere yavaşça döndükleri zaman gördükleri şiddetli, sözsüz bir mürekkep lekesidir. Fox en şaşırtıcı başarısını, kış sonuna doğru olaysız geçen bir hafta sonunda düzeni bularak ve sonra o düzeni (tek bir mükemmel hareketle) inkâr ederek kazanır.

Çaresiz Karakterler kendi mükemmelliğine başkaldıran bir romandır. Öne sürdüğü sorular radikal ve nahoştur. Kudurmuş bir modern dünyada anlamın –özellikle edebi anlamın– maksadı nedir? Eğer uygarlık da karşı olduğu anarşi kadar katilse düzeni yaratıp koruyacağız diye niye *zahmet çekelim*? Niye kudurmayalım? Kendimize kitaplarla niye işkence edelim? Kitabı altıncı ya da yedinci okuyuşumda öykünün sırlarına, uygarlığın paradokslarına ve kendi beynimin yetersizliklerine karşı yükselen bir öfke ve hayal kırıklığı hissediyorum. Sonra, farkında bile olmadan, sonu *anlıyorum*. Otto Bentwood'un mürekkep şişesini duvara fırlattığında hissettiği şeyi hissettim ve aniden yeni baştan âşık oldum.

Jonathan Franzen

Uzaktaki*

Türkçesi: Zarife Bilir

Franzen, Uzaktaki ile bir yandan bütün çelişkileri ve korkularıyla okuyucusunun karşısına içtenlikle çıkarken, bir yandan da akıcı dili ve ilginç konularıyla eğlenceli bir okuma deneyimi sunuyor.

ISBN: 978-975-570-730-3
9 789755 707303
20 TL
www.seljayincilik.com
www.twitter.com/seljayincilik
www.facebook.com/SelYayincilik

*SEL